

M. Matić, SJ

PROROCI I NJHOVO VRIJEME ZA NAŠE VRIJEME

Cilj kolegija:

upoznati studente s Proročkim pokretom u Izraelu od 10. do 4. st. pr. Kr., s njegovim značenjem za izabrani narod povijesti spasenja i njegovom aktualnošću danas u vjerskom, čudorednom i društvenom životu.

Glavne teme:

Različiti pojmovi o proroku. Pojava proroštva izvan Izraela. Počeci proročkog pokreta u Izraelu. Različite vrste proroka: proročke skupine, službeni proroci hramski i dvorski, slobodni proroci. Kriteriji raspoznavanja između pravih i lažnih proroka. Proročki poziv i iskustvo Boga u njemu. Svijest poslanja. Oblici proročkog navještanja: riječ i simbolička proročka akcija, ispovijesti, vidjenja, proroštva, nagovori, rasprave, prijetnje, tužaljke, hvalospjevi, parabole, apokalipse... Proročka kritika političke i religiozne vlasti, borba za Božja i ljudska prava. Prorok i njegova sudbina. Pojedini proroci i njihove knjige: Rani proroci od Samuela do Elizeja

Veliki proroci: Izaija, Jeremija, Ezekiel, Daniel

Mali proroci: Hošea, Joel, Amos, Obadija, Jona, Mihej, Nahum, Habakuk, Sefanija, Hagaj, Zaharija, Malahija.

Obvezatna literatura:

1. LUJIĆ, B, Starozavjetni proroci, II. prerađeno i prošireno izdanje, Zagreb 2010
2. REBIĆ, A., Prorok čovjek Božji, Zagreb 1982
3. REBIĆ, A., Amos - prorok pravde, Zagreb 1993
4. SCHÜNGEL-STRAUMANN, H., Izrael i drugi. Sefanija, Nahum, Habakuk, Obadija, Jona, Zagreb 1990
5. ŠKRINJAR, A., Veliki i mali proroci Starog zavjeta (ciklostil), Zagreb 1972.
6. TOMIĆ, C., Veliki proroci, Zagreb 1987
7. TOMIĆ, C., Poruka spasenja Svetog pisma Starog zavjeta, Zagreb 1983 str. 303-473

Proširena literatura

RAD, G. VON, Theologie des Alten Testaments II., Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels, München 1968

DEISSLER, A., Dann wirst du Gott erkennen, Freiburg 1987

PROROCI I NJIHOVO VRIJEME

1. Različiti pojmovi o proroku

Glavni naziv za proroka u Starom zavjetu je "**nabi**" (navi). Izraz se javlja u Siriji oko 2300. god. pr.Kr, a u Izraelu tek početkom monarhije. Susrećemo ga u SZ. preko 400 puta u obliku imenice, a preko 100 puta u obliku glagola. Izraz potječe od glagola "naba" (akad. nabu) što znači vikati, zvati, navješćivati. Po svom obliku je particip i može biti aktivni i pasivni. Ukoliko je aktivni, onda je prorok čovjek koji viče, koji zove, koji navješćuje. Ukoliko je pak pasivni oblik, onda je prorok Božji čovjek, od Boga pozvan za posebno poslanje. Aktivno značenje ima u vidu ono što prorok radi, a pasivno ono što Bog na njemu i po njemu radi. Pasivno značenje je prvotnije i značajnije. U kakvom odnosu stoji prorok prema Bogu vidi se najbolje iz pozivne zgrade Mojsija kad mu Bog odgovara na prigovor da nije čovjek rječit: "Neka on (Aron) mjesto tebe govori narodu. Tako, on će tebi biti mjesto usta, a ti ćeš njemu biti mjesto Boga" (Izl 4,16). Prorok kao "Božja usta"¹ nije prije svega čovjek koji proriče budućnost, iako se i to događa, nego čovjek od Boga zahvaćen i poslan da u njegovo ime govori. Imenom *nabi* u singularu zvali su se istaknuti likovi ranog doba Izraelove povijesti (Mojsije, Mirjam, Debora, Samuel, Ilija), utjecajni dvorski proroci (Natan i Gad) i kasniji pisamski proroci (Habakuk, Ezekiel, Hagaj, Zaharija). Pluralom *nebiim* nazivale su se ekstatične skupine oko Samuela i Elizeja i u negativnom smislu protivnici pisamskih proroka najčešće u sintagmi "svećenici i proroci" kao i Baalovi proroci (1 Kr 22, Zah 13,2; Tuž 2,15; 1 Kr 18,19sl.)².

Proročku djelatnost Biblija opisuje još glagolima *amar* i *dibber* (=govoriti, reći, poručiti), zatim *ra'ah* (=vidjeti) i *hazah* (=gledati, motriti, napose u noćnim snovima). Stoga se prorok još zove *ro'eh* (vidjelac) i *hozeh* (gledalac). "Nekoć se u Izraelu, kad bi išli pitati Boga za savjet, govorilo: 'Hajde, podjimo k vidiocu!' Jer, koga danas zovu prorokom, nekoć se zvao vidjelac" (1 Sam 9,9-11). *Ro'eh* kao stariji izraz potječe iz nomadskog, a *nabi* iz ratarskog (kanaanskog!) načina življenja³. Otto Kaiser smatra da se naziv *hozeh* upotrebljavao najprije u Južnom (usp. 2 Sam 24,11), a *nabi* u Sjevernom kraljevstvu (usp. Hoš 6,5; 9,7sl). Tek deuteronomijsko-deuteronomistički pokret uveo je opći naziv *nabi* i u Južno kraljevstvo⁴.

Medju "vidioce" ubrajaju se Samuel (1 Sam 9,19), Bileam (Br 24) Gad (2 Sam 24,11) vjerojatno i Amos (usp. 1,1; 7,12; 9,1) i Izaija (usp. Iz 29,10; 30,10). Osim tih naziva upotrebljavao se napose za Samuela, Iliju i Elizeja naziv "**Božji čovjek**" *ʾiš-ʾēlōhîm* (1 Sam 2,27; 1 Kr 13,1). Taj naziv ne primjenjuje se samo na proroke, nego i na Mojsija (Pnz 33,1; Jš 14,6) i Davida (Neh 12,24.26). Tim nazivom izriče se odnos proroka prema Bogu, njegova posvemašnja pripadnost onome koji ga je pozvao, posvetio i poslao da govori u njegovo ime narodu. Odnos proroka prema narodu Biblija izražava nazivima "**stražar**" (Iz 52,8), "**čuvar doma Izraelova**" (Ez 3,17); **pastir** (Zah 10,2-3).

¹E.BECK/G.MILLER, u: H. FISCHER (izd.), Biblische Unterweisung. Handbuch zur Auswahlbibel "Reich Gottes", Bd II, München 1968,95.

²Vidi o tome E.ZENGER u.a., Einleitung in das Alte Testament, Stuttgart²1995, 294sl.;

L.H.GROLLENBERG, Bibel - neu gesehen. Arbeitsweise und Geschichte der Bibelwissenschaft, Stuttgart 1969,108 misli da Izaija i Jeremija u svojim autentičnim tekstovima nisu sebe nikad nazivali nabi.

³Vidi W.KORNFELD, Religion und Offenbarung in der Geschichte Israels, Innsbruck 1970,184.

⁴O.KAISER, Einleitung in das Alte Testament. Eine Einführung in ihre Ergebnisse und Probleme, Gütersloh⁵1984, 217.

Naša riječ "prorok" dolazi od grčkog poimanja proroka. Izraz "*prophetes*", odnosno glagol "*profemi*" u grčkom jeziku ima razna značenja:

1. vremensko značenje prefiksa "*pro*" = predskazivati, pro-ricati.
2. Lokalno značenje = staviti nekome nešto pred oči, predočiti, iznijeti na vidjelo, objaviti što je tajno.
3. Substitutivno značenje (od lat. *substituere* = zamijeniti) što znači govoriti u ime nekoga ili umjesto nekoga. Iz toga slijedi da je prorok (profet) čovjek koji vidi ono što će se dogoditi i to u ime Božje narodu predočuje⁵.

Nobelovac Eli Wiesel pita se u svojoj knjizi "Von Gott gepackt. Prophetische Gestalten". "Tko je prorok?" i odgovara: "Netko tko traži, netko tko je tražen. Netko tko sluša i koga se sluša. Netko tko vidi ljude kakvi jesu i kakvi bi trebali biti. Netko tko odražava svoje vrijeme, a živi ipak izvan vremena. Prorok je uvijek budan, uvijek na oprezu; nikad ravnodušan, najmanje kad se radi o pravdi ljudskoj ili božanskoj. Kao Božji glasnik kod ljudi i njihov je glasnik kod Boga. Bez spokoja, stalno nervozno čeka na znak, na zov. Spavajući čuje glasove i slijedi vizije; njegovi sni nisu njegovi. Često je progonjen, živi uvijek u tjeskobi, stalno je sam - i usred mnoštva, kad razgovara s Bogom ili samim sobom, kad ocrtava budućnost ili priziva prošlost. Često djeluje teatralno; izgleda da govori što je drugi napisao. Da ipak postane prorokom mora sići u dubine svoga bića. Da se Bog nastani u njemu, da ga zahvati i prožme, mora biti stvarno i autentično on sam. To je tragična strana proroka; dostigavši najveći stupanj samoostvarenja, predaje se Bogu. Što intenzivnije živi, to više pripada Bogu koji preko njega govori, koristeći ga kao veznog člana, kao most i sredstvo. Prorok je u isto vrijeme smutnja i pojednostavnitelj. Što će drugi morati misliti ili učiti, prorok već zna, on to kao prvi iskusi. U njemu odjekuje Božja riječ".⁶

Prorok je po svojoj biti uvijek "između", između Boga i ljudi, od Boga pozvan da poziva, "*Berufener Ruf*"⁷, Glasnogovornik Božji ljudima i zagovornik ljudi kod Boga. To posredničko mjesto proizlazi iz njegova poziva i iskustva Boga u tom pozivu. Poziv je Božje djelo, događa se mimo i često protiv volje pozvanog. Bog izabire od majčina krila (Jer 1), uzima od stada (Am 7,15) i šalje. Prorok je usljed toga njegov sluga (Am 3,7) koji živi i djeluje iz njegove blizine izvršavajući njegov nalog bilo da ga doživljava kao teret (Jer 20,8sl.) bilo kao blagoslov.

Prije nego se pozabavimo pojavom proroštva i njegova značenja u Izraelu, potrebno je ukratko ukazati na tu pojavnost među okolnim narodima Izraela.

2. Proroštvo kao opća povijesno-religijska pojava

Proroštvo kao takvo postojalo je i izvan Izraela. O tome nam svjedoči i sama Biblija. Knjiga Brojeva pripovijeda o istočnojordanom "vidiocu" Bileamu (Br 22-24). Ilija se bori na Karmelu protiv 450 Baalovih proroka (1 Kr 18,18). Jeremija poručuje kraljevima okolnih naroda nek ne slušaju svoje proroke, gataoce, sanjare, zvjezdare i čarobnjake koji im lažno govore da neće služiti babilonskom kralju (Jer 27,9-11).

Brojni tekstovi iz Egipta, Kanaana, Fenicije, Mezopotamije, Grčke svjedoče da je i u njihovim religijama bilo muževa i žena koji su se bavili *mantikom*, tj vještinom gatanja

⁵Vidi A. REBIĆ, Prorok čovjek Božji, Zagreb 1982, 7-11.

⁶E. WIESEL, Von Gott gepackt. Prophetische Gestalten, Freiburg 1983,39-40

⁷A.DEISSLER, Dann wirst du Gott erkennen.Die Grundbotschaft der Propheten, Freiburg 1987,11.

i tobožnjeg proricanja budućnosti pomoću snova, bacanja kocki, ominoznih znakova, leta ptica, kretanja dima, zvijezda i mjeseca itd⁸. Prema Klausu Kochu već je Ciceron razlikovao dvije vrste mantike: *induktivna* i *intuitivna*⁹. Prva se temelji na iskustvu i tumačenju izvanjskih znakova (*omina*), a druga na unutarnjem iskustvu, na snovima i prosvjetljenjima. U Mezopotamiji koja je, prema Robert-Feuillet-u "domovina mantike"¹⁰, u kraljevskim arhivima grada Mari pronađeno je tridesetak starobabilonskih pisama iz vremena Hamurabija (18./17st. pr.Kr.), iz kojih saznajemo da je uz induktivnu bila razvijena i intuitivna mantika, među vračevima bilo i "vidjelaca" (*mahhu*) koji su pomoću *vizija* i *audicija*, primali poruke od boga Hadada za kralja Zimri-Lima u kojima ga podsjećaju na milosni izbor i njegov savez, obećaju zaštitu i spas u kriznim trenucima. Babilonci su svojom induktivnom i intuitivnom mantikom izvršili utjecaj na sve okolne narode, pa čak i na skeptične Grke, tako da obje te vrste susrećemo u različitim kulturama sve do dana današnjega. I moderni čovjek je pod njihovim utjecajem ukoliko iz horoskopa i drugih ominoznih znakova želi odgonetnuti svoju budućnost. U Kanaanu susrećemo *ekstatične skupine* oko pojedinih svetišta kao i dvorske proroke koji uz glazbu i ples padaju u zanos, skidaju se do gola i proriču.

Grci su poznavali tzv. vračare *manteis* (sing. *mantis*) koji su živjeli u blizini grčkih svetišta i hodočasnicima u ekstatičnom stanju odgovarali na njihove probleme, često nejasno, što su tumači, *prophetes*, u njihovo ime tumačili narodu. U Septuaginti *mantis* je oznaka za poganske proroke, odnosno vračare, a *prophetes* je uvijek prijevod hebr. riječi *nabi* i primjenjuje se na prave biblijske proroke

Unatoč izvanjskoj sličnosti između ekstatičnih skupina starog Orienta i proroka u Izraelu postoje i velike razlike napose u poimanju Boga. Proroštvo je Božje nadahnuće, objava Božjeg plana spasenja, upravljeno ne samo kralju nego svemu narodu i često svim narodima. U njemu nema magije ni astrologije. Staroorinetalni proroci, gataoci, sanjari, zvjezdari i čarobnjaci ne dolaze nikad u sukob s kraljem, ne bave se društvenim i moralnim pitanjima, nije im na srcu sudbina naroda, nema ni spomena o proricanju suda i nesreće kralju i vlastitom narodu što je svojstveno biblijskim prorocima¹¹.

3. Počeci proročkog pokreta u Izraelu

Glavni izvori iz kojih crpemo znanje o proroštvu u Izraelu jesu:

1. Proročke knjige (= kasni proroci),
2. Deuteronomijsko povijesno djelo (Jš, Suci, 1./2. Sam, 1./2.Kr = "rani proroci").
3. Kronističko povijesno djelo (1./2.Ljet, Ezer, Neh).

Na početku proroštva u Izraelu, u predjehvističko doba, susrećemo u izraelskim plemenima oba oblika proroštva: nomadski (= vidjelaštvo) koji je Izrael donio sa sobom u Kanaan i nabizam koji je zatekao u Kananu.

⁸ Vidi o tome A.REBIĆ, 14-20; C. TOMIĆ, Poruka spasenja Svetog pisma Starog zavjeta, Zagreb 1983,312-316; E.ZENGER, nav. dj.300-303.

⁹K. KOCH, Die Propheten I. Assyrische Zeit, Stuttgart 1987, 17.

¹⁰A.ROBERT-A.FEUILLET, Einleitung in die Heilige Schrift I. Allgemeine Einleitungsfragen und Altes Testament, Herder Wien 1963,467.

¹¹Vidi C. TOMIĆ, Poruka, 316; E.ZENGER, nav. dj. 301sl.

Klasično vrijeme proroka započinje i završava zapravo s pojavom kraljevstva u Izraelu¹². Međutim elohistička tradicija već Abrahama naziva prorokom (Post 20,7), a u Mojsiju skupa s deuteronomijskom tradicijom vidi izvor proroštva (Izl 7,1; Br 11,17-30) i uzor svih proroka (Pnz 18,15; 34,10). Za Abrahama se ne može reći da je prorok, jer nije glasnogovornik Božji za narod što je značajno za proroke. S Mojsijem se ne može mjeriti nijedan prorok, jer Bog ni s jednim prorokom nije tako ophodio kao s njim. Kad su se Mirjam i Aron protiv njega pobunili i na činjenicu pozvali da je Bog i njima govorio, Bog im reče: "Slušajte riječi moje: 'Nađe li se među vama prorok, u viđenju njemu ja se javljam, u snu njemu progovaram. Ali nije tako sa slugom mojim Mojsijem. Od svih u kući mojoj najvjerniji je on. Iz usta u usta njemu ja govorim, očevidnošću, a ne zagonetkama, i lik Jahvin on smije gledati. Kako se onda niste bojali govoriti protiv sluge moga Mojsija?" (Br 12,6-8).

3.1. Različite vrste proroka

Novija istraživanja profetizma razlikuju tri vrste proroka:

1. Proročki sinovi ili proročki učenici
2. Službeni proroci
3. Slobodni proroci

3.1.1. Proročki sinovi ili proročki učenici

javlja se u 11. stoljeću krajem sudačkog razdoblja; okupljaju se oko učitelja Samuela (1 Sam 19,18-24), Ilije (2 Kr 2,3.5.7.15) i Elizeja (2 Kr 4,1.38; 5,22; 6,1; 9,1; usp. Am 7,14) ili oko nekog svetišta kao Betel (2 Kr 2,3), Jerihon (2 Kr 2,5) Gilgal (2 Kr 4,38) i Rama (1 Sam 19,18sl.). Opisuju ih kao siromašne i čudesno odjevene ljude koji žive u zasebnim udrugama, nastupaju na zajedničkim molitvenim skupovima uz glazbu i ples, padaju u zanos gotovo do "ludila". U takvom ekstatičnom stanju obuzme ih duh (*ruah*) Božji ili ruka Jahvina i prorokuju. Ekstatična stanja su glavna oznaka takvih proroka. O njima čitamo u 1 Sam 19,20-24: Kralj Šaul progoneći Davida koji se sklonio kod Samuela, triput uzastopce šalje svoje glasnike da ga uhvate, ali ovi svaki put padaju u zanos kad se susretnu sa Samuelom i zborom proroka oko njega u proročkom zanosu. Na kraju dolazi Šaul sam, "Ali i njega obuze duh Božji, te je išao u proročkom zanosu sve dok nije došao u Najot u Tamu. Tu i on svuče svoje haljine, jer i njega obuze zanos pred Samuelom, zatim je legao gol i osta tako cio onaj dan i svu noć." Javnost ih je držala duševno bolesnim osobama. Kad je jedan od proročkih sinova po Elizejevu nalogu pomazao Jehua za izraelskog kralja, pitali su ga njegovi časnici: "Zašto je ta budala dolazila k tebi?" (2 Kr 9,11).

2. Službeni proroci: *hramski i dvorski*.

Prvi su pripadali hramskom osoblju, a drugi kraljevskom dvoru. Služili su Hramu i kraljevskom dvoru sve do Babilonskog sužanjstva (587). Bavili su se profetizmom iz zanata da zarade kruh. Često su iz oportunističkih razloga bez proročke karizme govorili ono što ide u prilog pojedinoj ustanovi; onima koji im kruh daju, navješćuju mir, a onima koji im ništa ne daju navješćuju sveti rat. Klasičan primjer nalazi se u 1 Kr 22: Izraelski kralj Ahab želi poći u rat protiv Aramejaca da zauzme Ramot Gilead. Judejski kralj Jošafat savjetuje mu da pita Jahvu što on misli o tome. Da to sazna sakupi oko četiri stotine

¹² G. VON RAD, *Theologie des Alten Testaments I*, 78 sl. povezuje pojavu proroka uz četiri datosti: uz religiozni sinkretizam, političku emancipaciju, ekonomsko-socijalni razvitak i asirsku opasnost. Vidi M. NOTH, *Geschichte Israels*, Göttingen 1969, 231 sl.

proroka i upita ih: "Mogu li zavojštiti na Ramot Gilead ili da se okanim toga?". Oni mu savjetuju da ide jer će mu ga Gospodin predati u ruke. Jošafat mu predlaže da pita za savjet još kojeg Jahvina proroka, ako ga ima. Ahab odgovori Jošafatu: "Ima još jedan čovjek preko koga bismo mogli upitati Jahvu, ali ga ne podnosim, jer mi ne prorokuje ništa dobro, nego samo zlo; to je Mihej, sin Jimlin" (1 Kr 22,8). Po savjetu judejskog kralja da pozvati Miheja kojemu glasnik preporuči da proreče kralju uspjeh kao i drugi proroci. Mihej odvrat: "Živoga mi Jahve, govorit ću ono što mi Jahve kaže!" (22,14). U svojim dvjema vizijama o Izraelu rasutom po gorama kao stado bez pastira, i o lažljivu duhu koji je Jahve stavio u usta kraljevih proroka navješćuje mu zlo. (22,17-28). Kralj je ignorirao njegovo proroštvo, pošao u boj i glavu izgubio.

Protiv proroka od zanata, nemilosrdno ustaju pozvani proroci Amos, Mihej, Izaija, Jeremija i Ezekiel, raskrinkavajući ih kao "lažne proroke". Za njih reče prorok Miheja da zavode narod i da "bale za novac" (Mi 3,4-11), Jeremija im predbacuje da prorokuju "u Baalovo ime" (Jer 2,8), "laž", "izmišljene snove", Bog ih nije poslao niti im je dao kakav nalog (5,31; 14,13-16; 23,32), "zlikovci" su, čine preljub, hode prijevaram putovima, jačaju ruke zločincima (23,9-40). Možda je to razlog zašto Izaija i Jeremija ne primjenjuju na se naziv "nabi".

Ezekiel im predbacuje da "prorokuju po svojoj glavi", viđenja su im isprazna, prorocanija lažna, obmanjuju narod navješćujući mir, a mira nema 13,1-16; usp. 22,28). U istom poglavlju Ezekijel napada po Božjem nalogu "lažne proročice" u svom narodu koje isto "prorokuju po svojoj glavi", "za šaku ječma, za zalogaj kruha" (13,1-23). Među dvorskim prorocima bilo je i žena: Hulda (2 Kr 22,14), Izaijina žena (Iz 8,3) i Noadja (Neh 6,14). Židovska predaja broji 7 proročica i 48 proroka.

Slobodni proroci

većinom laici, neovisni o bilo kojoj instituciji, svjesni svog božanskog poziva i poslanja, često u oštrom razračunavanju s postojećim političkim i religioznim ustanovama, napose sa službenim i lažnim prorocima (primjerice Mihej, sin Jimlin: 1 Kr 22; prorok Jeremija protiv lažnog proroka Hananije: Jer 28,8sl.; usp. Mi 3,5-11; Jer 23,9-15; Ez 13; 14,1-11). Među slobodne proroke spadaju svi tzv. pisamski¹³ proroci. Kriterij raspoznavanja pravog proroka donosi Ponovljeni Zakon: "Možda ćeš reći u svome srcu: 'Kako ćemo raspoznati riječ koju Jahve nije izrekao?' Kad prorok govori u ime Jahve, pa to ne bude i riječ se ne ispuni, onda je to riječ koje Jahve nije kazao" (Pnz 18,21-22; usp. Jer 28,8sl.). Osim kriterija ispunjenja postoje i drugi dokazi za pravog proroka: svijest da je pozvan mimo vlastite volje (Iz 6; Jer 1; Am 3,8; Izl 1-3), zatim njegova osobna vjerodostojnost i čestitost života (Jer 23,9sl.), njegova neovisnost i unutarnja sloboda (Mi 3,5; Am 7,10-17), njegova spremnost i odlučnost u službi uz opasnost po život.

Slobodni proroci dijele se:

1. s obzirom na veličinu njihova djela u velike i male,
2. s obzirom na prostor u proroke sjevernog i proroke južnog kraljevstva
3. s obzirom na vrijeme djelovanja prije Babilonskog sužanjstva, u vrijeme i nakon Babilonskog sužanjstva

3.1. 3. 1. Veliki i mali proroci

S obzirom na veličinu knjige pojedinog proroka dijelimo ih u velike i male:

¹³ W.H.SCHMIDT, Einführung in das Alte Testament, Berlin/New York ⁵1995,178 primjećuje da taj naziv ne odgovara stvarnosti, jer proroci 8. st. i kasnije nisu bili pisci, nego govornici ili glasnici. Njihove riječi su naknadno skupljene i zapisane, djelomično prerađene, nadopunjene i u knjigu sabrane

Veliki:

Izaija, Jeremija, Ezekiel i Daniel.(Hebrejska Biblija svrstava Daniela u"Pisma")

Mali, njih 12 poredani prema biblijskoj kronologiji:

Hošea, Joel, Amos, Obadija, Jona, Mihej (8. st.pr.Kr.),

Nahum, Habakuk, Sefanija (7. st. pr. Kr.),

Hagaj, Zaharija, Malahija (6. st. pr. Kr.)

Taj biblijski poredak ne odgovara povijesnoj kronologiji. Jona je stavljen u 8. st. radi proroka Jone koji se spominje u 8. stoljeću u vrijeme kraljevanja Jeroboama II (2 Kr 14,25). Na toga Jonu aludira knjiga proroka Jone koja je nastala u 4. st. Joel, Obadija i Malahija smješteni su u 8. st. radi njihova sadržaja: Joelova knjiga čita se kao komentar susjednih knjiga Hošea i Amosa. Obadija svojom polemikom protiv Edoma dodiruje sadržaj knjige proroka Amosa. Malahija se može čitati gotovo kao nastavak Zaharije¹⁴ Povijesnu kronologiju donosimo u podjeli s obzirom na prostor i vrijeme djelovanja:

3.1. 3. 2. Proroci sjevernog kraljevstva (Izraela) od 932-722:

Ahija koji je najavio podjelu kraljevstva 10.st.(1 Kr 11;14),

Ilija, Elizej (9.st),

Amos i Hošea (8. st.)

3.1. 3. 3. Proroci Južnog kraljevstva:

a) prije Babilonskog sužanjstva:

Izaija, Mihej (8.st),

Nahum, Habakuk, Sefanija, Jeremija (7.st.)

b) u Babilonskom sužanjstvu:

Ezekiel, Deuteroizaija: Iz 40-55 (6.st)

c) Nakon Babilonskog sužanjstva:

Hagaj, Zaharija, Tritoizaija: Iz 56-66 (6.st),

Malahija, Obadija (5.st.),

Joel, Deuterozaharija: Zah 9-14, Jona (4.st).

d) Danielova knjiga u svom sadašnjem stanju (2.st.)

3. 2. Hebrejska Biblija dijeli proroke na rane i kasne:

3.2.1. Rani proroci su:

Jošua, Suci, 1/2 Samuelova i 1/2 Kraljeva.

Smatralo se da su ih napisali proroci: Jošuinu knjigu sam Jošua, Suce,1./2.Sam i Rutinu¹⁵ Samuel, 1./2.Kr Jeremija. Osim toga proročki likovi kao što su Samuel, Natan, Ilija i Elizej

¹⁴ Vidi E.ZENGER, nav. dj. 370sl.

¹⁵Knjiga o Ruti nalazi se u Septuaginti i Vulgati u povijesnim knjigama između knjige o sucima i Samuelovih knjiga. Smještena je tu po svojoj prilici zbog početnih riječi : "U ono vrijeme kada su vladali suci..." (1,1). Hebrejska biblija svrstava ju u Spise (=Ketubim) i to u Svitke (=Megilloth) između Pjesme nad pjesmama i Tužaljki. Hebrejska biblija dijeli Sv. pismo u tri dijela: Zakon (=Thora), Proroci (=Nebiim) i Spisi (=Ketubim). Iz početnih slova tih triju dijelova Židovi su stvorili izraz "Tanak", da bi izbjegli vrijedjajući naziv "Stari zavjet" . Megilloth = 5 Svitaka: Pjesma nad pjesmama, Ruta, Tužaljke, Propovjednik i Estera koji služe za liturgijsku molitvu za 5 velikih blagdana.

i dr. igraju značajnu ulogu u tim knjigama. Rani proroci prozvani su zbog svoga sadržaja povijesnim knjigama, jer donose povijest Izraela od ulaska u obećanu zemlju do babilonskog sužanjstva 587. godine.

3.2.2. Kasni su proroci:

Izaija, Jeremija, Ezekiel i Dvanaest malih proroka: Hošea, Joel, Amos, Obadija, Jona, Mihej, Nahum, Habakuk, Sefanija, Hagaj, Zaharija, Malahija.

4. Oblici proročkog navještanja:

Prije nego počnemo govoriti o pojedinim prorocima i njihovu djelovanju, potrebno je upoznati neke oblike njihova navještanja¹⁶. Prorok je, kako smo vidjeli, Božji glasnogovornik ljudima i zagovornik ljudi kod Boga. Posrednička uloga proroka proizlazi iz njegova poziva i iskustva Boga u tom pozivu, tj. iz onoga što je vidio (vizija) i čuo (audicija) u susretu s Bogom. S porukom koju je primio u tom susretu dobio je i poslanje, nalog da je prenese onome kome je poslan: "Idi, prorokuj mojemu narodu Izraelu" (Am 7,15) ili "Idi i reci tom narodu" (Iz 6,9; 7,3-4;). "...idi k onima kojima te šaljem i reci sve ono što ću ti narediti" (Jer 1,7). Treba razlikovati Božju riječ koja je nadvremenska, vrijedi za sva vremena i sve kulture, od ruha u koje ju dotični prorok zaodjeva. "Bog ne pruža svoju riječ u gotovom književno oblikovanom govoru, nego proroka nadahnjuje, nadahnjuje u njega svoje misli, svoje naume, očituje mu svoju volju. Na proroku je da Božju misao, njegovu volju i naum oblikuje u ljudski govor, služeći se pri tom svim književnim sredstvima koja su mu u njegovo vrijeme bila pri ruci. Riječ se Božja utjelovljuje u njegov ljudski govor, konkretno u hebrejski govor. Riječ Božja uzima na se novi oblik, oblik ljudske riječi, ljudskog zvuka koji se može čuti, slušati, znakovima zapisati, te trajno budućim pokoljenjima ostaviti u baštinu"¹⁷.

Prenoseći Božju riječ prorok se služi raznim književnim oblicima u prozi i pjesmi. Time su naznačene u biti dvije osnovne proročke književne vrste:

1. pripovijedalačka u prozi u obliku pripovijetki (Prophetenerzählungen) i
2. govorna u pjesmi u obliku proročanstava (Prophetensprüche)

4.1. Pripovjedna književna vrsta

Pripovjedna proročka književna vrsta u obliku pripovijetki prevladava u predaji ranih proroka. Neke pripovijetke donose niz kratkih zgoda iz života i djelovanja pojedinih proroka u svezi s pojedinim kraljem kao npr. u slučaju: Samuel-Šaul (1 Sam 9; 15; 28) Samuel-David (1 Sam 16,1-13), Natan-David (2 Sam 7; 12), Gad-David (2 Sam 24), Ahija-Jeroboam (1 Kr 11,29-39; 14,1-18) itd. Neke pak posvećuju više pozornosti samim prorocima i pripovijedaju o njihovu djelovanju služeći se, iz religiozno-didaktičkih

¹⁶ Vidi o tome A. REBIĆ, Prorok, 122-129; C.TOMIĆ, Poruka spasenja, 327-330; O.KAISER, Grundriss der Einleitung 2, 22-27; ZENGER, Einleitung 298-299; W. H. SCHMIDT, Einführung, 185-193; ISTI, Alttestamentlicher Glaube, Neukirchener ⁸1996, 313-368; R. RENDTORFF, Das Alte Testament. Eine Einführung, Neukirchener ⁵1995, 118-131; C.WESTWERMANN, Theologie des Alten Testaments, Göttingen ²1985, 109-120; F.J.STENDEBACH, Ruf der wider den Stroom. Sachbuch zu den Propheten Israels, Stuttgart 1985, 27-30.; H.D.PREUSS, Theologie des Alten Testaments 2, Israels Weg mit JHWH, Stuttgart 1992, 227, 82 sl.

¹⁷ A. REBIĆ, Prorok, 102

pobuda, i literarnim legendama, kao npr. u Ilijinu (1 Kr 17-19; 21; 2 Kr 1) i Elizejevu ciklusu (2 Kr 2-9,10)¹⁸.

Tu književnu vrstu susrećemo, iako rjeđe, i u knjigama klasičnih proroka, Amosa, Hošee, Izaije i napose Jeremije, u dva oblika:

1. u obliku tuđeg izvještaja u 3. licu i
2. u obliku vlastitog izvještaja u 1. licu.

4.1.1. Tuđi izvještaji o proroku u 3. licu

Ti izvještaji potječu obično od prorokovih učenika ili redaktora.

Donose većinom sukobe proroka s pojedinim slojevima društva: sa svećenicima (Am 7,10-17), kraljevima (Iz 7,1-16; Jer 36-44) službenim prorocima (Jer 28) i s cijelim narodom (Jer 7; 26). Proroci prije 8. stoljeća shvaćali su se kao korektiv državne vlasti i stajali su često u opreci s kraljem poput Ilije i Miheja sina Jimlina (1 Kr 21-22). Nakon 8. stoljeća slobodni proroci kritiziraju i druge slojeve društva: svećenike, službenike, suce, službene proroke, veleposjednike, ugledne žene i sav narod

Neki autori vide u tim izvješćima biografske crte pojedinog proroka, dok drugi smatraju da se tu više radi o kerigmatsko-didaktičkim ciljevima.

4.1.2. Vlastiti izvještaji proroka o samome sebi u 1. licu.

U tim izvještajima prorok govori sam o sebi i to najčešće o:

1. svom pozivu,
2. svojim viđenjima i
3. svojim znakovitim radnjama.

4.1.2.1. Izvješće o pozivu

Izvješća o pozivu su posebna proročka književna vrsta kojom se prorok opravdava i legitimira pred javnošću kao ovlašteni Božji glasnogovornik (Am 7,15; Jer 26,12). Ne govore svi proroci o svome pozivu. Od onih koji o njemu govore razabiremo da se događa na dva načina:

1. **u audiciji**, odnosno dijalogu s Bogom, prikazanom prema pozivnoj shemi:

- ukazanje Boga odnosno njegova glasnika
- poziv i nalog,
- prigovor pozvanog,
- otklanjanje prigovora i jamstvo pomoći,
- znak kao potvrda

Tu strukturu nalazimo u cjelini ili djelomično u slijedećim pozivnim zgodama:

Mojsije (Izl 3,10-12),
 Gideon (Suci 6,11-24),
 Samuel (1 Sam 3,1-4,1),
 Šaul (1 Sam 9),
 Amos (Am 7,14-15),
 Jeremija (Jer 1,5-10),
 Ezekiel (Ez 2),

¹⁸ R. RENDTORFF, Das Alte Testament, 121

Deuteroizaija (Iz 40,1-11).

2. u viziji i audiciji kao u slučaju:

Miheja sina Jimlina (1 Kr 22,19-23),

Izaije (Iz 6,1-13),

Jeremije (Jer 1) i

Ezekiela (Ez 1-3):

<u>Izaija (Iz 6,1-13)</u>	<u>Mihej ben Jimla (1 Kr 22,19-23)</u>	<u>Ezekiel (Ez 1-3)</u>
Vidjeh Gospoda	Vidio sam Jahvu	Vidjeh Slavu Jahvinu
prijestolje	prijestolje	prijestolje
serafe	vojsku nebesku	živa bića
čuh glas Gospodnji	Jahve upita :	čuh glas
Koga da pošaljem?	Tko će zvesti Ahaba?	Sine čovječji
Mene pošalji	Ja	šaljem te
Idi i reci	Idi i učini tako	Govori im moje riječi
slušajte, ali nećete razumjeti		poslušali oni ili ne poslušali

Začetnik poziva je uvijek Bog. Pozvani je često zatečen, iznenađen, zbunjen, svladan. Amos govori da ga je Jahve uzeo od stada i naredio da prorokuje Izraelu (Am 7,15). Upotrijebljen je isti izraz "**uzeti**" koji susrećemo kod Abrahama kad ga je Bog "uzeo" iz kuće njegova oca i rodnog kraja (Post 24,7; Jš 24,3), kod Izraela kad ga je "uzeo" iz Egipta (Pnz 4,20), kod Davida kad ga je "uzeo" s pašnjaka (2 Sam 7,8), kod levita kad ih je uzeo između svih sinova Izraelovih da budu njemu posvećeni (Br 8,16.18; 18,6). Izraz "uzeti" potvrđuje božanski izbor i božansko poslanje proroka. Amos je u svom pozivu doživio Boga kao lava: "Lav riče: tko da se ne prestravi? Gospod Jahve govori: tko da ne prorokuje?" (Am 3,8).

Jeremija govori da ga je Jahve "zaveo" (Jer 20,7), Ezekiel da je Jahve spustio svoju ruku na nj, da ga je zahvatio i njome čvrsto pritisnuo (Ez 1,3; 3,14.22; 8,1). Pozivu pozvani ne doprinosi ništa. Poziv je Božji dar na dobro poslanima.

4.1.2.2. Izvješće o viđenjima

Neki su se proroci kao Amos i Izaija smatrali "vidiocima" (Am 7,12.14; Iz 30,10). Neki navode u naslovu svoje knjige da su primili "riječ Jahvinu" (Am,1,1; Hoš1,1; Mih1,1; Sef 1,1; Jer 1,2), a neki "viđenje" (Iz 1,1; 2,1; Nah 1,1; Hab 1,1; Ez 1,1) Neki su u viđenju dobili proročko zvanje: Izaija (Iz 6), Ezekiel (Ez 1-3), Deuteroizaija (40). Hošea i Mihej nisu imali viđenja, barem se ne spominje. U kasnijih proroka, Ezekiela, Zaharije, a napose u apokaliptika kao Daniela viđenja postaju značajnom književnom vrstom. U viđenjima je inicijativa uvijek na Božjoj strani; događaju se neočekivano i nepredviđeno.

Viđenja započinju najčešće: "Vidjeh Gospoda"; "Imao sam viđenje", "Jahve mi pokaza" ili s pitanjem "Što vidiš?" Prorok vidi nekad neki predmet npr. "kotaricu zrela ploda" (Am 8,1), "granu bademovu", "uzavreo lonac", "dviije kotarice smokava" (Jer 1,11.13; 24,1sl), nekad različite događaje, naznačene u slikama, "skakavaca", "ognja", "viska" (Am 7), "čovjeka na konju", "čovjeka s mjeračkim užetom u ruci" (Zah 1), "suhih kostiju" (Ez 37), a nekad samog Boga na prijestolju uzvišenom i slavu njegovu (Iz 6,1sl.; Ez 1,28; 43,1sl.). Neka viđenja su proroku odmah jasna, a nekima je potrebno tumačenje bilo riječju (**audicija**), bilo dodirom. "Spusti se na me ruka Jahvina" (Ez 1,3; 3,22; 8,1; 37,1; 40,1). Iz opisa poziva je vidljivo da to nije samo duševni doživljaj, nego događaj koji zahvaća svu

osobu. Prorok Ezekiel pripovijeda da je nakon poziva pod čvrstim pritiskom Jahvine ruke ostao "sedam dana kao omamljen" (Ez 3,15), a Daniel obnemogao i bolestan više dana (Dn 8,27.; usp. 10,8). Pozivom Bog uvodi proroka u svoj svijet doživljaja, otkriva mu ne samo svoje povijesne planove, nego prenosi na nj "i afekte božanskog srca": gnjev, ljubav, brigu, odurnost pa čak i zbunjenost¹⁹ Pozivom prorok ne pripada više sebi; on je posvojen, sav Božji i kao takav nastupa i govori u njegovo ime. Izvješća o pozivu su potvrda vjerodostojnosti proročkog propovijedanja.

4.1.2.3. Izvješće o znakovitim radnjama

Proroci u objavljivanju i prenošenju Božje volje služe se često znakovitim radnjama, a da pri tome ništa ne govore. Te simboličke proročke akcije su rječitije od bilo kakavog govora, svjedoče o silnoj moći proroka kojeg je Bog ovlastio da svojom teatralnom radnjom buduće događaje ne samo najavi nego ih na slikovit način ponazoči, gledatelje uznemiri i na obraćenje ponuka²⁰.

Proročke simboličke radnje odvijaju se prema uhodanoj shemi:

- Božji nalog proroku da izvrši neku radnju na sebi ili drugima, odmah ili kroz duže vrijeme.
- Izvršenje radnje,
- Tumačenje radnje.

Tim znakovitim radnjama služe se već neki rani proroci. **AHIJA** u susretu s Jeroboamom cijepa svoj novi plašt u dvanaest dijelova i daje njemu deset najavljujući tom proročkom gestom podjelu kraljevstva u kojoj će Bog njemu dati deset plemena (1 Kr 11,29-31). **ILIJA** prolazeći ispred Elizeja baci na nj svoj plašt ne govoreći ništa (1 Kr 19,19-21). Plašt simbolizira osobu i njezina prava. Bacivši na nj svoj plašt, Ilija je stekao nad njim pravo, a Elizej dužnost da ga slijedi.

U nekih proroka sav njihov obiteljski život postao je znakom: **HOŠEINA žena** bludnica je simbol Izraelove nevjernosti, a simbolička imena djece simbol Izraelove propasti (Hoš 1-3). **IZAIJA** vidi sebe i svoju djecu kao znak Izraelu: "Evo, ja i djeca koju mi Jahve dade Izraelu smo znak i znamenje" (Iz 8,18). U vrijeme sirijsko-efraimskog rata Bog mu daje nalog da sa sinom Šear Jašubom pođe kralju Ahazu i da ga odvрати od sklapanja saveza s Asircima. "**Šear Jašub**" je upozorenje kralju, da će propasti, ako se ne osloni na Jahvu. U tom slučaju "Ostatak će se spasiti" što simbolizira ime sina (Iz 7,2-9). Nako što je Ahaz odbio ponudu, Bog naređuje Izaiji da napiše na velikoj ploči "**Maher Šalal Baz** - Brz grabež-hitar plijen" i kad mu se rodio sin, naređuje mu da ga nazove tim imenom, što je značilo propast Sirije i Sjevernog Izraelova kraljevstva (Iz 8 1-4). Izaija se poslužio jedan jedini put i pravom proročkom simboličkom radnjom 711. god. da upozori saveznike filistejskog grada Ašdoda, među kojima je i Judeja, na beskorisno očekivanje egipatske pomoći u pobuni protiv Asirije. S tim u svezi prorok Izaija hoda po nalogu Jahvinu tri godine **gol i bos** da bi tom proročkom simboličkom akcijom najavio da će asirski kralj odvesti iz Egipta i Etiopije mlade i stare, gole i bose u sužanjstvo i da se od njih ne može očekivati nikakva pomoć (Iz 20).

Od pisamskih proroka tom književnom vrstom služe se najčešće Jeremija, Ezekiel i Zaharija.

¹⁹ G.VON RAD, Theologie des Alten Testaments II,71.

²⁰ O.KAISER, Grundriss der Einleitung 2, 23.

JEREMIJA pripovijeda da mu je Jahve naredio da kupi sebi **lanen pojas** i da se njime opaze te da pođe do rijeke Eufrata i sakrije ga ondje u pukotinu pećine. Poslije mnogo dana ponovno mu naredi da ide na Eufrat i da uzme pojas. Pojas istrunu, ne bijaše ni zašto. Jahve mu je tumači simboliku pojasa: "Tako ću uništiti silnu oholost Judeje i Jeruzalema. Narod taj opaki koji ne sluša mojih riječi, nego slijedi okorjelo srce svoje i trči za drugim bogovima da im služi i da im se klanja, postat će kao tvoj pojas koji nije više nizašto. Jer kao što pojas prianja uz bedra čovjekova, tako sam htio da sav dom Izraelov i sav dom Judin prianja uza me - riječ je Jahvina - da budu moj narod, moj dobar glas, moj ponos, moja slava i čast. Ali nisu poslušali!" (Jer 13,1-11).

Jeremija izvješćuje dalje da mu je **Jahve zabranio da se ženi** i da rađa djecu, da ne ulazi u kuću žalosti ni u kuću slavlja, da ne oplakuje pokojne niti se veseli sa zaručnicima, da na taj način bude znamen žiteljima Jeruzalema da će izgubiti sinove i kćeri, da ih nitko neće oplakivati ni pokopati, da će iščeznuti radost i veselje iz zemlje, jer je Jahve uskratilo tom narodu svoj mir, ljubav i samilost (Jer 16,1-13).

Na drugom mjestu Jeremija pripovijeda da mu je Jahve rekao, da kupi **vrč glineni**, da povede sa sobom nekoliko starješina narodnih i svećeničkih, da ga razbije pred njihovim očima i da im protumači značenje te radnje: "Ovako govori Jahve nad Vojskama: Tako ću razbiti ovaj narod i ovaj grad, kao što se razbija sud lončarski, te se više ne da popraviti" (Jer 19,1-11).

Nakon prvog izgnanstva u Babilon (598.) Jeremija vidi, prema Jeruzalemskoj bibliji, oko 593. **dvije kotarice smokava**, u jednoj dobre, a u drugoj pokvarene. Prve simboliziraju sužnje u Babilonu koji će se kroz patnju vratiti Jahvi svim srcem svojim, a druge kralja Sidkiju, njegove knezove i sve preostale u Jeruzalemu i izbjegle u Egipat, koji će izginuti od mača, gladi i kuge (Jer 24).

Kad se je kralj Sidkije pod pritiskom svećenika i službenih proroka u Jeruzalemu bavio mišlju da otkáže vazalstvo babilonskom kralju Nabukodonozoru, Jahve naređuje Jeremiji da načini sebi **užad i jaram** i da ga stavi na vrat te da poruči okolnim kraljevima da je odlučio sve njihove zemlje predati "u ruke Nabuodonozoru, kralju babilonskom sluzi svojemu" i tko se upregne u njegov jaram i služi mu, ostat će u svojoj zemlji (Jer 27-28). Dvorski prorok Hananija skida jaram s vrata proroka Jeremije i skrši ga uz riječi: "Ovako govori Jahve: Evo, ovako ću - za dvije godine - skršiti jaram Nabukodonozora, kralja babilonskoga, s vrata svih naroda" (Jer 28,11). Nakon toga dođe riječ Jahvina Jeremiji: "Idi i ovako reci Hananiji: Ovako govori Jahve! Ti si skršio drveni jaram, ali ću ja mjesto njega načiniti željezni. Jer ovako govori Jahve nad Vojskama, Bog Izraelov: Željezni ću jaram staviti oko vrata svih ovih naroda da ih podvrgnem Nabukodonozoru, kralju babilonskom, i služiti će mu, jer ja sam njemu podložio čak i poljsku zvjerad" (Jer 28,13-14). Zatim reče Hananiji: "Čuj me dobro, Hananija! Tebe nije poslao Jahve, a ti si u narodu pobudio varave nade. Zato ovako govori Jahve: Gle, brišem te s lica zemlje! Umrijet ćeš još ove godine, jer si propovijedao pobunu protiv Jahve!" (Jer 28,15-16). Ispunilo se proročanstvo proroka Jeremije: umro je Hananije te iste godine, Nabukodonozor je pokorio sve spomenute zemlje.

Prorok Jeremija svojim simboličkim proročkim radnjama nije navješćivao samo propast i nesreću svome narodu, nego se njima služio da i u nemogućim povijesnim uvjetima podržava u svome narodu vjeru i nadu u bolju budućnost. Dok je vojska kralja

babilonskog opsjedala Jeruzalem, on se nalazio u tamnici na dvoru svoga kralja zbog proročanstva o propasti Jeruzalema i cijelog kraljevstva. U tom beznadnom trenutku, dok sijači smrti stoje pred vratima Jeruzalema, dolazi mu riječ Gospodnja: "Uskoro će doći k tebi Hanamel, sin tvoga strica Šaluma da ti kaže: **Kupi njivu moju u Anatotu**" (32,7). I uistinu dodje stričević i Jeremija spozna da je to Božji nalog, ali neshvatljiv. Isto kao da nam je netko prije nekoliko godina rekao: "Kupi njivu moju u Vukovaru!" Anatot je rodno mjesto proroka Jeremije u blizini Jeruzalema i uskoro će pasti u babilonske ruke. Jeremija u svojoj molitvi kao da želi upozoriti Boga na besmisao zahtjeva: "O, Jahve, Gospode,...Ništa tebi nije nemoguće... Gle, nasipi se već primakoše gradu, i bit će osvojen, i grad će pasti u ruke Kaldejcima koji na nj navaljuju mačem, gladju i kugom. Čime si prijetio, evo dolazi. I sam vidiš. A ti mi, Jahve Gospode moj, reče: 'Kupi novcem njivu i pozovi svjedoke', a grad je već predan u ruke Kaldejcima!" (32,17.24-25). Protiv svake nade Jeremija povjerova onome kome "ništa nije nemoguće" (Jer 32,27). Kupi njivu od stričevića, izmjeri mu u novcu sedamnaest šekela srebra, napisa ugovor, udari pečat, pozva svjedoke sve Judejce koji su se našli u tamničkom dvorištu i protumači im po nalogu Božjem taj proročko-simbolički čin: "Ovako govori Jahve nad vojskama, Bog Izraelov! Uzmi ove isprave, ovaj kupovni ugovor, zapečaćeni i otvoreni, i stavi ih u glinenu posudu da se zadugo sačuvaju. Jer ovako govori Jahve nad Vojskama, Bog Izraelov: Još će se u ovoj zemlji kupovati i kuće i njive i vinogradi!" (32,14-15).

Poučen tim događajem Jeremija piše poslanicu prognanicima u Babilon: "Ovako govori Jahve nad Vojskama, kralj Izraelov: Svima izgnanicima koje odvedoh iz Jeruzalema u Babilon! Gradite kuće i nastanite se, sadite vrtove i uživajte urod njihov! Ženite se i radjajte sinove i kćeri! Ženite svoje sinove i udajte svoje kćeri da i oni radjaju sinove i kćeri! Množite se da se ne smanjite! Ištite mir zemlji u koju vas izagnah, molite se za nju Jahvi, jer na njezinu miru počiva i vaš mir" (Jer 29,4-9)

Kakva poslanica, kakva poruka i kakva pouka. Kao da je Jeremija prošao našom domovinom, vidio njezine razorene gradove, opustošena sela, oskvrnjena groblja, spaljena svetišta, vidio nevolju stotine tisuća naših prognanika. Kao da im je htio reći: Ne bojte se, opet će se kupovati njive u ovoj zemlji. Ženite se i radjajte sinove i kćeri. Množite se da se ne smanjite. I na kraju: Ištite mir zemlji koja vas progna. Molite se za nju Jahvi, jer njezin mir je i vaš mir.

Brojne proročke simboličke radnje kojima se prorok **EZEKIEL** služi događaju se uvijek po Božjem nalogu i to uvijek nakon viđenja ili povijesnih osvrta:

Ez 4,1-3.4-8.9-17; 5,1-17 nakon viđenja u 1-3;

Ez 12,1-16.17-20 nakon viđenja u 8-11;

Ez 21,6-22.23-29 nakon povijesnog osvrta na nevjernost Izraela 20;

Ez 24,15-24 nakon povijesnog osvrta na nevjernost Samarije i Jeruzalema (=Sjevernog i Južnog kraljevstva) u slici dviju žena u 23;

Ez 37,15-28 nakon viđenja u 37,1-14.

Jahve mu naređuje da na **opeki** nacрта Jeruzalem i predstojeću opsadu (Ez 4,1-3) te da je znakovitim radnjama: dugim naizmjeničnim ležanjem na lijevoj i desnoj strani noseći grijehe doma Izraelova i doma Judina, užetima vezan (4,4-8), u nestašici kruha i vode (4, 9-17), mačem obrijane glave i brade, trećinu dlaka paleći, trećinu oštrim mačem sijekući, trećinu u vjetar bacajući, zorno oponaša (5,1-17).

Naređuje mu ponovno da oponaša izgnanstvo tako da "spremi **izgnanički zavežljaj**" i da se Jeruzalemcima na oči seli iz svojega mjesta u drugo, da **prokopa zid** i kroza nj po

mrkloj noći iziđe imitirajući tako pokušaj bijega kralja Sidkije u vrijeme opsade Jeruzalema (Ez 12,1-16).

Ezekiel mora po nalogu Božjem **jesti kruh zabrinuto i piti vodu sa zebnjom i strepnjom** da najavi Jeruzalemcima da će sami to činiti kad budu ostali bez igdje ičega (Ez 12,17-20), mora im najaviti da je Jahve isukao **mač** svoj iz korica i da ga više neće u njih vratiti dok ne istrijebi sve, mora kukati i naricati kao da su mu sva rebra polomljena i kad ga budu upitali za razlog, mora im reći: "Zbog vijesti koja stiže, od koje će sva srca zamrijeti i sve ruke klonuti, svaki duh biti utučen i svako koljeno klekati. Evo, dolazi, već je tu! Tako govori Jahve Gospod" (Ez 21,6-22). Mora im pripovijedati prisposobu o **zardalom loncu** s kojeg se rđa ni vatrom ne da skinuti; zardali lonac simbolizira grešni Jeruzalem, koji se Božjem nastojanju da ga očisti od grijeha, odupire (Ez 24,1-14). Bog oduzima Ezekielu nenadanom smrću ženu, **"radost očinju"** i brani mu da plače i žali za njom kao što se žali za mrtvacem da tako bude znak propasti Jahvina svetišta, Izraelove "očinje radosti" (Ez 24,15-27).

Prorok Ezekiel služi se znakovitim radnjama, poput Jeremije, ne samo u navještanju suda nego i u naviještanju spšenja. Do razorenja Jeruzalema 586. on je uglavnom prorok suda, a nakon razorenja prorok utjehe, nade i spasa²¹. Po Božjem nalogu uzima **drvo** i piše na nj: **"Juda i sinovi Izraelovi"**, zatim drugo drvo s natpisom **"Josip - drvo Efraimovo - i sav dom Izraelov"**, spaja ta dva drva u jedno s objašnjenjem: "Ovako govori Jahve Gospod: Evo, skupit ću sinove Izraelove iz naroda u koje dođoše, skupit ću ih odasvud i odvesti ih u zemlju njihovu. I načinit ću od njih jedan narod u zemlji, u gorama Izraelovim, i bit će im svima jedan kralj, i oni više neće biti dva naroda i neće više biti razdijeljeni na dva kraljevstva" (37,15-22). I tu se ostvarilo ono što je svojstveno gotovo svim prorocima prije babilonskog sužanjstva da se preko suda dolazi do spasenja.

4.2. Govorna književna vrsta

Govorna književna vrsta u obliku proročke riječi, odnosno proročanstva (Prophetenspruch) zauzima središnje mjesto u proročkom naviještanju pisamskih proroka. Proročanstvo je Božja riječ različita sadržaja koju prorok u neposrednom iskustvu Boga prima, u njegovo ime izriče zaodijevajući je u različite, najčešće poetične govorne oblike, prilagođene različitim okolnostima ljudskog života. Proročanstvo nastaje od Božjeg zahvata i osobnog proročkog iskustva u tom zahvatu. To zajedničko djelovanje Boga i njegova proroka odvija se, prema G. Fohreru, u četiri stadija:

1. Prvi stadij i ujedno posljednji izvor svake proročke djelatnosti jest trenutak osobne zahvaćenosti proroka bilo Božjim duhom bilo Božjom riječju. Iz tog osobnog Božjeg dodira rađa se u proroku, "tajnovito iskustvo" koje se odražuje na četverostruk način i to kao:
 - *vizija* (unutarnje gledanje kao npr. Iz 6),
 - *audicija* (unutarnje čuvenje, npr. Jer 4,5-8. 13-16. 19-22),
 - *iznenadno nadahnuće* (Iz 7,10-17: znak Emanuela),
 - *čudesno znanje* (primjerice Jeremije o neprijatelju sa sjevera: Jer 4,5 sl.; 5,15-17).
2. Proročko tumačenje i izlaganje pojedinog iskustva.

²¹ Vidi C. TOMIĆ, Veliki proroci, 182, 208.

3. Razumsko obrađivanje iskustva. Ono što je prorok doživio u tajanstvenom iskustvu mora po Božjem nalogu objaviti, a da to učini mora naći odgovarajuće i razumljive riječi.
4. Umjetničko oblikovanje proročanstva obično u poetskom obliku. Prorok prima i zaodjeva Božju riječ u ruho svoga vremena služeći se raznim književnim oblicima²².

Pojam "*Božja riječ*" (*d^ebar Jhwh*) je "terminus technicus" proročkog navještanja. Od 241-put, koliko se spominje u spisima Starog zavjeta, 92% je u proroka, 221-put²³. Za razliku od ranih proroka karizmatika 9. stoljeća, kojima je "Božji duh" bio sastavni dio poziva, pisamski proroci od Amosa do Jeremije, izuzevši Izaiju, ne pozivaju se na nj, nego na Božju riječ²⁴. Pojam "Božji duh" uopće se ne spominje u knjizi proroka Amosa, Hošee, Miheje i Jeremije²⁵. Tek proroci babilonskog sužanjstva i nakon njega, napose Ezekiel, Deuteroizaija i Tritoizaija djeluju snagom Božjeg duha. U budućnosti duh Božji neće biti povlastica pojedinaca, nego će ga Bog, prema proroku Joelu, izliti na svako tijelo, tj. na svakog čovjeka bez razlike (Jo 3,1-2). Petar u svom govoru na Duhove tvrdi da se je to obećanje ispunilo (Dj 2,14-21).

Proroci 8. i 7. stoljeća su prvotno proroci Božje riječi. Ono što je za svećenika Zakon (torah), za mudraca savjet ('esah), to je za proroka riječ (dabar). "Svećeniku ne može nestati Zakona, ni mudracu savjeta, ni proroku besjede" (Jer 18,18)²⁶. Kao što im je Bog izoštrio unutarnje oko za gledanje, tako im je otvorio unutarnje uho za slušanje. Preko njih Bog riječima usta svojih siječe i ubija (Hoš 6,5). Amos doživljava Božju riječ kao riku lava kojoj se ne može odoljeti: "Lav riče: tko da se ne prestravi? Gospod Jahve govori: tko da ne prorokuje" (Am 3,8). Izaija govori o njoj kao o nečemu što se može poslati: "Gospod posla riječ protiv Jakova, i ona pade na Izrael" (Iz 9,7). Jeremija je osjeća kao oganj koji proždire (Jer 5,14) i malj koji razbija pećinu (Jer 23,29; usp. 20,9). Ona mu je životna radost: "Kad mi dođoše riječi tvoje, ja sam ih gutao: riječi tvoje ushitiše i obradovaše srce moje" (Jer 15,16), i ujedno životni križ: "Jer kad god progovorim, moram vikati, naviještati moram: 'Nasilje! Propast!' Doista, riječ mi Jahvina postade na ruglo i podsmjeh povazdan" (Jer 20,8).

Stvaralačku moć Božje riječi istakla su dvojica proroka u babilonskom sužanjstvu Ezekiel na početku i Deuteroizaija na kraju. "Jer što ja, Jahve Gospod govorim, to će i biti, i riječ se neće odgoditi" (Ez 12,25). Stvaralačkom snagom Božje riječi prorok Ezekiel oživljava suhe kosti: "Prorokuj ovim kostima i reci im: O suhe kosti, čujte riječ Jahvinu! Ovako govori Jahve Gospod ovim kostima: Evo, duh ću svoj udahnuti u vas, i oživjet ćete - i znat ćete da sam ja Jahve!" (Ez 37, 1-14).

²² G. FOHRER, *Theologische Grundstrukturen des Alten Testaments*, WdeG, Berlin 1972, 47 sl.; Vidi A. REBIĆ, Prorok, 102.

²³ Vidi G.VON RAD, *Theologie des Alten Testaments II*, 64 sl., 96

²⁴ Vidi W. H. SCHMIDT, *Alttestamentlicher Glaube*, , 153; 311; L. KÖHLER, *Theologie des Alten Testaments*, J.C.B.Mohr;Tübingen ⁴1996, 103sl.; W.ZIMMERLI, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie*, Stuttgart ⁶1989, 86 sl.

²⁵ Prorok Mihej spominje na jednom mjestu da je "duha Jahvina" (Mi 2,8). Neki komentatori misle da je to kasniji dodatak. Vidi L. KÖHLER, nav dj.103, bilj 88.

²⁶ Vidi N.FÜGLISTER, *Für Jahwe begeistert - Kunder des Wortes. Geschichte und Struktur des Prophetismus in Israel*, u:J.SCHREINER (izd.), *Wort und Botschaft des Alten Testaments*, Würzburg ³1969,133-157, ovdje 147; W.ZIMMERLI, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie*, 87 sl.

Deuteroizaija uokviruje svoju Knjigu utjehe (Iz 40-55) u jednu vrstu vjeroispovijesti u moć Božje riječi. Na početku knjige govori da je svako tijelo, tj. svaki čovjek i svaki narod, pa bio on silan i moćan kao babilonski, trava koja vene i prolazi, a riječ je Božja stalna: "Sahne trava, vene cvijet, ali riječ Boga našeg ostaje dovijeka" (Iz 40,8). Na kraju knjige slikom prirodnih oborina ističe stvaralačku moć Božje riječi: "Kao što daždi i sniježi s neba bez prestanka dok se zemlja ne natopi, oplodi i ozeleni, da bi dala sjeme sijaču i kruha za jelo, tako se riječ koja iz mojih usta izlazi ne vraća k meni bez ploda, nego čini ono što sam htio i obistinjuje ono zbog čega je poslah" (Iz 55,10-11)

Prenoseći Božju riječ proroci započinju svoja proročanstva "**poslanikovom formulom**" (Botenformel) "*ko amar Jahve = ovako govori Jahve*". Susrećemo je 435 puta u Starom zavjetu. Od pisamskih proroka njome se ne služe Hošea, Joel, Jona i Sefanija²⁷.

Formula "Ovako govori X" nije iznašaće biblijskih proroka. Potječe iz diplomatskog kraljevskog riječnika starog Istoka. Stoji na početku službenih proglašenja i označuje osobu od koje proglas dolazi. Biblija nam je sačuvala tu formulu iz asirskog i perzijskog vremena. Asirski kralj Sanherib šalje svog peharnika judejskom kralju Ezekiji s porukom koja započinje: "Kažite Ezekiji: Ovako veli veliki kralj, kralj asirski..." (2 Kr 18,19). Edikt perzijskog kralja Kira započinje riječima: "Ovako veli perzijski kralj Kir" (Ezr 1,2; 2 Kr 36,23). Njom se služi Jakov šaljući glasnike svome bratu Ezavu: "Ovako ćete reći mome gospodaru Ezavu..." (Post 32,4), moapski kralj Balak šaljući svoje knezove Bileamu: "Ovako je poručio Balak..." (Br 22,16), Jiftah šaljući glasnike kralju Amonaca: "Ovako govori Jiftah..." (Suci 11,14), Ben-Hadad šaljući glasnike izraelskom kralju Ahabu: "Ovako govori Ben-Hadad..." (1 Kr 20,3).

Proroci služeći se tom uobičajenom formulom predstavljaju se kao Jahvini poslanici, izručitelji njegove poruke i stoga nastupaju u njegovo ime i govore, ne svoje riječi, nego njegove. Na starom Istoku bilo je opće poznato i priznato načelo da poslanik u prenošenju poruke govori u "ja-stilu svoga nalogodavca", njegov bi ja potpuno nestao i govorio bi tako kao da iz njega poslanome govori sam nalogodavac²⁸.

Osim poslaničke formule te vrste proroci, napose Jeremija i Ezekiel, započinju svoja proročanstva veoma često riječima: "Dode mi riječ Jahvina" (Jer 1,4.11.13; Ez 1,3; 6,1; 27,1; 28,1; 30,1; 31,1; 32,17; 33,1.23; 34,1; 35,1;37,15; 38,1). To je "**Wortereignisformel**", formula kojom se izriče događajnost Božje riječi, u kojoj se Božja riječ doživljava kao stvarni događaj kojim Bog na najosobniji način ulazi u život proroka i daje mu poslanje, odnosno nalog da govori u njegovo ime. Za proroka Božja riječ nije samo izražena misao ili ideja; ona je događaj²⁹. Proročanstva završavaju obično formulom koja potvrđuje da je to Božja riječ "**Gottesspruchformel**": "*neum Jahve - riječ je Jahvina*" (Am 3,15; 4,3.5.8.9.10.11; Hoš 2,15; Iz 3,15; Jer 8,3) ili "*amar Jahve - Veli Jahve Gospod*" (Am 1,5.8.15; 2,3).

Proročanstva su, osobito starija, kratki, svečani izričaji koji se u biti mogu svesti na dvije vrste:

1. proročanstva nesreće (**Unheilsworte**) i
2. proročanstva spasa (**Heilsworte**)

²⁷ Vidi H.D.PREUSS, Theologie des Alten Testaments 2, 83, bilj. 75

²⁸ Vidi G.VON RAD, Theologie des Alten Testaments II,45.

²⁹ W.ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 88 sl

4.2.1. Proročanstva nesreće (Unheilsworste)

Proročanstva nesreće su odgovor proroka na zlo u svijetu. Svojstvena su prorocima prije Babilonskog sužanjstva. Susrećemo ih i u ranih proroka, ali uvijek kao najavu nesreće pojedincu, kralju. Mihej, sin Jimlin, poznat je kao onaj kojeg kralj ne podnosi, jer mu "ne prorokuje ništa dobro, nego samo zlo" (1 Kr 22,8). Kad je kralj Ahab htio poći u rat protiv Aramejaca da osvoji Ramot Gilead, želio je saznati je li to po Božjoj volji. Posavjetovao se s četiri stotine službenih proroka, koji mu prorekoše uspjeh. Sidkija, jedan od njih, poslužio se čak "znakovitom radnjom" napravivši sebi željezne rogove i protumačivši je "poslaničkom formulom": "Ovako govori Jahve: Njima ćeš nabosti sve Aramejce dok ih ne uništiš" (1 Kr 22,11). Na savjet judejskog kralja Jošafata Ahab šalje glasnika i po Miheja, kojemu glasnik reče: "Evo, svi proroci složno proriču dobro kralju. Govori i ti kao jedan od njih i proroci mu uspjeh!" Mihej mu odvrati: "Živoga mi Jahve, govorit ću ono što mi Jahve kaže" (1 Kr 22,13-14). Na zahtjev kralja da mu u Jahvino ime samo istinu govori, najavio mu je smrt, uslijed čega ga Sidkija udari po obrazu, a kralj ga baci u tamnicu, a proročanstvo se ispunilo (1 Kr 22,15-38).

Za razliku od ranih proroka pisamski proroci na čelu s Amosom proriču propast ne samo kralju, nego svim slojevima društva: kralju i kraljevskom dvoru, knezovima, narodnim vođama, svećenicima, sucima, imućnicima, raskošnim ženama, svemu narodu pa i drugim narodima. To je nešto novo, starom Orijentu i Izraelu dosad nepoznato³⁰. Amos je prvi prorok koji se u svojim govorima i viđenjima služi nagovještajem suda kao novom literarnom vrstom, koja će nakon njega postati svojstvena pisamskim prorocima.

Proročanstva nesreće sazdana su od dva dijela:

1. **prekoravanje (Scheltrede) ili optuživanje (Anklage).**
2. **prijetnje (Drohrede) ili osude (Gerichtswort)**

Prvi dio ukazuje na zlo učinjeno u prošlosti ili sadašnjosti, a drugi na posljedice toga zla u budućnosti. Prvi dio je prijekor, karanje, proročka kritika onih koji su počinili zlo, a drugi, često uz obrazloženje, najava suda, odnosno kazne za počinjeno zlo. Tu dvočlanu strukturu proročanstva nesreće zamijećujemo već u proroka Ilije:

Kad je kralj Ahab po savjetu kraljice Izebele dao ubiti Nabota da se domogne njegova vinograda, Jahve šalje Iliju Tišbijca da mu kaže:

"Ovako veli Jahve:	poslanikova formula
Umorio si, oteo si!	riječi prijekora, odnosno tužbe
<u>Zato</u> ovako veli Jahve: na mjestu gdje su psi lizali Nabotovu krv, lizat će psi i tvoju" (1 Kr 21,19)	obrazloženje + poslanikova formula + najava suda, odnosno kazne

4.2.1.1. Proročka kritika

Proročko karanje ili kritika odnosi se najčešće na:

1. politički,
2. društveni i
3. religiozni život u Izraelu.

³⁰ Vidi W. H. SCHMIDT, *Alttestamentlicher Glaube*, 321.

4.2.1.1.1. Proročka kritika političkog života

Proroci su ispočetka bili u dobrim odnosima s kraljevima; oni su ih pomazivali i ustoličivali, savjete davali. Do sukoba dolazi tek kad su kraljevi počeli kršiti ljudska prava, štovati druge bogove, oslanjati se na vlastitu moć i savezništvo s drugim narodima, a ne na Jahvu. Kraljevstvo je usljed toga izgubilo svoj ugled i postalo predmetom oštre proročke kritike, zbog koje su proroci često bili proganjani, zatvarani i ubijani, tako da se "povijest klasičnog proroštva u cjelini može promatrati kao povijest mučeništva"³¹.

Već prvi prorok Samuel kritizira prvog kralja Šaula zbog njegove nastrane religioznosti, neposlušnosti i nepovjerenja u Boga (1 Sam 13,7-15; 15,10-35), Natan Davida zbog preljuba i ubojstva (2 Sam 11), Ahija najavljuje da će Bog istrgnuti kraljevstvo iz ruke Salomonove jer se zbog svojih žena srcem udaljio od Jahve, Boga Izraelova (1 Kr 11,29-39). Starac Ahija kritizira kralja Jeroboama što je načinio sebi druge bogove, a Jahvu bacio za leđa (1 Kr 14, 6-9). Prorok Ilija osuđuje Ahaba zbog ubojstva i religioznog sinkretizma (1 Kr 21,17-24).

Hošea spada među najoštrije kritičare kraljevstva kao takvog; ono je za njega ljudska ustanova: "Kraljeve su postavljali bez mene" (Hoš 8,4), dar Božjeg gnjeva koje će Bog u svojoj srdžbi dokrajčiti: "U gnjevu svom kralja ti dadoh, i u srdžbi ti ga uzimam" (Hoš 13,11). Simboličkim imenom svoga sina Jizreel i simboličnim pritvorom svoje nevjerne žene Hošea najavljuje kraj Izraelova kraljevstva (Hoš 1,4; 3,4). Kritizira vanjsku politiku Efraima (=Sjevernog kraljevstva), po svoj prilici, kralja Pekaha i njegova nasljednika Hošea, koji se oslanjaju na Egipat, odnosno Asiriju: "Efraim je kao golubica plaha i bez razuma; oni pozivaju Egipat, idu u Asiriju" (7,11). Hošea se opire savezništvu sa stranim silama iz religioznih i nacionalnih motiva; iz religioznih zbog opasnosti sinkretizma; iz nacionalnih, jer ih tuđinci uništavaju, a oni toga nisu svjesni (Hoš 5,1-7; 7,11; 8,4-6).

Izaja je u sukobu s kraljem Ahazom gotovo zbog istih motiva, zbog njegova nepouzdanja u Jahvu i savezništva s Asircima (Iz 7; 2 Kr 16), a s kraljem Ezekijom zbog njegove pobune protiv asirske moći i pouzdanja u egipatsku pomoć (Iz 20), Jeremija s kraljem Jojakinom i Sidkijom zbog njihove kobne politike prema Babilonu i Egiptu (Jer 26-36).

Nigdje u okolnih naroda ne susrećemo takve sukobe između kralja, odnosno države i proroka kao u Izraelu. Nigdje nema zabilježeno da bi neki prorok tako otvoreno i nemilosrdno kritizirao kraljevo ponašanje i kraljeve odluke kao što to čine proroci u Izraelu. Nigdje ne postoje proročanstva suda i nesreće kao u Izraelu. U ono malo slučajeva staro-babilonskih i novo-asirskih tekstova u kojima se kori kralja to je zbog nemara u kultu, a ne zbog društvenih i etičkih propusta³²

4.2.1.1.2. Proročka kritika društvenog života

Ulaskom u obećanu zemlju, uspostavom kraljevstva, urbanizacijom stanovništva, razvitkom obrta, trgovine i financija dolazi do raslojavanja izraelskog društva gotovo u stilu starog Istoka: na jednoj strani stoji kralj sa svojim dvorom nasuprot mnoštvu

³¹ H.W.WOLF, Prophet und Institution im Alten Testament, U: T.RENDTORFF (Izd.), Charisma und Institution, Gütersloh 1985,87-101, ovdje 92sl; cit. prema E.ZENGER, nav. dj. 296

³² Vidi E.ZENGER, nav. dj. 301 sl.

podanika, a na drugoj gradsko plemstvo i svećenstvo, veleposjednici i veletrgovci, službenici i obrtnici nasuprot širokim slojevima siromašnih seljaka i stočara, dužnika i najamnika, sirota i udovica, stranaca i robova³³.

Bilo je u Izraelu, doduše, pravnih odredbi kojima se štitila ekonomsko-socijalna jednakost članova Božjeg naroda kao što su:

- zabrana prodavanja zemljišnog posjeda (1 Kr 21; Lev 25,23),
- pravo i dužnost najbližeg rođaka da otkupi prodanu zemlju (Rut 4; Jer 32,6sl.; Lev 25,24sl.)
- puštanje na slobodu robova Hebreja svake sedme, odnosno pedesete godine (Izl 21,1-11; Pnz 15,12-18; Lev 25)
- zabrana uzimanja kamata (Izl 22,24; Pnz 23,20-21; Lev 25,35-38)
- propisi koji štite sirotinju i strance (Lev 19,9-10; Rut 2,9.14 sl.)³⁴

Unatoč tome vodeći su slojevi pljačkali vlastiti narod gore nego strana vojska, primjećuje G. Fohrer³⁵ To potvrđuju proroci napose Amos i Hošea u Sjevernom, Izaija, Mihej i Jeremija u Južnom kraljevstvu. **Amos**, prorok pravde, nabroja socijalne grijehove vodećih slojeva u Izraelu žigošeći ih kao zločin protiv Boga Izraelova: prodavahu i kupovahu pravednika za srebro, nevoljnika za sandale, gaze po glavi siromahu i sirotinju na zlo vode, sin i otac k istoj djevojci idu (Am 2,6-8; 8,4-6), ne znaju činiti pravo, u dvorcima gomilaju nasilje i tlačenje (3,10), pravdu pretvaraju u pelin, poštenje bacaju u prah, tlače pravednika, primaju mito, ne daju siromahu da dođe do svoga prava, mrze suca koji dijeli pravdu i govori pošteno (5,7-12). U svemu tome sudjeluju i dvorske dame koje Amos naziva, ne baš otmjenim izrazom, "bašanskim kravama", jer i one svojim prohtjevima za luksuznim životom vrše pritisak na svoje muževe i preko njih indirektno tlače potrebite i ugnjetavaju siromahe (4,1)

Prorok **Hošea** ne ide toliko u detalje, nego ukazuje na opću iskvarenost: "Nema više vjernosti, nema ljubavi, nema znanja Božjega u zemlji, već proklinjanje i laž, ubijanje i krađa, preljub i nasilje, jedna krv drugu stiže" (Hoš 4,2). Za to stanje optužuje vodeće slojeve, a najviše svećenike koji su znanje odbacili, Boga zaboravili i nisu ništa drugo nego "zasjeda razbojnička" (Hoš 4,4-7; 6,9).

Izaija u ranom razdoblju svoga djelovanja preuzima socijalnu kritiku proroka Amosa i primjenjuje na Južno kraljevstvo, na Jeruzalem i Judeju. Nepravda u domu Izraelovu i vapaj obespravljenih je tema pjesme o vinogradu (Iz 5,7). U kletvama, koje slijede odmah nakon te pjesme, nazire se "tajkunizacija" ondašnjeg vremena, poznata Amosu (Am 8,4-6) i Miheju (Mi 2,1--2. 9-10). Pohlepni i nezasićeni bogataši davali bi seljacima kredite uz visoke kamate ili na hipoteku. Nemogućnost vraćanja kredita značila je za mnoge gubitak očevine i gubitak slobode. "Jao vama koji kuću kući primičete i polje s poljem sastavljate, dok sve mjesto ne zauzmete te postanete jedini u zemlji" (Iz 5,8; 10,1-2). Jeruzalem, nekoć grad u kojem je stolovala pravda, postao je gradom ubojica, ljudi kojima su ruke u krvi ogrezle, koji uskraćuju pravdu ubogima i otimlju pravo sirotinji. Sirote i udovice su nova kategorija ugroženih, koju Amos ne spominje, a za koju se Izaija zauzima (Iz 1,17.23; 10,2).

³³ Vidi G.FOHRER, Theologische Grundstrukturen des Alten Testaments, 131,237; W. H. SCHMIDT, Einführung, 37.

³⁴ Usp. W. H. SCHMIDT, Einführung, 35 sl.

³⁵ G.FOHRER, Theologische Grundstrukturen, 132, 269.

U kritici i osudi nehumanog ponašanja tlačitelja naroda: glavara, sudaca, službenih proroka, svećenika, veleposjednika, veletrgovaca i zakupnika, izgleda da je **Mihej** među prorocima osmog stoljeća bio najoštriji. Dok Amos za njih kaže da "gaze po glavi siromaha" (Am 2,7), a Izaija da "gaze lice siromaha" (Iz 3,15), Mihej se služi slikama iz kanibalizma i veli da ljudima deru kožu s tijela i meso s kostiju njihovih (Mi 3,1-3).

Otprilike sto godina kasnije **Sefanija** (oko 630.) i njegov nešto mlađi suvremenik Jeremija preuzimaju društvenu i religioznu kritiku svojih prethodnika iz osmog stoljeća. Sefanija poput Izaije (Iz 1,21) kori nepokorni, okaljani, nasilnički grad Jeruzalem (3,1) i sve odgovorne u njemu: knezove, sinove kraljeve, suce, proroke i svećenike uspoređujući ih sa divljim zvijerima lavovima, vucima, lažljivcima i idolopoklonicima (1,8; 3,3-4). Mogućnost spasenja u dan Božjeg gnjeva, Amosov "**možda**" (Am 5,15), Sefanija vidi samo u socijalnoj pravdi i poniznosti pred Bogom: "Tražite pravdu, tražite poniznost: vi ćete *možda* biti zaštićeni u dan gnjeva Jahvina" (2,3).

Jeremija se u ranijem razdoblju svog djelovanja bavi socijalnom kritikom i tvrdi poput Izaije da u Jeruzalemu nema nijednog čovjeka "koji čini pravo i traži istinu" (Jer 5,1). Jeruzalem je "grad laži, u njemu je sve samo tlačenje" (6,6), u narodu ima zlikovaca koji "kao ptičari vrebaju iz zasjede, postavljaju zamke, hvataju ljude. Kao što je krletka puna ptica, tako su njihove kuće pune grabeža; postadoše tako veliki i bogati, tusti i ugojeni" (5,26-27). Svi gramze za plijenom od najmanjeg do najvećeg, svi su varalice od proroka do svećenika (6,13; 8,10).

4.2.1.1. 3. Proročka kritika religioznog života u Izraelu

Religiozni život u Izraelu od useljenja u obećanu zemlju pa do babilonskog sužanjstva obilježen je velikim dijelom religioznim sinkretizmom do kojeg je došlo preuzimanjem kanaansko-feničkih vjerskih običaja, napose otkad su sirijsko-palestinski gradovi bili integrirani u Davidovo i Salomonovo kraljevstvo, u kojem su Izraelci i Kanaanci bili pravno i religiozno izjednačeni. Podjelom kraljevstva, izgradnjom svetišta u Betelu i Danu, postavljanjem zlatnog teleta u njih, podizanjem svetišta na uzvišicama, sklonošću pojedinih kraljeva idolopoklonstvu, otvorila su se širom vrata religioznom sinkretizmu u Sjevernom kraljevstvu odakle se širio i u Južno. Prodom asirskog carstva u sirijsko-palestinske krajeve prodira pod pritiskom i njihov državni kult ostavljajući tragove u vjerskom životu Izraela. Čuvari vjere i ćudoređa kroz sve to vrijeme bili su proroci Sjevernog i Južnog kraljevstva.

Većina njih od Amosa i Hošee u Sjevernom kraljevstvu (Am 4,4; 5,21-24; Hoš 2,13; 6,6; 8,11-13; 10,2; 12,12) preko Izaije, Miheja, Sefanije i Jeremije u Južnom kraljevstvu (Iz 1,10-17; Mi 6,6-8; Sef 3,2-4; Jer 6,20; 7,1-15), Ezekijela i Deuteroizaije u Babilonskom sužanjstvu (Ez 22,26; Iz 43,22-24), te Tritoizaije, Zaharije i Malahije nakon Babilonskog sužanjstva (Iz 66,1-4; Zah 7,5-10; Mal 2,13-16), kritiziraju religiozni život u Izraelu.

Amos se prvi usudio napasti religioznu samosvijest Izraelova izabranja i ustvrditi da nemaju nikakve prednosti pred drugim narodima: "Sinovi Izraelovi, niste li za me kao i Kušani (=Etiopljani) - riječ je Jahvina. Ne izvedoh li ja Izraela iz zemlje egipatske, kao Filistejce iz Kaftora i Aramejce iz Kira?" (Am 9,7). Milost izabranje nije povlastica niti jamstvo spasa, nego dar koji obvezuje i koji je dan radi drugih i za druge. Izrael je izabran da drugim narodima objavi ime Božje, što on to nije učinio. Amos je također prvi koji je iz socijalnih motiva u doba Izraelova blagostanja religioznu kritiku protegao na sveukupno

bogoštovlje: na svetišta i brojna hodočašća u Betel, Gilgal, Ber Šebu (5,5), na blagdane, svečanosti, žrtve i molitve: "Mrzim i prezirem vaše blagdane i nisu mi mile vaše svečanosti. Paljenice kad mi prinosite, prinosnice mi vaše nisu mile, na pričesnice se od ugojenih telaca vaših i ne osvrćem. Uklonite od mene dreku svojih pjesama, neću da slušam zvuke vaših harfa" (Am 5,21-23). Teške su to riječi koje je Amos uputio narodu u Betelu, po svoj prilici, na neki blagdan. Razlog zbog kojeg je Bog tako "neraspoložen" dok ga narod raskošno "časti" jest njegova osjetljivost za socijalnu pravdu koje u Izraelu nema. Preko proroka poručuje: "Pravda nek poteče kao voda, i pravica kao bujica silna" (Am 5, 24). Poruka je jasna. Gdje nema socijalne pravde (mišpat) i pravičnosti (sedakah), nema ni pravog bogoštovlja. Ne može se uspostaviti pravi odnos s Bogom dok su pokidani odnosi s ljudima. Ta poruka odzvanjala je kroz stoljeća i preko Isusa odzvanjat će do sudnjeg dana: "Ako doneseš dar svoj na žrtvenik i tu se sjetiš da ti brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar tu pred žrtvenikom, hajde i najprije se izmiri s bratom, pa onda dođi i prinesi dar svoj!" (Mt 5,23-24). Nema puta naokolo; Bogu se stiže samo preko čovjeka!³⁶

Hošea, nešto mlađi suvremenik proroka Amosa, kritizira religiozni život svoga naroda ne toliko iz socijalnih koliko iz religioznih motiva. Okomio se prije svega na svećenike ne zato što su svećenici nego što to nisu, što su sami prestali štovati Jahvu, odbacili znanje i skrivili što u zemlji nema više vjernosti, ljubavi ni znanja Božjega (4,1-11). Blagostanje je zavelo Izraela da je zaboravio Jahvu i mjesto njega štuje boga Baala. "I što mu je više rodilo plodova, to je više umnožio žrtvenike; što mu je bogatija zemlja bila, to je kićenije dizao stupove" (10,1). Na blagdan žetve dok se je narod radovao i s veseljem prinosio brojne žrtve, Hošea, poput Amosa, drži govor kojim kvari blagdansko raspoloženje najavljujući progono, povratak u Egipat, odnosno Asur, jer je Izrael zaboravio svoga Boga i odao se baalizmu: "Ne raduj se Izraele, ne kliči ko drugi narodi; bludu se oda, jer, ostavivši Boga svoga, zavolio si plaću bludničku po svim gumnima žitnim. Ni gumno ni kaca neće ih hraniti, i mlado će ih vino prevariti. Neće više živjeti u zemlji Jahvinoj, Efrajim će se vratiti u Egipat i nečista će jela jesti u Asuru" (9,1-3). Zbog tog govora izrečena u vrijeme blagostanja, političkog mira i blagdanskog slavlja, Izrael je proglasio Hošea da je lud i da bunca: "Lud je prorok, nadahnuti bunca" (9,7).

Prorok, kojeg odsad uhode i "stavljaju mu zamke po svim putovima" (9,8), vidi da brojni žrtvenici i žrtve nisu Izraelu poslužili za susret s Bogom, nego za grijeh (8,11-13) i stoga ih kao takve odbacuje i obznanjuje da je Bogu milija ljubav nego sve žrtve: "Jer ljubav mi je mila, ne žrtve, poznavanje Boga, ne paljenice" (6,6). Ta Hošea poruka toliko će se kasnije svidjeti Isusu da će se na nju u Matejevu evanđelju dvaput pozvati shvaćajući ljubav kao milorđe prema grešnicima i siromašnima: "Milosrđe mi jemilo, a ne žrtva" (Mt 9,13; 12,7).

Amos i Hošea utjecali su svojom religioznom kritikom na proroke Južnog kraljevstva, Amos više na Izaiju i Miheja, a Hošea na Sefaniju i Jeremiju.

Izaija u prvom razdoblju svog djelovanja, obilježenu osjetljivošću za socijalnu pravdu, ostaje na liniji proroka Amosa i zbog istih motiva kritizira sveukupno bogoštovlje svog naroda i objavljuje da Bog ne prihvaća liturgijska slavlja kojima ne prethodi pravda i ljubav prema siromašnima: "Mlađake i svetkovine vaše iz sve duše mrzim - teški su mi, podnijeti ih ne mogu! Kad na molitvu ruke širite, ja od vas oči odvrćam. Molitve samo množite, ja vas ne slušam. Ruke su vam u krvi ogrezle, operite se, očistite. Uklonite mi s očiju djela opaka, prestanite zlo činiti! Učite se dobrim djelima: pravdi težite, ugnjetenom pritecite u pomoć, siroti pomozite do pravde, za udovu se zauzmite" (1,14-17). Na drugom

³⁶ Vidi A. REBIĆ, Amos - Prorok pravde, Zagreb 1993,106-110; L. KÖHLER, nav dj. 56-59; 171-189.

mjestu Bog se tuži preko proroka da ga narod samo usnama časti, a srce mu je daleko od njega (29,13). Svećenici i proroci odali su se žestoku piću, iznevjerili svoje poslanje, ne uče narod mudrosti niti ga upućuju u objavu (28,7-13).

Mihej preuzima kritiku svećenika i lažnih proroka koji trguju Božjom riječju (3,5.12), šire lažni mir i sigurnost pozivajući se na Izraelovo izabranje, Jahvinu strpljivost i nazočnost u Hramu: "Sramota na nas neće pasti! Zar će biti proklet dom Jakovljevi? Zar je Jahve izgubio strpljivost? Zar on tako postupa? Nisu li riječi njegove ugodne Izraelu, narodu njegovu?... Nije li Jahve u našoj sredini? Neće na nas zlo navaliti" (2,6-7; 3,11). Izraela neće spasiti ni religiozna samosvijest izabranja ni ponos na Jeruzalem i Hram ni brojne žrtve u njemu. Svega toga neće biti. "Sion će biti polje preorano, Jeruzalem ruševina, a Goru Doma prekrit će šuma" (3,12). Potresne riječi protiv Hrama urezat će se duboko u sjećanje Izraela i citirat će se stotinjak godina kasnije kad je Jeremiji, učinivši to isto, prijetila smrtna opasnost (Jer 26,18). Jamstvo spasa nije ni u činjenici izabranja, ni u svetosti Hrama, nego u djelima pravde, milosrđa i zajedničkog hoda s Bogom: "Objavljeno ti je, čovječe, što je dobro, što Jahve traži od tebe: samo činiti pravicu, milosrđe ljubiti i smjerno sa svojim Bogom hoditi" (Mih 6,8)³⁷. Tri zahtjeva uzlazne linije u kojima Werner H. Schmidt vidi "sumu u vjeri utemeljene etike"³⁸. Mihej je u njima sažeo sve zahtjeve Amosa, Hošee i Izaije. "Činiti pravicu" (**mišpat**) je jedan od glavnih zahtjeva, a u isto vrijeme i jedan od glavnih propusta u Izraelu, o čemu govori prorok Amos (Am 5,15.24) u kojeg će se ugledati gotovo svi proroci prije egzila. "Ljubiti milosrđe" (**hesed**) je središnji pojam u proroka Hošee (Hoš 2,21; 4,1; 6,4.6; 10,12; 12,7), koji ne nalazimo u Amosa ni u starijim tekstovima Izaije pa ni samog Miheja (Mi 1-3). "Ljubiti milosrđe" je pojam koji pretpostavlja, a u isto vrijeme nadilazi prethodni zahtjev "činiti pravicu". Milosrđe je stav čovjeka koji drugome daje više nego što mu po pravdi pripada. Oba zahtjeva su sadržana u posljednjem: "smjerno sa svojim Bogom hoditi". Kao što je Bog od Egipta do obećane zemlje hodio sa svojim narodom (Mi 6,4-5), tako treba sada da narod hodi s njime ljubeći milosrđe i čineći pravicu. To vrijedi više nego sve žrtve³⁹.

Sefanija i Jeremija u religioznoj kritici ostaju na liniji proroka Hošee. **Sefanija** se bori protiv religioznog sinkretizma, baalizma i astralnog kulta, proširena u Judeji i Jeruzalemu za vrijeme duge vladavine idolopoklonika kralja Manašea (Sef 1,4-5; 2 Kr 21,3-5). Kritizira vjerski nehaj i indiferentizam, "one koji su se odmetnuli od Jahve, koji ne traže Jahvu i nimalo za nj ne mare... i u svom srcu govore: 'Jahve ne može učiniti ni dobro ni zlo'" (1,6.12).

Svećenicima predbacuje da su zatajili na području kulta i pouke, da "skvrne Svetište i krše Zakon" (Sef 3,4). U tome je Sefanija sličan Hošeu (Hoš 4,5sl.), Izaiji (28,7), Miheju (3,11) i Jeremiji (5,3sl.).

³⁷ Sporno je među komentatorima da li 6,1-8 potječe od Miheja ili ne. Iako se sumnja u izvornost teksta, postoje, prema A.DEISLERU, (Die Grundbotschaft, 122; Zwölf Propheten II,36) ipak dobri razlozi koji govore u prilog izvornosti, a to su činjenica da se spominju žrtve ulja i sinova provorodenaca, koje potječu iz predegzilskog vremena. Trovrsni zahtjev u 6,8 odgovara duhu propovijedanja proroka Miheja.

R.KESSLER, Micha,259 sl. misli da tekst potječe iz vremena nakon egzila.

smatra da 6,8 odgovara duhu Mihejeva propovijedanja i da postoje dobri razlozi za izvornost tekst : spominjanje žrtava ulja i sina prvorođenca potječe iz vremena prije egzila; odgovor prorokau svom djelu "Die Grundbotschaft des Alten Testaments"

³⁸ W. H. SCHMIDT, Einführung, 385.

³⁹ Vidi R. KESSLER, Micha, HThKAT, 1999,271.

Jeremija je u svojoj religioznoj kritici pod jakim utjecajem svog "duhovnog oca", proroka Hošee⁴⁰. Služi se njegovom bračnom terminologijom prikazujući Izrael i njezinu sestru Judeju kao bludnice i preljubnice koje su se iznevjerile Jahvi, svome zaručniku i odale bludu študeći boga Baala (Jer 3; 11). Jeruzalem prednjači u svemu: "Koliko Jeruzalem ima ulica toliko Baal ima žrtvenika" (2,28; 11,13). Odgovornost za nevjernost i otpad Izraela i Judeje snose odgovorni u narodu: svećenici koji ne traže Boga, tumači Zakona koji ga ne upознаše, pastiri koji se odmetnuše od njega, proroci koji ne prorokuju u njegovo ime, nego u Baalovo (2,8). Nijedan prorok nije se toliko okomio na svećenike i lažne proroke kao Jeremija i nijednog nisu toliko progonili kao njega; oni su u njegovim očima varalice, koji bude lažne nade, zlikovci od kojih potječe pokvara u svoj zemlji (5,31; 8,10; 20,1-6; 23; 26-28.). Jeremija je udario po svim njihovim svetinjama na kojima su temeljili svoje religiozno pouzdanje i sigurnost, a to su: obrezanje, Hram i žrtve. Jeremija je prvi upozorio da fizičko obrezanje samo po sebi ne vrijedi ništa (9,24-25). Pripadnost Bogu i Božjem narodu ne postizava se automatski činom obrezanja. Nužno je obrezanje uha (6,10) kojim se sluša Božja riječ i obrezanje srca iz kojeg izlazi dobro, a ne zlo, a to Izraelu nedostaje i stoga ih prorok poziva: "Obrežite se Jahvi, skinite obrezak sa srca svojega, Judejci i Jeruzalemci, jer će bijes moj buknuti kao vatra, i gorjet će, a nikog da ugasi, zbog zlodjela i opačina što ih počiniste" (4,4).

U više navrata Jeremija je po Božjem nalogu govorio protiv Hrama zbog čega malo da nije glavu izgubio (7,1-15; 26). U glasovitom govoru pred vratima Doma Jahvina poručuje svima koji ulaze da žrtvuju da neće u njemu naći Boga dok ne usklade svoj život i svoje odnose prema njegovu Zakonu, ispisanu prije svega na drugoj ploči Dekaloga. Tu Jeremija slijedi proroka Amosa izvođeci religioznu kritiku iz socijalne⁴¹. "Stani pred vrata Doma Jahvina, objavi ondje ovu riječ. Reci: Čujte riječ Jahvinu, svi Judejci koji ulazite na ova vrata da se poklonite Jahvi. Ovako govori Jahve nad Vojskama, Bog Izralov: Popravite svoje putove i djela svoja, pa ću boraviti s vama na ovome mjestu. Ne uzdajte se u lažne riječi: 'Svetište Jahvino! 'Svetište Jahvino! 'Svetište Jahvino!' Ali ako zaista popravite svoje putove i djela svoja, i ako zaista budet činili što je pravo, svatko prema blišnjemu svome, ako ne budete tlačili stranca, sirote i udovice i ne budete prolijevali krvi nedužne na ovome mjestu, ako ne budete trčali za tuđim bogovima na svoju nesreću - boravit ću s vama na ovome mjestu, u zemlji koju sam dao vašim ocima zauvijek. Ali se vi uzdate u lažne i beskorisne riječi! Zar da kradete, ubijate, činite preljub, krivo se zaklinjete, palite tamjan Baalu i trčite za tuđim bogovima kojih ne poznajete, a onda da dolazite i stojite preda mnom u Domu ovome koji nosi moje ime i govorite: 'Spašeni smo! i da nakon toga opet činite nedjela i opačine? Zar je Dom ovaj, koji se zove mojim imenom, u vašim očima pećina razbojnička? Ali ja dobro vidim - riječ je Jahvina" (7,1-11).

Kao što je nekoć Mihej najavio propast Jeruzalema i Doma Gospodnjeg (Mi 3,12), tako i Jeremija proriče da će Bog učiniti od Jeruzalema "gomilu kamenja" (9,10), a od Hrama isto što i od drevnog svetišta Sjevernog kraljevstva u Šilu, ako se Jeruzalem ne obrati (7,12-15; 26). Bogu nije stalo do Hrama kamena zdanja, nego do ljudskog srca, koje je "prkosno, nepokorno" (5,23), "okorjelo" (9,13), "neobrezano" (9,25), "podmuklije od svega, jedva popravljivo" (17,9). Jeremija uviđa sve više i više da Izrael sam od sebe nije u stanju da promijeni svoje srce. Kao što crnac ne može promijeniti boju svoje kože, ni leopard svoje krzno, tako ni Izrael, naviknut činiti zlo, ne može činiti dobro (13,23). Do te spoznaje Jeremija dolazi na temelju vlastitog iskustva i u svojoj molitvi vapi: "Iscijeli me, Jahve, i

⁴⁰ N.FÜGLISTER, Ganz von Gott in Dienst genommen - Jeremias, u: J. SCHREINER (izd.), Wort und Botschaft, 194-211, ovdje 208; Usp. W.ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 179.

⁴¹ Vidi Grundkurs Bibel AT, 4.Kursteil 2, Zwischen Macht un Charism, Die Propheten Israels - Rufer wider den Wind, Stuttgart ²1994, 10.

bit ću zdrav, spasi me, i bit ću spašen, jer ti si pjesma moja" (17,14). Do istog uvjerenja doći će i Izrael kojem su patnje sužanjstva otvorile oči kad moli: "Obrati me, da se obratim" (31,18). Jeremija gleda u budućnost i u svojoj "Knjizi utjehe" najavljuje da će Jahve osobno zahvatiti ne samo u povijest, to nije dovoljno, nego u ljudsko srce i utisnuti u nj svoj Zakon: "Evo dolaze dani - riječ je Jahvina - kad ću s domom Izraelovim i s domom Judinim sklopiti Novi savez. Ne Savez kakav sam sklopio s ocima njihovim u dan kad ih uzeh za ruku da ih izvedem iz zemlje egipatske, ... ovo je Savez što ću ga sklopiti s domom Izraelovim ... Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce. I bit ću Bog njihov, a oni narod moj. I neće više učiti drug druga ni brat brata govoreći: 'Spoznaj Jahvu!' nego će me svi poznavati, i malo i veliko... jer ću oprostiti bezakonje njihovo i grijeha se njihovih neću više spominjati" (31,31-34)⁴².

Onima koji se uzdaju u moć brojnih žrtava Jeremija odgovara u duhu proroka Hošee da se Bogu ne mile žrtve paljenice ni klanice (6,20), nego poslušnost: "Ovako govori Jahve nad Vojskama, Bog Izraelov: Paljenicama dometnite još i klanice, i jedite meso. Ja ništa ne rekoh ocima vašim o paljenicama i klanicama, nit im što o tom zapovjedih kad ih izvedoh iz zemlje egipatske. Ovo im ja zapovijedih: Slušajte glas moj, pa ću ja biti vaš Bog, a vi ćete biti moj narod. Idite putem kojim vam zapovijedih, da vam dobro bude" (7,21-27).

Neki komentatori misle da je proročka kritika kulta u tim riječima dosegla svoj vrhunac⁴³. Kritički stav proroka prije egzila prema kultu izazvao je među tumačima Svetog pisma podijeljena mišljenja. Ludwig Köhler tvrdi da kult do Ezekijela, tj. do babilonskog sužanjstva, nije predmet starozavjetne objave, da ga Bog nije ustanovio, nego ljudi, odnosno svećenici i da proroci od Amosa do Jeremije, zahtjevaju namjesto kulta socijalnu pravdu⁴⁴. Horst Dietrich Preuss distancira se od L. Köhlera i misli da se starozavjetni kult ne može označiti kao "samootkupljenje čovjeka"⁴⁵. Prema starozavjetnom samopoimanju kult potječe od Boga kao posljedica njegove objave (Post 12,7; 28,10sl.; Suci 6,11sl., 2 Sam 24,16sl.), ističe Preuss. A. Deissler zastupa mišljenje da u vrijeme hoda kroz pustinju nije bilo nikakve značajnije ustanove kulta i da ritualno zakonodavstvo, koje zauzima veliki prostor u Petoknjižju i koje je povezano s Mojsijem, potječe iz vremena egzila i nakon egzila⁴⁶.

G. Fohrer ističe da počeci kulta potječu iz Mojsijeva vremena i da je vjeri u Boga iz tog vremena pripadao neki kult u obliku žrtve i da je Mojsije sam podigao oltar Bogu na brdu na kojem mu se on objavio. Mišljenje pak, koje se može dobiti na temelju Amosa (Am 5,25) i Jeremije (Jer 7,22), da ga Bog u vrijeme pustinje nije naredio ni ustanovio, nego da je kasnije uveden, točno je samo utoliko ukoliko se želi reći da se je veliki dio izraelskog kulta u Palestini razvio pod kanaanskim utjecajem⁴⁷.

⁴² Usp. N.FÜGLISTER, nav. dj., 206.

⁴³ A.DEISLERU, Die Grundbotschaft, 123; Vidi G. FOHRER, Theologische Grundstrukturen, 57; 63 sl

⁴⁴ L. KÖHLER, nav. dj., 171-189; vidi 55-59 gdje Köhler pokazuje kako je nastao kult u Izraelu. Dok je Izrael živio nomadskim stilom života, doživljavao je Boga kao onoga koji je s njim na putu, koji ga štiti i čuva, "putujući Bog", "štit" i "zaštita". Svoj odnos prema Bogu Izrael je u to vrijeme izražavao, ili je barem trebao izražavati, vjerom, odnosno poslušnošću. Ulaskom u obećanu zemlju dolazi do promjene kako u stilu života tako i u doživljavanju Boga. Izrael se susreće s novom kulturom i novom religijom, s poljodjelovstvom i sa štovanjem boga plodnosti. Izrael prelazi od nomadskog na ratarski i urbani način života. S tom promjenom mijenja se i iskustvo Boga i odnos prema njemu. Boga se doživljava kao onaj koji daje svakovrsnu plodnost kao blagoslov. Namjesto Božje zaštite stupa Božji blagoslov, a namjesto Izraelove poslušnosti kult koji Izrael usvaja od kaananske religije i pročišćava. Uspostavom kraljevstva nastaju u Izraelu velike socijalne razlike koje proroci kritiziraju i umjesto kulta zahtjevaju socijalnu pravdu. Usp. A.REBIĆ, Amos, 109

⁴⁵ H.D.PREUSS, Theologie des Alten Testaments 2, 227.

⁴⁶ A.DEISLERU, Die Grundbotschaft, 124, bilj.39..

⁴⁷ G. FOHRER, Theologische Grundstrukturen, 57.63.

Većina komentatora je ipak mišljenja da proročka kritika kulta nije usmjerena protiv kulta kao takvog, nego protiv kulta odvojena od ćudorednog života, koji je mnogima služio kao alibi za nepoštivanje Božjih i ljudskih prava. Proročka kritika ide za tim da uspostavi unutarnje i vanjsko jedinstvo između kulta i života, vjere i ponašanja. A. Rebić oslanjajući se na brojne komentatore ističe da ni Amos ne osuđuje kult naprosto, nego onaj i onakav kakav je bio u njegovo vrijeme "ne osuđuje *naprosto* blagdane, svečanosti, sastanke, žrtve, pjevanje, nego *vaše* blagdane, *vaše* svečanosti, *vaše* sastanke, *vaše* žrtve"⁴⁸

Proroci su svojom kritikom društvenog, političkog i vjerskog života utjecali na socijalno i vjersko zakonodavstvo u Izraelu kao i na odluke pojedinih kraljeva. Walter Kornfeld⁴⁹ ukazuje na:

- zabranu sakralne prostitucije: "Neka ne bude svetišne bludnice među izraelskim kćerima i neka ne bude svetišnog bludnika među izraelskim sinovima! Ne donosi u Dom Jahve, Boga svoga ni za kakav zavjet bludnićine plaće, ni pasjeg novca, jer je ob oboje odvratno Jahvi, Bogu tvome" (Pnz 23,18-19; Lev 19,29)⁵⁰,
- na zakon smrtno kazne za svećenikovu kćer koja se oda sakralnoj prostituciji: "Ako se kći kojeg svećenika oskrvne podavši se javnom bludništvu, ona oca svoga skvrne, pa se mora na vatri spaliti" (Lev 21,9),
- na zabranu da se svećenik ženi javnom bludnicom, obeščaćenom ženom, otpuštenicom i udovicom (21,7.14),
- na zabranu transvestizma: "Žena ne smije na se stavljati muške odjeće, a muškarac se ne smije oblačiti u ženske haljine. Tko bi to činio, bio bi odvratn Jahvi, Bogu svome" (Pnz 22,5),
- na zabranu postavljanja žrtvenika i štovanja tuđih bogova (Pnz 12,29-31; 16,21-22; Lev 26,1),
- na zapovijed da se poruše poganski žrtvenici: "Porušite njihove žrtvenike, porazbijajte njihove stupove, njihove ašeere počupajte, a njihove kumire spalite" (Pnz 7,5.25).
- Među socijalnim zakonima najznačajni su oni koji se odnose na subotnu, odnosno jubilejsku godinu oproštenja (Pnz 15; Lev 25).

4.2.1.2. Proročke prijetnje ili osude

Dok prvi dio proročanstva propasti upućuje na zlo učinjeno u prošlosti ili sadašnjosti i izaziva oštru proročku kritiku, kako smo već vidjeli, drugi dio je usmjeren na budućnost i najavljuje Božji odgovor na počinjeno zlo u obliku prijetnje ili suda. Riječi prijetnje ili suda mogu biti upućene:

- a) **pojedincima ili skupinama:** "Čuj me dobro, Hananija! Tebe nije poslao Jahve, a ti si u narodu pobudio varave nade. Zato ovako govori Jahve: Gle, brišem te s lica zemlje! Umrijet ćeš još ove godine, jer si propovijedao pobunu protiv Jahve!" (Jer 28,15-16).
"Počujte ovu riječ, krave bašanske, što boravite na samarijskoj gori, tlačite potrebite, ugnjetavate siromahe, govorite muževima: 'Donesi da pijemo!' Zakle se Jahve Gospod svetošću svojom: dolaze vam, evo, dani kad će vas izvlačiti kukama, a posljednju od vas

⁴⁸ A.REBIĆ, Amos, 110, bilj. 21.; Vidi C. TOMIĆ, Poruka spasenja, 324.; W.KORNFELD, Religion und Offenbarung, 191 sl. C. WESTERMANN, Theologie des Alten Testaments in Grundzügen, 115 sl.; G. FOHRER, Theologische Grundstrukturen, 169-171.

⁴⁹ W.KORNFELD, Religion und Offenbarung, 175, bilj. 785.

⁵⁰ "Pasji novac" je prezirni izraz za sakralnu prostituciju. Vidi komentar u Jeruzalemskoj bibliji.

ostima. Kroz pukotine ćete izlaziti, ne obzirući se nikamo, i biti bačene prema Hermonu - riječ je Jahvina" (Am 4,1-3).

- b) **izraelskom narodu**: "Počujte, sinovi Izraelovi, ovu riječ koju Jahve zbori protiv vas, protiv svakog roda što ga izvedoh iz zemlje egipatske: Među svim plemenima zemaljskim samo vas poznah, zato ću vas kazniti za sve grijehе vaše" (Am 3,1-2).
- c) **tuđim narodima**: "Zakleo se Jahve nad Vojskama: 'Što zamislih, zbit će se, što naumih, izvršit će se! Skršit ću Asur u svojoj zemlji, zgazit ću ga na svojim gorama. Jaram njegov s njih će spasti, spast će im s pleća breme njegovo'" (Iz 14,24; vidi Am 1-2; Iz 13-23; Jer 45-51; Ez 25-32; Ob., Nah 1,14; 2-3; Sef 2,4-15).

Prijetnje započinju često pozivom na pozornost: "Čujte" (Am 3,1.13; 4,1, 5,1; Mi 1,2; 3,1.9), ili: "Evo, dani dolaze" (Am 8,11; Jer 7,32; 9,24), ili "Toga dana", odnosno "U dan onaj" (Am 5,18-20; 8,9.13; Iz 2,12. 20; 4,1; 7,18.20. 21. 23; Mi 5,9; Jer 4,9), ili zakletvom Jahvinom koja služi namjesto poslanikove formule (Am 6,8). Prijetnja zna nekada i završiti riječima "u dan onaj": "Ohol pogled bit će skršen, i bahatost ljudska ponižena, Jahve će se uzvisiti, on jedini - u dan onaj" (Iz 2,12. 17). Ti isti obrasci upotrebljavaju se i za proročanstva sreće (Am 9,11-13; Mi 4,6; 7,11-12; Jer 16,14; 23,5.7 i dr.).

"**Dan**" ili "**Dan Gospodnji**" spominje se isključivo u proročkoj tradiciji⁵¹. Prvotno je imao pozitivno značenje, Božji zahvat u korist Izraela, a protiv njegovih neprijatelja, u Jahvinim bojevima iz sudačkih vremena. **Amos** je prvi koji mu mijenja značenje i obznanjuje da je to za Izrael dan tame, a ne svjetlosti (Am 5,18), dan suda i Božjeg gnjeva od kojeg Izraela ništa neće spasiti ni granične utvrde, ni kraljevski dvorci, ni betelski žrtvenici, ni bjelokosne kuće (3,11-15). "Zakle se Gospod Jahve samim sobom - riječ je Jahve, Boga nad Vojskama: 'Gnušam se oholosti Jakovljeve, i mrzim dvorce njegove, predat ću grad i sve u njemu" (Am 6,8).

Oslanjajući se na Amosa **Izaija** u ranijem razdoblju svog djelovanja govori malo modificirano o Danu Gospodnjem. To je dan nemilosrdnog suda Božjega kozmičkih razmjera (Iz 2, 11-17; 13,9-22), za Izrael dan suda, ali u isto vrijeme i dan katarze u kojem će se Izrael pročistiti i ostatak spasiti, što najavljuje i simboličko ime Izaijina sina Šear-Jašub (Iz 10,20-21). "U dan onaj, zazviždat će Jahve muhama na ušću egipatskih rijeka i pčelama u zemlji asirskoj da dođu i popadaju po strmim dolovima, po rasjelinama stijena, po svim trnjacima i svim pojilištima. U dan onaj, Gospod će obrijati britvom najmljenom s onu stranu Eufrata - kraljem asirskim - kosu s glave, dlake s nogu i bradu s obraza" (Iz 7,18-20; vidi 1,24-28). Izaija govori o nesmiljenom danu Jahvinu i za strane narode, napose Asir, svoju "najmljenu britvu" i "šibu svoga gnjeva", koji je u svojoj bahatosti izišao iz okvira svoga poslanja i umjesto da po Božjem nalogu kazni Izrael, on ga htjeda uništiti: "Jao Asiru, šibi gnjeva mojega prutu kojim srdžba moja zamahuje! Na puk ga poslaha nevjeran, na narod što me razjari, da ga oplijeni i opljačka, da ga izgazi ko blato na ulici. Ali on nije tako mislio, i u srcu nije tako sudio, već u srcu zasnova zator, istrebljenje

⁵¹ Vidi o tome F.V.REITERER, Tag des Herrn, u: J.B.BAUER (Izd.), Bibeltheologisches Wörterbuch, Graz 1994, 528-530; H.D.PREUSS, Theologie des Alten Testaments 2,96-100; 293-295; G. FOHRER, Theologische Grundstrukturen, 84; W.ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 163; 171 sl.; 177; 184 sl.; 201; F.J.STENDEBACH, Rufer, 33; 76 sl.; A.DEISSLERU, Zwölf Propheten II, 109 sl.; G.VON RAD, Theologie des Alten Testaments II, 129-133; L. KÖHLER, Theologie des Alten Testaments, 211

mnogih naroda..." (Iz 10,5 sl.; usp. 7,16-25;30,27-33). Dan Gospodnji bit će kraj svakoj ljudskoj oholosti i bahatosti, dan suda oholosti jeruzalemskih velikaša i jeruzalemskih žena, oholosti jeruzalemskih neprijatelja, velesila ondašnjeg svijeta: "Ohol pogled bit će skršen, i bahatost ljudska ponižena. Jahve će se uzvisiti, on jedini - u dan onaj" (Iz 2,11.17; 3,16-24; 13,11; 14,11).

Sefanija se oslanja na Amosa (Am 5,16-20) i Izaiju (Iz 2,6-21), ali ide i dalje od njih najavljujući Dan Gospodnji kao dan suda svoj zemlji i svim narodima "Tišina pred Jahvom Gospodom, jer je dan Jahvin blizu!...Blizu je dan Jahvin, veliki! Blizu je i žurno dolazi! Gorak je glas dana Jahvina: tada će i junak zajaukati. Dan gnjeva, onaj dan! Dan tjeskobe i nevolje! Dan užasa i pustošenja! Dan pomrčine i naoblake! Dan tmina i magluština! Dan trubljavine i bojne vike na gradove utvrđene i na visoka kruništa. Prepustit ću ljude nevoljama i vrludat će kao slijepci (jer su protiv Jahve sagriješili), krv će se njihova prosuti kao prašina, njihova trupla bit će bačena kao smeće. Ni njihovo srebro ni njihovo zlato neće ih spasiti. U dan gnjeva Jahvina oganj njegove revnosti svu će zemlju sažeci. Jer on će uništiti, zatrti sve stanovnike zemlje" (Sef 2,7. 14-18). Svojim opisom Dana Gospodnjega Sefanija je utjecao na srednjovjekovnu pjesmu iz pogrebnih misa "Dies irae, dies illa".

Prorok **Joel** proširuje Dan Gospodnji preko Izraela i svih naroda čak na povijest i kozmos i time otvara put apokaliptici "Neka svi stanovnici zemlje dršću, jer dolazi Jahvin dan. Da, on je blizu. Dan pun mraka i tmine, dan blačan i crn... Pred njim se zemlja trese, nebo pdrhtava, sunce, mjesec mrčaju, zvijezdama se trne sjaj. I Jahve glas svoj šalje pred vojsku svoju. I odista, tabor mu je silno velik, zapovijedi njegove moćan izvršitelj. Da, velik je Jahvin dan, i vrlo strašan. Tko će ga podnijeti?" (Jl 2,1-2.10-11).

Prema posljednjem proroku **Malahiji** Dan će Gospodnji biti za sinove Levijeve dan očišćenja (3,3), a za one "koji zakidaju plaću radniku, udovici i siroti...koji gaze pravo stranaca" (3,5). dan suda, dan konačne diobe između grešnika i pravednika, grešnici će biti spaljeni kao strnjika, a pravednicima će ogranuti sunce pravde (3,13-21). Prije tog velikog i strašnog dana doći će prorok Ilija da izmiri generacije, da obrati srce otaca k sinovima, a srce sinova k ocima (3,23-24).

Prijetnje mogu biti različite vrste ovisno o području života s kojeg se uzimaju:

4.2.1.2.1. Prijetnje kao opomene

To su prijetnje blažeg oblika koje pozivaju pojedinca ili narod na promjenu ponašanja, na obraćenje, kako bi izbjegli kaznu. Ukoliko se pojedinac ili narod odazove i promijeni svoje stavove, postoji mogućnost, ili barem onaj Amosov "možda" (Am 5,14sl.), da se izbjegne nesreća. To su *riječi uvjetne prijetnje*, odnosno suda, koje se mogu pretvoriti u *riječi uvjetnog spasa*. "Jer ovako govori Jahve domu Izraelovu: Tražite i živjet ćete. Ne tražite Betela, ne idite u Gilgal, ne putujte u Beer Šebu, jer će Gilgal biti odveden u izgnanstvo, a Betel će se prometnuti u ništa. Tražite Jahvu i živjet ćete il će ko oganj zahvatiti kuću Josipovu i sažec je, a u Betelu nikog da plamen ugasi" (Am 5,4-6; usp. Iz 7,10 sl.; Jer 4,3-4; 5,20-25; 6,8; 13,15-27)⁵².

⁵² Vidi R. RENDTORFF, Das Alte Testament, 126.

4.2.1.2.2. Prijetnje u obliku jao

Pooštreni oblik prijetnje započinje često uzvikom **jao (hoj)** koji je uzet iz pogrebnih naricaljki i koji najavljuje neizbježnu propast bilo pojedincu bilo narodu nad kojima prorok nariče kao nad mrtvacem. Tom se vrstom služe brojni proroci na čelu s **Amosom**: "Jao onima koji pravdu pretvaraju u pelin, u prah bacaju poštenje" (Am 5,7.16.18; 6,1). **Sedmerostruki Izaijin "jao"** protiv Izraela: "Jao vama koji kuću kući primičete i polje s poljem sastavljate, dok sve mjesto ne zauzmete te postanete jedini u zemlji...Jao onima što već jutrom na uranku žestokim se pićem zalijevaju i kasno noću sjede vinom raspaljeni...Jao onima koji na se krivnju vuku volovskom užadi i grijeh kolskim konopcem...Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlost prave, a od svjetlosti tamu, koji gorko slatkim čine, a slatko gorkim! Jao onima koji su mudri u svojim očima i pametni sami pred sobom! Jao onima koji su jaki u vinu i junaci u miješanju jakih pića; onima koji za mito brane krivca, a pravedniku uskraćuju pravdu!... Jao onima koji izdaju odredbe nepravedne, koji ispisuju propise tlačiteljske; koji uskraćuju pravdu ubogima i otimlju pravo sirotinji mog naroda, da oplijene udovice, da opljačkaju sirote!" (Iz 5,8-22; 10,1; Jer 22,18; 34,5).

Izaija se služi prijetnjom u obliku "jao" i u kasnijem periodu svoga djelovanja, prije 701. god., u tzv. "asirskom ciklusu", upotrebljavajući ga protiv Samarije (Iz 28) i Jeruzalema, odnosno naroda u njemu koji Boga samo usnama časti, a srce mu je daleko od njega (29, 1-14), protiv zlih savjetnika "koji se od Jahve kriju da bi svoje sakrili namjere, i koji u mraku djeluju i zbore: 'Tko nas vidi i tko nas pozna?'" (29,15), protiv poslanstva koje odlazi u Egipat da traži pomoć protiv asirske velesile: "Jao sinovima odmetničkim - riječ je Jahvina. Oni provode osnove koje nisu moje, sklapaju saveze koji nisu po mom duhu, i grijeh na grijeh gomilaju. Zaputiše se u Egipat, ne pitajući usta moja, da se uteku faraonovu zaklonu i da se zaštite u sjeni Egipta..." (30,1-5; 31).

Habakuk se obraća Babilonu s peterostrukim "jao": "Jao onom tko množi što nije njegovo...Jao onom tko otimačinu zgrće nepravednu kući svojoj... Jao onom tko grad diže krvlju, i tvrđavu zasnuje na nepravdi!...Jao onom tko bližnjeg navodi na piće, ulijeva otrov dok on pije da bi promatrao njegovu nagost... Jao onom tko komadu drva kaže: 'Probudi se! Kamenu nijemom: 'Pre ni se!' (Hab 2,6-20). **Jeremija** i **Ezekiel** obraćaju se pastirima tim književnim oblikom (Jer 23,1-4; Ez 34).

I sam **Isus** služio se tom književnom vrstom (Mt 11,21; 23,13-29; Lk 6,24-26).

4.2.1.2.3. Prijetnje u obliku naricaljki

To su prijetnje u obliku tužaljki (kinot) u kojima proroci žale nad pojedincem ili narodom kao nad mrtvacem: "Pade i više neće ustati djevica izraelska. Na tlu svojem ona leži, nikog da je digne" (Am 5,2). "Muževi tvoji od mača će pasti, junaci tvoji u kreševu. Vrata će tvoja kukat i tugovati, na zemlji ćeš sjediti napuštena. I sedam će se žena jagmiti za jednoga čovjeka - u dan onaj: 'Svoj ćemo kruh jesti, reći će, i u halje se svoje oblačiti, daj nam samo da tvoje nosimo ime, skini sa nas svu sramotu nau'" (Iz 3,25-4,1; vidi: Mih 1,8-16; Jer 8,18-23; 9,16-21; Ez 19,1-14).

4.2.1.2.4. Prijetnje u obliku ljubavne pjesme

Izaija je u obliku ljubavne pjesme, alegorije i sudskog procesa zaodjeo Božju prijetnju i sud protiv nerodnog vinograda, koji simbolizira nevjerni dom Izraelov: "No, sad ću vam

reći što ću učiniti od svog vinograda: plot ću mu soriti da ga opustoše, zidinu razvaliti da ga izgaze. U pustoš ću ga obratiti, ni obrezana ni okopana, nek u drač i trnje sav zaraste; zabranit ću oblacima da dažde nad njime..." (Iz 5,1-7)

4.2.1.2.5 Prijetnje u obliku oporuke

Proroci se služe i tom književnom vrstom da izraze Božju prijetnju narodu ili odgovornima u narodu. Bog naređuje Izaiji da zapiše u knjigu kao svjedočanstvo budućim vremenima da je Izrael narod odmetnički koji neće da sluša Zakon Jahvin nego se uzda u opačinu, prijeveru i vlastitu moć: "Rekoste: 'Ne! Pobjeći ćemo na konjima!' i zato, bježat ćete! 'Na brzim ćemo konjima jahati' - i zato, bit će brži vaši neprijatelji!" (Iz 30 8-18).

Bog daje i Jeremiji nalog god. 605. da uzme svitak i zapiše na nj sve riječi prijekora i prijetnje koje je Bog kazao o Jeruzalemu, Judeji i svim narodima. Prorok diktira svoje riječi svom tajniku Baruhu i naređuje da ih pročita na dan posta u Domu Jahvinu pred svim Judejcima. Nakon što ih je pročitao i nakon što su neki obavijestili o tome dostojanstvenike kraljeva dvora, Baruh bi pozvan u kraljev dvor da pročita svitak dostojanstvenicima, koji, pogođeni onim što su čuli, narediše da se sakrije on i Jeremija ispred kralja Jojakima. Kad je sam kralj čuo sve riječi koje je Jahve kazo Jeremiji, spali svitak i naredi da se uhvati Jeremija i Baruh, ali ih je Jahve bio sakrio. Pošto je kralj spalio svitak, dođe riječ Jahvina ponovno Jeremiji: "Uzmi drugi svitak i upiši u nj sve one riječi što bijahu na prvom svitku koji je Jojakim, kralj judejski, spalio. A protiv Jojakima, kralja judejskoga, ovako reci: 'Ovako govori Jahve. Spalio si svitak govoreći: 'Zašto si u njemu napisao da će doći kralj babilonski koji će opustošiti zemlju ovu i istrijebiti i ljude i stoku?' Zato ovako govori Jahve protiv Jojakima, kralja judejskoga: 'On neće imati potomka da sjedne na prijestolje Davidovo, a njegovo mrtvo tijelo bit će bačeno na pripeku danju i noćni mraz. Kaznit ću njega, i potomstvo njegovo, i sluge njegove zbog njihova bezakonja, i svalit ću na Jeruzalemmce i na Judejce sve zlo kojim sam im prijetio, a nisu me slušali (36)

4.2.1.2.6 Prijetnje u obliku sudske parnice ili rasprave

To su prijetnje uzete s pravnog područja života u kojima se Jahve parbi s pojedinim skupinama, ili s Izraelom ili tuđim narodima i njihovim bogovima i obrnuto. Hošea govori o parnici koju Jahve vodi protiv Izraela, napose protiv svećenika i narodnih vođa: "Čujte riječ Jahvinu, sinovi Izraelovi, jer Jahve se parbi sa stanovnicima zemlje. Nema više vjernosti, nema ljubavi, nema znanja Božjega u zemlji, već proklinjanje i laž, ubijanje i krađa, preljub i nasilje, jedna krv drugu stiže" (Hoš 4,1-2). "Ipak neka se nitko ne parbi, neka se nitko ne kori! Ali s tobom se moram parbiti, svećeniče. Danju ti posrćeš, a noću s tobom posrće i prorok; pogubit ću mater tvoju" (Hoš 4,4; 5,1-7) Amos se pita da li je Jahve začetnik zla (Am 3,3-6). Habakuk pita Boga zašto gleda vjerolomce, štiti kad zlikovac ništi pravednije od sebe (Hab 1,2-4. 12-17). Jeremija priznaje da je Bog pravedan, da bi se s njim mogao parbiti, ali se ipak usuđuje postaviti pitanje: "Samo bih jedno s tobom raspravio: Zašto je put zlikovaca uspješan? Zašto podmuklice uživaju mir?" (Jer 12,1; vidi 2,9 sl; 14,7--9; 15,5-9). Tom se književnom vrstom služi najčešće Deuteroizaija bilo da raspravlja s izgnanicima u babilonskom sužanjstvu uvjeravajući ih u Božju veličinu i stvaralačku moć i providnost (Iz 40,12-31; 46,5-11) bilo da ih uvjeri da ih Bg nije zaboravio (Iz 49,14-26). O raspravljanju s Bogom ili Boga s Izraelom govore još Izaija (Iz 1,2-20; 5,1-7), Mihej (Mih 1,2sl; 6,1-8), Haggaj (Hag 1,2-11), napose prorok Malahije kojeg je gotovo cijela knjiga sastavljena u tom književnom obliku: "Teške su besjede vaše protiv mene - govori Jahve. Vi ipak pitate: 'Što smo između sebe govorili protiv tebe?'

Govorili ste: 'Zaludu je Bogu služiti i kakva je korist što njegove čuvamo propise i žalosni hodimo pred Jahvom nad Vojskama. Odsad ćemo sretnim zvati oholice: napreduju oni koji zlo čine, i premda Boga iskušavaju, izvuku se!' (Mal 3,13-15). Tu Malahija preuzima stari problem kojim se mučio Habakuk i Jeremija i kojim se muči čovjek pravednik svih vremena. Malahija hrabri i tješi sve one koje muči to bolno pitanje, da ih Jahve pazi i sluša, da se "to pred njim piše u knjigu spomenicu" u njihovu korist (3,16-17).

Postoje još brojni oblici kojim su se proroci služili u naviještanju Božje riječi tako da stoji ono što je ustvrdio pisac poslanice Hebrejima: "Bog koji je nekoć u mnogo navrata i na mnogo načina govorio ocima po prorocima..." (Hbr 1,1). Navest ćemo neke od njih bez posebne razradbe:

- **Rugalice** u kojima se proroci rugaju i naslađuju propasti neprijatelja svog naroda, Izaija nad stranim narodima, napose nad Babilonom (Iz 13,1-14,23) i Asurom (Iz 14,24-27), Obadija nad Edomom (Ob 1), Nahum i Sefanija nad Ninivom (Nah 3,7; 3,18; Sef 2,13-15)
- **Pobjedničke pjesme** (Iz 26,1-6)
- **Psalmi** (Iz 26,7-19; 33,1-24.)
- **Molitve** različita sadržaja (Iz 25,1-5; Jer 12,1-6; 15,15-20; 17,13-18; 20,7-13; Hab 3,1-19)
- **Pisma** (Jer 29)
- **Ispovijesti** (Jer 11,18-12,6; 15,10-21; 17,14-18; 18,18-23; 20,7-18). Jeremijinim ispovijestima prethode kratke tužaljke proroka Izaije i Miheja. "Zato velim: 'Ostavite me, zaplakat ću gorko; nemojte me tješiti zbog uništenja naroda moga" (Iz 22,4; usp. Iz 6,5). "Zato ću zakukat i zaridati, ići ću gol i bos, zavijati ću kao šakali, urlikat ću kao nojevi. Jer njenoj rani nema lijeka, sve do Jude dopire, dotiče Vrata moga naroda, sve do Jeruzalema!" (Mih 1,8; 7,1-7).
- **Apokalipse** (Iz 24-27; 34-35; Ez 38-39; Jl 3-4; Zah 9-14; Dn 7-12).

4.2.1.2.7. Oblici Božjeg suda

Nakon što se je Izrael oglušio na prorčke opomene i prijetnje, zaodjevene u različite književne oblike, uzete s različitih područja života, slijedi neizbježno sud i kazna također u različitim oblicima.

Prema **Amosu** Bog izvodi sud protiv svoga naroda preko njegovih *neprijatelja* koje šalje da opkole zemlju, razvale utvrde i oplijene dvorce (Am 3, 9 -11), preko *rata* u kojem će i najsrčaniji ratnici bježati nagi (2,13-16; 9,1-4), preko *progonstva* u koje će izlaziti kroz pukotine ne obzirući se nikamo (4,3; 5,27; 6,7; 7,17), preko *prirodnih sila* i raznih drugih nedaća: *skakavaca* (7,1), *suše* (7,4), *gladi* (4,6), *žeđi* (8,13), *tame* (8,9), *kuge* (4,10), *gladi za Božjom riječi* (8,11). Kao u "parodiji povijesti spasenja" Amos niže pet izraelskih zala kojima je Bog udarao svoj narod po uzoru na egipatska zla: "Zato dadoh da vam zubi čisti ostanu... Uskratih vam i kišu... Udarih vas snijeću i medljikom...Poslah na vas kugu... Obarah vas ko što Bog obori Sodomu i Gomoru... pa ipak se ne obratiste k meni - riječ je Jahvina (Am 4,6-11)⁵³.

⁵³ Vidi o tome G.VON RAD, *Theologie des Alten Testaments II*, 187-189; A. REBIĆ, *Amos*, 80-92. To je pjesma od pet strofa; svaka strofa opisuje jedno zlo: glad (4,6), suša (4,7-8), snijeće i medljika (4,9), kuga (4,10) poput egipatske koja pogađa mladiće, potres (4,11). Sve završavaju istim pripjevom "pa ipak se ne obratiste k meni - riječ je Jahvina". Bog je očekivao da će se Izrael usljed toga obratiti, ali on nije razumio takav Božji govor, ostao je tvrdokoran poput faraona.

Preko **Hošee** Bog se prijeti Izraelu i kući Judinoj da će im biti "*poput moljca*" i "*kao lav*": "Stoga ću im biti kao lav, kao *leopard* što na putu vreba; kao medvjedica kojoj ugrabiše mlade, ja ću se na njih baciti, rastrgat im grudi do srca; ko lav ću proždrijeti meso njihovo, zvijeri će ih poljske rastrgati" (Hoš 13,7-8; usp. 5,12,14). Tu prijetnju izvest će Jahve okrutnom asirskom velesilom: "Ispaštat će Samarija jer se protiv Boga svoga pobunila. Od mača past će oni, djecu će njihovu smrskati, žene trudnice rasporiti" (Hoš 14,1). "Tada će govoriti brdima: 'Pokrijte nas!' i bregovima: 'Padnite na nas!'" (Hoš 10,7-8).

Poput Amosa i **Izaija** tvrdi da Bog izvodi svoj sud protiv svoga naroda podižući njegove protivnike i podbadajući njegove neprijatelje: "Aram s istoka, Filistejce sa zapada, da svim ustima proždiru Izrael" (Iz 9,10-11; usp 5,25-30; 9,7-20; 15,24-27)⁵⁴. Kralj asirski je "*najmljena britva*", *šiba gnjeva* njegova, *prut* kojim zamahuje protiv svoga naroda (Iz 7,20; 10,5; 30,32). **Mihej** misli isto na Asirce kojima će se Bog poslužiti da od Samarije učini "kamenu gomilu u polju, ledinu za vinograd" (1,6), a od Siona "polje preorano" i od Jeruzalema ruševinu (3,12). "Iskušenje njihovo danas sa Sjevera dolazi, dolazi ura strave njihove" (Mih 7,4). **Jeremija** govori često o "zlu", "nesreći", "lavu", "zatorniku" sa Sjevera (1, 13-16; 4,5-31), o "narodu izdaleka", "pustošniku" (5,15-17; 6,1-8. 22-26; 8,16-18; 10,22; 13,20-22), o "Nabukodonozoru, kralju babilonskom" kojim će se Bog poslužiti kao "svojim slugom" da sudi svome narodu (25,8-11). Kao što su proroci osmog stoljeća uvjereni da "nesreća silazi od Jahve" (Mih 1,12) tako i Jeremija ističe da je Jahve onaj koji "dovodi nesreću sa Sjevera" (4,6), koji diže lava, zatornika naroda (4,7), koji zadaje posljednji udarac (4,27). Kao što Amos (Am 5,2.16-17), Izaija (Iz 22,4) i Mihej (Mih 1,8-9) nariču nadgrobnicu nad živim Izraelom tako i Jeremija nad Jeruzalemom: "Bol me spopada, srce mi iznemoglo...Satrven sam što je kći naroda mojega satrvena, žalostan sam, stravom obuzet...O, tko bi glavu moju pretvorio u vrelo, a oči moje u vrutak suza, danju i noću da plačem nad poginulima kćeri svoje, naroda svojega" (Jer 8,18-23). Jeremija poziva žene narikače da plaču nad sudbinom Jeruzalema: "Pazite! Pozovite narikače! Neka dođu! Pošaljite po najvjestije da zapjevaju tužbalicu nad nama! Da suze poteku iz očiju naših, da voda poteče s trepavica naših! Sa Siona dopire tužbalica: 'O, kako smo upropašteni, osramoćeni veoma! Jer moramo zemlju ostaviti i stanove svoje napustiti!' I zato, o žene, čujte riječ Jahvinu, i neka uho vaše primi riječ iz usta njegovih. Učite kćeri svoje jadati, jedna drugu naricati: 'Smrt se ušulja kroz prozore naše, uđe u dvore naše, djecu pokosi nasred ulice, mladiće nasred trgova. I mrtva tjelesa leže kao gnoj po oranicama, kao snoplje za žeteocem, a nikoga da ih skupi'" (Jer 9,16-21).

Nakon što je Bog objavio da je Izrael dozreo za propast i da ga neće više štedjeti (Am 8,2), pojedini proroci plaču nad sudbinom svoga naroda i mole za milost i oprostjenje (Mih 1,8-9; Iz 22,4; Jer 4,19-31; 8,18. 21; 13,17; 14,17). Prorok Amos zauzima se u prvom i drugom viđenju za svoj narod moleći za oprostjenje njegovih grijeha aludirajući samo Božju dobrotu: "Jahve Gospode, oprosti, molim te! Kako će Jakov preživjeti onako malen?... Stani, Jahve Gospode, molim te! Kako će Jakov preživjeti onako malen?" (Am 7,2.5). Izaija se u svojoj viziji pita: "Dokle, o Gospode?" (Iz 6,11). Jeremiji Bog zabranjuje da se moli za narod jer ga neće uslišiti i jer mu je dojadilo da uvijek prašta: "A ti ne moli milost za narod ovaj, ne diži glasa za njih i ne moli, ne navaljuj na me, jer te neću uslišiti" (Jer 7,16; 11,14; 14,12; 15,6). Što više, čak kad bi Mojsije i Samuel intervenirali, ne bi ih uslišio: "I reče mi Jahve: 'Kad bi i Mojsije i Samuel stali pred lice moje, ne bi mi se duša obratila narodu tome. Otjeraj ih ispred lica mojega, neka idu od mene! Ako te upitaju:

⁵⁴ Citat je uzet iz pjesme "Ispružena ruka" u kojoj Izaija pjeva o Jahvinoj odmazdi nad svojim narodom zbog njihova "naduta i ohola srca" (Iz 9,7-20 i 5,25-30) Vidi o tome u: W.EICHHODT, Der Heilige in Israel Jesaja 1-12, Stuttgart 1960, 112-119.

'Kamo da idemo?' odgovori im: Ovako govori Jahve? Tko je za smrt, u smrt! Tko je za mač, pod mač! Tko je za glad, u glad! Tko je za izgnanstvo, u izgnanstvo" (Jer 15,1-2). Strašne su to riječi. Sudska je odluka donešena: "Moj narod izraelski dozreo je za propast; neću ga više štedjeti" (Am 8,2; usp Jer 15,6-9).

4.2. 2. Proročanstva spasa

U povijesti spasenja sud, odnosno kazna nije nikad posljednja Božja riječ. To pokazuju i proroci. Kao što su bili glasnici Božjeg suda tako su i glasnici Božjeg milosrđa. Nije opravdano dijeliti proroke jednostavno na proroke suda i proroke spasenja⁵⁵. Može se govoriti da u nekih proroka, primjerice onih prije Babilonskog sužanjstva, napose u proroka Amosa, prevladavaju proročanstva suda, a u proroka u vrijeme Babilonskog sužanjstva i nakon njega, proročanstva spasenja. Spasenjska proročanstva mogu biti u obliku:

1. jamstva spasenja (**Heilszusage**)
2. navještaja spasenja (**Heilsankündigung**) i
3. prikaza spasenja (**Heilsschilderung**)⁵⁶

4.2. 2.1. Jamstvo spasenja

Jamstvo spasenja je Božji odgovor na tužbu (Klage) bilo pojedinca bilo naroda, Božji zahvat kojim preokreće nevolju u spasenje (Izl 3,7sl; Iz 40,1sl). Spasenje se događa obično preko posrednika⁵⁷. U povijesti patrijarha nema posrednika. Bog spašava direktno. S poviješću naroda započinje i povijest posrednika i to tako da je Mojsije posrednik riječi i djelovanja. Ulaskom u obećanu zemlju služba posrednika spasenja dijeli se u službu djelovanja i službu riječi. Službu djelovanja obnašaju na početku karizmatički vođe suci, a poslije njih kraljevi. Služba riječi svojstvena je prvenstveno prorocima, a svćenicima samo u svezi s kultom. U tužaljka pojedinca posredništvo spasa događa se pretežito preko svećenika. Plastičan primjer za to je Ana, Samuelova majka, koja od preteške tuge i žalosti izlijeva dušu svoju pred Jahvom moleći ga da joj udijeli porod, na što joj svećenik Eli reče: "Pođi u miru! A Bog Izraelov neka ti ispuni molitvu kojom si ga molila" (1 Sam 1,9-18). U tužaljka naroda uslihanje se događa preko vođa ili proroka, primjerice u Mojsijevu pozivu: "Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu...i čuo mu tužbu na tlačitelje njegove. Znade su mi muke njegove. Zato sam sišao da ga izbavim...Zato, hajde! Ja te šaljem faraonu da izbaviš narod moj, Izraelce, iz Egipta" (Izl 3,1-12). Takva su uslihanja brojna napose u proroka Deuteroizaije.

Značajno je da proročanstva spasa kao uslihanja započinju često ohrabrujućim riječima: "Ne boj se" (Iz 41,14), katkada i proširenom poslanikovom formulom "Ovako govori Jahve koji te stvorio, koji te od utrobe sazdao" (Iz 44,2). Poslanikova formula je u proročanstvima suda gotovo uvijek prisutna, a u proročanstvima spasenja tu i tamo, primjerice Iz 43,1; 42,2; Jer 30,10.11; 46,28. Riječi "Ne boj se" spadaju u sastavni dio proročanstava spasa. Poznavatelji Biblije tvrde da se nalaze 365 puta u Sv. pismu.

⁵⁵ O.KAISER, Einleitung in das Alte Testament, 219; L. KÖHLER, Theologie des Alten Testaments, 210.

⁵⁶ Vidi C. WESTERMANN, Theologie des Alten Testaments in Grundzügen, 51; R. ALBERTZ, Die Exilzeit. 6. Jahrhundert v. Chr., Biblische Enzyklopedie 7, Stuttgart 2001,136.

⁵⁷ Vidi o tome C. WESTERMANN, Theologie des Alten Testaments, 62-71.

Struktura proročanstva u obliku jamstva spasenja:

1. **Oslov** s proširenjem - nevoljnik, oslovljen često brojnim imenima, nekad od milja u deminutivu, što odražava privrženost Božju prema njemu - : “Ti, Izraele, slugo moj, Jakove, kog sam izabrao, potomče Abrahama, mojega ljubimca! Ti koga uzeh s krajeva zemlje i pozva s rubova njenih, ti kome rekoh: ‘Ti si sluga moj, izabrao sam te i nisam te odbacio’” (Iz 41,8-9). Ili: “Ne boj se, Jakove, crviću, Izraele, ličinko!” (41,14a; usp. 43,1a; 44,1; 54,1).
2. **Jamstvo spasenja** (Trostspruch) izraženo riječima: “Ne boj se”. Bog oslobađa nevoljnika od straha i time ga već spašava (Iz 41,10a; usp. 41,14a; 43,1b; 43,5a; 44,2b; 54,4a).
3. **Obrazloženje jamstva spasenja:** *a) nominalno:* “Jer ja sam s tobom...ja sam Bog tvoj” (Iz 41,10a; usp. 41,14b; 43,1b; 43,5a; 44,2b; 54,5), *b) verbalno:* “Ja te krijepim i pomažem ti, podupirem te pobjedničkom desnicom” (Iz 41,10b; usp. 41,14b; 43,1b; 43,5b; 44,2b; 54,6). Božja nazočnost i Božja pomoć je razlog zašto da se nevoljnik ne boji.
4. **Posljedice:** *a) za neprijatelja:* “Gle, postidjet će se i smesti svi koji su na tebe bjesnjeli, bit će uništeni i propast će oni što se s tobom parbiše!” (Iz 41,11; usp. 41,16a;). *b) za nevoljnika:* “Tražit ćeš svoje protivnike, ali ih nećeš naći. Bit će uništeni, svedeni na ništa oni koji protiv tebe vojuju” (Iz 41,12; usp.41,15-16a; 43,2: 44,4-5; 54,4).
5. **Rezultat:** “A ti ćeš klikatati u Jahvi, dičit ćeš se Svecem Izraelovim” Iz 41,16b)⁵⁸

4.2. 2.2. Navještaj spasenja (Heilsankündigung)

Navještaj spasenja je obećanje u pravom smislu riječi, najavljuje nešto što će se uistinu dogoditi. Tipičan oblik proročkog naviještanja spasenja, najčešće u Deuteroizaije (Iz 41,17-20; 42,14-17; 43,16-21; 46,12sl; 49,7-12. 14-26; 51,1-3. 6-8. 9-14. 17-23; 54,7-10.11-17; 55,1-5).

Struktura navještaja spasenja:

1. **Tužba** naznačena ili izrečena: “Ubogi i bijedni vodu traže, a nje nema! Jezik im se osuši od žeđi”(Iz 41,17a). Ili: “Sion reče: ‘Jahve me ostavi, Gospod me zaboravi’” (Iz 49,14)
2. **Navještaj spasenja:** “Ja Jahve, njih ću uslišiti, ja Bog Izraelov, ostavit ih neću” (Iz 41,17b). “Može li žena zaboraviti svoje dojenče, ne imat sućuti za čedo utrobe svoje? Pa kad bi koja i zaboravila, tebe ja zaboraviti neću” (Iz 49,15).
3. **Cilj:** da svi shvate i spoznaju da je Bog izveo spasenje: “Nek svi vide i nek znaju, nek promisle i nek shvate: ruka Jahvina to učini, Svetac Izraelov stvori sve” (Iz 41,20). “I znat će svako tijelo da sam ja jahve, Spasitelj tvoj, i da je tvoj otkupitelj Silni Jakovljevi” (Iz 49,26).

⁵⁸ Usp. R. ALBERTZ, Die Exilzeit, 139; L.MONLOUBOU, Les prophetes de l' Ancien Testament, Cahiers Evangille 43, ed.du Cerf 1983,20.

4.2. 2.3. Prikaz spasenja (Heilsschilderung)

Proroci se služe različitim slikama da opišu spasenje. Hošea je prvi prorok koji govori spasenju kao o novom izlasku. Bog će svoj odmetnički narod ponovno primamiti, odvesti u pustinju, progovoriti mu srcu (Hoš 2,16), vratiti ga u Egipat, tj. u asirsko sužanjstvo gdje će mu se otvoriti oči i početi tražiti Jahvino lice (Hoš 5,15). "Za Jahvom će ići on, ko lav on će rikati; a kad zarikao bude, sinovi će mu veselo dohrliti sa zapada, ko ptice će dohrliti iz Egipta, ko golubica iz zemlje asirske i naselit ću ih po kućama njihovim – riječ je Jahvina" (Hoš 11,11).

Izaija vidi u Božjem sudu i kazni kao i Hošea način Božjeg odgajanja Izraela. I u najkritičnijim trenucima povijesti svoga naroda, u vrijeme Sirijsko-efraimskog rata (734-732) i propasti sjevernog kraljevstva (722/1), prorok ne gubi nadu. Naprotiv, proročanstva spasenja su većinom iz tog vremena.⁵⁹ U svojoj "spomenici" (Iz 6,1-9,6) iz tog vremena govori o "panju" kao svetom sjemenu (6,13), o svome sinu "Šear Jašubu" kao "ostataku" koji će se spasiti (7,3), o "Emanuelu" kao jamstvu da Bog ostaje uz svoj narod (7,14-16).

U hvalospjevu Djetetu-Sinu Davidova kraljevstva (Iz 8,23- 9,6), Savjetniku divnome, Bogu silnome, Ocu vječnome, Knezu mironosnom, kako ga prorok sve naziva (Iz 9,5), spasenje je prikazano u oprečnim slikama koje će "privržena ljubav Jahve nad Vojskama" izvesti preko njega tako da će poniženje pretvoriti u slavu, tamu u svjetlo, tugu u veselje, uništiti sve vrste tlačenja i sva ratna sredstva: jarm, šibu, bojnu obuću, plašt krvlju natopljen i miru neće biti kraja (Iz 8,23-9,1-4).

Taj optimizam dolazi do izražaja u 11. poglavlju koje doduše ne potječe od samog Izaije nego, po svoj prilici, od njegovih učenika iz kasnijih vremena. Budući kralj, "mladica iz panja Jišejeva", "izdanak iz njegova korjena", obdaren duhom mudrosti i umnosti, duhom savjeta i jakosti, duhom znanja i straha Gospodnjega uspostaviti će kraljevstvo pravde, preobraziti svijet, dokinuti u njemu "egzistencijalna i ontološka neprijateljstva"⁶⁰, ostvariti rajski sklad unutar živih bića i zajedništvo s Bogom: "Vuk će prebivati s jagnjetom, ris ležati s kozličem, tele i lavić zajedno će pasti, a djetešce njih će voditi. Krava i medvjedica zajedno će pasti, a mladunčad njihova skupa će ležati, lav će jesti slamu ko govedo. Nad rupom gujinom igrat će se dojenče, sisanče će ruku zavlaciti u leglo zmijinjke. Zlo se više neće činiti, neće se pustošiti na svoj svetoj gori mojoj: zemlja će se ispuniti spoznajom Jahvinom kao što se vodom pune mora" (Iz 11,6-9).

Opis spasenja doseže svoj vrhunac u preobrazbi čovječanstva. Izaija najavljuje za kraj dana zdravi Božji svijet u kojem će svi narodi hodočastiti na Goru Gospodnju, naučiti se njegovim putovima, hoditi njegovim stazama, mačeve prekovati u plugove, koplja u srpove i neće se više učiti ratovanju (2,2-5; usp. Mih 4,1-3). Na toj Gori Jahve će spremati gozbu svim narodima, "raskinut će zastor što zastiraše sve narode, pokrivač koji sva plemena pokrivaše, i uništiti će smrt zasvagda. I suzu će sa svakog lica Jahve, Gospod, otrti" (Iz 25,6-8). "I nijedan građanin neće reći: 'Bolestan sam!'" (Iz 33,24). "Pobjeći će bol i jauci" (35,3-10).

Tekst se nalazi u dužem obliku i u proroka **Miheja (4,1-5)**. Porijeklo teksta je nesigurno. Neki misle da ne potječe ni od Izaije ni od Miheja, nego od kasnijeg redaktora iz

⁵⁹ K.M.WOSCHITZ, Elpis. Hoffnung, 255sl.

⁶⁰ K.M.WOSCHITZ, Elpis, 258; vidi L. KÖHLER, Theologie des Alten Testaments, 221 sl.; W.EICHRODT, Der Heilige in Israel 137 sl.; W.ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 173; A.DEISSLER, Dann wirst du Gott erkennen, 66 sl.

posužanjskog vremena koji je uvjeren da nijedan Božji sud u povijesti čovječanstva nije kraj⁶¹ Neki opet drže da je uzet iz liturgije posužanjske zajednice i naknadno uvršten u jednu i drugu knjigu. Razlog zbog kojeg je uvršten u Mihejinu knjigu jest da ublaži prethodnu prijetnju Jeruzalemu i Hramu i da otvori Mihejinu poruku eshatološkom spasenju (Mi 3,12)⁶²

Prorok gleda što će se dogoditi na kraju dana, tj. na kraju povijesti, uvjeren da se povijest može pravo shvatiti samo s njezina završetka. Služi se slikovitim govorom. Kozmička i mitološka predodžba o brdu bogova koje nadvisuje sve gore (usp. Iz 14,13; Ps 48) primjenjuje se u Bibliji na jeruzalemski hramski brežuljak Sion, na sav grad i njegovo stanovništvo i naziva se Gorom Jahvinom. Na kraju dana "Gora Doma Jahvina", Jeruzalem bit će vrh svih gora, iznad svih bregova, središte svijeta kojem će hodočastiti svi narodi da se nauče hoditi stazama Jahvinim. Izrael obasjan Božjom slavom, puninom spasenja, privlačit će kao uzorno Božje društvo u eshatološko doba spasa sve narode k sebi. O tome govori i prorok Zaharija: Ovako govori Jahve nad vojskama: "U one će dane deset ljudi od naroda svih jezika hvatati jednog Židova za skut govoreći: Idemo s vama, jer čusmo da je s vama Bog" (Zah 8,23). Spas koji je Bog pripremio svim narodima, "mora najprije zablistati u samom Izraelu, inače ne može druge primamiti životu s Božjim narodom"⁶³ Što život u zajedništvu naroda na kraju dana čini privlačnim jest sloga, mir i nenasilje. Došao je kraj strahu, nepovjerenju, neprijateljstvu, trci za naoružanjem i tlačenju: "Svoje će mačeve prekovati u ralice, a svoja koplja u radne srpove. Narod na narod neće mača dizati niti će se više za rat vježbati. Svaki će mirno živjeti pod lozom vinovom, pod smokvom svojom, i nitko ga neće plašiti. To rekoše usta Jahve nad vojskama" (Mi 4,3-4; usp. Iz 2,4; 9,4; Hoš 2,20; Ps 46,10)

Jeremija opisuje spasenje u "prvom pastoralnom pismu Biblije" i u Knjizi utjehe (Jer 29-33)...

(NB! poglavlje o proročanstvima spasa nije dovršeno! novo srce, ...Novi savez (31,31-34). Spasenje je bezuvjetno, utemeljeno u Božjoj biti, u "promjeni samog Boga" W.Schmidt, Einführung 250, usp Hoš 11,8sl.; Jer 3,22; 31,3.18-20) utemeljen na Božjem milosrđu i oprostjenju grijeha: "jer ću oprostiti bezakonje njihovo i grijeha se njihovih neću više spominjati" (31,34c)

Ezekiel : vizija oživljavanja suhi kostiju (Ez 37,1-12) – spasenje kao oživljavanje mrtvih
Deuteroizaija : novo stvaranje, novi Izlazak...

Proročanstva spasenja mogu se odnositi, kao i proročanstva suda, na pojedine osobe, na izraelski narod i na sve narode. S obzirom na vrijeme iz kojeg potječu mogu se podijeliti, slično kao i proročanstva suda, u tri epohe:

- vrijeme ranih proroka,
- vrijeme pisamskih proroka od Amosa do Babilonskog sužanjstva,
- vrijeme Babilonskog sužanjstva i nakon njega.

4.2. 3. Proročanstva spasa u ranih proroka

Proročanstva spasa u ranih proroka odnose se, kao i proročanstva suda većinom na pojedine osobe. Tako npr. **Ilija** u vrijeme suše i gladi tješi nesebičnu udovicu iz Sarfate

⁶¹ E. Beck; Gottes Traum: Eine menschliche Welt.Hosea-Amos-Micha, Stuttgart, 1972,85.

⁶² H.FISCER (Izd.), Biblische Unterweisung II, 198.; A.DEISSLER, Zwölf Propheten II, 50.

⁶³ G. Lohfink, Wie hat Jesus Gemeinde gewollt?Freiburg 1982, 29sl.; 197sl.

sidonske riječima: “Jer ovako govori Jahve, Bog Izraelov: ‘U ćupu neće brašna nestati ni vrč se s uljem neće isprazniti sve dokle Jahve ne pusti da kiša padne na zemlju’” (1 Kr 17,14). **Elizej**, “čovjek Božji” obećaje gostoljubivoj nerotkinji Šumanki: “Dogodine u ovo doba – reče joj – zagrlit ćeš sina u naručju” (2 Kr 4,16). **Natanovo proročanstvo** međutim ima značenje ne samo za pojedinca, nego za sav Izrael i sve narode. Bog obećaje Davidu i njegovu kraljevstvu opstanak za sva vremena. Dođe Natanu ova Jahvina riječ: “Idi i reci mome sluzi Davidu: Ovako govori Jahve...Tvoja će kuća i tvoje kraljevstvo trajati dovijeka preda mnom, tvoje će prijestolje čvrsto stajati zasvagda” (2 Sam,4-16).

4.2. 3. 1. Proročanstva spasa od Amosa do Babilonskog sužanjstva

U pisamskih proroka rijetko susrećemo proročanstva spasa upućena pojedinim osobama npr. Izaija kralju Ezekiji: “Tada dođe riječ Jahvina Izaiji: ‘Idi i reci Ezekiji: Ovako kaže Jahve, Bog oca tvoga Davida: Uslišao saam tvoju molitvu, vidio tvoje suze. Izliječit ću te; za tri dana uzići ćeš u Dom Jahvin. Dodat ću tvome vijeku petnaest godina. Izbavit ću tebe i ovaj grad iz ruku asirskoga kralja. Jest, zakrilit ću ovaj grad!’” (Iz 38,5sl = 2 Kr 20,5sl). Jeremija kralju Sidkiji: “Ali čuj riječ Jahvinu, Sidkija, kralju judejski! Ovo ti poručuje Jahve: Nećeš od mača poginuti, umrijet ćeš u miru...” (Jer 34,4sl.). Proročanstva spasenja u pisamskih proroka odnose se većinom na izraelski narod ili na sve narode.

Amos je, kako smo vidjeli, prije svega prorok suda. Sporno je među komentatorima da li je i ono proročanstvo koje govori o spasenju pod uvjetom da se mrzi zlo, ljubi dobro, drži pravica na gradskim vratima, njegovo ili njegovih učenika. U svakom slučaju spasenje i tada nije zajamčeno nego ostaje kao veliki “možda” i odnosi samo na ostatak Izraelov: “Tražite dobro, a ne zlo, da biste živjeli, i da Jahve, Bog nad Vojskama, odista s vama bude kao što velite da jest. Mrzite zlo, ljubite dobo, držite pravicu na gradskim vratima, pa će se možda Jahve, Bog nad Vojskama, smilovati ostatku Josipovu” (Am 5,14-15)⁶⁴.

Završetak Amosove knjige (Am 9,11-15) u kojem se u raznim slikama govori da će Jahve okrenuti sudbinu svoga naroda Izraela, obnoviti Davidovu kolibu, tj. njegovo drevno kraljevstvo, blagosloviti trud i zemlju rajskom plodnošću, ne potječe od Amosa nego od teologa nakon Babilonskog sužanjstva koji je uvjeren da sud u povijesti spasenja nije nikad posljednja Božja riječ.⁶⁵

Prvi prorok koji nije samo glasnik suda i Božjeg gnjeva, nego spasa i Božjeg milosrđa bio je prorok **Hošea**. Možda nijedan prorok nije toliko i tako radikalno govorio o Božjem gnjevu nad zločinima svoga naroda kao prorok Hošea. Možda nijedan nije prikazao Boga u tako nemilosrdnim slikama kao on. Dovoljno je podsjetiti samo na onaj govor u kojem Bog u antropomorfnim slikama govori sam o sebi: “Stoga ću im biti kao lav, kao leopard što na putu vreba; kao medvjedica kojoj ugrabiše mlade, ja ću se na njih baciti, rastrgati im grudi do srca; ko lav ću proždrijeti meso njihovo, zvijeri će ih poljske rastrgati” (Hoš 13,7-8; usp. 5,12-14). Prijetnja će se ostvariti na taj način što će Bog okrenuti povijest spasenja unatrag, oduzeti Izraelu darovanu zemlju i vratiti ga ponovno u Egipat (Hoš 2,5.11-14; 8,13; 9,3.6; 11,5). Time je opozvana sva povijest Izraelova i vraćena na početak. Gubitak svega, povratak na početak, omogućuje novi Izlazak: “Kao ptice će dohrliti iz

⁶⁴ Vidi o tome: W.ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 164.

⁶⁵ Vidi W. H. SCHMIDT, Einführung, 204; F.J.STENDEBACH, Rufer, 44; E. BECK, Gottes Traum: Eine menschliche Welt.Hosea-Amos-Micha, Stuttgart 1972,70-72.; W.ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 164.

Egipta, ko golubica iz zemlje asirske, i naselit ću ih po kućama njihovim - riječ je Jahvina” (11,11)⁶⁶. Misao novog egzodusa preuzet će kasnije Jeremija, Ezekiel i Deuteroizaija.

Božji sud ima pedagoški karakter. Ne ide za uništenjem nego za obraćenjem Izraela. Sud se pretvara u spas: “Hajde, vratimo se Jahvi! On je razderao, on će nas iscijeliti: on je udario, on će nam poviti rane; poslije dva dana oživjet će nas, trećeg će nas dana podignuti, i mi ćemo živjeti pred njim” (6,1-2). Zaokret od nesreće k sreći, od propasti u život, “treći dan”, kako ga Hošea naziva, djelo je neizmjerne Božje ljubavi koja je u Bogu jača nego srdžba. Hošea vidi što se u Božjem srcu događa i kako na nj djeluje sudbina njegova naroda. Vodi se borba između ljubavi i gnjeva, u kojoj ljubav pobjeđuje: “Narod je moj sklon otpadu; i premda ga k Višnjem dozivlju, nitko da ga podigne. Kako da te dadem, Efraime, kako da te predam, Izrael! Kako da te dadem kao Admu, da učinim s tobom kao Sebojimu?⁶⁷ Srce mi je uznemireno, uzavrela mi sva utroba; neću više gnjevu dati maha, neću opet zatirati Efraima, jer ja sam Bog, a ne čovjek; Svetac posred tebe- neću više gnjevan dolaziti!” (11,7-9). Svojevrsnu Božju logiku opravdava samo njegova svetost, koja mijenja Izraelovu sudbinu i nesretna imena prorokove djece mijenja u imena sreće. Hošea najavljuje sretnije dane Izraelu. Ispunit će se obećanja dana njihovu ocu Jakovu da će ih biti kao pijeska u moru (Post 23,13), ujediti će se sjeverno i južno krljevstvo pod jednog glavara, promijenit će se jizreelska kob u sreću, narod se više neće zvati “Ne-narod-moj”, nego “Sinovi Boga živoga”, zamilovat će “Nemilu”, Ne-narodu svome reći će: “Ti si narod moj!”, a on će njemu reći: “Bože moj!” (2,1-3.16-25).

5. RANI PROROCI

Hebrejska biblija dijeli Sv. pismo, kako smo već rekli, u tri dijela: Zakon (=Thora), Proroci (=Nebiim) i Spisi (=Ketubim). Židovi su iz početnih slova tih triju dijelova stvorili kraticu "**Tanak**", da bi izbjegli vrijeđajuću oznaku "Stari zavjet". Hebrejski kanon Svetog pisma ubraja Jošuinu knjigu, Suce, 1./2. Samuelovu, 1./2. o Kraljevima u "**rane proroke**", jer su židovski pismoznanci smatrali da su ih napisali proroci: Jošuinu sam Jošua, Suce,1/2 Samuelovu Samuel, Prvu o Kraljevima Jeremija i jer u njima proročki likovi kao što su Samuel, Natan, Ilija i Elizej i dr. igraju značajnu ulogu.

Knjigu o Ruti Hebrejska biblija smješta u Spise (Ketubim) i to u onaj dio koji se zove **Megilloth** tj. među 5 Svitaka: *Pjesma nad pjesmama, Ruta, Tužaljke, Propovjednik i Estera koji služe za liturgijsku molitvu za 5 velikih blagdana.*

Kršćanska biblija svrstava rane proroke zbog njihova sadržaja u povijesne knjige; donose naime povijest Izraela od ulaska u obećanu zemlju do babilonskog sužanjstva 587. godine.

POVIJESNE KNJIGE

Povijesne knjige obuhvaćaju tisućgodišnju Izraelovu povijest od Mojsijeve smrti pa sve do početka vladanja prvog Hazmonejca Ivana Hyrkana I. (134. pr.Kr.; usp. 1 Mak 16). Dijele se u tri dijela:

Jošua, Suci, Ruta, 1./2. Samuelova, 1./2. Kraljeva. Donose izraelsku povijest od ulaska u obećanu zemlju do babilonskog sužanjstva 587. godine.

⁶⁶ Vidi W.H.SCHMIDT, Einführung, 212.

⁶⁷ Radi se o Sodomi i Gomori (Post 19).

1./2. Ljetopisi (ili Dnevnici); Ezra i Nehemija obuhvaćaju Izraelovu povijest od Adama (1.Ljet) pa do obnove židovske zajednice nakon babilonskog sužanjstva oko 430 (Ezr i Neh).

Tobija, Judita, Estera osvjetljaju neke pojedinačne događaje od 7.-5. st. pr.Kr., **1./2. Makabejcima** izvješćuje o sudbonosnim danima izabranog naroda u vrijeme helenizacije u 2. st. pr. Kr.

Povijesne knjige ne obrađuju povijest u modernom smislu riječi, ne donose prvotno informacije iz prošlosti, nego u duhu knjige Ponovljenog zakona konfrontiraju suvremenike s događajima iz prošlosti da im osvijetle sadašnjost. Želeći učiti iz prošlosti svog naroda, Izrael razmišlja nakon propasti Jeruzalema i povratka iz Babilonskog sužanjstva o svojoj povijesti, skuplja stare predaje i u duhu deuteronomističke tradicije piše "povijesno djelo" od Mojsijeve smrti do egzila (Još, Su, 1./2. Sam, 1./2. Kr.). Zbirkom starih nacionalnih predaja Izrael je iz svoje prošlosti otkrio poruku, sličnu proročkoj, za sadašnjost i budućnost. Deuteronomisti nisu samo skupljači starih predaja nego i pisci koji svojim dodacima, govorima i teološkom refleksijom sve te predaje povezuju u jedno povijesno djelo. Razmišljanja moralne naravi i umetnuti govori u tim knjigama upućuju na deuteronomističku redakciju. Cilj im je bio izvući pouku iz prošlosti za sadašnjost, a ta je: nevjernost prema Savezu bila je uvijek kobna za Izrael, zatim poziv na ispit savjesti i na obraćenje. Vodila ih je, dakle, vjerska, moralno-teološka, povijesno-teološka i liturgijska nakana pri skupljanju i sastavljanju starih predaja. Sva Izraelova povijest nije ništa drugo nego povijest Jahvine vjernosti i Izraelove nevjernosti. Jahve je pokazao svoju vjernost mnogim znacima: darovao im je zemlju, oslobodio ih od neprijatelja, podigao im suce, kraljeve, proroke, Hram. U Zakonu odredio im je granice unutar kojih će nalaziti sreću i spas. Isključivost kulta samo na jednom mjestu koje je Jahve izabrao (Jeruzalem!) osnovni je zahtjev Zakona. Prema tome mjerilu prosudjuje se sva Izraelova povijest. Vrijeme kraljeva pokazalo se kao povijest trajnog odmetništva, nevjernosti i neposlušnosti. Takva prosudba dolazi do izražaja napose u Samuelovu govoru (1 Sam 12). Razorenje Jeruzalema, uništenje kraljevstva i ukinuće samostalnosti Izrael je doživio kao strašan sud koji je ozbiljno stavio u pitanje njegov daljnji opstanak. Deuteronomističko povijesno djelo je vjeroispovijest u Božju moć, vjernost i strpljivost, a ujedno i priznanje vlastite krivnje i poziv na obraćenje. U tome se krije nada tog povijesnog djela: Jahve je pomogao ranije, pomoći će i sada kad Izrael čini pokoru⁶⁸

5.1. JOŠUA (= Jahve spašava)

U samom imenu krije se program cijele knjige: Jahve je pomoć, Jahve spašava. S Jošuinom knjigom završava jedan dio povijesti izabranog naroda i započinje drugi, završava nomadski i započinje urbani način života. Sadržajno gledano Jošua knjiga je nastavak Petoknjžja zbog čega su je neki s Wellhausenom na čelu ubrajali u to djelo i svih šest knjiga nazivali Šestoknjžjem (Hexateuh). Novija istraživanja ustanovila su da je

⁶⁸ Vidi H.FISCHER (izd.), *Biblische Unterweisung II*, München 1968, 227-234; W. H. SCHMIDT, *Einführung in das Alte Testament*, 145 vidi u Deuteronomističkom povijesnom djelu jednu vrst "samospoznaje" ili "ispovijed u obliku povijesnog osvrta" u kojem Izrael priznaje svoju krivnju i Božje pravo. Bez prethodnog proroštva, napose Izaijine pjesme o vinogradu (Iz 5) i kritičkih povijesnih osvrta proroka Hošee, koji su gotovo anticipacija "in nuce" deuteronomističkog djela, takvo priznanje bilo bi nemoguće (Hoš 11sl., usp. Iz 9,7sl; 43,27sl); Usp. O. KAISER, *Einleitung in das Alte Testament*, 173; N. LOHFINK, *Bilanz nach der Katastrophe – Das deuteronomistische Geschichtswerk*, u J. SCHREINER (Izd.), *Wort und Botschaft des Alten Testaments*, Würzburg ³1969, 212-225, ovdje 220.

knjiga duhom i stilom srodnija deuteronomističkoj predaji i stoga spada u povijesne knjige, a ne u Pentateuch.

Prem Jošuinom knjizi Izrael nije autohton u Palestini; on potječe izvana, kao rezultat Izlaska i putovanja kroz pustinju i utoliko je religiozno potpuno stran u Palestini. Stoga ne smije sklapati saveze sa stanovnicima zemlje. Etnička i vjerska razlika između Izraela i Kanaana proteže se kroz cijelu povijest. Da tu razliku bolje shvatimo potrebno je zaviriti u kakvu je sredinu Izrael ušao

Kanaanski Pantheon

Od useljenja u obećanu zemlju pa do Babilonskog sužanjstva Izrael se bori protiv kanaanskih božanstava. Kanaanska religija je religija plodnosti. O tome nam govore ne samo knjige Starog zavjeta nego i neki tekstovi iz grčkih i rimskih spisa, a napose ugaritski tekstovi pronađeni 1929 u sjevernoj Siriji kod Ras-Šamra.

Na čelu kanaanskog Pantheona stoji "mudri" i "dobri" **EL** (=Bog) kao "Otac bogova i ljudi", "Kralj" i "Stvoritelj stvorova", stanuje daleko od Kanaana na "izvoru rijeka". Dolaze mu bogovi da ga pitaju za savjet (usp Ps 82/81,1). Taj monarhički položaj boga Ela priznaje i **Baal**, njegov rival. Elova supruga **Ašera** rodila je 70 bogova i božica. Najvažniji njihov potomak je Baal (=Gospodar), sin filistejskog boga žita Dagona. Kao bog vjetera i oluje, Baal se zove još i **Hadad** (usp Ps 68/67), jedri na nebeskim oblacima, kao "kralj bogova" "gospodar neba". Baalova sestra i žena je **Anath**, s istim značenjem kao i njezine roditeljke ili s njom istovjetne božice **Astarta** i **Ašera**. Sve tri su božice plodnosti, nazvane velikim božicama koje "ne začinju, a uvijek radjaju" tj. vazdadjevice i roditeljke, što vrijedi i obrnuto "začinju, a ne radjaju" U znak njihove plodnosti prikazivalo ih se uvijek golima. Druga njihova značajka jest njihova neobuzdanost. One su i božice rata.

Protivnik Baalov je **Mot**, sin Ela i Ašere. U ljetnim mjesecima vlada Mot koji svojim razornim silama uništava svu vegetaciju, pa i boga Baala. U njegovoj ruci je i štap neplodnosti i udovištva. Baalova žena Anath pobjedjuje Mota, Baal se vraća u život donoseći sa sobom kišu i plodnost. U proljeće cvate zemlja jer Baal i njegova žena slave svadbu. Borba između Baala i Mota vraća se uvijek iz godine u godinu⁶⁹.

Svadba Baala i njegove žene aktualizirala bi se u kultu, na "uzvišicama" u tzv. "sakralnoj prostituciji".Ljudi su vjerovali da se oponašanjem "svete gozbe" dobiva moć rađanja napose u žena. Da je i Izrael podlegao takvoj praksi vidi se iz knjige proroka Hoše u kojoj se Bog tuži ne samo na blud Izraelovih kćeri i nevjesta nego i na same svećenike koji s "milosnicama hramskim" blud čine (Hoš 4,14). Da je otpočetak useljenja u obećanu zemlju došlo do borbe protiv kanaanske religije vidi se iz svetih ratova koje vodio Jošua i poslije njega suci.

Tko je Jošua?

Jošua se pojavljuje u Pentateuhu kao Mojsijev pomoćnik (Izl 24,13; 32,17; 33,11; Br 11,28; Pnz 1,38; usp Jš 1,1); izvidnik (Br 13,16); vojskovođa (Izl 17,9-16; Br 32,28-33); nasljednik (Br 27,18-23; Pnz 1,38; 3,28; 34,9). U Knjizi sudaca Jošua je Jahvin sluga (Su 2,8). Opis Jošua lik iz tih knjiga utjecao je na Jošuin lik u Jošuinom knjizi u kojoj nastupa u prvom dijelu (1-9) kao Mojsijev pomoćnik, nasljednik i vojskovođa, a u drugom dijelu (13-22) kao razdjelitelj zemlje. Jošua je postao idealni tip izraelskih vodja. Sirah će reći o njemu: "Junak u boju bijaše Jošua, sin Nunov, *nasljednik Mojsijev u službi*

⁶⁹Vidi H.FISCHER (izd.), *Biblische Unterweisung I*, München, 1964, 289 sl.; W.KORNFELD, *Religion und Offenbarung*, 169-177.

proročkoj, koji valjano zasluži svoje ime, i bi veliki izbavitelj izabranog naroda, osvetivši se drskim neprijateljima i uspostavivš Izraela na baštini njegovoj" (Sir 46,1).

Najhrabriji zapovjednik židovske povijesti i njezin najpobjedonosniji general, reći će za njega Elie Wiesel⁷⁰. Bog ga je izabrao, Mojsije ga imenovao, sav narod ga s radošću prihvatio, a ipak nesiguran u svojoj ulozi, što se vidi iz onog trostrukog Božjeg: "Budi odvažan i hrabar" iz prvog poglavlja (1,6.7.9). Jošua je unatoč svojim pobjedama i slavi tragičan i možda krivo shvaćeni junak. Uvijek iznova morao je voditi ratove u ime Boga kome je ime Mir. Jošua ime vezano je uz mnoge ratove, upleten je u mnoge konflikte, šalje ljude da ubijaju i da budu ubijeni, postao je sinonimom nemilosrdnog osvajača kojeg Židovi, nekad naivno, kakvi jesu, ne bi htjeli imati među utemeljiteljima svoje povijesti. Jošua knjiga izgleda kao velika povijesna ratna kronika, sastavljena u tri dijela: Osvajanje zemlje, podjela zemlje i obnova Saveza u Šekemu.

Knjiga radi o Jošui, ali je Mojsije nazočan gotovo na svakoj stranici i u svakom događaju. Mojsije je za Jošuu savršeni učitelj, a Jošua je za Mojsija savršeni učenik, mlađji brat, drug, prijatelj na koga se uvijek mogao osloniti. Jošua se pojavljuje u bibliji iznenada; Mojsije ga imenuje zapovjednikom (Br 13,16; Izl 17,9-16; Br 32,28-33) i otad su njih dva nerazdvojivi. Jošua je postao zapažen tek kad je Mojsije bacio pogled na nj i kad mu je rekao: "Odaberi momčad pa podji i zapodjeni borbu s Amalećanima" (Izl 17,9). Iz tog Mojsijeva naloga saznajemo puno toga: Mojsije nije Jošui naredio da sam sudjeluje u borbi nego da izabere ljude. Vodja mora imati prije svega dar da prepozna sposobne ljude i da intuitivno zna kako, gdje i kada ih valja uposliti. Jošua životna povijest započinje s vojnim nalogom. Ne tražeći objašnjenje, bez ijedne riječi otpora, ne postavljajući zapovjed u pitanje što mora stajati na čelu neiskusnih vojnika i boriti se, Jošua sluša. Jošua se pokazao vrijedan, lojalan, diskretan i povjerljiv. Posjedovao je svojstva savršenog pomoćnika.

Jošua se vlada kao Mojsij jer ga je Jahve uzvisio pred svim Izraelom i zajamčio da će biti s njim kao što je bio s Mojsijem i svi su ga se bojali kao nekoć Mojsija (3,7; 4,14). Naređuje da se narod "posvećuje" prije svakog značajnijeg događaja (3,5; 7,13; usp. Izl 19,10), zagovara Izral u molitvi pred Bogom (7,6sl., usp. Pnz 9,25), ostavlja oporuku prije smrti kao i Mojsije (23,1sl. usp. 31,1sl). Unatoč svemu on nije nikakav drugi Mojsije, nego samo njegov nasljednik koji želi točno slijediti njegove upute, napose knjigu Zakona (1,7.13; 4,10; 8,30sl.; 11,15; 22,5)⁷¹ i čuvati Savez o čemu najviše svjedoči njegova obnova u Šekemu

Obnova Saveza (24).

Poglavlje 24. je deuteronomistički dodatak u kojem se krije sažetak povijesti spasenja i glavna poruka cijele knjige. Radi se o cijelom Izraelu koji se nalazi u obećanoj zemlji pred svojim Bogom i obnavlja u Šekemu Savez s njime. Jošua je sazvaio na sabor sva plemena, sve starješine, glavare, suce i upravitelje u Šekem "i oni stadoše pred Bogom" (24,1). Sastav skupštine govori da se radi o cijelom Izraelu, nabrojene su sve četiri skupine koje obnašaju vlast u narodu. "Stati pred Bogom" znači da se radi o važnoj stvari za život Izraela.

U Šekemu se povezuju različite biblijske predaje. To je stari kanaanski grad, smješten između Ebala i Garizima. Spominje se u egipatskim spisima iz 19. stoljeća pr. Kr., a u Izraelovoj povijesti iz vremena patrijarha. Prema Jahvisti Šekem je prvo mjesto u

⁷⁰ E. WIESEL, nav.dj.8 sl.

⁷¹ Vidi R.RENDTORFF, Das Alte Testament. Eine Einführung, 176.

kanaanskoj zemlji u kojem se Abraham zadržao nakon što je po Božjem nalogu npustio svoju zemlju Haran. Tu mu se Bog objavio i obećao da će njegovu potomstvu dati tu zemlju, tu je je Abraham podigao i prvi žrtvenik i na taj način udario temelje prvom svetištu (Post 12,6-7).

I Jakov je usko povezan sa Šekemom. Nakon povratka iz Harana i izmirenja s bratom Ezavom Jakov stiže pred Šekem, kupuje komad zemlje od sinova Hamora, podiže žrtvenik i naziva ga "El, Bog Izraelov" (Post 33,18-20).

U knjizi Sudaca spominje se hram Baal-berit u Šekemu koji je Abimelek spalio (Su 9,42s). U Šekemu se zakraljio kasnije Salomonov sin Roboam koji odbacivši savjet staraca poslušao savjet mladića i umjesto da olakša namete narodu, on ih pooštri, što je dovelo do pobune i do podjele kraljevstva u sjeverno i južno (1 Kr 12,1-19). Šekem je postao glavnim gradom sjevernog kraljevstva.

Jošuin govor (24,2-15)

Govor je sastavljen liturgijski, sadržajno je izradjen teološki prema šemi koja se proteže kroz svu povijest spasenja Starog i Novog zavjeta: Nakon dogmatskog dijela slijedi parenetički dio. Prema tome govor možemo podijeliti u biti u 2 dijela: prvi i glavni dio je dogmatski, a drugi je moralni.

1. Dogmatski dio: Opis velikih Božjih djela u povijesti Izraela (24,2-15)

U prvom dijelu govori se o onome što je Bog učinio za Izrael od Abrahama pa do ulaska u obećanu zemlju, kratki pregled povijesti spasenja. Božje djelovanje u Izraelovoj povijesti izraženo je s dvije značajne riječi: **uzeti i dati**.

Uzeti (lakah): riječ iz svakidašnjeg života koja biva sve određenija. Na početku povijesti stoji Bog koji uzima najprije Abrahama s one strane Rijeke (3), kasnije će uzeti Davida (Ps 78,70) i proroka Amosa od stada (Am 7,15), uzet će Pravednika iz pandža Podzemlja (Ps 49,16) i uzeti ga u slavu svoju (Ps 73,24). To je, dakle, biblijski izraz koji govori da je Pravednik u Božjoj ruci i da se brine za njega.

Dati (Natan): Sva Izraelova povijest je prikazana kao trajni Božji dar. Sedam puta dolazi izraz dati u prvom dijelu govora: Bog je **dao** Abrahamu Izaka (3), Izaku **dade** Jakova i Ezava (4), Ezavu **dade** goru Seir (4), Amorejce **dade** u Izraelove ruke (8), stanovnike Jerihona **dade** takodjer u Izraelove ruke (11), zatim **dade** zemlju za koju se nisu trudili i gradove koje nisu gradili (13) i **dade** im vinograde i maslinike koje nisu sadili (13). Radi se o trostrukom daru: Bog daje najprije **potomstvo**, zatim predaje **neprijatelje** u ruke (terminologija sv. rata!) i napokon daje **zemlju**, obećanu Jakovu i njegovu potomstvu, Seir Ezavu. Povijest izabranja ostavlja Ezava po strani i prati dalje Izraelova plemena.

2. Parenetički dio (14-28)

Drugi dio u kojem se očekuje odgovor naroda na prethodna Božja djela može se podijeliti u tri dijela:

a) Poziv na vjerno služenje Jahvi (24,14-15)

Radi se o 1. zapovijedi Dekaloga: služiti čitavim srcem samo Bogu. Jošua stavlja u presudnom trenutku sav Izrael pred Boga i poziva da se odluči za Jahvu ili za druge bogove. Sam sa svojim domom daje primjer odlučivši se služiti Jahvi.

b) Odgovor naroda (24,16-18)

Ovdje je, kako smo vidjeli, predstavljen sav Izrael. Jedan narod pred jednim Bogom. Deuteronomistička misao. Narod izjavljuje svečano formulom odreknuća: daleko bilo od njega da ostavi Jahvu i služi drugim bogovima. Odluka se temelji na iskustvu prethodnih Božjih djela kroz povijest i sadrži u sebi vjeroispovijest i bogoštovlje.

c) upozorenje i obveza (24,1-24)

Ulomak je po svoj prilici iz egzila; deuteronomistička refleksija koja osvjetljuje tko je Bog i što traži od Izraela. U dijalogu između Jošue i naroda izriče se nešto što se odnosi na samu Božju bit, a to je njegova svetost i ljubomora, "Bog sveti, Bog ljubomorni" (19). Taj iskaz vjere spada u osnovni Izraelov Credo i javlja se u svim važnijim tekstovima: u Dekalogu (Izl 20,5; Pnz 5,9) i u obnovi Saveza (Izl 34,14; usp. Pnz 4,24; 6,15). Izrael je Jahvina svojina do kojeg mu je silno stalo i nad kojim bdije da se od njega ne odmetne i klanja drugim bogovima. Odreknuće od Boga, propast je za Izrael. Deuteronomist poučava indirektno svoj narod u babilonskom sužanjstvu ukazujući na uzrok njegove nesreće i na put kako izići iz nje, povratkom Jahvi. U Jošuinom knjizi ne niječe se postojanje i štovanje drugih bogova i božica u Palestini. Izrael se mora odlučiti između štovanja svoga Boga i drugih božanstava; jedno i drugo ne ide skupa. Štovanje drugih bogova u Izraelu bilo bi idolopoklonstvo, otpad od Jahve i nosilo bi sa sobom gubitak zemlje.

Nakon što se je narod odlučio služiti Jahvi, Jošua ga upozorava da je time postao svjedokom protiv sama sebe, što je narod i potvrdio. Jošua traži da maknu tuđe bogove i da priklone svoja srca Jahvi, Bogu Izraelovu (22-23). Nešto slično susrećemo u uvodu u Mojsijevu pjesmu za koju Mojsije jamči da će biti svjedokom protiv Izraelaca u obećanoj zemlji kad se odmetnu od Jahve (Pnz 31,19s.). Prikloniti svoje srce Jahvi, Bogu Izraelovu ili odvratiti svoje srce od Jahve i prikloniti ga drugim bogovima, to je izraz koji deuteronomist upotrebljava i u slučaju kralja Salamona: "I kada je Salomon ostario, njegove su mu žene okrenule srce prema drugim bogovima, i srce njegovo nije više potpuno pripadalo Jahvi kao što je pripadalo srce njegova oca Davida" (1 Kr 11,2.4.9). Okrenuti svoja srca Jahvi, pripadati samo njemu, to je cilj koji je deuteronomist htio postići kod svojih suvremenika pripovijedajući im događaje iz prošlosti. Dijalog između Jošue i naroda završava svečanim obećanjem naroda: "Služit ćemo Jahvi, Bogu svojem, i glas ćemo njegov slušati" (24,24).

d) Sklapanje Saveza u Šekemu (24,25-28)

Prizor je važan jer uz Jošuin govor dolaze do izražaja i neki elementi formulara po kojem se sklapao Savez (usp Izl 24,3-8)

Formular sklapanja Saveza

Postoji formular sklapanja saveza između etitskog kralja i njegovih vazala iz 14. i 13. stoljeća pr. Kr. koji je bio poznat biblijskim piscima i kojim su se djelomično služili prikazujući Savez između Boga i Izraela. Sklapanje Saveza iz vremena patrijarha ne poznaje taj formular. Savez koji Jošua sklapa u Šekemu uvelike je gradjen na tom formularu koji je izgledao u biti kako slijedi:

Članci form.	Hetitski formular	Jš 24
1. Proslov (Preambula):	Kralj se predstavlja pod brojnim svojim imenima	Ovako veli Jahve, Bog Izraelov (2) usp. Izl 20,2
2.Povijesni prolog	Nabrajaju se dobročinstva koja je kralj iskazao vazalu	Velika djela Božja u povijesti Izraela (2-13) usp. Izl 20,2
3. Osnovno načelo	Isključiva vjernost kralju i nikome drugome	1. zapovjed: "Služite mu savršeno i vjerno (14) usp. Izl 20,3
4.Konkretna obveza	davati kralju danak, služiti u ratu, vraćati izbjeglice.itd..	dijalog između Jošue. i naroda: odluka služiti Jahvi (15-24) usp. Izl 20,4-17
5.Pisani dokument	Pisani dokument pohranjuje se u hram i povremeno javno čita	Jošua upisa te riječi u knjigu Zakona Božjega (25-26) usp. Izl 24,4
6.Svjedoci	Zazivaju se bogovi ili stvorenja za svjedoke	"Gle, ovaj kamen neka nam bude svjedokom...(27).
7.Kletva i blagoslovi	za nevjernost slijedi uništenje za vjernost zaštita	Ako ostavite Jahvu...uništiti će vas pošto vam je bio dobro činio (20) usp. Izl 20,5-6

Sklapanje saveza završavalo je često žrtvenom gozdom (Izl 24,6-11).

Neki autori smatraju da je Savez u Šekemu proširenje i produbljenje Saveza na Sinaju, jer su ovdje zastupljena sva plemena, a na Sinaju samo neka. Prema Ernstu Sellinu na Sinaju je bilo samo Josipovo pleme i samo je ono sklopilo Savez, ostala su plemena već bila u Palestini. Martin Noth u svom djelu "System der zwölf Stämme Israels" zastupao je to mišljenje, kasnije u djelu "Geschichte Israels" tvrdi obrnuto: Nije Josip donio vjeru u Jahvu u Palestinu nego su je već zatekli. Bilo kako bilo, u Savezu koji je Jošua sklopio u Šekemu istaknute su dvije činjenice:

1. sva plemena sklapaju Savez
2. u novim prilikama na prijelazu iz nomadskog u poljodjelski i urbani način života pokazala se potreba da se Sinajski Savez prilagodi novim okolnostima i da postane Božjem narodu pravilom života za budućnost.

5.2. SUCI

Knjiga o sucima nadovezuje se na prethodnu knjigu o Jošui. Ime je dobila po glavnim junacima o kojima se govori u drugom dijelu knjige, nazvane u hebr. *Šofetim*, gr. *kritai*, lat. *iudices*. To nisu suci u pravnom smislu riječi, iako su neki, poput Debore, presudjivali u sporovima (Su 4,4s). Izraz *šfi* znači doduše suditi, ali znači i spašavati, osloboditi, osvetiti nepravdu, srediti tešku situaciju da opet zavlada pravo i sloboda⁷². Prema tome suci su karizmatički vodje, izbavitelji pojedinog izraelskog plemena iz teške povijesne situacije, napose u vrijeme sukoba sa starosjediocima. Njihovo vrijeme trajat će gotovo 200 godina, od Jošuiine smrti (Suci 2,6sl.) do Samuelova oproštajnog govora (1 Sam 12).

⁷² Vidi C. TOMIĆ, Poruka, 102.

Nijedan od njih nije službu izbavitelja sebi prisvojio niti se za nju nekim studijem spremao, niti je od naroda dobio, nego ga je Bog izabrao, Samsona i Samuela već od majčina krila. "Tada im Jahve stade podizati suce, da ih izbavljaju iz ruku onih koji su ih pljačkali...Kada im je podizao suce, Jahve bijaše sa svakim sucem te ih izbavljao iz ruku njihovih neprijatelja za svega vijeka sučeva, jer se sažalilo Jahvi koliko su uzdisali pod jarmom onih koji su ih ugnjetavali" (Suci 2,16-18). Pozivu pojedinca prethodi Božji "sažali se" nad nevoljama dotičnog plemena. Uz Božju inicijativu i asistenciju u njihovu pozivu istaknuta je i uloga Božjeg duha u njihovu djelovanju. Gotovo za svakog od njih se veli: "Duh Jahvin siđe na nj" tj. na Otniela (3,10). "Duh Jahvin obuze Gideonu" (6,34). "Duh Jahvin siđe na Jiftaha" (11,29). Za Samsona se spominje na četiri mjesta da je duh Jahvin bio s njim: "I Jahvin duh bijaše s njim", "Duh Jahvin zahvati Samsona", "Tada duh Jahvin dođe na njega", "duh Jahvin zahvati ga" (13,25; 14,6.19; 15,14). Sudačko doba je doba karizmatika, ali u isto vrijeme i razdoblje "političke i religiozne anarhije"⁷³. Ne samo da je svatko "radio po miloj volji" i "živio kako mu se činilo da je pravo" (Suci 17,6; 21,25), nego što je još gore novi naraštaj nije više mario za Jahvu ni za djela što ih je učinio Izraelu; počeli su "činiti što je zlo u očima Jahvinim", služili su baalima" (2,11; 3,7.12; 4,1; 6,1; 10,6; 13,11)..

Prikazujući povijest tih novih naraštaja sv. se pisac služi **povijesno-teološkom shemom** sazdanom od 4 elementa:

Grieh: Izraelov otpad od Jahve i štovanje drugih bogova (2,3.11 sl.; 3,6)

Kazna: Zato Jahve izlije gnjev svoj na njih...izruči ih neprijateljima" (2,14s.20).

Kajanje: Narod se kaje i vapi Jahvi za pomoć (3,9).

Izbavljenje: Jahve im podiže suce koji ih izbavljaju (2,16).

Kad bi sudac umro, zapadali bi u veću pokvarenost i tako se šema stalno ponavlja.

Šema je povijesno-teološko tumačenje sudačkog razdoblja, ključ za razumijevanje cijele knjige, religiozna poruka suvremenicima i upozorenje da je Jahve pustio da neki narodi ostanu u zemlji kako bi njima iskušavao sinove Izraelove hoće li se ili neće držati Jahvinih putova (2,21-23; 3,1-6).

Glavni dio knjige donosi povijest pojedinih sudaca (3,7-16,31). Od njih dvanaest 6 ih je velikih, a 6 malih. Veliki su oni o kojima se opširnije pripovijeda, a mali su oni koji se samo usput spominju.

Veliki:

Otniel protiv kralja edomskog (3,7-11),

Ehud protiv kralja moapskog (3,11b-30),

Debora s Barakom protiv Kanaanaca (4-5),

Gideon protiv Midjanaca (6-8),

Jiftah protiv Filistejaca i Amonaca (10,6-12)

Samson protiv Filistejaca (13-16).

Mali:

Šamagar (3,31),

Tola (10,1-2),

Jair (10,3-5),

Ibsan (12,8-10),

Elon (10,11-12),

Abdon (12,13-15).

Velikim sucima treba pribrojiti još dvojicu iz 1. Samuelove knjige :

Eli (1 Sam 1,1-4,18) i

Samuel (1 Sam 7, 2-17).

⁷³N. LOHFINK, Bilanz nach der Katastrophe - Das deuteronomistische Geschichtswerk, u: J.SCHREINER (izd.), Wort und Botschaft des Alten Testaments, Würzburg 1969, 212-225, ovdje 213. Usp. C. TOMIĆ, Poruka, 103.

Unatoč "karizmatičko-proročkom elementu"⁷⁴ u njihovu pozivu i djelovanju, nijedan se od njih ne naziva izrično prorokom. **Debora** je jedina koja se, uz još nekog nepoznatog proroka iz tog vremena (6,7-10) diči tim imenom. Ona je "sutkinja" (4,5), "proročica" (4,4) i "majka Izraelu" (5,7). Kao proročica prenosi Božji nalog Baraku da ide i da oslobodi Izrael od kanaanskog kralja. Barak je spreman samo ako i ona podje s njim. Polazi i proriče da slava neće pripasti njemu nego ženi u čije će ruke Jahve predati Siseru, vojskovođu kralja kanaanskoga. **Jaela** ubija Siseru (4,17-24), Debora i Barak pjevaju pobjedničku pjesmu (4-5) koja spada među najstrije pisane starozavjetne tekstove. To je hvalospjev Jahvi i Izraelovim plemenima koja su sudjelovala u boju kao i ukor onima koja se nisu pridružila (Dan, Ašer, a Juda se uopće ne spominje!). Veliča i Jaelu koja je ubila Siseru: "Blagoslovljena među ženama bila Jaela" (24)⁷⁵. Gerhard Lohfink je uočio da su udružena plemena Izraelova u toj pjesmi po prvi put nazvana "Jahvin narod 'am jhwh" (5,11.13). To je najstariji oblik tog pojma koji se uvijek ostvaruje kad se ljudi svojevrijem udruže u zajedničku solidarnost i bez straha stave u Božju službu⁷⁶

5.2.1. GIDEON

Kao što je Debora poslala za rukom da udruži nekoliko Izraelovih plemena u "Božji narod" da se oslobode od kanaanskog kralja, tako će i GIDEON, jedan od najznačajnijih Izraelovih sudaca kojeg im Bog dao, okupiti nekoliko plemena i povesti u boj protiv Midjanaca. (Suci 6-9). Midjanci su nomadsko pleme koje se zadržavalo u sirska-arapskoj pustinji. U 12 stoljeću pripitomili su deve tako da su se mogli brzo kretati, napadati i pljačkati urbana područja. Tako su bacili i Izraela u veliku bijedu, te Izraelci zavapiše Jahvi (6,6) i on im podiže izbavitelja u osobi Gideona. U **Gideonovu pozivu** otkrivamo pozivnu **shemu** koja se oslanja na riječ (**audicija**) i prema kojoj su pozvani, kako smo vidjeli, Mojsije (Izl 3,10-12), Samuel (1 Sam 3,1-4,1), Šaul (1 Sam 10,1-7), Amos, (Am 7,14-15), Jeremija (Jer 1,5-10), Ezekiel (Ez 2), Deuteroizaija (Iz 40,1-11), u Novom zavjetu Zaharija (Lk 1,13-20) i Marija (Lk 1,28-36).

Pozivu pojedinca prethodi uvijek Božja ljubav prema zajednici koja se nalazi u nevolji i koju Bog preko pozvanog želi spasiti:

1. *Andjelov dolazak* i pozdrav: Jahve s tobom, hrabri junače (6,12)
2. *Gideonova sumnja*: Ako je Jahve s nama, zašto nas sve ovo snadje? (6,13)
3. *Poziv i poslanje*: Idi s tom snagom u sebi, i izbavit ćeš Izraela (6,14)
4. *Gideonova poteškoća*: Kako ću izbaviti Izraela? Moj je rod najmanji, a ja sam posljednji u kući svoga oca (6,15)
5. *Jamstvo Božje pomoći*: Ja ću biti s tobom, te ćeš pobijediti Midjance (6,16)
6. *Znak*: Daj mi znak da ti govoriš sa mnom (znak je dan: ogranj iz stijene planu, spali meso i beskvasne hljebove (6,17-23; runo:36-40)

⁷⁴A:LÄPPLE, Biblische Verkuendigung in der Zeitenwende 2, München 1968, 129.

⁷⁵D. KELLERMANN, Das Buch Josua und das Buch der Richter, u: E. SITARZ (IZD.), Höre, Israel! Jahwe ist einzig. Bausteine für eine Theologie des Alten Testaments, Stuttgart 1987, 69-87, ovdje 82 primjećuje da se u nijednoj knjizi Starog zavjeta ne spominje toliko žena koje djeluju samostalno i zahvaćaju u povijest kao u knjizi Sudaca. Na početku stoji **Aksa**, Kalebova kćer (Suci 1,10-15; par. Još 15,13-19), koja traži od oca u miraz izvor vode. i dobiva Gornje i Donje izvore, zatim **Debora**, **Jaela**, neka **bezimena žena**, koja je ubila Abimeleka bacivši mu žrvanj na glavu (9,50-54), **Manoahova žena**, nerotkinji kojoj anđeo obećaje da će začeti i roditi sina Samsona (13,2-25), **Mikina mater** koja novac što ga je ukrao njezin sin posvećuje Jahvi da skine prokletstvo s njega (17,1-5). Činjenica da je Jiftahova majka bludnica (11,1) pokazuje da ne valja prebrzo osuditi tu slabost. Prikaz tih ženskih likova dobiva na značenju još više ako ih se promatra na pozadini zločina u Gibeji (19,1-30) i žrtvovanja Jiftahove kćeri (11,29-40).

⁷⁶G.LOHFINK, Braucht Gott die Kirche? Zur Theologie des Volkes Gottes, Freiburg ³1998, 139.

7. *Pristanak*: Gideon pristaje, podiže žrtvenik Jahvi i nazva ga "Jahve-Mir" (6,24). Uz proročki poziv koji se oslanja na riječ (audiciju) Biblija pozna, kako smo vidjeli, i pozive koji se oslanjaju na **viziju i audiciju** primjerice u slučaju Izaije, Miheja ben Jimla i Ezekiel⁷⁷

Nakon što se Gideon uvjerio da ga Bog šalje i da će biti s njim u oslobađanju Izraela, počeo je skupljati Izraelova plemena i pozivati na oružje sve što može pušku nositi. Skupio je nešto preko 30 tisuća ljudi iz nekoliko Izraelovih plemena. U usporedbi s neprijateljskom silom to je još uvijek premalo. Gideon se boji. Ponovno traži znak preko runa na gumnu: jednom da pane rosa samo na runo, a gumno ostane suho, drugi put obrnuto, i bi tako. Nakon toga Gideon kreće u boj. Medjutim čuje Božji glas: "Previše je naroda s tobom a da bih predao Midjance u njegove ruke. Izrael bi se mogao pohvaliti i reći: 'Vlastita me ruka izbavila'. Zato oglasi da narod čuje: 'Tko se boji i strahuje, neka se vrati'" (7,2-3). Dvadeset i dvije tisuće ljudi vrati se kući, osta ih samo deset tisuća. Ponovno progovori Jahve Gideonu: "Još je previše naroda. Povedi ih na vodu, i ondje ću ih iskušati. Koji bude laptao vodu jezikom kao što lapće pas, stavi ga na stranu. Koji klekne da pije, odvoji ga na drugu stranu. Onih koji su laptali vodu jezikom - prinoseći vodu rukom k ustima - bilo je tri stotine, a sav je ostali narod kleknuo da pije. Tad Jahve reče Gideonu: 'Sa one tri stotine ljudi koji su laptali vodu ja ću vas izbaviti... svi drugi neka se vrate svaki svojoj kući'" (7,4-8). S tom šačicom ljudi Gideon je pobijedio brojnog neprijatelja.

Gideon se oslanjao na svoju vojsku. Odlaskom tisuća ljudi umanjuje se vjera u pobjedu vlastitim silama, a raste vjera u Jahvu.

Cijela zgodna je jedna vrst Božje ironije protiv tjeskobnih, malovjernih, odveć opreznih, zabrinutih, protiv onih koji se oslanjaju samo na ljudsku moć, a ujedno je poziv na vjeru i sigurnost gdje naočigled nema nikakve sigurnosti, jer Jahve je onaj koji spašava.

Nakon pobjede narod želi zakraljiti Gideona što on odbija: "Ne, neću ja vladati nad vama, a ni moj sin; Jahve će biti vaš vladar" (8,23). Gideon pripada onoj liniji Izraelaca koji zastupaju **teokraciju** i protive se uvođenju kralja. Njegov sin **ABIMELEK**, rođen od inoče u Šekemu, nakon što je pobijao svu svoju polubraču, izuzevši najmladjeg koji se sakrio, zakraljio se (8,31-9,6). **Jotamova basna**, jedna vrst političke satire, izruguje kralja i kraljevstva (9,7-15): plemenita i korisna stabla maslina, smokva, loza odbijaju ponudu drugih drveća da kraljuju nad njima, beskorisni i asocijalni glog prihvaća ponudu i traži od drveća da se sklone u njegovu sjenu. To je vizija kralja i njegova odnosa prema narodu. Pokušaj uvođenja kralja pokazao se na Abimeleku velikom pogreškom. Nakon tri godine završava tragično od ruke jedne žene koja mu je žrvanj bacila na galvu dok je opsjedao Tebes. Da se ne bi reklo da ga je ubila žena, zatražio je u posljednji čas da ga njegov čuvar probode (9,50-54).

Dok je glavni dio knjige usmjeren protiv monarhije (1-16), **DODACI**, jedan (17-18) i drugi (18-21) pokazuju da narod nije bio u stanju da ostvari sveti ideal teokracije, što više zlodjela idolopoklonstva i umorstva koja su počinila Danovo pleme nad nevinim stanovnicima grada Lajiša (18,27-31) i Benjaminovo nad ženom Efraimova levita u Giboi (19-21), potvrđuju da se je izrodila u anarhiju. Redaktor smatra da se sve to dogodilo jednostavno zato jer "u ono vrijeme ne bijaše kralja u Izraelu." Četiri puta ponavlja tu tvrdnju, a dvaput ističe da je svatko živio kako mu se činilo pravo (17,6; 18,1; 19,1;21,25). Tim riječima završava knjiga o sucima i u njima se krije kritika teokracije koja se izrodila u anarhiju (21,25).

⁷⁷ Usp.L.MONLOUBOU, Les prophetes de l' Ancien Testament, Cahiers Evangile 43, Cerf 1983,26 sl.

5.2.2. SAMSON (Su 13,1-16,31)

I u predaji o Samsonu susrećemo povijesno-teološku šemu: grijeh-kazna-obraćenje-spasenje. Izraelci čine i dalje ono što Jahvi nije po volji i on ih predaje u ruke Filistejcima. Jahve ne zaboravlja svoj narod, snuje spasenje izdaleka, poziva Samsona prije njegova začeća. Majka mu je nerotkinja što je svojstveno velikim ženama Staroga zavjeta od kojih se radjaju nositelji spasenja. Zgoda je sazdana prema **shemi navještenja čudesnog rođenja** koju susrećemo ne samo ovdje (13,1-25), već i u slučaju Sare (Post 18,9-15), Elizabete (Lk 1,11-22) i Marije (Lk 1,26-38):

Šema ima slijedeće elemente:

1. Ukazanje andjela
2. Reakcija dotične osobe: zbunjenost, strah, sumnja...
3. Navještenje rođenja sina; određuje mu se ime i poslanje prije rođenja.
4. Poteškoća (nerotkinja, poodmakla dob, djevica)
5. Znak
6. Rodjenje djeteta koje raste pod Božjim blagoslovom, Duh Gospodnji počiva nad njim (13,24; usp. 1 Sam 2,26; Lk 1,66; 2,40).

Samson je na temelju svoga poziva Božji nazirej (13,5). Nazireji su ljudi koji su se doživotno ili privremeno posvetili Bogu. Osim Samsona spominju se Samuel (1 Sam 1,11), a možda i Ivan Krstitelj. Zavjetuju se da neće piti alkohola ni šišati kosu, izbjegavat će nečista jela, i dodir s mrtvacima (B 6,1-21). Nakon isteka zavjeta prestaje nazirejstvo i dotični treba da prinese razne žrtve, da ošiša kosu i spali je u peći.

Duh Jahvin počiva nad Samsonom još od njegova djetinjstva. Snagom tog duha izvodi čudesna djela protiv Filistejaca (14,6.19; 15,14sl.). Upuštajući se u avanturu sa ženama završit će tragično nakon što mu je Delila ostrigla kosu, što se kao doživotnom nazireju nije smjelo dogoditi, usljed čega se "Jahve od njega okrenuo" (16,4-21). Imajući Samsona u svojoj vlasti

Filistejci mu iskopaše oči i počеше slaviti pobjedu boga Dagona nad Izraelovim Bogom. Na vrhuncu slavlja izveden je Samson da pleše pred Dagonom. Triumf Dagona doživljava krah kad se Samson obraća Jahvi: "Gospodine Jahve, spomeni me se i samo mi još sada podaj snagu da se Filistejcima odjednom osvetim za oba oka" (16,28). Samsonu nije do osvete nego da se Jahve proslavi i pokaže moćniji od Dagona. Pouzdanjem u Jahvu Samsonu se vrati snaga, napipa srednje stupove zdanja, oprije se o njih i sruši kuću u kojoj skupa s njim pogibaju i njegovi neprijatelji. Samsonova smrt je Jahvina pobjeda.

5. 2.3. SAMUEL

Posljednji veliki sudac u Izraelu bio je Samuel o kojem ne govori knjiga Sudaca nego 1 Samuelova. Kao nazirej, sudac, prorok i Božji čovjek ujedinio je u sebi sve dužnosti posrednika između Boga i ljudi.

Na početku njegova života stoji molitva, zavjet i hodočašće njegove majke Ane koja je nerotkinja kao i sve velike majke u povijesti spasenja. Bog rado započinje u praznome, stvara iz ničega, ono što nije zove da bude. Sinovi takvih majki su uvijek nositelji spasenja. Spasenje je dar, Božje djelo.

Samuel je isprošen u molitvi i Bogu posvećen "za sve dane života" (1,28). Kao **nazirej** Božji služio je u hramu u Šilu pod Elijevim nadzorom u vrijeme kad je Bog "izrijetka govorio ljudima" i kad su vidjenja bila rijetkost (1 Sam 3,1). To je kraj sudačke epohe, vrijeme kad su izraelska plemena proživljavala tešku krizu u političkom, vjerskom i moralnom pogledu. Iznutra su još uvijek podijeljeni, izvana od Filistejaca ugroženi, vjerski

i moralno nisko pali, što se vidi na ponašanju Elijevih sinova za koje sv. pisac veli da su bili nevaljali ljudi, nisu marili za Jahvu, prezirali su žrtvu koja se prinosila njemu u čast (2,12.17). U to mračno doba podiže Bog svijetli lik posljednjeg Izraelova suca Samuela koji je "sve više rastao u dobi i mudrosti, i pred Jahvom i pred ljudima" (2,26).

Poziv i uloga duhovnog vođe

Eli, pod čijim je nadzorom mladi Samuel rastao, je na izmaku života, oči mu se gase; svijećnjak Božji još ne bijaše ugašen. Samuel je spavao u svetištu Jahvinu blizu Kovčega Božjeg. Triput ga Bog zove poimence da ga probudi. Nema iskustva s Bogom. "Samuel još nije poznao Jahve, i još mu nikada ne bijaše objavljena riječ Jahvina" (3,7). Samuel mora proći školu iskustva s Bogom. Tu mu pomaže Eli koji primjećuje da je Jahve zvao dječaka. Svojim savjetom stvara u njemu dispoziciju za razumijevanje Božjeg poziva. Samuel treba reći: "Govori, sluga tvoj, sluša" (3,10). Sluga Božji - izraz u Starom zavjetu za čovjeka kojeg je Bog uzeo u svoju službu i dao mu poslanje da sudjeluje u ostvarivanju Božje vladavine. Primjenjuje se na velike likove Starog zavjeta: Mojsija (Br 12,7.8), Jošua (Jš 24,29), Davida (2 Sam 7,5), proroke (Zah 1,6) pa i na Nbukodonozora kojeg je Bog uzeo kao srdstvo za sud svome narodu (Jer 27,6). Izrael je sluga Jahvin na temelju izabranja (Iz 40,18-22). Kako je nužno da sluga Jahvin nauči slušati Božju riječ, vidi se iz pjesama o sluzi Jahvinu proroka Deuteroizaije (Iz 40,18-22; 42,1; 50,4-5). "Tko ima posla s Bogom mora naučiti slušati"⁷⁸, jer, kako reče Simon Weil, "Samo vrškom pozornosti dodirujemo Boga."⁷⁹ U tome kontekstu shvatljive su riječi sv. pisca s početka pozivne zgrade: "U ono vrijeme Jahve je izrijetka govorio" (3,1). Jahve je šutio jer nije bilo ljudi koji bi slušali njegovu riječ.

Pozivna zгода u kojoj Samuel postaje prorokom značajna je po slijedećim obilježjima:

1. Poziv je osoban: "I dodje Jahve i stade, i zovnu kao i prije: 'Samuele, Samuele!'" (3,10). Dolazak Božji presudan je za shvaćanje cijele zgrade. Podsjeća nas na poziv Mojsija (Izl 3,10-12), Izaije (Iz 6), Ezekielu (Ez 1) Jahvin dolazak je jamstvo uspjeha.
2. Samuel je spreman: "Govori, sluga tvoj, sluša" (3,10),
3. Poslan je da najavi propast Elijevoj kući (3,11-14),
4. Postavljen je za Jahvina proroka (3,30-21).
5. Poslan je svemu Izraelu (3,41a).

Na kraju pozivne zgrade primjećuje sv. pisac: "Samuel je rastao, a Jahve je bio s njim" (3,19). Pozivom proroštvo nije dovršeno, ono se dovršava u Božjoj nazočnosti koja je jamstvo ostvarenja poslanja. Samuel je čovjek Božji koji će vratiti Izraelova plemena k čistoj vjeri u Boga. S njim započinje Izraelov preporod koji će nadahnjivati napose kralja Davida.

Samuel se nije pokazao samo kao sudac kojeg su priznavala neka plemena, nego je postao svojim posredničkim djelovanjem simbol i veza svih izraelovih plemena. Za njegova vremena povezuju se sva plemena u naciju (narod!) i stvaraju pretpostavke za uspostavu kraljevstva. O ustanovljenju kraljevstva u Izraelu postoje različite predaje, a sve se slažu da je Samuel imao u tome glavnu ulogu. Prikazan je kao sudac, nazirej, prorok, vidjelac, čovjek Božji. Sve to govori koliko je značio u Izraelu. Prenosio je Božju volju (1 Sam 3,8), propovijedao obraćenje u Božje ime (1 Sam 7,3sl; 10,18sl; 12), izdavao naredbe (1 Sam 10,25), sudio Izraelu u Gilgalu, Betelu, Mispi i Rami (1 Sam 15sl.), izbavljao iz nevolje (1

⁷⁸ J.BOURS, Wer es mit Gott zu tun bekommt. Schritte geistlicher Einübung in biblische Gotteserfahrungen Freiburg 1987, 17.

⁷⁹ Cit. u J.BOURS, nav. dj. str. 20.

Sam 7), prinosio žrtve (1 Sam 7,9; 9,11-24; 10,8; 16,5), molio se za Izrael i Jahve ga uslišavao (1 Sam 7,8sl), bio je odlučni zastupnik teokratskog oblika vladanja.⁸⁰ Jahve je jedini Gospodin, Zakonodavac, Vojvoda i sudac u Izraelu. Jahve je jedini Kralj. Samuel se opirao uvođenju kraljevstva u Izrael, uvjeren da će ustanova kraljevstva udaljiti Izrael od Boga i stoga se borio kao odvjetnik Božji za teokraciju, tj. za Božju vladavinu kakva se očitovala u vrijeme patrijarha i Mojsija.

5. 2.3.1. SAMUEL I ŠAUL - Uspostava kraljevstva (1 Sam 8-15)

Kad je Samuel ostario, postavio je mimo svih običaja svoja dva sina za suce u Izraelu (8,1). Služba suca je karizma, a ne nasljedstvo (Suci 3,9.15;4,4; 8,22-23). Njegovi sinovi nisu išli stopama svoga oca, gledali su na svoj dobitak, primali mito i izvrtali pravicu (8,3). To je ponukalo izraelske starješine da pođu Samuelu i da traže uspostavu kralja da nad njima vlada kao što je to kod svih naroda. Samuel pati što njegov narod traži da ima kralja kao i drugi narodi (1 Sam 8,19s.). Potreba za kraljevstvom ponikla je **na inicijativu naroda** iz unutarnjih i vanjskih razloga. Unutarnji razlozi su daljni i neposredni. Daljni su bezvlade, anarhija, svatko čini što mu se hoće (Su 17,6; 18,1; 19,1; 21,15). Neposredni su nezadovoljstvo sa Samuelovim sinovima i njihovim vršenjem sudačke vlasti. Vanjski su želja za prilagodbom ustanovama drugih naroda. Zahtjev je iznenadio i ražalostio Samuela. Kao vjerni upravitelj i službenik svoga naroda iznosi pred Jahvu njihovu želju s kojom se sam ne slaže. Duboko su ga pogodile riječi koje je čuo iz Jahvinih usta: "Poslušaj glas naroda u svemu što od tebe traže, jer nisu odbacili tebe, nego su odbacili mene, ne želeći da ja kraljujem nad njima" (1 Sam 8,7). Božji respekt pred misterijem ljudske slobode! Zahtjev za kraljem usmjeren je protiv teokracije, protiv Boga kao Izraelova kralja. Unatoč tome Bog odobrava kraljevstvo za kaznu zbog Izraelove nevjernosti, nalaže Samuelu da im ispuni želju, upozori i pouči o pravima kralja koji će vladati nad njima. U govoru, prožetom deuteronomističkom teologijom i negativnim iskustvom koje Izrael već ima o ustanovi kraljevstva, Samuel ukazuje na kraljevsko pravo i spominje šest puta što će kralj sve **uzimati** od naroda: sinove, kćeri, polja, desetinu, sluge i sluškinje, desetinu od sitne stoke i postat će mu robovi (8,9-18). Antimonrahijska predaja (1 Sam 8,1-22a; 10,17-27; 11,12-14) ne potkrijepljuje svoj stav teološkim argumentima, nego političko-socijalnim. Od uspostave kraljevstva očekuju se samo potraživanja i opterećenja. Unatoč tome upozorenju narod ne odustaje od svog zahtjeva: "Ne! Hoćemo da kralj vlada nad nama! Tako ćemo i mi biti kao svi narodi: sudit će nam naš kralj, bit će nam vodja i vodit će naše ratove" (8,19-20). Samuel se ponovno savjetuje s Jahvom, a on mu ponovno nalaže da im ispuni želju (8,21-22a). Upravo Samuel koji se toliko borio protiv uspostave kraljevstva mora izvršiti Božji nalog i pomazati Šaula za prvog kralja.

Postoje tri izvješća o Šaulovu zakraljenju:

1. Ždrijebom u Mispi (1 Sam 10,17-27)
2. Pomazanjem za kneza (1 Sam 9,1-10,16)
3. Aklamacijom u Gilgalu (1 Sam 11,1-11.15)⁸¹

1. Šaul ždrijebom u Mispi određen za kralja (10,17-27)

Samuel saziva Izraelova plemena u Mispu, gdje im ponovno daje do znanja da su, tražeći kralja, odbacili Boga. Poziva ih da po svojim plemenima i rodovima stanu pred Jahvu. "Stati pred Boga" znači da se radi o važnoj stvari za život Izraela (vidi Jš 24,1; 1 Sam

⁸⁰ Usp. W.KORNFELD, nav.dj.127sl.

⁸¹ G. WALLIS vidi u tome dokaz da se Šaul nije odjednom zakraljio za sav Izrael, nego da su ga pojedina plemena postepeno priznavala svojim kraljem. Vidi o tome W.KORNFELD, nav.dj.132 bilj 561.

10,19). Ždrijeb pada na Benjaminovo pleme, a unutar tog plemena na Šaula. Tekst je **antikraljevski** iako je Šaul u njemu pozitivno prikazan, i to kao onaj kome nema ravna u svemu narodu, koji je glavom i ramenima viši od sviju i kome narod kliče "Živio kralj!" (10, 23-24). Neki su ga čak prezreli, nisu mu donijeli nikakav dar, pitali su se "Kako će nas taj spasiti?" (10,27). 1 Sam 11,12-14 govori da je narod htio pogubiti te kraljeve protivnike, ali Šaul nije dopustio.

2. Pomazanjem za kneza (1 Sam 9,1-10,16)

Događaji se u toj starijoj **promonarhijskoj** predaji odvijaju kao u sudačko doba: narod se nalazi u nevolji, vapi Jahvi i Jahve im podiže spasitelja. Kraljevstvo nastaje **na Božju inicijativu** radi obrane od Filistejaca: "Vidio sam nevolju svoga nroda, i njegov je vapaj dopro do mene" (9,16). Nevolja koja prijeti izraelovim plemenima dolazi od Filistejaca. Spasitelj kojeg im Jahve podiže jest Šaul, Benjaminovac, Kišov sin, "mlad i lijep. Među sinovima Izraelovim nije bilo ljepšega čovjeka od njega; za glavu bijaše viši od svega naroda" (9,2). Otac ga je poslao da traži izgubljene magarice. Nakon tri dana (9,20) uputio se "čovjeku Božjem" (1 Sam 9,6), "vidiocu" (1 Sam 9,8.19) Samuelu da mu pomogne naći ih. Samuelu je Bog već objavio da će mu poslati Šaula da ga pomaže za kneza: "*Sutra u ovo doba poslat ću k tebi čovjeka iz Benjaminove zemlje. Ti ćeš ga pomazati za kneza nad mojim narodom Izraelom. On će izbaviti moj narod iz ruke filistejske. Vidio sam nevolju svoga naroda, i njegov je vapaj dopro do mene*" (9,16).

Događaj pomazanja odvija se u tajnosti; samo trojica znaju za nj: Jahve, Samuel i Šaul (9,27-10,1) Pomazanje, posveta, događa se u skrovitosti. Polaganje ruku kod svećeničkog redjenja vrši se u šutnji: tajna između Boga i čovjeka! Velika Božja djela događaju se uvijek u šutnji!

Samuel upozorava Šaula na **znakove** koji će se putem u Gibeu dogoditi na njemu i po kojima će upoznati da ga je Jahve pomazao za kneza nad svojom baštinom: susrest će kod Rahelina groba dva čovjeka koji će mu javiti da su se našle magarice, kod Taborskog Hrasta susrest će tri čovjeka koji će mu dati dva kruha, u Giboi će se namjeriti na povorku proroka u proročkom zanosu. Najavio mu je da će duh Jahvin sići na njega te će i sam pasti u zanos i promijenit se u drugog čovjeka (10,1-7). "Čim je Šaul okrenuo leđa da ode od Samuela, **Bog mu promjeni srce**, i svi se oni znakovi ispuniše u onaj dan" (10,9). Šaul je dobio kraljevsku karizmu, postao otvorenim za Boga, prikladnim za kralja. Došavši u Gibeu čuvao je tajnu za se, na stričeva ispitivanja ništa nije govorio o kraljevskoj časti koju mu je prorekao Samuel (10,14-16).

3. Aklamacijom u Gilgalu (1 Sam 11,1-11.15)

Šaul nije odmah postavljen za kralja; on je još uvijek samo karizmatik poput onih iz sudačkog doba kakvim se pokazao i u svom prvom probnom nastupu protiv Amonaca (11,1-11). To je

posljednja zgoda sudačkog vremena. Nakon pobjede nad Amoncima događa se nešto neočekivano i novo, **prijelaz iz sudačkog vremena u kraljevsko**. Izraelova plemena upoznala su u karizmatiku Šaulu, nakon njegove sjajne pobjede nad Amoncima, da je on čovjek, koji je u stanju osloboditi ih od njihovog trajnog neprijatelja, Filistejaca. Da bi se to moglo dogoditi nužno je bilo stvoriti jedinstveno i trajno vodstvo koje bi jamčilo trajnu pripravnost za borbu protiv Filistejaca i koje ne bi ovisilo o povremenoj i nekontroliranoj pojavi karizme. Izraelu je bila potrebna čvrsta ustanova i trajna vojna sila. Stoga je sav narod oko 1020. pr. Kr pošao u središnje svetište Izraelovih plemena, u Gilgal i ondje pred

Jahvom postavio Šaula za kralja (11,15). Tim činom nastalo je novo razdoblje, kraljevsko doba u Izraelovoj povijesti. Od povremene sudačke uprave nad pojedinim Izraelovim plemenima prešlo se na trajnu kraljevsku vlast nad cijelim narodom. Pojedina plemena dosad politički neovisna, ujedinila su se trajno pod vlast zajedničkog kralja. I tako je od sakralnog saveza plemena bez političkog vodstva nastalo nacionalno kraljevstvo, zasnovano na dva bitna elementa: na Božjem određenju (**designacija**) i potvrdi naroda (**aklamacija**)⁸².

Raskid između Samuela i Šaula (13,7b-15a; 15,10-35)

Uspostavom kraljevstva rastavlja se ono što je u osobi velikih sudaca bilo ujedinjeno: vlast i karizma. Nasuprot kraljevstvu odsad u proroštvu stoji kritički korektiv⁸³ koji se se očitovao već u odnosu između Šaula i Samuela.

Šaul je prvopozvani kralj i kao takav trebao je biti cjelovit, integralan, da bi se od njega razvilo zdravo kraljevstvo. Početak nije smio imati u sebi razornu klicu. Sve je ukazivalo na to da je Šaul bio prikladan da bude predak kraljevskog roda u Božjem narodu. Njegov visoki stas i ljepota (1 Sam 9,1), njegova snaga i hrabrost (1 Sam 11,4-11), njegova skromnost u izboru za kralja (1 Sam 9,21; 10,22-24), njegova karizmatična religioznost (10,9-13). Međutim upravo ta religioznost imala je u sebi crtu nastranosti koja je odavala nedostatak pouzdanja u Boga i koja će ga odvesti u propast.

Postoje **dvije verzije Šaulove tragedije** koje je međusobno teško uskladiti:

U prvoj verziji (1 Sam 13,7b-15a) Šaulu prijete Filistejci; Samuel, nakon sedam dana čekanja, ne dolazi; Šaul gubi pouzdanje i strpljivost; preuzima ulogu svećenika i prinosi žrtvu paljenicu u Gilgalu na vlastitu ruku što mu je Samuel, došavši, predbacio i najvio kraj kraljevstva: "Ludo si radio! Da si održao zapovjed koju ti je dao Jahve, tvoj Bog, Jahve bi učvrstio tvoje kraljevstvo nad Izraelom do vijeka. A sada se tvoje kraljevstvo neće trajno održati: Jahve je potražio sebi čovjeka po svome srcu i odredio ga za kneza nad svojim narodom, jer ti nisi održao što ti je Jahve zapovjedio." Nato Samuel ustade i ode iz Gilgala svojim putem (13,13-15a).

U drugoj verziji (1 Sam 15,10-35) Šaul se ogriješio o Božju zapovjed u ratu protiv Amalečana. Nakon pobjede nije se držao običaja totalnog uništenja ratnog plijena kao "nečistog" (herem) nego je najbolji dio sačuvao za se i za svoje ratnike. Bog se "kaje" što je Šaula postavio za kralja (15,11). Sam Samuel teško shvaća to Božje kajanje, ražalostilo ga je "i svu je noć vapio Jahvi" (15,11). Samuel potraži Šaula rano ujutro da mu javi žalosnu vijest, da ga je Jahve odbacio jer se okrenuo od njega i nije izvršio njegovih zapovijedi. Šaul, ne sluteći ništa, dočeka Samuela pozdravom: "Blagoslovljen da si od Jahve! Izvršio sam Jahvinu zapovjed" (15,13). Samuelu nije skriveno da se je Šaul bacio na ratni plijen i učinio zlo što je u očima Jahvinim (15,14-21). Na Šaulovu ispriku, Samuel ukazuje da je poslušnost vrednija od najbolje žrtve. "Nepokornost je kao grijeh čaranja, samovolja je kao zločin s idolima. Ti si odbacio riječ Jahvinu, zato je Jahve odbacio tebe, da ne budeš više kralj" (15,23). Šaul se kaje i priznaje svoj grijeh: "Zgriješio sam što sam prekršio Jahvinu zapovijed i tvoje naredbe. Bojao sam se naroda i popustio njegovu zahtjevu. A sada mi oprostite moj grijeh i vratite se sa mnom, da se poklonim Jahvi" (1 Sam 15,24). Samuel se opire dajući mu ponovno do znanja da ga je Bog odbacio i kad je htio otići, Šaul se čvrsto hvata skuta njegova plašta, tako da se je skut otkinuo. Samuel tumači to kao simboliku: "Danas ti je Jahve otkinuo kraljevstvo nad Izraelom i dao ga tvome

⁸² Vidi o tome H. DONNER, *Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen* 1, Göttingen 1995, 203.

⁸³ Vidi W.H.SCHMIDT, *Einführung*, 196

susjedu, koji je bolji od tebe" (15,28). Šaul se kaje i ponovno moli Samuela da ga prati u Gilgal i da se pokloni Jahvi, Samuel popušta, prati Šaula u Gilgal, ubija u Gilgalu amalečkog kralja Agaga, vraća se u Ramu rastajući se od Šaula s tugom u srcu (15,31-35). Iako tekst tvrdi da ga nije više vidio do svoga smrtnoga dana (1 Sam 15,35), Šaul će, progoneći Davida, susresti još jednom Samuela na čelu karizmatičke skupine proroka u Rami, i sam pasti u zanos pred njim (1 Sam 19,22-24). Nakon Samuelove smrti, kad se je Izrael ponovno našao ugrožen od Filistejaca, Šaul, koji je u svoje vrijeme istjerao iz svoje zemlje sve zazivače duhova i vračare (1 Sam 28,3), odlazi vračari da mu dozove Samuelov duh, i kaže što mu je činiti, jer Bog se okrenuo od njega i ne odgovara mu više ni preko proroka ni u snima (1 Sam 28,15). Raskid između Šaula i Boga je neopoziv! Samuelov duh najavio je Šaulu da će već sutra poginuti sa svojim sinovima. "Šaul se užasnu i pade na zemlju kako je dug. Spopade ga silan strah od Samuelovih riječi" (28,20). Šaul i njegovi ljudi vratiše se kući iste noći. Ta noć je simbol njegove sudbine koja će ga snaći slijedećeg dana.

Tako tragično završava povijest "propalog karizmatika", Šaula, nekoć Božjeg miljenika (1 Sam 16sl), a na kraju Božjeg neprijatelja (1 Sam 28,16) napuštena i odbačena, koji pada iz ludila u ludilo i završava bez milosti u noćnoj tami. U nedovršenoj simfoniji Šaulove povijesti odzvanja kao posljednji motiv pitanje koje svrdla i muči: Zašto je Bog bio prema Šaulu tako tvrd? Zašto Bog nije više oprostio? Šaulova povijest zbunjuje čitatelja, stavlja ga pred neumoljivost Božjih odluka koje ljudski razum ne može proniknuti. Neshvatljivi su Božji planovi pa i za samog Samuela kojeg Bog kori što za Šaulom tuguje (1 Sam 16,1). Medjutim sud nije nikad posljednja riječ u povijesti spasenja pa ni u ovom slučaju. Nakon suda nad Šaulom Bog podiže Davida nositelja budućih obećanja.⁸⁴

5. 2. 3. 2. SAMUEL I DAVID

Pomazanje Davida (1 Sam 16,1-13)

Dok je Samuel okrenut prema prošlosti i tuguje za Šaulom, dotle se Jahve brine za budućnost i ne želi da njegova stvar, kraljevstvo, propane, iako je prvi njezin predstavnik, Šaul, ispao iz igre. "Jahve reče Samuelu: 'Dokle ćeš tugovati zbog Šaula, kad sam ga ja odbacio da ne kraljuje više nad Izraelom? Napuni uljem svoj rog i podji na put? Ja te šaljem Betlehemcu, Jišaju, jer sam između njegovih sinova **izabrao sebi kralja**'" (1 Sam 16,1-2). Inicijativa je na Božjoj strani kao i uvijek. Tako je Bog u svoje vrijeme poslao Mojsija faraonu (Izl 7,16), Samuela Šaulu (1 Sam 15,1). Tako će kasnije poslati Natana Davidu (2 Sam 12,1), Izaiju Ahazu (Iz 7,3sl), Jeremiju narodu (Jer 1,7), Ezekiela sinovima Izraelovim (Ez 2,3sl).

Samuel treba pomazati onoga kojeg je Jahve "izabrao sebi" za kralja. Izabrani je Jahvin, njegov adoptivni sin, o čemu pjevaju brojni psalmi (Ps 2,7; 89,27sl; 2 Sam 7,14). Kralj je usljed toga vladar namjesto Boga, Božji predstavnik na zemlji (mandatar), jamac prava i pravde. Kralj je od Boga izabran i njemu jedinome odgovoran. Stoga Bog ima pravo maknuti nedostojnoga i na njegovo mjesto postaviti dostojnijega.

Kod izbora kralja Bog se ne drži naših ljudskih mjerila, "ne gleda kao što gleda čovjek: čovjek gleda na oči, a Jahve gleda što je u srcu" (!Sam 16,7). Nakon najstarijeg predstavlja

⁸⁴A:LÄPPLE, Biblische Verkuendigung, 154sl; G.VON RAD, Theologie des Alten Testaments I, München 1966, 336-340.

Jišaj još šestoricu svojih sinova od kojih su samo dvojica spomenuta poimence, prvi i drugi, Eliab i Abinadab. Samuel odbacuje jednog za drugim govoreći da ih Bog nije izabrao, nisu po njegovu srcu. Na kraju Samuel uzima inicijativu i pita jesu li to svi njegovi sinovi. Jišaj spominje "najmladjeg" koji je na paši. Iz Jišajeva odgovora vidi se da ni on sam ne računa da bi Bog imao kakve planove s njegovim najmladjim sinom, kojeg uopće ne spominje poimence nego jednostavno "najmladji", posljednji, najnevredniji. On čuva stado dok se njegova braća kod kuće dive visokom gostu i upoznaju s njim. Samuel naredjuje da se pošalje po "maloga". Pisac ga opisuje kao rumena momka, lijepih očiju i krasna stasa (16,12). David je prikazan na početku kao idealan lik izvana i iznutra (1 Sam 16,18). Bog objavljuje Samuelu da je njega izabrao i daje mu nalog da ga pomaže: "Ustani, pomazi ga: taj je! Samuel uze rog s uljem, i pomaza ga usred njegove braće. Duh Jahvin obuze Davida od onoga dana" (16,12-13).

Pomazanje je rašireni običaj na starom Istoku. Već su Egipćani, Hetiti i Kanaanci poznavali taj običaj. Izraelci su ga preuzeli i dali mu toliku važnost da nitko ne može postati kraljem, ako nije pomazan. Pomazanje je religiozni čin, vrši ga svećenik ili prorok. Pomazanjem kralj postaje sakralna osoba, "Pomazanik Božji" (1 Sam 24,7.11; 26,9.11.16.23; 2 Sam 1,14.16; 19,22), adoptivni sin Božji (Ps 2,7), sudjeluje na Božjoj svetosti i zato je nedodirljiv. Pomazanjem se prenosi slava, moć i vlast (kabod, pondus, auctoritas). Kao što je Duh Jahvin obuzeo Šaula nakon pomazanja, tako ovdje i Davida s jednom razlikom, što kod Davida ostaje "od onoga dana" za svagda (16,13). Tek se ovdje spominje po prvi put David poimence. U tom retku krije se vrhunac zgrade, legitimira Davidovo kraljevstvo do kojeg je došao zaobilaznim putem. Davidovu povijest pisao je čovjek iz njegove blizine, kratko nakon njegove smrti. Nije mu bila svrha da piše Davidov životopis niti da prikaže točan tijek događaja, nego je htio pokazati da je David od Boga izabran i kao takav legitimni nasljednik kralja Šaula. Unatoč brojnim poteškoćama David uspjeva u svemu jer je Bog s njim. Zgoda o pomazanju Davida nije, prema nekima, povijesni događaj, nego tendencija sv. pisca da pokaže da David nije prisvojio kraljevsku čast nego da ga je Bog od početka odredio da bude kralj nad cijelim Izraelom⁸⁵

Nakon Davidova pomazanja za kralja, Samuel se vraća u Ramu gdje stoji na čelu karizmatičke skupine proroka kamo mu se sklanja i David na bijegu ispred Šaula. "Tada Šaul posla glasnike da uhvate Davida. Kad su oni vidjeli zbor proroka u proročkom zanosu, a Samuela im na čelu, obuze Božji duh i Šaulove glasnike te i oni padoše u proročki zanos. Kad su to javili Šaulu, on posla druge glasnike, ali i oni padoše u proročki zanos. Potom Šaul posla i treće glasnike, ali i oni padoše u proročki zanos. Tada Šaul krenu sam u Ramu, i kad dođe do velikog bunara kod Sekua, zapita: 'Gdje su Samuel i David?' I odgovoriše mu: 'Eno ih u Najotu u Rami.' On odmah pođe prema Najotu u Rami. Ali i njega obuze duh Božji, te je išao u proročkom zanosu sve dok nije došao u Najot u Rami. Tu i on svuče svoje haljine, jer i njega obuze zanos pred Samuelom; zatim je legao gol i ostao tako cio onaj dan i svu noć" (1 Sam 19,18-24). Nakon te zgrade Samuel se više ne spominje u Davidovu životu. Posljednja vijest je vijest o njegovoj smrti u Rami: "Uto umrije Samuel. Sav se Izrael skupi i oplaka ga naričući za njim; i pokopaše ga u njegovu zavičaju u Rami" (1 Sam 25,1; 28,3). Ostao je u sjećanju svoga naroda kao onaj koji je bio "miljenik svojemu Gospodu", "prorok Gospodnji", "pouzdan vidjelac", koji je utemeljio

⁸⁵Vidi o tome u: F.SCHICKLBERGER, Samuel 16,1b.6-7.10-13a, u: J.SCHREINER (izd.) Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn- und Festtage. Auslegung und Verkündigung 1A, Würzburg 1971,95-104.; W.KORNFELD, nav.dj.157sl.

kraljevstvo i pomazao vladare nad svojim narodom i po Zakonu Gospodnjem upravljao općinom (Sir 46,13-20).

5. 3. GAD I NATAN U DAVIDOVU ŽIVOTU

5. 3. 1. Davidov uspon na kraljevsku stolicu (2 Sam 2sl)

Davidov uspon na kraljevsko prijestolje nad čitavim Izraelom nije shvatljiv bez njegove predpovijesti koja započinje njegovim dolaskom na Šaulov kraljevski dvor gdje se je proslavio kao svirač na harfi (1 Sam 16,14-23) zatim kao kraljev štitonoša i vojskovođa (1 Sam 18,5.13). Prijateljstvo s kraljevim sinom Jonatanom (1 Sam 18,1-4; 20; 2 Sam 1,23.25sl.) i ženidba s kraljevom kćeri Mikalom sve je to doprinijelo Davidovu usponu prema kraljevskoj kruni. I sukob sa Šaulom nije bio bez učinka. Da nije došlo do sukoba između njih, možda bi i David tragično završio skupa sa Šaulom i njegovim sinom Jonatanom u gorju Gilboa. Providnost je htjela da se David nakon sukoba nije vratio svojoj kući nego se odmetnuo u gorje, okupio oko sebe četiristotine nezadovoljnika i dužnika i nastavio svoje vojne vještine. **Prorok Gad**, "Davidov vidioc" (2 Sam 24,11) savjetuje mu, da ode u zemlju Judinu (1 Sam 22,5). Gad će se pojaviti još jednom u životu kralja Davida da ga na vrhuncu njegove slave ukori zbog popisa pučanstva (2 Sam 24,11-25). David je poslušao savjet svoga "vidioca", otišao je u Judinu zemlju i sa svojim pristašama obilazio judejsko gorje štiteći židovska polja i stada od filistejskih pljačkaša (1 Sam 23-26). Išao je za tim da pridobije Judejce za se. U tu svrhu oženio se uglednim Židovkama Ahinoamom iz Jizreela (1 Sam 25,46) i mudrom i lijepom udovicom Abigajilom iz Karmela (25,2-42). U strahu od Šaula pobjegao je sa svojim ženama i četom, koja je narasla na šeststotina ljudi, u filistejsku zemlju k Akišu, kralju Gata (1 Sam 27) gdje će ostati godinu dana i četiri mjeseca. Čuvši to Šaul, nije ga više progonio. Akiš je međutim dodijelio Davidu i njegovim ljudima grad Siklag odakle je vojevao protiv raznih plemena u Judeji, napose protiv Amalečana (1 Sam 27,8-11; 30) učvršćujući na taj način svoje veze s Judejcima. Nakon pobjede nad Amalećanima poslao je dio ratnog plijena svim judejskim gradovima s porukom: "Evo za vas dar od plijena Jahvinih neprijatelja" (30,26). U to vrijeme Filistejci se spremali na rat protiv Šaula. Starješine filistejske nisu imale povjerenja u Davida i njegove ljude i tražili su od kralja Akiša da David ne ide s njima jer bi ih mogao izdati i prijeći Izraelcima (1 Sam 29).

Izrael je doživio totalni poraz, poginuli su Šaulovi sinovi, sam ranjen oduzeo si je život, Filistejci su mu odrubili glavu, a tijelo mu pribili na zid grada Bet Šana, odakle su ga ljudi iz Jabeša prenijeli u svoj grad i sahranili (1 Sam 31). Prikazom tog tragičnog događaja završava 1.knjiga o Samuelu.

David i njegovi ljudi čuvši za poraz i pokolj "naricali su, plakali i postili do večera za Šaulom i za njegovim sinom Jonatanom, za Jahvinim narodom i za domom Izraelovim što izginuše od mača" (2 Sam 1,11-12). Nakon žalovanja za Šaulom i Jonatanom (2 Sam 1,17-27), David pita Jahvu da li da se vrati u koji Judin grad. Vraća se sa svojim ženama i četom po nalogu Božjem u Hebron gdje ga ljudi iz Jude pomazaše za kralja nad domom Judinim. (2 Sam 2,1-4). Tako je David postao kraljem drukčije nego Šaul. Bez prethodnog karizmatičkog poziva i spontanog proglašenja u vrijeme nevolje. Izvještaj u 1 Sam 16,1-13, u kojem se govori da je Samuel pomazao dječaka Davida za kralja još za vrijeme Šaulova kraljevanja, nije ništa drugo nego kasniji sjeveroizraelski pokušaj da se nadoknadi bitni elemenat za kralja, designacija. David nije od karizmatika postao kraljem, nego nakon

duge pripreme i iskustva vrsnog vojskovođe⁸⁶ U Hebronu David će kraljevati nad čitavim domom Judinim sedam godina i šest mjeseci. Kroz to vrijeme David je čekao i mudro koristio svaku priliku da pridobije simpatije sjevernih plemena, nad kojima je vojskovođa Abner postavio Šaulova sina Išbaala za kralja (2 Sam 2,14) i zapodjenuo rat protiv Jude kod Gibeonskog jezera (2 Sam 2,8). Išbaalu su nedostajali bitni uvjeti za kralja: Designacija od Boga i aklamacija od naroda. Nije ga Bog, nego Abner postavio za kralja. Rat između Šaulove kuće i Davidove kuće potrajao je još dugo vremena, ali je David sve više jačao, a Šaulova kuća postajala sve slabija, napose kad je glavni vojskovođa Abner zbog Šaulove inoče došao u sukob sa Šaulovim sinom Išbaalom i prešao na Davidovu stranu (2 Sam 3,6-39), nagovorivši pri tome Izraelove starješine da priznaju Davida za kralja koji će ih izbaviti iz ruke filistejske (2 Sam 3,17). David se među vremenom pokazao ne samo velikim vojskovođom nego i vrsnim političarom. Svaki njegov potez išao je za tim da ujedini sav Izrael i da ga svi priznaju svojim kraljem.

Dao je pogubiti Amalečanina koji mu se pohvalio da je zadao smrtni udarac Šaulu na gori Gilbou (2 Sam 1,1-16). Tim je David dobio na ugledu u Šaulovu kraljevstvu. Mnogi su uvidjeli da je David smatrao Šaula zakonitim Božjim pomazanikom i njegovo ubojstvo svetogrdnim činom. Davidovo oplakivanje Šaula i Jonatana (2 Sam 1-17-27), pohvala Jabešana nakon što su ih sahranili (2 Sam 2,5-7) imalo je političku težinu prvog reda. Kasnije će David prenijeti njihove kosti u zemlju Benjaminovu u Seli i pokopati ih u grob Šaulova oca Kiša (2 Sam 21,11-14). U ratu, koji mu je Abner s Ešbaalovom vojskom nametnuo, nastojao je da ne produbi jaz između Sjevera i Juga i stoga nije izišao sa svom svojom vojskom izbjegavajući tako veliko krvoproliće (2 Sam 2,12-3,1). Takva politika je nužno morala uroditi plodom. Prvi plod bio je Abnerov prijelaz. Od njega je David tražio da mu dovede ženu Mikalu koju je Šaul dao Paltiju, Lajiševu sinu (1 Sam 27,44; 2 Sam 3,13-16). Zahtjev za povratkom Mikale imao je političko značenje. Kao Šaulova kći bila mu je most prema Sjeveru i sjevernim plemenima.

Davidov vojskovođa Joab vidio je u Abneru, po svoj prilici, rivala i ubio ga (2 Sam 3,22-39) osvetivši smrt svoga brata Asahela kojeg je ubio Abner. David je žalio za Abnerom kao za knezom i velikim čovjekom u Izraelu (2 Sam 3,38). I to je bio politički poen za Davida. "Sav je narod to čuo i bilo mu je po volji, kao što je narod i sve drugo odobravao što god je kralj činio. Toga dana sav narod i sav Izrael spozna da kralj nije kriv u umorstvu Abnera, sina Nerova" (2Sa, 3,36-37). Kratko nakon Abnerove smrti stradao je i Šaulov sin Išbaal. Dvojica njegovih vojskovođa Baana i Rekab ušuljali su se u njegovu kuću i dok je on spavao odrubili mu glavu i odnijeli je Davidu misleći da će ga razveseliti, ali ih je David dao ubiti jer su ubili pošteni čovjeka (2 Sam 4,1-12).

Tako je završila neslavno borba oko Šaulova nasljednika i otvorio se put novom čovjeku kome će pripasti budućnost čitavog Izraela.

Nakon umorstva Šaulova sina Ešbaala i nakon kazne koju je David dao izvršiti nad njegovim ubojicama, sjeverna su plemena izabrali Davida za svoga kralja: "Tada se sabraše sva izraelska plemen k Davidu u Hebron i rekoše: 'Evo, mi smo od tvoje kosti i od tvoga mesa. Još prije, dok je još Šaul bio kralj nad nama, ti si upravljao svim pokretima Izraela, a Jahve ti je rekao: 'Ti ćeš pasti moj izraelski narod i ti ćeš biti knez nad Izraelom! Tako dodjoše sve izraelske starješine kralju u Hebron, a kralj David sklopi s njima savez u Hebronu pred Jahvom; i pomazaše Davida za kralja nad Izraelom" (2 Sam 5,1-3). Prva dva retka tog teksta su, po svoj prilici, kasniji dodatak; sadrže u sebi designaciju, koja Davidu nedostaje. Izraelove starješine su primjetili da je Jahve bio s Davidom i da mu pripada budućnost. To im je nadomjestilo designaciju u klasičnom smislu.

⁸⁶ H.DONNER, nav.dj. 217

Davidu je bilo 30 godina kad je postao kraljem nad čitavim Izraelom, a kraljevaio je 40 godina (2 Sam 5,4). Sjever i Jug ostali su i dalje odvojeni, ali ih je David kao zajednički kralj povezaio u tzv. personalnu uniju.

David je postajao sve silniji, jer Jahve, Bog nad vojskama, bijaše s njim (2 Sam 5,10). Osvaja uskoro Sionsku tvrđavu i proglašava grad Jeruzalem glavnim gradom svoga kraljevstva, prenosi u nj kovčeg saveza (2 Sam 6), da bi na taj način ujedino i politički i religiozno Judu i Izrael. Proširuje svoje kraljevstvo pobjedom nad Filistejcima (2 Sam 5,17-25), Edomcima (2 Sam 8,13-14), Moapcima (2 Sam 8,2) i Amoncima (2 Sam 10-12). I brojnim ženidbenim vezama širio je svoje kraljevstvo osvajajući simpatije susjednih plemena i vladara. Učvrstio je kraljevstvo iznutra uspostavivši upravu za obranu, kulturu i religiju (2 Sam 8,15-18).

5. 3. 2. Natanovo proročanstvo (2 Sam 7)

David na vrhuncu svoje slave odluči graditi Hram. "Kad se David nastanio u svojem dvoru i kad mu je Jahve pribavio mir od svih njegovih neprijatelja unaokolo, reče kralj svom dvorskom **proroku Natanu**: 'Pogledaj! Ja, evo, stojim u dvoru od cedrovine, a Kovčeg Božji stoji pod šatorom'. A Natan odgovori kralju: ' Idi i čini sve što ti je na srcu, jer je Jahve s tobom'" (2 Sam 7,1-3).

Bog je pribavio kralju i svome narodu mir. Tom rečenicom ne misli se samo na pobjedu nad Filistejcima, nego na kraj jednog povijesnog razdoblja: vrijeme putovanja i useljenja u obećanu zemlju završeno je; vrijeme svetih Jahvinih bojeva, započeti pobjedom nad Egipćanima a završeni osvajanjem Jeruzalema, prošlo je. Započinje novo vrijeme s novim blagoslovom i s novim Božjim obećanjem da će biti uz svoj narod. Božji plan dvostruko je ostvaren: David je kralj, Jeruzalem je Božji grad. Uz to dvostruko ostvarenje stoji dvostruki plan budućnosti: gradnja Božje kuće i gradnja Davidove kuće.⁸⁷

Netom je David iznio svoj plan pred Natana, iste noći i Bog se obraća Natanu. Natan igra ulogu posrednika: Davidove planove iznosi pred Boga, a Božje riječi i viđenje prenosi Davidu. Bog odbija Davidov plan; njemu nije potrebna kuća; on nije vezan uz mjesto kao drugi bogovi, nego uz svoj narod, on je putujući Bog; on će sagraditi Davidu kuću i kraljevstvo koje će trajati do vijeka (2 Sam 4-16).

To je jezgra Natanova proročanstva, "povelje utemeljenja Davidove dinastije"⁸⁸ koje spada među najvažnije tekstove, ako ne i vrhunac tzv. deuteronomističkog djela (Pnz-2 Kr). Određivat će svu kasniju povijest izabrnog naroda. Davidovo vrijeme nije taj tekst smatralo mesijanskim. Tek proročki uvid i deuteronomistička teologija povijesti bili su u stanju nazreti u njemu dublju misao i puniji Božji smisao i povezati ga s pitanjem o budućem Mesiji koji će obnoviti Davidovo kraljevstvo. Djela apostolska primjenjuju taj tekst na Isusa Krista (Dj 2,30).

Nakon Natanova proročanstva slijedi Davidova molitva (2 Sam 18-29) s kojom se po značenju može usporediti samo Salomonova molitva nakon posvete Hrama (1 Kr 8,15-61). Služi kao komentar proročanstva i čini s njim cjelinu.

5. 3. 3. Natan kori Davida

U Davidovu životu nije nedostajalo ni velikih sjena. Deuteronomisti se ne ustručavaju govoriti u detalje o njegovu preljubu sa ženom Urijinom, o naručenom ubojstvu poštenog časnika Urije (2 Sam 11), o čemu Ljetopisi šute. David je veliki grešnik, preljubnik i

⁸⁷ Vidi H.FISCHER, *Biblische Unterweisung II*, 54sl.

⁸⁸ H.DONNER, *nav.dj.* 235.

ubojica. Do te spoznaje dovodi ga prorok **Natan** alegorijom o siromahu i njegovoj ovčici koju mu je bogataš ukrao i zgotovio za svoga gosta. Dok je Natan pripovijedao, David planu žestokim gnjevom na toga čovjeka i reče: "Tako mi živog Jahve smrt je zaslužio čovjek koji je to učinio." "Ti si taj čovjek!...- reče mu Natan - Zašto si prezreo Jahvu i učinio ono što je zlo u njegovim očima? Ubio si mačem Uriju Hetita, a njegovu si ženu uzeo za svoju ženu. Jest njega si ubio mačem Amonaca. Zato se neće nikada više okrenuti mač od tvoga doma, jer si me prezreo i jer si uzeo ženu Urije Hetita da ti bude žena" (2 Sam 12,5-10). David priznaje svoj grijeh i čini javno pokoru i zadovoljštinu. Bog mu prašta grijeh i bivša žena Urijina Bat-Šeba rađa mu drugog sina Salomona, Bog ga zamilova i to objavljuje Natanu koji mu po Božjem nalogu daje ime Jedidja, što znači Miljenik Božji (2 Sam 12,25).

U cijelom tom slučaju nije toliko govor o Davidovu zločinu koliko o Božjem milosrđu, niti o Davidovu zlu primjeru koliko o Božjem milosrdnom primjeru i vjernosti obećanjima danim Davidu.

5. 3. 4. Natan u spletkama oko Davidova nasljednika (1 Kr 1,11-45)

Kako je David ostario, a sam još nije odredio prijestolonasljednika, razvile su se velike spletke na njegovu dvoru među njegovim sinovima u koje se upleo i prorok Natan. Na jednoj strani bio mu je sin Adonija, kojeg mu je Hagita rodila u Hebronu nakon Abšaloma, a na drugoj Salomon od bivše Urijine žene Bat-Šebe. Uz Adonija su stali među inim veliki vojskovođa Joab i veliki svećenik Ebjatar, a uz Salomona svećenik Sadok, prorok Natan i Benaja, vođa plaćenika. Natan odlazi Bat-Šebi i daje joj savjet da ode kralju Davidu i da ga podsjeti na zakletvu kojom se zakleo da će ga naslijediti njezin sin, a nakon nje poći će i on sam da to potvrdi (1 Kr 1,11-14). Učiniše tako. David joj se ponovno zakle: "Tako mi Jahve živoga koji me izbavio iz svih nevolja! Danas ću ti ispuniti kako sam ti se zakleo Jahvom, Bogom Izraelovim: tvoj će sin Salomon kraljevati poslije mene, on će sjediti na mome prijestolju (1 Kr 1, 29-30). David pozva svećenika Sadoka, proroka Natana i Benaja i naredi im da na njegovoj mazgi odvedu Salomona u Gihon i neka ga tamo Sadok i Natan pomžu za kralja. Nakon pomazanja uslijedila je aklamacija prisutnog naroda: "Živio kralj Salomon" (1 Kr 1,39). Nakon toga Natan iščezava iz Davidova života. Spominje se još u knjigama Ljetopisa kao pisac Davidove povijesti (1Ljet 29,29) i povijesti o Salomonu (2Ljet 9,29).

5. 4. AHIJA I PODJELA KRALJEVSTVA

Salomon, uklonivši brzo i nemilosrdno svoje protivnike (1 Kr 2,13-44), učvrstio je svoje kraljevstvo (1 Kr 2,46) i posvetio se njegovom unutarnjem razvitku. Proslavio se je na tri područja: u mudrosti (1 Kr 3-5,14), u graditeljstvu (5,15-9,25) i u veletrgovini (9,26-10). Tekstovi koji govore o njegovoj slavi (1 Kr 3-11) potječu iz različitih izvora i različitih vremena te sadrže u sebi različite slike o Salomonu: povijesnu iz 10. stoljeća pr.Kr, deuteronomističku iz pera samog pisca i idealnu iz Salomonova utjecaja na kasniju povijest⁸⁹. Gotovo je nemoguće odvojiti jednu od druge.

⁸⁹ H.DONNER, nav.dj.242.

5. 4. 1. Salomon mudrac

Deuteronomist ga prikazuje na početku kao pobožna kralja koji hodočasti u Gibeon, stari kananski grad, bogoštovno svetište i državno središte sve do njegovih vremena, gdje mu se u noćnom snu ukazuje Jahve i govori: "Traži što da ti dadem" (1 Kr 3,5). Salomon ne traži ni dug život, ni bogatstvo, ni smrt svojih neprijatelja, nego pronicavost u prosuđivanju pravice: "Podaj svome sluzi pronicavo srce da može suditi tvome narodu, razlikovati dobro od zla" (1 Kr 3,9). U Salomonovoj želji odražuje se povijesno stanje u kojem se Izrael nalazi. Dok je Mojsiju bila potrebna sposobnost vođenja naroda kroz pustinju, Sucima hrabrost u borbi protiv izvanjskog neprijatelja i unutarnjeg krivovjera, Davidu umijeće diplomacije u širenju i ujedinjavanju kraljevstva, Salomon traži vrlinu za mirna vremena⁹⁰. "Salomon kraljevaše u vrijeme mirno i Bog mu dade mir odasvuda" tvrdi pisac knjige Sirahove (Sir 47,13; usp. 1 Kr 5,18). Apstrahirajući od nasilnog istrijebljenja svojih protivnika na početku svoje vladavine, Salomon je, po mišljenju Herberta Donnera, "Friedensherrscher *par excellence*"⁹¹ Samo njegovo ime "Šelomo" sadrži u sebi "šalom", što znači mir i dobro. U četrdeset godina svog kraljevanja nije poduzimao nikakve ratne akcije da bi proširivao granice Davidova kraljevstva koje se protezalo od Egipta do Asirije. Vodio je miroljubivu politiku. Kao što mu je Bog dao mir odasvuda tako mu je dao mudrost i pronicavost u prosuđivanju pravice, po čemu je postao glasovit po svemu ondašnjem poznatom svijetu. Njegova je mudrost "bila veća od mudrosti svih sinova Istoka i od sve mudrosti Egipta. Bio je mudriji od svih ljudi", tvrdi sveti pisac (1 Kr 5,9-10). Svoju mudrost dokazao je poslovičnim "Salomonovim rješenjem" u svađi dviju žena oko živog djeteta (1 Kr 3,16-28), poznavanjem prirodnih znanosti ondašnjeg vremena, biologije i zoologije, brojnim pjesmama i izrekama (1 Kr 5,12-14). Kraljevi od svijeta naroda i kraljica od Sabe iz južne Arabije dolazili su da čuju i da se dive njegovoj mudrosti (1 Kr 5,14; 10,1-13).

Tradicija je vezala uz njegovo ime Mudrosne knjige (Izr 10,1-22,16; 25-29) kao što je uz Davidovo ime vezala Psalme.

5. 4. 2. Salomon graditelj i veletrgovac

Salomon se proslavio ne samo mudročću nego graditeljstvom (1 Kr 5,15-8,66) i veletrgovinom (1 Kr 9,26-28; 10,11. 22. 28) U četvrtoj godini svog vladanja započeo je graditi Jeruzalemski hram i dovršio ga za 7 godina i 5 mjeseci. Oko hrama sagradio je veliki kompleks kraljevskih zgrada: kraljevsku palaču (1 Kr 7,8), dvor od libanosne šume (7,2-5), trijem od stupova (7,6) prijestolni trijem gdje je sudio (7,7), kuću svojoj ljubljenoj ženi, faraonovoj kćeri (7,8) jeruzalemske zidine, brojne tvrđave: Hasor, Megido, Gezer, gradove-skladišta, gradove za bojna kola, gradove za konjicu (1 Kr 9,15-24), veliko brodovlje i razvio trgovinu preko luke Esjon-Geber na obali Crvenog mora. Sve je to tražilo ogromnu radnu snagu, usljed čega je nametnuo tešku tlaku svima koji nisu bili Izraelci i time stvorio društveni sistem zbog kojeg su Izraelci svojevremeno izišli iz Egipta (1 Kr 5,27-30; 11,28; 12,1-19). Sv. pisac spominje da je imao trideset tisuća ljudi koji su naizmjenično u skupinama po deset tisuća kulučili mjesec dana u Libanonu, a dva mjeseca kod kuće (1 Kr 5,27-32). Uveo je i velika potraživanja i otvorio put klasnom društvu. Sve je to potkapalo kraljevstvo iznutra, iako je izvana doprinosilo njegovu sjaju. Svojim bogatstvom i mudročću natkrililo je sve zemaljske kraljeve, ističe sv. pisac: "Sav je svijet želio vidjeti Salomona i čuti mudrost koju mu je Bog ulio u srce. Svatko mu je donosio

⁹⁰ Usp. H.FISCHER, *Biblische Unterweisung II*, 71.

⁹¹ H.DONNER, nav.dj. 244.

dar: srebrno i zlatno posuđe, haljine, oružje, miomirise, konje i mazge, iz godine u godinu" (1 Kr 10,23-25). Salomonov sjaj i raskoš postali su poslovični sve do Isusovih vremena. Isus, govoreći o ljepoti poljskih ljiljana, reče: "...ni Salomon se u svoj svojoj slavi ne zaodjenu kao jedan od njih" (Mt 6,29).

5. 4. 3. Salomonovo idolopoklonstvo

Salomonovu raskošu doprinio je i veliki harem u kojem je bilo sedam stotina kneževskih žena i tri stotine inoča (1 Kr 11,3). Iako je to biblijsko pretjerivanje u brojevima, činjenica je da je Salomon, prilagođujući se velikim orijentalnim vladarima, imao harem u kojem je bilo mnogo žena tuđinki: Moapke, Amonke, Edomke, Sidonke, Hetitkinje i prva od svih kći egipatskog faraona (1 Kr 11,1; 3,1; 7,8; 9,16.24; 11,1)⁹². Harem orijentalnih moćnika nije bio samo znak njihove moći i bogatstva, nego u njemu se vodila politika, sklapali ugovori, trgovačke nagodbe, prijateljstva i savezništva. Sve bi se to završavalo i potvrđivalo ženidbenom vezom, uzimanjem žene u harem. Salomon se, prema H. Donneru, držao onog političkog načela po kojem će kasnije u Europi Habsburgovci postati glasoviti: "Nek drugi ratuju, ti, sretni Izraele, sklapaj brakove"⁹³

Žene tuđinke, donijevši sa sobom i svoja kućna božanstva, zavrnut će Salomonu ne samo glavom nego i srcem: "I kada je Salomon ostario, njegove su mu žene okrenule srce prema drugim bogovima, i srce njegvo nije više potpuno pripadalo Jahvi kao što je pripadalo srce njegova oca Davida" (1 Kr 11,4). Njima za ljubav i iz diplomatskih razloga dao je nasuprot Hramu na Maslinskoj gori sagraditi svetišta tuđim bogovima i dopustio da im se žrtvuje (1 Kr 11,6-8). Ta svetišta služila su i diplomatskim ciljevima: strana su veleposlanstva i trgovci imali mogućnost da prinose žrtve svojim bogovima. Jeruzalem je postao otvorenim svjetskim gradom i svatko se trebao u njemu osjećati kao kod kuće. U toj otvorenosti svijetu, u politici tolerancije i religioznog kompromisa, u separatizmu sjevernih plemena, u nezadovoljstvu s prisilnim radom i velikim porezima otvorila su se vrata političkoj i religioznoj podjeli Salomonova kraljevstva⁹⁴. Salomon je prekršio savez s Bogom Izraelovim i ne služi mu više nepodijeljena srca: "Jahve se razgnjevi na Salomona, jer je okrenuo srce svoje od Jahve, Boga Izraelova, koji mu se bio dvaput javio, i koji mu je baš tada zabranio štovati druge bogove, ali on nije održao te zapovijedi" (1 Kr 11,9). Salomon, nekoć "Jedidja - Miljenik Božji" (2 Sam 12,25), zatajio je poput Šaula. Zašto ga Bog nije odbacio kao Šaula? Zašto ga pošteduje i njegov grijeh kažnjava ne na njemu nego na njegovu sinu Roboamu? Neshvatljivi su Božji planovi. Štedi ga radi Davida, a kažnjava ga u sinu. Kazna koju mu Bog izriče, da li u snu ili preko proroka, ne zna se, podsjeća na onu koju je preko Samuela izrekao Šaulu: "Kada je tako s tobom, te ne držiš moga Saveza i naredaba koje sam ti dao, ja ću sigurno oduzeti od tebe kraljevstvo, i dat ću ga jednom od tvojih slugu. Ali neću to učiniti za tvoga života, zbog oca tvojega Davida; uzet ću ga iz ruke tvoga sina. Ipak neću od njega uzeti svega kraljevstva: ostavit ću jedno pleme tvome sinu, zbog sluge mojega Davida, zbog Jeruzalema, koji izabrah" (1 Kr 11,11-13). Sjaj i raskoš Salomonova kraljevstva počeo je polako tamnijeti. Bog "diže" Salomonu protivnike: Hadada i Rezona, koje je David progonio i koji, vrativši se, osvajaju, prvi Edom, a drugi Damsk (1 Kr 11,14-25). Jeroboam iz Efraimova plemena, Salomonov nadglednik "nad svom rabotom kuće Josipove" (1 Kr 11,26-39), diže pobunu i dok je

⁹² H.DONNER, nav.dj. 245 misli da se povijesno ne može dokazati da je egipatski faraon bio Salomonov punac, a i za sve tuđinke koje se spominju ne može se reći da odgovara istini; možda je to deuteronomističko generaliziranje.

⁹³ H.DONNER, nav.dj. 245

⁹⁴ Usp. H.FISCHER, *Biblische Unterweisung II*, 80sl; A:LÄPPLE, *Biblische Verkuendigung*, 176sl.

bježao od Salomona susretne ga prorok Ahija, koji mu simboličkom proročkom akcijem najavljuje podjelu kraljevstva i proriče da će postati kraljem sjevernih plemena:

"Tada se dogodi te Jeroboam ode iz Jeruzalema, i na putu ga susrete prorok Ahija iz Šila, ogrnut novim plaštem; bijahu sami njih dvojica u polju. Ahija uze novi plašt koji je imao na sebi i razdrije ga na dvanaest komada. I reče Jeroboamu: 'Uzmi sebi deset komada, jer ovako govori Jahve Bog Izraelov: Evo ću istrgnuti kraljevstvo iz ruke Salomonove i dat ću tebi deset plemena. On će imati jedno pleme, zbog sluge mojega Davida i Jeruzalema, grada koji sam izabrao između svih plemena Izraelovih. To je zato što me ostavio i poklonio se Aštarti, boginji Sidonaca, Kemošu, bogu moapskom, i Milkomu, bogu Amonaca i ne hodi više mojim putovima; ne čini što je pravo u mojim očima, niti izvršava moje zakone i naredbe kao što je činio njegov otac David. Ali mu neću iz ruke uzeti sve kraljevstvo, jer sam ga postavio knezom za svega njegova života, zbog sluge svoga Davida, koga sam izabrao i koji je držao moje zapovijedi i moje zakone. Ali ću uzeti kraljevstvo iz ruke njegova sina, i tebi ću ga dati, to jest deset plemena. A njegovu ću sinu ostaviti jedno pleme, da moj sluga David ima uvijek svjetiljku preda mnom u Jeruzalemu, gradu koji sam izabrao sebi da u njemu stoluje Ime moje. Tebe ću uzeti da kraljuješ nad svim što budeš želio i da budeš kralj nad Izraelom. Ako budeš poslušao sve što ti zapovijedim, i stupao budeš putovima mojim, te činio što je pravedno u očima mojim držeći moje zakone i zuapovijedi moje, kako je to činio moj sluga David, tada ću ja biti s tobom, i sagradit ću ti trajan dom, kao što sam sagradio Davidu, i dat ću ti Izraela. Ponizit ću potomke Davidove; ali ne zauvijek'" (1 Kr 11,29-39).

Salomon je tražio da ubije Jeroboama, ali je on pobjegao u Egipat i ostao do Salomonove smrti (1 Kr 11,40).

5. 5. Podjela kraljevstva

Nakon Salomonove smrti na kraljevsko prijestolje u Jeruzalemu i Judi sjeo je njegov sin Roboam. Time nije automatski postao i kraljem sjevernog Izraela. Morao je poći u Šekem da ga zakralje sjeverna plemena za svoga kralja (aklamacija!). Saznavši za to Jeroboam, vraća se iz Egipta, predvodi Izraelova plemena u pregovorima s kraljem Roboamom, postavlja mu u ime njih uvjet: "Tvoj nam je otac nametnuo teški jaram. Ti nam sada olakšaj tešku službu svoga oca, teški jaram koji metnu na nas, pa ćemo ti služiti." (1 Kr 12,4). Kralj Roboam traži tri dana da razmisli. Savjetuje se sa starcima iz vijeća svoga Oca Salomona i oni mu savjetuju da iziđe u susret sjevernim plemenima (1 Kr 12,7). Pita za mišljenje vječnike svoje generacije i oni mu preporučie da pooštri mjere (1 Kr 12,10-11). Priklanja se mišljenju mladih i nakon tri dana odgovora oštro Izraelovu zboru: "Moj je otac otežao vaš jaram, a ja ću još dodati na nj; moj vas je otac šibao bičevima, a ja ću vas šibati bičevima sa željeznim štípavcima" (1 Kr 12,14). To ne samo da je bio koban potez za jedinstvo kraljevstva, nego je, prema mišljenju sv. pisca, Bog htio, da se ispuni riječ koju je preko proroka Ahije kazao Jeroboamu (1 Kr 12,15; usp. 1 Kr 11,29-31). Nakon kraljeva odgovora dolazi do raskida veza između Izraela i Jude, između sjevernih plemena i Judina i Benjaminova plemena, između sjevernog i južnog kraljevstva. Južno kraljevstvo, za razliku od sjevernoga, nije se moglo s tom podjelom nikada pomiriti; nada u ponovno sjedinjenje nije se nikada ugasila (Iz 8,23b-9,6; Ez 37,15-28; Hoš 2,1-3). Roboam je htio silom pokoriti sjeverna plemena i ratom sačuvati jedinstvo kraljevstva, ali je Božja riječ došla **"Božjem čovjeku Šemaji"** koja je to spriječila: "Kaži Salomonovu sinu Roboamu, judejskom kralju, i svem domu Judinu i Benjaminovu, i ostalom narodu: Ovako veli Jahve:

Ne idite se tući s braćom, djecom Izraelovom! Neka se svatko vrati svojoj kući, jer je ovo poteklo od mene" (1 Kr 12,22-24).

U južnom kraljevstvu vladat će Davidova dinastija; kraljevstvo će se prenositi od oca na sina. Sjeverno kraljevstvo će zadržati stari karizmatički način biranja kralja: designaciju i aklamaciju. U posljednjih 5 Izraelovih kraljeva nedostaje prvi konstitutivni elemenat, radi čega se prorok Hošea tuži: "Kraljeve su postavljali bez mene, knezove birali bez znanja moga" (Hoš 8,4). Južno kraljevstvo trajat će tri i po stoljeća, od 931.-586. godine pr. Kr., a Sjeverno nešto preko dvjesto godina, od vladanja Jeroboama I do Hošea (931-722/21). Južno kraljevstvo je, zahvaljujući Davidovoj dinastiji, Jeruzalemu i Hramu u njemu, bilo stabilno, dok je Sjeverno bez stalne dinastije, stalnog političkog središta i vjerskog svetišta, bilo nemirno, što se vidi da je od 19 kraljeva 8 njih bilo ubijeno.

5.6. OSVRT

Uspostavom kraljevstva potkraj 11. stoljeća pr. Kr. nastaje novo razdoblje u Izraelovoj povijesti: kraljevsko doba, prijelaz od povremene sudačke uprave nad pojedinim Izraelovim plemenima u trajnu kraljevsku vlast nad cijelim narodom. Ono što je u osobi velikih sudaca bilo ujedinjeno, vlast i karizma, sad postaje odvojeno. Pojavu kraljevstva prati proroštvo i to kao kritički korektiv, Šaula Samuel, Davida Natan, Salomona Ahija. Proroci igraju u Božje ime presudnu ulogu oko postavljanja i svrgavanja kraljeva. Isti Samuel koji određuje seljačkog mladića Šaula za kralja: "Ovim te Jahve pomazao za kneza nad svojim narodom Izraelom" (1 Sam 10,1) javlja mu zbog njegovih prijestupa nekoliko godina kasnije: "Danas ti je Jahve otkinuo kraljevstvo nad Izraelom i dao ga tvome susjedu, koji je bolji od tebe" (1 Sam 15,28).

U slučaju kralja Davida isti je prorok Natan koji mu nakon osvajanja Jeruzalema obećaje: "Tvoja će kuća i tvoje kraljevstvo trajati dovijeka" (2 Sam 7,16), da bi mu nakon preljuba s Urijinom ženom i umorstva njezina muža najavio: "Zato se neće nikada više okrenuti mač od tvoga doma" (2 Sam 12,10).

Nakon što je Salomon zbog svojih žena "okrenuo srce svoje od Jahve, Boga Izraelova" (1 Kr 11,9) prorok Ahija najavljuje da će mu Bog istrgnuti kraljevstvo iz ruke i dati deset plemena njegovom službeniku Jeroboamu (1 Kr 11,29-39). Isti taj prorok Ahija koji je prerekao Jeroboamu da će bit kralj, najavit će mu kasnije kao starac da će Bog zbog njegova idolopoklonstva pustiti zlo na njegovu kuću i istrijebiti iz njegove obitelji sve što mokri uza zid (1 Kr 14,1-18).

Uz tri prva kralja stoje tri značajna proroka koji su im pomogli da dođu na kraljevsko prijestolje i koji su im najavili propast, i što više stali na stranu njihovih protivnika, Samuel uz Davida proti Šaula, Natan je svojom kritikom Davida indirektno potpomogao Šalamonov ustanak, a Ahija je ohrabrio Jeroboama u pobuni protiv Salomona⁹⁵.

Kidajući svoj novi plašt u dvanaest dijelova Prorok **Ahija** najavljuje Jeroboamu podjelu kraljevstva i da će on biti prvi kralj nad deset Izraelovih plemena, a sve zbog Salomonovih grijeha (1 Kr 11,29-40). Da su proroci trpjeli i bili proganjani zbog vršenja svog poslanja, pokazuje slučaj proroka **Ilje** kojeg progoni kraljica Izebela (1 Kr 19,1-3) i proroka **Miheja**, Jimlina sina, kojeg je Ahab bacio u tamnicu, jer mu je za razliku od njegovih lažnih proroka, prerekao da će poginuti u ratu protiv Aramejaca (1 Kr 26). Proroci su imali veliki utjecaj na politiku napose u Sjevernom kraljevstvu zastupajući Božje interese naspram kralja i naroda. Sudjelovali su u rušenju kraljeva koji su zavodili narod na idolopoklonstvo. Elizej šalje jednog od proročkih sinova s nalogom da pomaže Jehu za izraelskog kralja i naredi mu da pobije Ahabovu obitelj (2 Kr 9,1-15). Proroci su veoma

⁹⁵ Vidi K. KOCH, Die Propheten I, 40 sl.

osjetljivi i protestiraju u Božje ime, kad kraljevi prisvajaju sebi Božja prava, o čemu svjedoče primjeri Ilije i Elizeja (1 Kr 18; 21). Ilija, napose njegov učenik Elizej, pokazali su brojnim čudesima da je Božja riječ svemoćna (1 Kr 17,8-24; 2 Kr 2,19-6,7).

Spominje se i proročica **Hulda**, kojoj kralj Jošija šalje izaslanstvo na čelu sa svećenikom Hilkijom da od nje čuje što Jahve misli o njemu, o narodu i o svojoj Judeji zbog pronadjene Knjige Zakona (2 Kr 22). Prorok **Izaija** hrabri kralja Ezekiju da se ne boji asirskog kralja Sanheriba koji opsjeda Jeruzalema, neće ga osvojiti, vratit će se u svoju zemlju, kad čuje jednu vijest koju će mu Jahve saopćiti (2 Kr 19). Isti prorok kori Ezekiju zbog njegove opasne politike kojom se oslanja na Babilon i najavljuje da će od Babilona doći propast (2 Kr 20).

Proroci kao Božji poslanici bore se općenito protiv idolopoklonstva i bdiju nad pravim štovanjem Boga, nastupaju u ime Jahvino, ostvaruje se što navješćuju, napose propast sjevernog i južnog kraljevstva. S propašću kraljevstva nije propala nada da će Bog na ruševinama podići nešto novo na što će proroci egzila i poslije upozoravati. Unatoč Izraelovoj nevjernosti, Bog ostaje vjeran.

Proroci prije 8. stoljeća shvaćali su se kao korektiv državne vlasti i stajali su često u opreci s kraljem. Nakon 8. stoljeća slobodni proroci kritiziraju i druge slojeve društva : svećenike, službenike, suce, službene proroke, veleposjednike, ugledne žene (Am 4,1sl; Iz 3,16sl; 32,9sl) i sav narod što je novost.

6. PROROCI SJEVERNOG KRALJEVSTVA

Nakon podjele Salomonova kraljevstva, sjeverna plemena izabraše Jeroboama za kralja (927-907), koji utvrdi najprije Šekem za svoju rezidenciju, a kasnije Penuel, da bi napokon Tirsa postala i ostala glavnim gradom sjevernog kraljevstva sve do kralja Omria (885-874), koji će utemeljiti Samariju za glavni grad (1 Kr 16,23-24). Nakon političkog raskida s Južnim kraljevstvom, Jeroboam nastoji odvojiti Sjeverno kraljevstvo i na vjerskom planu (1 Kr 12,26-33). Oživljava stara svetišta Betel na jugu i Dan na sjeveru Izraela, da bi spriječio hodočašća u Jeruzalem; postavlja u svako od njih zlatno tele koje je trebalo nadomjestiti kovčeg Gospodnji s kerubima u Jeruzalemu. Podiže svetišta na uzvišicama, postavlja svećenike koji nisu iz Levijeva plemena, mijenja liturgijski kalendar i vrijeme blagdana. Sve to još nije značilo otpad od Jahve, niti je Jeroboam kanio uvoditi novu religiju, ali je dalo povoda za to, ili kako sv. pisac kaže: "To je bila prigoda za grijeh" (1 Kr 12,30). Bik je simbol kanaanskog boga Baala, a uzvišice su mjesta na kojima se žrtvovalo kaananskim bogovima. Pogodovat će razvitku sinkretizma, tj. zajedničkom štovanju kanaanskog boga plodnosti i Boga Izraelova protiv čega će se kasnije boriti razni proroci. Jeroboam je svojim vjerskim raskolom ušao u Deuteronomističko povijesno djelo kao glavni krivac idolopoklonstva u Izraelu⁹⁶.

I dok je jednom stajao pred žrtvenikom u Betelu da prinese kad, dođe mu po Božjem nalogu neki **čovjek Božji** iz Judeje i proreče da će se u kući Davidovoj roditi sin po imenu Jošija koji će uništiti žrtvenik u Betelu (1 Kr 13). Kralj ispruži ruku prem Božjem čovjeku da ga uhvati, ali mu se ruka osušila i nije je mogao povući k sebi, a žrtvenik se raspuknuo. Kralj zamoli Božjeg čovjeka da umilostivi Jahvu, Boga svoga i da mu povрати ruku. Nakon što ga je ozdravio, kralj ga pozva na svoj dvor da ga pogosti i nagradi, ali mu Božji čovjek uzvрати: "Da mi dadeš polovinu svoje kuće, ne bih pošao s tobom. Ni jeo ni pio ne bih na ovom mjestu, jer mi je ovako zapovjedbno riječju Jahvinom: Ne jedi kruha i ne pij vode, niti se vraćaj istim putem kojim si došao" (1 Kr 13,8-9). U Betelu je živio neki stari prorok sa svojim sinovima koji mu javiše što se sve dogodilo. Naredi da mu osamare magarca i ode za njim da ga pozove u goste. Božji čovjek odbija poziv pozivajući se na Jahvinu zabranu, ali mu prorok slaga da je i njemu anđeo riječju Jahvinom naredio da ga povede sa sobom i da jede i pije. I dok su bili za stolom dođe riječ Jahvina proroku protiv Božjeg čovjeka: "Ovako veli Jahve: zato što nisi poslušao zapovijedi Jahvine i nisi držao naredbe koju ti je dao Jahve, Bog tvoj, nego si se vratio, jeo kruha i pio vode na mjestu gdje sam ti rekao da ne jedeš kruha i ne piješ vode, zato tijelo tvoje neće leći u grob otaca tvojih" (1 Kr 13,21-22). Proročanstvo se ispunilo. Na putu ga je usmrtio lav i stajao s magarcem uz njegovo tijelo koje je kasnije prorok pokopao u svoju grobnicu jecajući: "Jao, brate moj!" (1 Kr 13,30). Ni poslije tih događaja ne obrati se Jeroboam sa svoga zlog puta, nego je i dalje postavljao priproste ljude za svećenike ili su sami kupovali tu službu. "Takvim je postupkom padala u grijeh kuća Jeroboamova, rušila se i nestjala s lica zemlje" (1 Kr 13,34).

Za sve kasnije kraljeve kako Južnog tako i Sjevernog kraljevstva upotrebljava sv. pisac stereotipnu formulu: "Činio je ono što je zlo u očima Jahvinim, kao što su činili njegovi oci". Južni kraljevi slijede Salomona na kojeg se Bog preko proroka Ahije tužio i najavio da će mu istrgnuti veći dio kraljevstva iz ruke jer je ostavio Boga i prionuo uz druge bogove (1 Kr 11), a kraljevi Sjevera krenuli su Jeroboamovim putem i navodili narod na grijehe.

⁹⁶ Vidi W.KORNFELD, nav.dj.167sl

6. 1. Prorok Ahija najavljuje propast Jeroboamove kuće

Prorok Ahija, koji je u svoje vrijeme pretekao Jeroboamu da će postati kraljem nad deset Izraelovih plemena, javlja se ponovno u njegovu životu, ali s trasgičnom viješću. Kralju se razbolio sin Abija. Naređuje svojoj ženi da se preobuče, te da ode proroku Ahiji u Šilo i da ga pita što će biti s njime. Proroku starcu Bog objavljuje njezin dolazak. Prepoznaje ju i šalje natrag da kaže mužu da će dječak umrijeti i da će zbog njegova idolopoklonstva Bog pomesti njegovu kuću kao što se mete nečist, da ga ništa ne ostane (1 Kr 14,1-18). To se ispunilo kratko nakon Jeroboamove smrti. Naslijedio ga je sin **Nadab** (910-909) kojega u drugoj godini njegova kraljevanja ubija **Baša** i postaje kraljem nad Izraelom (909-886). "Kad je postao kraljem, pobi svu kuću Jeroboamovu i ne poštedi nikoga od Jeroboamovih dokle sve ne istrijebi po riječi koju je Jahve rekao preko sluge svoga Ahije iz Šila. Zbog grijeha što ih je učinio i na koje je naveo Izraela, i zbog gnjeva koji je raspalio Jahvu, Boga Izraelova (1 Kr 15,29-30).

Budući da je i Baša u svoje 24 godine kraljevanja činio zlo u očima Jahvinim i hodio putem Jeroboama i njegovih grijeha, i istrijebio njegovu kuću, bi upućena riječ Jahvina **proroku Jehu** protiv Baše: "Iz praha sam te podigao i postavio knezom nad mojim narodom Izraelom, ali si ti krenuo Jeroboamovim putem i navodiš narod moj Izrael na grijeh, te me razjaruješ njihovim grijesima; zato ću netragom pomesti Bašu i kuću njegovu; učinit ću s tvojom kućom kao i s kućom Jeroboama, sina Nebatova" (1 Kr 16,1-3).

Bašu je naslijedio njegov sin **Ela** (886-885) kojeg u drugoj godini njegova kraljevanja ubija njegov dvoranin **Zimri** koji "poubija svu obitelj Bašinu; nije mu poštedio ni što uza zid mokri, ni njegovih rođaka ni prijatelja. Tako Zimri iskorijeni svu kuću Bašinu po riječi koju je Jahve rekao protiv Baše preko sluge svoga proroka Jehu" (1 Kr 16,11-12).

Zimri je nakon 7 dana kraljevanja izvršio samoubojstvo zapalivši se skupa s kraljevskim dvorom u Tirsi. Vidio je, naime, da se narod pobunio protiv njega i izabrao za kralja zapovjednika vojske **Omrija** (885-874). Omri je morao svladati svoga konkurenta Tibnija uz kojeg je stala polovica naroda (1 Kr 16,21sl.). Tibni umire četiri godine kasnije, da li prirodnom smrću ili nasilnom, ne zna se. Omri postaje kraljem svega Izraela. Deuteronomistički pisac ocjenjuje ga, po svoj prilici radi njegove religijske politike, veoma negativno, posvećuje njegovu dvanaestgodišnjem kraljevanju šest redaka (1 Kr 16,23-28), od kojih četiri posljednja donose stereotipnu formulu, da je činio zlo u očima Jahvinim, da je bio gori od svojih prethodnika, da je njegova povijest zapisana u knjizi Ljetopisa, počnuo sa svojim ocima, pokopan u Samariji i da ga je naslijedio sin Ahab. U prva dva retka spominje da je kupio od Šemera za dva talenta brdo Samariju, sagradio na njemu grad koji je po imenu bivšeg vlasnika Šemera nazvao Samarija i da je u šestoj godini svoga kraljevanja preselio iz Tirse u nj kao u glavni grad. Ta dva retka bila su potrebna radi boljeg razumijevanja tekstova koji govore o proroku Iliji, inače možda ne bi ni oni ušli u knjige o kraljevima. Međutim iz asirskih i drugih vanbiblijskih dokumenata, iz arheoloških iskapanja u Tirsi i Samariji, saznajemo da je Omri na svjetskom planu bio jedan od najvećih Izraelovih kraljeva⁹⁷. Učvrstio je kraljevstvo, udario temelje dinastiji Omrijevića u kojoj su on, sin mu Ahab (874-853) i dva unuka Ahazja (853-852) i Joram (852-841) vladali Sjevernim kraljevstvom susljedno preko 40 godina. Ugledajući se u Davida

⁹⁷ Vidi L.H.GROLLENBERG, nav. dj. 73; A. REBIĆ, Prorok, 33; C. TOMIĆ, Poruka, 122.

uspostavlja, iz ekonomskih i političkih razloga, prijateljske odnose sa susjednim narodima, napose s trgovačkim gradovima feničke obale; ženi sina Ahaba feničkom princezom Izebelom, kćerju sidonskog kralja Etbaala, kojoj Ahab u Samariji gradi hram na čast boga Baala. Samarija postaje relativno samostalni grad-država s vlastitim političkim i vjerskim uređanjem bez Jahvina hrama. Uz Samariju Omrijevići posjeduju još jednu prijestolnicu Jizreel na istočnoj strani istoimene ravnice. Samarija je bila glavni grad Izraela u njegovu kanaanskom, a Jizreel u njegovu izraelskom dijelu. Te dvije prijestolnice povezane su u jedno kraljevstvo personalnom unijom U Samariji su Omrijevići bili "kanaanski", a u Jizreelu "izraelski" kraljevi. Držali su se načela: Kanaancima Kanaanac, Izraelcima Izraelac.⁹⁸ Kraljica Izebela, energična žena, ponosna na svoj narod, svoju kulturu i religiju, postala je središnjim likom kraljevskog dvora, dala je poubijati Jahvine proroke (1 Kr 18,4), okružila se brojnim Baalovim prorocima (1 Kr 18,19) sa željom da štovanje Baala učini službenom religijom kraljevskog dvora u čemu je i uspjela, po svoj prilici i kod samog kralja Ahaba i svojih sinova Ahazja i Joram, kraljevih nasljednika⁹⁹. Kraljevski dvor i viši slojevi u gradu štovali su boga Baala, a seosko stanovništvo Jahvu. Kraljevanje Omrijevića obilježeno je vjerskim sukobima između štovanja boga Baala i Boga Izraelova. Središnji lik izraelskog otpora religijskoj politici Omrijevića bio je

6.2. PROROK ILIJA ('Elijahu = Moj Bog je Jahve)

Javlja se iznenada. Dolazi iz Tišbe Gileadske, iz "izraelskog" dijela Izraela. Stalno je na putu unutar granica nekadašnjeg Davidova kraljevstva, uvijek po Božjem nalogu: "Ustani i idi" (1 Kr 17,3.9; 18,1; 19,5.7.15; 21,18)¹⁰⁰. Susrećemo ga na istoku Davidova kraljevstva na potoku Keritu (1 Kr 17,3), na sjeveru u Sarfati Sidonskoj (1 Kr 17,9), na zapadu na brdu Karmelu (18,20sl.), na jugu u Beer Šebi u Judeji (19,3). Djeluje u vrijeme kralja Ahaba i sina mu Ahazje između 874. i 852. god. Deuteronomistički pisac sabrao je zgone iz njegova života i djelovanja u tzv. Ilijin ciklus u dva dijela. U središtu prvog dijela je događaj na brdu Karmel (1 Kr 18), uokviren izvještajem o velikoj suši (1 Kr 17) i teofanijom na Horebu (1 Kr 19):

Drugi dio govori o Nabotovu vinogradu (1 Kr 21) i o bolesnom kralju Ahazju kojem Ilija najavljuje smrt (2 Kr 1,1-16).

6.2.1. Ilija za vrijeme suše na potoku Keritu i u Sarfati (1 Kr 17)

Ilija dolazi iznenada kralju Habu i najavljuje da godinama neće biti ni rose ni kiše osim na njegovu zapovijed. Time mu je dao do znanja da rosu i kišu ne daje Baal nego Jahve. Time je načet ujedno glavni problem u Izraelu Ilijina vremena: Pitanje Tko je pravi Bog, Baal ili Jahve? Ilija smatra svojim životnim poslanjem, uvjeriti Izrael da je Jahve, a ne Baal pravi Bog. Plodnost i život su njegov dar.

Glasnik nesretne vijesti je nepoželjan. Ilija mora bježati. Nakon što je u ime svoga Boga najavio Habu sušu, dolazi mu riječ Jahvina da ide na istok i da se sakrije na potoku Keritu iz kojeg će piti vodu, a gavrani će mu jutrom donosti kruh, a večerom meso (1 Kr 17, 2-6). Zgoda podsjeća na Izraelovu prošlost, na događaje iz pustinje, gdje se je Bog brinuo za svoj narod hraneći ga i pojeći (Izl 15-19; Brr 11-20). Nastavlja se povijesti spasenja. Radi se o istom Bogu povijesti iz nomadskih vremena i Bogu blagoslova u obećanoj zemlji.

⁹⁸ Vidi H.DONNER, nav.dj. 293-300; G.VON RAD, Theologie II, 24-27.

⁹⁹ H.DONNER, nav.dj. 300.

¹⁰⁰ Vidi A. REBIĆ, Prorok, 88.

Nakon što je potok usljed suše presušio, ponovno dolazi Jahvina riječ Iliji da ide u Sarfatu sidonsku k jednoj udovici koja će ga po Božjem nalogu hraniti (1 Kr 17,7-24). Sarfata se nalazi u Feniciji odakle potječe kraljica Izebela. Udovica je njezin prototip. Brineći se za Božjeg čovjeka da preživi, i Božji čovjek se brine za nju i njezina sina. Za vrijeme Ilijina boravka sin udovičin umire, kojeg Bog na Ilijinu molbu uskrišava. Žena priznaje u obliku vjerosipovjesti: "Sada znam da si ti čovjek Božji i da je riječ Jahvina u tvojim ustima istinita" (1 Kr 17,24).

Tim riječima udovica je definirala bit proroka: Prorok je čovjek Božji, koji govori Božju riječ koja je istinita. Osim toga zgoda ističe da je Bog gospodar ne samo prirodnih pojava, padavina koje podržavaju život, nego života i smrti.

6.2.2. Ilija na Karmelu (1 Kr 18)

U trećoj godini suše dolazi ponovno Božja riječ Iliji da ide i da Ahabu i da mu kaže da će pustiti kišu na lice zemlje. Ilija susreće Obadiju (= onaj koji služi Jahvi), dvorskog upravitelja, koji je kriomice spašavao proroke kad ih je Izebela progonila. Ilija mu naređuje da pođe kralju i da ga najavi. Obadija se boji poći s takvom viješću, jer može se dogoditi da Duh Jahvin odnese Iliju u nepoznato i da ga kralj zbog toga može ubiti. Ilija mu jamči da će se još istoga dana sam pokazati kralju. Nakon što je Obadija izvjestio kralja Ahaba o susretu s Ilijom, uskoro dolazi do njihova međusobnog susreta i raspre tko upropašćuje Izraela. "Jesi li ti onaj koji upropašćuje Izraela?" upita Ahab Iliju. Ilija mu odgovara: "Ne upropašćujem ja Izraela, nego ti i tvoja obitelj, jer ste ostavili Jahvu, a ti si sljedbenik Baala. Sada skupi sav Izrael preda me na gori Karmelu i četiri stotine pedeset proroka Baalovih koji jedu za stolom Izabelinim" (1 Kr 18,17-19). U pozadini je pitanje: tko upropašćuje ili spašava Izraela: Baal ili Jahve. Odluka treba da padne pred narodom na Karmelu u svojevrsnom "dvoboju" između Baala i njegovih 450 proroka na jednoj strani i Jahve i Ilije na drugoj strani. Karmel je od davnina pripadao Feničanima i na njemu se štovalo boga Baala. U Davidovo i Salomonovo vrijeme uvršten je u Izraelovu državu i na njemu je bio podignut Jahvin žrtvenik koji kasnije porušen. Ahab je pozvao sve sinove Izraelove na Karmel, a Ilija pristupi svemu narodu i reče: "Dokle ćete hramati na obje strane? Ako je Jahve Bog, slijedite ga; ako je Baal, slijedite njega" (1 Kr 18,21). Narod nije ništa odgovorio na to alternativno pitanje, primjećuje sv. pisac.

Ta šutnja i neodlučnost pogađa Iliju. Želi prinosem žrtve iznuditi odluku. Predlaže da Baalovi proroci sasjeku jednog junca i stave na drva, ali podmetanja ognja, a on će spremite drugog junca i neće podmetati ognja. Neka oni zazovu svoga boga, a on će zazvati ime Jahvino. Bog koji odgovori ognjem, pravi je Bog. Narod se složi s pridlogom i reče: "Dobro je" (1 Kr 18, 23-24). Baalovi proroci pripremiše junca, zazivlju boga Baala od jutra do podne, skaču, prigibljaju koljena, Ilija im se ruga, ironično govori neka jače viču, "jer on je bog; zauzet je ili ima posla, ili je na putu; možda spava, pa ga treba probuditi" (1 Kr 18,27). Vikali su do u besvijest, ali ništa nije koristilo.

Tada Ilija pozva narod da mu pristupi, podiže od dvanaest kamenova, kao nekoć Mojsije na Sinaju (Izl 24,4) i Jošua u Gilgalu (Jš 4,3) na spomen dvanaest Izraelovih plemena, Jahvin žrtvenik koji je bio srušen, iskopa oko njega jarak, složi drva, stavi na njih rasječena junca, sve polije tripot vodom i kad je došlo vrijeme da se prinese žrtva, Ilija se pomoli: "Jahve, Bože Abrahamov, Izakov i Izraelov, objavi danas da si ti Bog u Izraelu, da sam ja sluga tvoj i da sam po zapovijedi tvojoj učinio sve ovo. Usliši me, Jahve; usliši me, da bi sav ovaj narod znao da si ti, Jahve, Bog i da ćeš ti obratiti njihova srca" (1 Kr 18,36-37). Ilija je veliki molitelj. U svojoj molitvi obraća se Bogu otaca i moli da pokaže Izraelu da je on isti, tj. da je i njihov Bog. Moli zatim da pokaže da je on njegov sluga, a ne Baalovi

proroci. To je prvi put da jedan prorok prije egzila sam sebe naziva Božjim slugom. Tim imenom zove ih Bog ili drugi ljudi. Nakon Jeremije bit će to počasno ime za proroka. I na kraju Ilija moli, da narod sve to spozna i da mu Bog obrati srce. Bog uslišava Ilijinu molitvu. Objavljuje se u ognju. Oganj pade kao munja i proguta žrtvu. Jahve je gospodar prirodnih pojava. Bitka je odlučena, presuda je pala, Jahve je pobjednik, onaj koji spašava narod, a Baal je onaj koji upropašćuje. Narod pada u strahu i strahopoštovanju ničice i priznaje: "Jahve je Bog! Jahve je Bog!" (1 Kr 18,39). Rezultat toga opredjeljenja je pogubljenje Baalovih proroka. Ilija se poslužio Mojsijevim zakonom koji veli: "Tko bi prinosiso žrtve kojemu kumiru - osim Jahvi jedinom - neka bude izručen prokletstvu, potpuno uništen" (Izl 22,19; usp. Pnz 13,7 sl.)

6.2.3. Ilija na Horebu (1 Kr 19)

Božja presuda na Karmelu i pokolj Baalovih proroka, koji je Ilija nakon toga izvršio, razbjesnilo je kraljicu Izebelu. Šalje Iliji glasnika s porukom i zakletvom svojim bogovima da će s njim već sutra učiniti isto što je on učinio s njezinim prorocima. Taj glasnik (mal'ak) smrti suprotnost je anđelu života (mal'ak) kojeg će mu Bog malo kasnije poslati da mu spasi život¹⁰¹ Iliju hvata strah, bježi prema jugu na kraj kraljevstva u Beer Šebu da spasi život. Tu otpušta svoga momka i sam odlazi dan hoda u pustinju i poželje umrijeti: "Već mi je svega dosta, Jahve! Uzmi dušu moju, jer nisam bolji od otaca svojih" (1 Kr 19,4).

Ilija proživljava egzistencijalnu krizu svoga života; uzaludnost svoga djelovanja; želi dati otkaz Onome koji ga je pozvao. Takvi trenuci nisu rijetkost upravo u životu onih koji imaju iskustvo Boga. Dovoljno je podsjetiti na Jeremiju (Jer 15,10-17; 20,7) i Jonu (Jon 4,3-11), koji u sličnim situacijama priželjkuju smrt. Prije nego će Ilija pasti u san iz kojeg se ne bi htio probuditi, uputio je molitvu svome Bogu priznajući svoju krivnju. Time je otvorio mogućnost Božjem zahvatu. "Diže ruke od sebe - i pada u ruke svoga Boga koji ga spašava i jača", veli Erich Zenger¹⁰². Božji odgovor na njegovu molitvu je pojava anđela koji ga budi riječima: "Ustani i jedi" (1 Kr 19,6). Probudivši se Ilija spazi pokraj sebe pečen kruh i vodu. Znakovi Božje skrbi, koju je iskusio na potoku Keritu i u Sarfati. Ilija je još uvijek nemoćan da bi se digao. Njegovo se raspoloženje ne mijenja. Ostaje ležati, što znači ostaje i dalje u želji za smrću. Anđeo se Jahvin javlja po drugi put da mu kaže da ga Bog nije napustio: "Ustani i jedi, jer je pred tobom dalek put!", reče mu. Ustao je, jeo i pio. Okrijepljen tom hranom išao je četrdeset dana i četrdeset noći sve do Božje gore Horeb (1 K 19,7-8). Od Beer Šebe do Horeba (=Sinaja) ima ca 350-450 km, ovisno kojim se putem krene¹⁰³.

Zašto je Ilija išao na Horeb? Prema nekima, koje slijedi i A. Rebić, Ilija, kao novi Mojsije, vraća se izvorima vjere i nacije u želji da očuva Savez i ponovno uspostavi čistoću vjere: "Ilija poduzima hodočašće prema Sinaju, u počecima povijesti spasenja. Na tom brdu su oci susreli Jahvu i sklopili s njime savez. Tu su izvori čiste jahvističke religije. Ilija ide obrnutim putem nego su išli očevi: to je *Izlazak* u obrnutom smjeru! Zato je njegovo hodočašće popraćeno znakovima Izlaska: putuje 40 dana i 40 noći (usp. Izl 24,18 i Br

¹⁰¹ Vidi o tome O. WAHL, Gott erteilt Nachhilfeunterricht, u: KBW (izd.), Dynamik im Wort. Lehre von der Bibel. Leben aus der Bibel, Stuttgart 1983, 55-83, ovdje 59sl.

¹⁰² E. ZENGER, Du hast einen weiten Weg vor dir, u: Christ in der Gegenwart 34 (1982) 263. Usp. O. WAHL, nav. dj. 61; J BOURS, Wer es mit Gott zu tun bekommt. Schritte geistlicher Einübung in biblische Gotteserfahrungen, Freiburg 1987, 81-94, ovdje 88.

¹⁰³ H. FISCHER, Biblische Unterweisung II, 131.

14,33) i Jahve ga hrani kruhom i napaja vodom (usp. 1 Kr 19,6 s Izl 15,22-17,7). Na Sinaju-Horebu susreće Boga i s njime razgovara onako kao nekoć Mojsije (usp. 1 Kr 19,9sl. s Izl 19,16-20)¹⁰⁴. I Jeruzalemska Biblija u svome komentaru ističe da je Ilija hodočastio na sveta mjesta na kojima se je pravi Bog Mojsiju objavio (Izl 3 i 33,18-34,9) i Savez sklopio (Izl 19 i 24) da bi učvrstio taj Savez i obnovio čistoću vjere. Svojim hodočašćem Ilija povezuje svoje djelo s Mojsijevim. Susretom Boga na Horebu Mojsije i Ilija postaju jedan drugome svoji; obojica će se stoga zajedno pojaviti u novozavjetnoj teofaniji na brdu Isusova preobraženja (Mt 17,1-9p).

Međutim ima komentatora koji misle da Ilijin susret s Bogom na Horebu nema nikakve veze s Mojsijem na Sinaju i da se Ilijina uloga na Horebu bitno razlikuje od Mojsijeve na Sinaju. U razgovoru koji Ilija vodi s Jahvom na Horebu ne radi se niti o prenošenju Božje volje narodu niti o prorokovu zauzimanju za narod, nego o svojevrsnom pravnom postupku, o tužbi protiv naroda¹⁰⁵.

Prema njima Ilija ide na Horeb da obavijesti Boga da je narod raskinuo Savez, da je njegovo proročko poslanje propalo i da podnese neopozivu ostavku. G. von Rad misli da iz samog teksta nije razvidno zašto Ilija poduzima tako daleki put prema Horebu i da li je njegovo putovanje hodočašće ili ne. "Očito je htio - veli G. von Rad - potražiti Boga na njegovu Brdu, na mjestu dakle, na kojem se je najčišće objavio, i tu, gdje je i Mojsije djelovao, iznijeti mu svoju bol. Ta bol kulminira u uvjerenju: vjera u Jahvu je u Izraelu konačno propala"¹⁰⁶.

Do sličnog zaključka dolazi von Nordheim analizirajući događaj na Horebu strukturiran u pet prizora:

1. Opis stanja (mjesto, osoba, vrijeme: ušao u špilju i prenoćio u njoj)
2. Prvi dijalog
3. Teofanija
4. Drugi dijalog
5. Konačni nalog Iliji

6.2.3. 1. Opis stanja

Ilija došavši na Horeb sklonio se u neku špilju i prenoćio u njoj. Neki vide u tome aluziju na "pukotinu pećine" u koju je Jahve stavio Mojsija na Sinaju dok je njegova slava prolazila ispred njega (Izl 33,21)¹⁰⁷, drugi pak simbol Ilijina beznađa iz kojeg ga Bog zove da iziđe¹⁰⁸.

6.2.3. 2. Prvi dijalog

Iliji dođe riječ Jahvina: "Što ćeš ti ovdje, Ilija?" (1 Kr 19,9). Naglasak je, prema nekim komentatorima na riječi "ovdje". Pitanje zvuči kao Božji ukor: Što ti, Ilija, radiš ovdje na Horebu, daleko od Izraela? Nije li tvoje mjesto u Izraelu, nasuprot Ahaba i Izebele?

¹⁰⁴ A. REBIĆ, Prorok, 38sl., bilj 38; vidi o tome O. WAHL, nav. dj. 61

¹⁰⁵ E. von NORDHEIM, 159 sl.; O.H. STECK, Überlieferung und Zeitgeschichte in den Elia-Erzählungen, Neukirchen-Vluyn 1968, 120; E. ZENGER, Rezension von O.H. Steck, Überlieferung und Zeitgeschichte in den Elia-Erzählungen, in Bib 51 (1970) 138-142, ovdje 143; F. SCHICKLBERGER, 1 Könige 19,8b-9a.11-13a, u: J. SCHREINER, nav. dj. 153-163, ovdje 156.

¹⁰⁶ G. VON RAD, Theologie II, 30, usp. 28.

¹⁰⁷ K. SEYBOLD, Elia am Gottesberg, EvTh 33 (1973) 3-18, ovdje 10, vidi O. WAHL, nav. dj. 61.; E. WÜRTHWEIN, Die Bücher der Könige. 1 Kön. 17-2. Kön. 25 (ATD), Göttingen 1984, 218 oslanjajući se na H. Holzinger misli da je prizor o Iliji u pećini utjecao na oblikovanje teksta Izl 33,21 nego obrnuto.

¹⁰⁸ O. WAHL, nav. dj. 62

Prorok u Starom zavjetu nije radi sebe i nikad ne radi ništa na svoju ruku. Kao Božji poslanik uvijek je tamo kamo ga Bog šalje. Pomoću njega narod može spoznati Božju volju. Ilija, putujući prorok, koji je dosad uvijek slijedio onaj Božji "Idi odavde i kreni na istok" (1 Kr 17,3), "idi u Sarfatu" (1 Kr 17,8), "idi, pokaži se Ahabu" (1 Kr 18,1), "Ustani i sidi u Samariju, u susret Ahabu" (1 Kr 21,18), "Ustani! Idi u susret glasnicima samarijanskoga kralja" (2 Kr 1,3), "Siđi s njim, ne boj se" (2 Kr 1,15), učinio je ovdje nešto po svojoj volji, mimo Boga¹⁰⁹; napustio je zemlju u koju je poslan; narod nema više mogućnosti da ispituje Božju volju; Bog je ostao bez glasnogovornika, bez svoga prestavnika preko kojeg bi objavio svoju volju, pa makar ona bila u obliku suda. Zemlja bez proroka je kao zemlja bez Boga. Ilija je doduše jednom -za vrijeme velike suše - napustio zemlju, ali je to bilo po Božjem nalogu kao kazna za narod: Bog nije htio više govoriti svome narodu i zato je povukao svoga proroka. Ali sada je Ilija sam na svoju ruku napustio zemlju i narod, napustio svoje polje rada i daje ostavku. To je čin s dalekosežnim značenjem, jer je odnos Jahve-Izrael za trenutak pomućen, prekinut. Sasvim je naravno da Bog traži od svoga proroka obrazloženje za takav čin: : "Što ćeš ti *ovdje*, Ilija?"

Ilija je dobro shvatio pitanje. Opravdava svoj čin iznoseći tešku optužbu protiv naroda: Sinovi Izraelovi su napustili Savez, porušili Jahvine oltare, mačem poubijali njegove proroke, ostao je on sam i žele i njega ubiti. Ilija ne optužuje kraljicu Izebelu, koja mu o glavi radi, nego nevjernost svoga naroda, nemogućnost i beznadnost daljnjeg djelovanja kao prorok usred naroda koji više ne želi ništa znati ni o Bogu ni o njegovu proroku. Ilija proglašava pred Bogom svoje proročko poslanje propalim. Zato je napustio svoju službu i svoju zemlju.

Optužba dobiva na težini time što je iznešena na Božjem brdu Horebu. Na svetom Brdu sklapanja Saveza Ilija uvjerava Boga da je Savez razvrgnut i da on želi sasvim i neopozivo napustiti svoju službu. "Ako je Mojsije na Horebu bio zagovornik i posrednik Saveza, Ilija je ovdje tužitelj i otkazatelj Saveza"¹¹⁰

6.2.3. 3. Teofanija

Bog kao da se ne osvrće na Ilijinu tužbu. Zapovijeda mu: "Iziđi i stani u gori pred Jahvom. Evo Jahve upravo prolazi" (1 Kr 19, 11). "Iziđi" - stvaralačka Božja riječ koja zove Iliju da iziđe iz svoje tjeskobe, malodušnosti i beznada i da stane pred Boga koji će mu pokazati da nije sve tako crno kako on misli. Ilija gleda na stvri drukčije nego Bog. Objavom svoje slave i moći, koja je uslijedila, Bog poučava i ispravlja krivo procjenjeno stanje svoga proroka.

Objavi prethode prirodne pojave iz zračnih visina silni vihor, iz zemaljskih dubina veliki potres i na kraju oganj, ali one nisu Bog. Tom negacijom sv. pisac razračunava s kanaanskom religijom i pročišćava poimanje Boga objave. Kanaanci su u prirodnim pojavama, u olujnom vihoru, potresu i gromu gledali božanstva, napose boga Baala Hadada, kojeg su prikazivali kako juri na vihoru sa strijelama munje u ruci. Bilo je i u Izraelu pokušaja prilagođivanja kanaanskom načinu izražavanja o Bogu koji se objavljuje u tim prirodnim pojavama. Sv. pisac vidi u tome opasnost sinkretizma i distancira se od tog kanaanskog načina izražavanja ističući da Jahve nije bio ni u vihoru, ni u potresu ni u ognju.

¹⁰⁹ Vidi N.POULSEN, 1 Könige 19,4-8, u: J.SCHREINER (izd.) Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn- und Festtage. Auslegung und Verkündigung 3 B, Würzburg 1970, 90-101, ovdje 94

¹¹⁰ E.von NORDHEIM, Ein Prophet kündigt sein Amt auf (Elia am Horeb), u: Bib 59 (1978) 153-173, ovdje 162. Usp. C.TOMIĆ, Ilijino vrijeme, Zagreb 1985, 73.

Ovdje se Bog objavljuje drukčije, ne u zastrašujućoj grmljavini, nego u laganom, blagom lahoru, u glasu tišine "qol demama". Neki komentatori, pa donekle i Jeruzalemska biblija, vide u tome simboliku koja upućuje na oduhovljenost Božje slike u Izraelu i na prisnost Božjeg ophođenja sa svojim prorokom. Neki pak smatraju da je to zapadnjački pristup tekstu koji u njemu otkriva metafizičko značenje što je hebrejsko-semitskom načinu razmišljanja strano¹¹¹. Biblijski pisac ne pozna filozofski način razmišljanja, ne služi se apstrakcijom, ostaje u zornome i onda kad govori i o najoduhovljenijoj zbilji kao ovdje služeći se najnižim i najprofinjenijim stupnjem zamjetljive pojavnosti, glasom tišine. Kad je Ilija čuo taj glas tišine, zakri lice plaštem, što odaje strahopoštovanje pred nazočnošću Svetog Boga i vlastitu nedostojnost pred njim. To isto čine serafi u Izajijinoj viziji (Iz 6,2) kao i Mojsije pred gorućim grmom i u objavi Božje slave (Izl 3,6, usp.33,20.22; Suci 13,22).

Brojni autori, među njima i C. Tomić, smatraju da se Ilija s Horeba vratio u svoju proročku službu ohrabren, utješeno i obnovljen¹¹². E. von Nordheim, analizirajući drugi dijalog između Boga i Ilije i napose trostruki nalog koji mu Bog daje, smatra da se ne može govoriti o Ilijinoj obnovi u proročkoj službi, nego naprotiv o razrješenju proročke službe¹¹³

6.2.3. 4. Drugi dijalog

Božji glas ponovno pita Iliju: "Što ćeš ovdje, Ilija?" (1 Kr 19,13). Ilija odgovara gotovo isto kao i prije; što znači da ostaje pri svome; ne povlači ostavku.

6.2.3. 5. Konačni nalog Iliji

Bog prihvaća ostavku; nalaže Iliji da se vrati istim putem i da izvrši još trostruki nalog i onda je slobodan tj. razrješen svoje proročke službe. Za sam Izrael Ilija ne dobiva nikakav nalog. Njegovo je samo da još pripremi sud Izraelu, koji će drugi izvesti, a to je:

1. da pomaže Hazaela za kralja aramskog
2. Jehu za kralja izraelskoga
3. Elizeja za svoga nasljednika.

Po izvršenju toga naloga Bog ga više ne treba kao proroka, ali mu želi reći da nije sve propalo kako to on misli. Bog nije digao ruke od svoga naroda. Spomenuti kraljevi udarit će doduše strašno po njemu, Hazael izvana (2 Kr 8,7sl), a Jehu iznutra (2 Kr 9,1sl). "Koji uteknu od mača Hazaelova, njega će pogubiti Jehu; a tko utekne od Jehuina mača, njega će pogubiti Elizej" (1 Kr 19,17). Najavljena tragedija izraelskom narodu je kazna za njegove grijeh, za razvrgnuće Saveza i otpad od vjere. Unatoč toj kazni to nije kraj Izraelu. Bog će "ostaviti u Izraelu sedam tisuća, sve koljena koja se nisu savila pred Baalom, i sva usta koja ga nisu cjelivala" (1 Kr 19,18). Bog ostavlja ostatak iz kojeg će izrasti novi Izrael. To je Iliji bilo skriveno.

6.2.4. Poziv Elizeja ("Bog je pomogao, spasio")

Na povratku Ilija naiđe na Elizeja, sina bogatog seljaka Šafata, gdje ore s dvanaest jarmova volova. "Ilija pođe kraj njega i baci na nj svoj plašt" (1 Kr 19,19). Simbolička proročka akcija!. Plašt je simbol dotične osobe i njezinih prava. Ilijin plašt posjeduje čudesnu moć (2

¹¹¹ F.SCHICKLBERGER, nav. dj.160; G.VON RAD, Theologie II, 29.

¹¹² C.TOMIĆ, Ilijino vrijeme, 78. 81; vidi E.von NORDHEIM, nav. dj. bilj 48 u kojoj donosi imena onih koji zastupaju to mišljenje.

¹¹³.E.von NORDHEIM, nav. dj. 167 sl.; vidi G.VON RAD, Theologie II, 30.

Kr,2,8.14) njime je sakrio lice kad je Bog prolazio ispred njega na Horebu (1 Kr 19,13). Baciti na nekoga svoj plašt, znači posvojiti ga, oženiti (Ruta 3,9; Ez 16,8). Elizej je shvatio značenje te simboličke radnje: poziv u Ilijinu službu, raskid s vlastitom obitelji i s dosadašnjim zvanjem. Svjestan da već pripada njemu, ostavlja volove i trči za njim tražeći dopuštenje da "zagrlji svoga oca i majku", da se oprostí od njih pa će onda počí za njim (Usp. Lk 9,59-62). Ilija mu odgovara: "Idi, vrati se, jer što sam ti učinio?" (1 Kr 19,20). Dopušta mu uz opomenu da se vrati i da misli na ono što mu je učinio, tj. da ga je pozvao u svoju službu. Oproštaj od roditelja se ne spominje, ali je odlučnost raskida s dosadašnjim zvanjem istaknuta: priređuje oproštajnu gozbu, žrtvuje jaram volova, sredstva svog dosadašnjeg zvanja, kolje volove, kuha meso na volujskim jarmovima i daje ga ljudima da jedu. Poziv ima u sebi socijalnu notu (usp. Mk 10,21). Oprostivši se od svojih i od dosadašnjeg zvanja, ustade i pođe za Ilijom da ga posluđuje.

6.2.5. Ilija i Nabatov vinograd (1 Kr 21)

Novela o Nabatovu vinogradu ima 4 prizora u kojima nastupaju uvijek po dvoje:

6.2.5. 1. prizor (1-4): Ahab i Nabot

U blizini palače kralja Ahaba u Jizreelu neki Jizreelac Nabat ima vinograd koji Ahab želi pretvoriti u svoj povrtnjak, a u zamjenu nudi Nabotu bolji vinograd ili novčanu protuvrijednost. Nabot odbija ponudu riječima: "Jahve me sačuvao od toga da ti ustupim baštinu svojih otaca" (1 Kr 21,3). Nabot odbija kraljevu ponudu iz religiozno-pravnih razloga¹¹⁴. Baština njegovih otaca je Božji dar koji se ne smije otuđiti, pa čak ni kralju. "Zemlja se ne smije prodati potpuno, jer zemlja pripada meni, dok ste vi samo stranci i gosti kod mene" (Lev 25,23). Ukoliko bi se očevina iz bilo kojih razloga otuđila, trebalo ju je prema zakonu o subotnoj i jubilejskoj godini vratiti prvotnom posjedniku (Pnz 15,1sl.; Lev 25,10). Osim toga Nabot je dao kralju Ahabu do znanja da su kraljevska prava u Izraelu, za razliku od kraljevskih porava u okolnih naroda, ograničena pravima drugih ljudi.

Izgleda da je Ahab to shvatio i vraća se kući zlovoljan zbog Nabatova stava tako da od muke nije mogao ni jesti ni piti.

6.2.5. 2. Prizor (5-7): Ahab i Izebela

U drugom prizoru na pozornici su Ahab i Izebela. Izebela ga pita zašto je zlovoljan i zašto ne jede. Ahab joj se žali na Nabota koji mu nije htio ni prodati ni ustupiti svoj vinograd u zamjenu. Kraljica nastupa iz pozicije kraljevske moći u Feniciji i pita ga: "Jesi li ti onaj koji kraljuje nad Izraelom?" (1 Kr 21,7). Kralj je prema kanaanskom poimanju kraljevskog prava bio apsolutni gospodar, imao je neograničenu moć i vlast ne samo nad zemljom nego i nad životom svojih podanika. Oslanjajući se na neograničenu kraljevsku moć obećaje da će mu pribaviti Nabatov vinograd.

6.2.5. 3. Prizor (8-13): Izebela i jizreelske starješine: umorstvo Nabota

Izebela piše pisma u ime Ahabovo tj. u ime njegove kraljevske moći, zapečati ih kraljevskim pečatom i šalje jizreelskim starješinama i glavarima. U pismima je izdana naredba da se proglasi post kako bi se skupila kulturna zajednica koja bi u ovom slučaju

¹¹⁴ Vidi C.TOMIĆ, Ilijino vrijeme, 83; E.WÜRTHWEIN, nav. dj. 248 bilj. 18.

mogla fungirati odmah kao pravna zajednica. Neka postave Nabota na počasno mjesto, na čelo zajednice i neka pronađu dva nitkova koji će posvjedočiti pred narodom da je Nabot prokleo Boga i kralja što je zločin radi kojeg po zakonu (Izl 22,27; Lev 24,16) mora biti kamenovan. Jizreelske starješine i glavari koji su pozvani da štite ljudska prava sudjeluju u zločinu. Nabot je kamenovan.

6.2.5. 4. Prizor (14-16): Izebela i Ahab

Izebela primivši vijest o Nabotovoj smrti prenosi je kralju s nalogom da ustane i zaposjedne vinograd. Da bi netko formalno postao vlasnikom stečenog zemljišta, morao ga je prema starinskom običaju korakom izmjeriti i radi toga Ahab silazi u vinograd da ga na taj način zaposjedne. Time je novela, prema Ernstu Würthweinu, završena: Ahab, kojemu je Nabot u prvom prizoru novele uskratio svoj vinograd, u četvrtom prizoru je njegov vlasnik. Zaokruženost novele govori da je otpočetak postojala samostalno i da je nastavak u kojem se govori o susretu Ilije i Ahaba naknadni deuteronomistički dodatak. Glavna tema novele je napuštanje starog izraelskog pravnog poretka i poprimanje kanaanskog: kraljevstvo prelazi preko svojih granica izručujući nevinog građanina lažiranom sudskom procesu da bi se domoglo njegova posjeda. Mjerodavni u narodu koji bi trebali biti čuvari prava, sudionici su u zločinu. Kralj koji je na početku bio svjestan svojih kraljevskih granica, da se uvući u korupciju. Sve se to događa pod utjecajem kraljice Izebele i njezinog poimanja neograničene kraljevske vlasti. Radi se u biti o sukobu između kanaanskog i izraelskog poimanja kraljevskog prava. Da kralj nije apsolutni gospodar svojih podanika, da su njegova prava ograničena pravima drugih i da je Bog onaj koji štiti pravo, posjed i život svakog pojedinog čovjeka bez razlike, pokazuje deuteronomistički pisac u završnom prizoru, u kojem Ilija po nalogu Božjem najavljuje Ahabu uništenje njegove kraljevske dinastije kao kaznu za zločin.

6.2.5. 5. Završni Prizor (17-28): Ilija i Ahab

Netom je Ahab zaposjeo Nabotov vinograd, dođe riječ Jahvina Iliji Tišbijcu: "Ustani i siđi u Samariju, u susret Ahabu, kralju izraelskom. Eno ga u vinogradu Nabotovu u koji je sišao da ga zaposjedne. Reci mu: Ovako veli Jahve: Umorio si, oteo si! Zato ovako veli Jahve: na mjestu gdje su psi lizali Nabotovu krv, lizat će psi i tvoju... Evo, tek što nisam navukao na te nesreću. Pomest ću tvoje potomstvo, istrjebiti Ahabu sve što mokri uza zid... učinit ću s tvojom kućom kao s kućom Jeroboama... i s kućom Baše... jer si me rasrdio i naveo Izraela na grijeh. I nad Izebelom reče Jahve: psi će proždrijeti Izebelu na polju Jizreelskom. Tko od obitelji Ahabove umre u gradu, psi će ga izjesti, a tko umre u polju, pojest će ga ptice nebeske" (1 Kr 21,18-24).

Ahab se kaje, čini pokoru, radi čega Bog odgađa kaznu, ali će u vrijeme njegova sina Jorama pustiti zlo na njegovu kuću (2 Kr 9-11).

Da Bog nije apsolutni gospodar samo na političko-pravnom području, nego i na području sakralne medicine pokazuje susret Ilije i Ahabova nasljednika sina mu Ahazje

6.2.6. Ilija i kralj Ahazja (2 Kr 1)

Kralj Ahazja pao s prozora svoje palače u Samariji i teško se ozlijedio. Šalje glasnike u filistejski grad Ekron da pitaju boga Baal Zebuba hoće li ozdraviti ili neće. Baal -Zebub je "gospodar muha". Možda je izvorno ime bilo Baal Zebul što znači "Gospodar Knez" koje

je pisac namjerno promjeno u pogrдно značenje. U novozavjetnoj predaji Belzebul je poglavica zlih duhova (Mt 10,25)¹¹⁵ Po svoj prilici je ekronski bog bio u Izraelu poznat kao zaštitnik bolesnih i nesrećenih radi čega kralj šalje izaslanstvo.

Anđeo Jahvin reče Iliji: "Ustani! Idi u susret glasnici samarijanskoga kralja i reci im: Zar nema Boga u Izraelu te se idete savjetovati s Baal Zebubom, bogom ekronskim? I zato veli Jahve ovako: Nećeš sići s postelje u koju si se popeo; sigurno ćeš umrijeti" (2 Kr 1,3-4). Poslanstvo se vratilo s Ilijinom porukom. Kralj šalje triput pedesetnika s vojskom. Prva dva puta stradavaju na Ilijinu riječ tragično. Treći put bi isto, ali pedesetnik moli da im poštedi život i po anđelovu nalogu Ilija ide s njima kralju i sam mu prenosi Jahvinu poruku da će umrijeti, što se i ostvarilo. Naslijedio ga brat Joram.

Ilija vidi u Ahazjinu postupku grijeh protiv prve Božje zapovijedi, otpad od Boga Izraela koji je jedini gospodar života i zdravlja.

6.2.7. Ilijino uznesenje (2 Kr 2,1-18)

Ilija, putujući prorok, osjeća da mu se bliži kraj. Poduzima posljednje životno putovanje po nalogu Jahvinu iz Gilgala u Betel, iz Betela u Jerihon iz Jerihona na drugu stranu Jordana. To je isti put, samo obrnutog smjera, kojim je Izrael išao u obećanu zemlju. Na putu ga prati učenik Elizej. Ilija ga odvraća: "Ostani ovdje, jer me Jahve šalje do Betela" (1 Kr 2,2). Ilija želi biti sam kad Jahve dođe po nj. Elizej se ne da odvratiti: "Života mi Jahvina i tvoga: ja te neću ostaviti!" (2 Kr 2,2). Prizor se ponavlja u Betelu i u Jerihonu. Proročki sinovi koji su živjeli u Betelu i Jerihonu pitaju Elizeja: "Znaš li da će danas Jahve uzeti tvoga gospodara iznad tvoje glave?" On reče: "I ja to znam; tiho" (2 Kr 2,3.5). Ponavljanjem prizora Elizej iskače u prvi plan. Proroci će biti svjedoci da je Ilijin duh prešao na njega. Od Jerihona do Jordana dvojicu Božjih putnika prati pedeset proročkih sinova koji se zaustaviše podalje od Jordana dok su njih dvojica zadržala na obali Jordana. Kao što je Mojsije nekoć svojim štapom razdvojio vode Crvenoga mora (Izl 15,15-31) i kao što su se vode Jordana razdvojile pri ulasku Izraela u obećanu zemlju (Jš 3,14-17), tako sada Ilija svojim čudotvornim plaštem razdvaja Jordan te on i Elizej prelaze po suhu. Ilija kao drugi Mojsije prelazi preko Jordana da umre na istom mjestu na kojem je i Mojsije umro. Prije nego će biti uznesen pita Elizeja za posljednju želju: "Traži što da ti još učinim prije nego što budem uznesen ispred tebe?" (2 Kr 2,9). Elizej traži: "Neka mi u dio padne obilje tvoga duha" (2 Kr 2,9). Izraz "obilje" je pravo prvorodenca u podjeli baštine, a iznosi prema Ponovljenom zakonu "dvostruki dio" (Pnz 21,17), odnosno "dvije trećine". Elizej traži pravo prvorodenca, tj. da bude Ilijin nasljednik, prvi među prorocima¹¹⁶. Ilija je svjestan da Elizej ima veliku želju koju mu on sam ne može ispuniti jer kao čovjek ne može raspolagati s Božjim duhom. Pripušta odluku Bogu, ukoliko mu on dopusti da vidi Iliju kad ga bude uzimao k sebi, ispunit će mu se želja, ukoliko pak ne, neće. Dok su oni tako razgovarali, "ognjena kola i ognjeni konji stadoše među njih, i Ilija u vihoru uzide na nebo" (2 Kr 2,11). Elizej je za njim gledao i vikao: "Oče moj, oče moj! Kola Izraelova i konjanici njegovi!" (2 Kr,2,12). Ilija je u Izraelu vrijedio više nego kola i konjanici, želi Elizej reći. I više ga nije vidio. Od užasa i žalosti razdere svoje haljine, podiže Ilijin plašt koji bijaše pao s njega i kojim ga je u svoje vrijeme pozvao u svoju službu (1 Kr 19,19), vrati se na obalu Jordana, udari njime po vodi, ona se razdijeli te Elizej prijeđe, a to vidješe proročki sinovi pa rekoše: "Duh je Ilijin počnuo na Elizeju" (2 Kr 2,15). Baciše se pred njim na zemlju i priznadoše svojim gospodarom.

¹¹⁵ Vidi E.WÜRTHWEIN, nav. dj. 267; C.TOMIĆ, Ilijino vrijeme, 85

¹¹⁶ Vidi C.TOMIĆ, Ilijino vrijeme, 89

Što je deuteronomistički pisac htio reći tim slikovitim prikazom Ilijina preminuća? Da li je Ilija umro ili je živ uznesen na nebo?. Prema tekstu i Elizejevoj reakciji pretpostavlja se da je umro. Elizej se ponaša kao osoba koja oplakuje dragu osobu nakon preminuća: razdire svoje haljine u znak duboke boli i žalosti, nariče: Oče moj, oče moj. Ilija kao čovjek Božji nije mogao završiti smrću kao drugi ljudi. U vrijeme kad sv. pisac piše nije bilo Ilijina groba među grobovima starih glasovitih otaca, pa je i to bio povod da Ilijinu smrt prikaže na slikovit način.

Oganj u bibliji je simbol Božje nazočnosti. Bog je uzeo k sebi svoga proroka. Uz starozavjetnu predodžbu o šeuolu, carstvu mrtvih, postoji u Bibliji i predodžba o uznesenju pravednika na nebo, ovdje Ilije i još prije Henoha (Post 5,24). Za čovjeka kao što je Ilija nema mjesta u carstvu mrtvih, u mjestu Božje odsutnosti i zaborava (Ps 6,6; 30,10; 88,13), njega ni smrt ne može rastaviti od Boga. Ovdje započinje vjera u pobjedu smrti¹¹⁷

Legenda uznesenja puna je teoloških motiva: Ilija je novi Mojsije, Bog uzima svoga proroka k sebi, Elizej je njegov nasljednik.

6.2.8. Ilija novi Mojsije

1. Ilija je ušao u predaju kao novi Mojsije, novi utemeljitelj Izraela, čuvar vjere u Boga povijesti. Bog koji se objavio Mojsiju isti je koji blagoslivlje Izraela plodovima zemlje.
2. Sličnost između Ilije i Mojsija u njihovu podrijetlu i pojavku u narodu. Jedan i drugi dolazi iz " tuđe zemlje" Ilija dolazi s "one strane rijeke", a Mojsije s "one strane mora"
3. Podudarnost u Božjoj skrbi: Iliju hrani izjutra kruhom, a uvečer mesom (1 Kr 17,6), a Mojsija i narod izjutra manom, a uvečer mesom (Izl 16,8.12)
4. Podudarnost u djelovanju: Ilija se bori na Karmelu protiv idolopoklonstva, protiv poganskih proroka, protiv kralja Ahaba, a Mojsije protiv egipatskih vračara i protiv faraona.
5. Podudarnost u susretu s Bogom na Horebu/Sinaju. Mojsije putuje četrdeset godina i boravi na Sinaju 40 dana i 40 noći, Ilija putuje do Horeba 40 dana.
6. Podudarnost u neprihvaćenosti sa strane naroda
7. Podudarnost u završnici života: jedan i drugi umiru u "tuđoj" zemlji, ne zna se za grob ni jednom ni drugom.

6.3. ELIZEJ (2 Kr 2-9,13)

Elizej je prikazan kao veliki čudotvorac. Nema nijednog lika u Starom zavjetu uz koji je vezano toliko čudesa kao uz Elizeja. Sav njegov ciklus od 2 Kr 2-9,13 možemo podijeliti pod vidikom njegovih čudesa u tri dijela

6.3. 1. Čudesa na prirodi

Čudo na Jordanu - primanje Ilijine karizme (2 Kr 2,13-14)

Ozdravljenje izvora u gradu Jerihonu (2 Kr 2,19-22)

Ozdravljenje otrovane hrane (2 Kr 3,38-41)

Umnažanje kruha (2 Kr 4,42-44) i ulja (2 Kr 4,1-7)

Pronalazak izgubljene sjekire (2 Kr 6,1-7).

¹¹⁷ Vidi C.TOMIĆ, Ilijino vrijeme, 90 sl.; A. REBIĆ, Prorok, 40

6.3. 2. Čudesna na ljudima

Protiv objesnih dječaka (2 Kr 2,23-25)
 Obećanje djeteta Šunamki i uskrisenje (2 Kr 4,8-37)
 Ozdravljenje Naamana (2 Kr 5,1-19)
 Pomoć Šunamki (2 Kr 8,1-6)
 Čudo na mrtvacu (2 Kr 13,20-21)
 Elizej i Hazael (2 Kr 8,7-15)

6.3. 3. Čudesna u političkim zbivanjima

Rat protiv Moaba i prorokova uloga u njemu (2 Kr 3,4-27)
 Pobjeda aramejske vojske (2 Kr 6,8-23)
 Proročanstvo protiv Aramejaca (2 Kr 6,24-7,20)
 Pomazanje sirijskog kralja Hazaela (2 Kr 8,7-15)
 Pomazanje Jehua za kralja u Izraelu (2 Kr 9,1-10).

Sva prirodna čudesna vezana su uz dva osnovna životna elementa, uz vodu i kruh. U pozadini je razračunavanje s kanaanskom religijom i pitanje: Tko daje vodu i kruh, Baal ili Jahve? Onaj koji daje vodu i kruh, omogućuje život i gospodar je života, a to je Jahve.

Od pet čudesnih djela koje Elizej izvodi **na ljudima** tri se odnose na strance, dva na uglednu, dobrostojeću, gostoljubivu ženu Šunamku, a jedno na Naamana, vojskovođu aramskog kralja. Ime mu se na spominje. Vjerojatno je Ben-Hadad ili Hazael. Šunamka je nerotkinja, živi sama sa svojim mužem bez djece, ugošćuje često Božjeg čovjeka Elizeja i njegova pratioca Gehazija. U znak zahvalnosti Elizej joj najavljuje da će za godinu dana zagrliti sina, koji će kao dječak umrijeti i kojeg će Elizej oživjeti (2 Kr 4,8-37).

6.3. 4. Elizej i Naaman (= dražestan)

Priča o Naamanovu ozdravljenju (2 Kr 5,1-27) spada među najrazrađenije i teološki najbogatije čudesne zgrade Elizejeva ciklusa.

Struktura u tri dijela¹¹⁸:

1. Anekdota o Naamanovu ozdravljenju (5,1-14),
2. Naamanova vjeroispovjest i pitanje štovanja Boga u tuđini (5,15-19)
3. Gehazijeva pohlepa i kazna (5,19-27).

Prvi dio (5,1-14) ima dva odlomka sazdana gotovo na isti način. Radnja se odigrava na tri različita mjesta u tri prizora s po dvije osobe, odnosno skupine:

1. odlomak: (2 Kr 5,2-7)

Tri različita mjesta

- glavni grad i dvor aramskog kralja (2-5a),
- Samarija i dvor izraelskog kralja (5b-8)

¹¹⁸ J.SCHREINER, 2 Könige 5,14-17, u:ISTI, nav. dj. 3 C, Würzburg 1971,93-106.

- kuća proroka Elizeja (9-13) i u završnom 14. retku spominje se prizor na Jordanu.

Tri prizora s po dvije osobe, odnosno skupine:

- prizor u Namanovoj kući (2b-3): izraelska djevojka i Naamanova žena:
- prizor u aramskoj kraljevskoj palači (4.5a) Naaman i kralj
- prizor na kraljevskom dvoru u Samariji (5a-7) Naaman i izraelski kralj. Naglasak je na tom prizoru.

2. odlomak predpostavlja prvi kao ekspoziciju (2 Kr 5, 8-14)

- prizor: u Samariji Elizej i izraelski kralj (5,8),
- prizor: u proročkoj kući Naaman i Elizej (5,9.10)
- prizor: na Jordanu Naaman i njegovi sluge (11-14).

Drugi dio: Naamanova vjeroispovjest i pitanje štovanja Boga u tuđini (5,15a-19a).

Treći dio: Gehazijeva pohlepa i kazna (5,19-27)

6.3. 4. 1. Naamanovo ozdravljenje

Naaman, vojskovođa aramskog kralja, ugledan čovjek, boluje od gube. Sluškinja njegove žene, izraelska djevojka koju su Aramejci zarobili, reče svojoj gospodarici: "Ah, kad bi se samo moj gospodar obratio proroku koji je u Samariji! On bi ga zacijelo oslobodio gube" (2 Kr 5,3). Mlada djevojka, sporedni lik, čak joj se ni ime ne zna, ali bez nje ne bi bilo ove zgode. Tek na kraju cijele priče vidi se kako je plodonosno bilo njezino svjedočanstvo na početku. Ispovijedajući svoju vjeru usred poganskog svijeta utječe na kraljevski dvor i otvara prostor čudesnom Božjem djelovanju¹¹⁹. Naaman obavješćuje kralja što je izraelska djevojka rekla. Kralj ga šalje s velikim darovima izraelskom kralju i s popratnim pismom u kojem traži da ga izliječi. Izraelski kralj od užasa razdere haljine na sebi i reče: "Zar sam ja Bog da mogu usmrćivati i oživljavati, te ga ovaj šalje k meni da ga izliječim od njegove gube?" (2 Kr 5,7). Mislio je da aramski kralj traži povoda da ga napane, jer zahtjeva od njega nemoguće. Iscijeliti nekoga od gube isto je što i uskrisiti mrtvacu, bilo je opće uvjerenje u Izraelu, a to može samo Bog. Kad je Elizej čuo za kraljevu reakciju, poruči mu: "Zašto si razderao haljine svoje? Neka onaj samo dođe k meni i neka se uvjeri da ima prorok u Izraelu" (2 Kr 5,8).

Kad je Naaman došao sa svojim darovima pred Elizejevu kuću, Elizej ne čini ništa što je on očekivao, ne izlazi preda nj da ga vidi, da zazove ime Boga svoga nad njim, da rukom dodirne bolesno mjesto i odnese gubu, nego mu poručuje da ide okupati se sedam puta u rijeci Jordanu i ozdravit će. Broj sedam je savršen broj, složen od 3+4, a označuje puninu, savršenstvo. Naaman se mora potpunoma, savršeno podložiti zahtjevu Božjeg čovjeka da bi potpuno ozdravio. Međutim Naaman je razočaran, misli da nije trebao ni dolaziti, jer rijeke Abama i Parpar u njegovoj domovini su čišće i zdravije nego Jordan. Htio je ljutiti otići, ali na nagovor svojih sluga ode i "opra se sedam puta u Jordanu, prema riječi čovjeka Božjega; i tijelo mu posta opet kao u malog djeteta - očistio se" (2 Kr 5,14).

Time je anegdota, kojoj je bio cilj dokazati da u Izraelu ima prorok i da može pomoći i u nemogućim slučajevima, dovršena.

¹¹⁹ J BOURS, Wer es mit Gott zu tun bekommt, der wird zum Glaubenszeugen in der fremden Welt. Die Magd Naamans, nav. dj., 205-210

6.3. 4. 2. Naamanova vjeroispovjest i pitanje štovanja Boga u tuđini (5,15a-19a)

Budući da u njoj nije bilo govora o Božjem sudjelovanju i Naamanovoj reakciji, deuteronomistički pisac, po svoj prilici iz postegzilskog vremena, to nadoknađuje prvim proširenjem (2 Kr 5,15-19a) u kojem govori o Naamanovij reakciji nakon ozdravljenja, o njegovoj vjeroispovjesti "da nema Boga na svoj zemlji, osim u Izraelu" (2 Kr 5,15), o želji da se ubuduće samo njemu klanja, o velikom daru kojim želi obdariti Elizeja, što ovaj odbija riječima "Tako mi živoga Jahve, kome služim, ne primam" (2 Kr 5,16)¹²⁰. Elizej odbija ogromni dar, kojim je mogao doživotno riješiti ekonomske probleme. Da ga je primio doveo bi djelomično u pitanje svoje proročko djelovanje jer bi postao ovisan o Aramu i ne bi mogao nastupati kao prorok protiv neprijatelja svog naroda. Osim toga hvala za ozdravljenje pripada Bogu, on je izveo čudo, a prorok je samo sredstvo u njegovim rukama, sluga koji mu služi. Čovjek Božji ne smije nikada trgovati Božjom riječju!

Nakon čudesnog ozdravljenja slijedi obraćenje i s njim dva pitanja koja Naamana muče, a tiču se prozelita, odnosno Jahvinih štovatelja izvan Palestine. Kako je moguće štovati Boga u tuđoj zemlji? Tuđa zemlja je nečista zemlja (Am 7,17; Hoš 9,3; Ez 4,13). Naamanu je poznata stara izraelska predaja da je za Jahvino štovanje u tuđoj zemlji potrebno imati izraelske zemlje i stoga traži da smije uzeti koliko dvije mazge mogu ponijeti.

Drugo pitanje, koje ga muči, glasi: Kako spojiti štovanje pravog Boga sa službom koju vrši na dvoru svoga kralja koji štuje druge bogove i mora prisustvovati njihovom štovanju? Naaman, svjestan monolatrije, moli unaprijed Jahvu za uviđavnost i oprostjenje. Elizejev odgovor na ta dva, za Židove piščeva vremena, aktualna pitanja, glasi: "Idi s mirom!" (2 Kr 5,19). Je li Elizej svojim odgovorom riješio Naamanov problem? Teško je reći. Nije mu htio propisati nikakav zakon, nego ga je, veli G. von Rad, poslao u njegov poganski svijet i pripustio njega i njegovu vjeru Jahvi kome je odlučio služiti¹²¹. Prorok Ezekiel i svećenički krugovi riješit će u egzilu Naamanov problem drukčije: cijeli kozmos je hram Božji i Boga se može štovati posvuda slušajući i vršeći njegov Zakon.

6.3. 4. 3. Gehazijeva pohlepa i kazna (5,19-27)

Drugo proširenje (5, 19b-27) odnosi se na darove koje Elizej nije htio primiti. Njegov sluga, koji se ovdje po prvi put poimence spominje, Gehazi, nije tako velikodušan kao njegov učitelj. Trči za Naamanom i, lažući da ga je Elizej šalje, traži od njega talenat i dvije haljine, koji mu velikodušno daje dvostruko. Elizej sve to gleda u duhu i na povratku, kad mu Gehazi ponovno laže, sve otkriva i najavljuje da će onaj koji je primio Naamanove darove primiti i Naamanovu gubu.

U cijeloj priči spominju se poimence samo tri lika: Elizej, Naaman i Gehazi. Ne spominju se imena ni aramskog ni izraelskog kralja, ni izraelske djevojke ni njezine gospodarice. Sve su to sporedni likovi u usporedbi s trojicom imenovanih. Dok su Elizej i stranac Naaman prikazani veoma pozitivno, dotle je Gehazi, Elizejev momak suprotno. Njega čudo ne dira, njemu je samo do bogatstva do kojega dolazi pomoću laži. Primajući Naamanove darove prima i njegovu gubu.

¹²⁰ Vidi o tome E. WÜRTHWEIN, nav. dj., 296-302.

¹²¹ G. VON RAD, Theologie II, 40.

Sva Elizejeva čudesna djela na prirodi i ljudima žele istaknuti upravo ono što Elizejevo ime znači, a to je: Jahve je pomogao. Jahve, a ne Baal, pomogao je svome prorok da čini djela koja su svojstvena Bogu, da ostvaruje i čuva zdravi svijet, hrani gladne, iscjeljuje gubave, uskrisuje mrtve.

Deuteronomistički pisac je u čudesnim zgodama Elizejeva života izrazio i svoju vlastitu vjeru u Boga koji nije samo Bog Izraela nego Bog svih naroda, koji se brine za tuđince, katkad otvoreniji Božjem djelovanju nego sinovi Izraelovi. Izraelov Bog je Bog svih naroda, nepristrani Bog koji ne gleda na rasu nego na srce.

Iako pripovijedanje Elizejevih čudesnih djela zauzima najviše prostora u njegovu ciklusu, ipak ona nisu najvažnija i najznačajnija za njegovo djelovanje. G. von Rad smatra da je težište njegova djelovanja bilo na političkom polju¹²². Projahvistički krugovi sredinom devetog stoljeća pr. Kr., kojima je na čelu bio prorok Elizej, shvatili su da će protiv religijske politike posljednjih Omrijevića Ahazje i Jorama uspjeti, ako prebace borbu s religioznog na političko područje, ako ih maknu s vlasti. U tome će im pomoći dva "mača" o kojima je Bog govorio Iliji na Horebu (1 Kr 19,17), a to su mač Hazaela i mač Jehua. Nalog koji je Bog dao Iliji da pomaže Hazaela za aramskog, a Jehuu za izraelskog karalja izvršit će Elizej kao njegov učenik.

6.3. 5 Elizej i Hazael (2 Kr 8,7-13)

Elizej dolazi u Damask za vrijeme bolesti kralja Ben-Hadada. Vijest o dolasku "Božjeg čovjeka" javiše kralju, koji šalje svoga slugu Hazaela s velikim darovima da pita Elizeja hoće li ozdraviti. Elizej mu poručuje: ".Ozdravit ćeš, dakako! Ali mi je Jahve pokazao da će umrijeti" (2 Kr 8,10). Elizej vidi da će Hazael usmrtili Ben-Hadada i postati kraljem. To ga je toliko potreslo da je zaplakao. "Zašto plasčeš, moj gospodaru?" upita ga Hazael. Elizej mu odgovori: "Zato što znam sva zla koja ćeš ti učiniti Izraelcima: spalit ćeš im utvrde, mačem ćeš poubijati njihove ratnike, njihovu ćeš djecu satirati, a trudne žene parati" (2 Kr 8,12; Elizej plače nad sudbinom svoga naroda. Hazael se čudi i pita: "Ali što je tvoj sluga? Zar je pas da učini tako strašne stvari" Elizej mu odgovara: "U jednoj Jahvinoj objavi vidio sam tebe kao kralja aramejskog" (2 Kr 8,13). Da li je taj Elizejev odgovor bio poticaj Hazaelu da izvrši zlo djelo, ili je Elizej već sve vidio i otkrio mu? Hazael se vraća svome gospodaru i prenosi mu samo prvi dio vijesti tj. da će ozdraviti, ali ne i da će umrijeti. Sutradan Hazael ubija kralja i zakralji se na njegovo mjesto. O njegovim zlodjelima nad Izraelom govori sv. pisac na slijedećim mjestima, 2 Kr 10,32-33; 13,3.22, a prorok Amos spominje da je doma Hazaelov "cijepom željeznim" gnjeo Gilead, područje nastanjeno Izraelcima istočno od Jordana (Am 1,3-5).

6.3. 6. Elizej i Jehu (2 Kr 9,1-13).

Aramski kralj Hazael zaratio je protiv Jorama (851/50-845/44), posljednjeg izraelskog kralja iz dinastije Omrijevića u nakani da osvoji Gilead. S Joramom je u savezništvu Judejski kralj Ahazja (845/44), sin njegove sestre Atalije (845/-840/39), udate za judejskog kralja Jorama (851/50-845/44). Izraelski kralj Joram bi u ratu ranjen i prenešen u prijestolnicu Jizreel. Dolazi mu u posjet njegov nećak, judejski kralj Ahazja. Jehu, vrhovni zapovjednik, ostavljen da sa svojim trupama čuva granice od aramejske vojske, snuje

¹²² G.VON RAD, Theologie II, 37.

urotu, koja je, prema sv. piscu, Jahvi po volji. Bog je vidio nevolju svoga naroda u vrijeme dinastije Omrijevića i odlučio da ih ukloni s vlasti i na njihovo mjesto designacijom i aklamacijom dođe novi čovjek¹²³. U to vrijeme prorok Elizej šalje jednog od proročkih sinova da uzme sa sobom posudu s uljem, da potraži Jehua, sina Jošafata, sina Nimšijeva i da ga pomaže za kralja izraelskoga. Mladi prorok stigavši u Ramot Gilead, potraži Jehua, izvede ga na stranu, izlije mu ulje na glavu govoreći: "Ovako veli Jahve, Bog Izraelov: Pomazao sam te za kralja nad Jahvinim narodom, nad Izraelom. Ti ćeš pobiti obitelj Ahaba, gospodara tvoga, a ja ću osvetiti krv svojih slugu proroka, i krv sviju službenika Jahvinih na Izebeli i na svoj obitelji Ahabovoj. Iskorijenit ću Ahabu sve što mokri uza zid, robove i slobodnjake u Izraelu. Učinit ću s domom Ahabovim kao s domom Jeroboama, sina Nebatova, i kao s domom Baše, sina Ahijina. A Izebelu će proždrijeti psi na polju jizreelskom, i nitko je neće pokopati" (2 Kr 9,6-10). Nakon čina designacije, uslijedit je aklamacija kad su časnici saznali što mu je prorok učinio. Uzeše svoje ogrtače, i prostriješe ih pred njim po stepenicama, zatrubiše u rogove i povikaše: "Jehu je kralj!" (2 Kr 9,13). Jehu je odmah odjurio u Jizreel gdje se je liječio kralj Joram i ubija ga (9,14-26). Kako je kod njega bio u posjetu njegov nećak, judejski kralj Ahazja, ubija i njega (9,27-29). Kraljicu Izebelu dao je baciti kroz prozor kraljevske palače, pojeli su je psi i tako se ostvarilo proroštvo proroka Ilije: "U polju jizreelskom psi će proždrijeti Izebelino tijelo" (9,30-37).

Nakon što je Jehu potamnio kraljevsku obitelj u Jizreelu, dao je poubijati u Samariji, drugoj prijestolnici Omrijevića, 70 sinova kralja Ahaba, zatim sve velikaše, njegove pouzdanike i svećenike. Nije poštedio nikoga (10,1-11). Nakon toga pojurio je sam u Samariju i na putu susretne 42 brata judejskog kralja Ahazja koji su išli u Samariju da posjete svoje rođake i dade ih poubijati. Stigavši u Samariju poubijao je sve preživjele iz obitelji Ahabove. Sve ih je iskorijenio po riječi koju Jahve bijaše rekao Iliji (10,122-17). Iskorijenivši dinastiju Omrijevića, dao je pozvati sve Baalove proroke, sluge i svećenike iz cijelog Izraela i sve ih pobio, a Baalov hram spalio (10,18-27). S kraljem Jehuom (841-814) započinje Izraelom vladati njegova dinastija kroz 100 godina, "do četvrtog koljena" (2 Kr 10,30). Naslijedit će ga sin Joahaz (814-798), zatim unuk Joaš (798-783) i praunuk Jeroboam II. (783-743).

Deuteronomistički pisac nastoji umanjiti Elizejevu ulogu u toj krvavoj revoluciji. Prorok Hošea vidi u tom pokolju zločin koji će Bog osvetiti. Po Jahvinu nalogu daje jednom od svojih sinova ime Jizreel koje najavljuje osvetu: "Nadjeni mu ime Jizreel, jer još samo malo i kaznit ću pokolje jizreelske na domu Jehuovu i dokončat ću kraljevstvo doma Izraelova" (Hoš 1,4).

Dinastija Omrijevića bila je u Izraelu, unatoč svojim vojnim i vanjsko-političkim uspjesima, zbog svoje apsolutističke vladavine i sinkretističke religijske politike, neprihvaćena i to je razlog da je Jehu mogao tako brzo i uspješno sprovesti krvavu revoluciju koja je i sam Izrael dovela na rub propasti. Prekinuti su prijateljski odnosi s feničkim obalnim gradovima kao i s Južnim kraljevstvom, a aramski kralj Hazael, nakon što je nova sila s istoka, asirski kralj Salmanassar III. 837. godine prestao opsjedati Damask, dobio je slobodne ruke da napane Izrael i opustoši područja istočno od Jordana, tako da se je počelo ostvarivati ono što je najavio i zbog čega je plakao prorok Elizej. Aramejski uspjesi ohrabрили su i druge narode Filistejce (Am 1,6-8), Amonce (Am 1,3-5) i Moapce (2 Kr 13,20) koji su napadali i pljačkali Izrael, o čemu sto godina kasnije oko 730. god. govori prorok Izaija: "Al' Jahve podiže na brdo Sion njegove protivnike i podbada

¹²³ Vidi o tome M. METZGER, Grundriss der Geschichte Israels, Neukirchener Verlag,⁹1994, 111; H.DONNER, nav.dj. 305 sl..

neprijatelje njegove: Aram s istoka, Filistejce sa zapada, da svim ustima proždiru Izrael" (Iz 9,10-11). Opasnost za Izrael od Aramejaca prestala je tek 800. godine kad je asirski kralj Adadnirari slomio moć aramskog kralja tako da je izraelski kralj Joaš mogao ponovno zauzeti neka mjesta koja je u svoje vrijeme Hazael osvojio. Njegov sin Jeroboam II., koji će vladati Izraelom 41 godinu, vratio je natrag izgubljena izraelska područja od Ulaza u Hamat do Mrtvoga mora (2 Kr 14,25). Vojni i politički mir omogućio je da Izrael ekonomski ojača. Buknula je trgovina i obrt usljed čega je došlo do velikih socijalnih razlika unutar Izraela, s jedne strane kralj, plemstvo i svećenstvo živi u raskošu, a mali ljudi jedva spajaju kraj s krajem, o čemu govori i što oštro kritizira prorok Amos.

6.4. AMOS - Branitelj Božjeg prava

6.4. 1. Prilike u Izraelu u Amosovo vrijeme

Nakon useljenja u Kanaan Izrael se mogao konstituirati kao narod od dvanaest plemena. Bili su jedinstveni u štovanju Jahve koga je Mojsijeva skupina doživjela kao Boga spasitelja u Crvenom moru i kao Boga objave na Sinaju.. Politički pak živjela su pojedina plemena svojim vlastitim životom. Samo u obrani od vanjskih neprijatelja u vrijeme sudaca ujedinili bi se ali i tu ne svi. Od polunomada postali su tijekom vremena između 1150-1050 slobodni ratari ...Dugo su odbijali uspostavu zemaljskog kraljevstva. Tek smrtna opasnost od Filistejaca prisilila ih je na to. Prvi kralj Saul bio je još slobodni ratar. Tek je Davidu pošlo za rukom da nadvlada sve neprijatelje i stvori veliko kraljevstvo. Izgrađujući i jačajući to kraljevstvo kralj David ugradit će u nj mnoge elemente kanaanskog feudalnog prava, njihovo iskustvo u upravi, gospodarstvu i financijama Salomon shvaća svoje kraljevstvo u smislu orijentalnih samodržaca; otvara se kanaanskim utjecajima i na vjerskom području i za ljubav brojnih svojih žena gradi poganske hramove. Nakon diobe kraljevstva sjeverno kraljevstvo otvorit će širom vrata "kanaanizmu" na religioznom, pravnom i gospodarskom području

U vrijeme Jeroboama II. (785-745) kananiziran je sav državni i društveni poredak u kojem je veleposjedničko gospodarstvo gutalo male poljoprivrednike tako da su ljudi na pravnom, gospodarskom i društvenom području zapadali sve više u nemilosrdnu ovisnost koja ih je degradirala na predmet moćnika koji su rezidirali većinom u gradovima.

6.4. 2. Amosov poziv

U vrijeme blagostanja u Izraelu za vrijeme vladanja kralja Jeroboama II pozva Boga Amosa (= Jahve nosi - misli se: Izraela kroz sve opasnosti), pastira i uzgajča divljih smokava iz Tekoe u južnom kraljevstvu i šalje ga u Izrael, u sjeverno kraljevstvo, da se u njegovo ime zauzme za prava izrabljivanih i ljudskog dostojanstva lišenih ljudi. O svom pozivu govori na dva mjesta: u 3,9: "Lav riče: tko da se ne prestravi? Gospod Jahve govori: tko da ne prorokuje?" i u 7,12-17, braneći se protiv optužbe betelskog svećenika Amasje: "Nisam bio prorok ni proročki sin... bio sam stočar i gajio sam divlje smokve: ali me Jahve uze od stada i Jahve mi reče: 'Idi, prorokuj mojemu narodu Izraelu' "Amos djeluje kao pobornik Božjih i ljudskih prava po svoj prilici od 760-750 u glavnom gradu Samariji u kraljevskom svetištu Bet-Elu Način i sadržaj govora ne uklapa se u vrijeme privrednog blagostanja, razvijene trgovine, vanjsko-političke sigurnosti.

6.4. 3. Amosova poruka

Amosova knjiga sadrži njegove govore (1-6) i viđenja (7,1-9,6). Govori su u obliku prijetnje, optužbe i osude upućeni susjednim narodima i Izraelu. Viđenja su nagovještaj zala koja prijete Izraelu i zauzimanje proroka pred Jahvom da ih otkloni. Amos je prvi prorok koji se u svojim govorima i viđenjima služi nagovještajem suda kao novom literarnom vrstom, koja će nakon njega postati svojstvena pisamskim proroci

6.4. 3. 1. Govori

Sud nad neljudskim susjednim narodima (1,3-2,3)

- 1,3: Nad Damaskom: jer su vrhli Gilead cijepom željeznim
- 1,6: Nad Gazom: jer odvedoše sve u izgnanstvo (etničko čišćenje!)
- 1,9: Nad Tirom: jer predade sve izgnanike Edomu i nisu se sjetili bratskog saveza
- 1,11: Nad Edomom: jer gonjaše brata mačem
- 1,13: Nad Amonom: jer parahu trudnice gileadske, da rašire granice svoje.
- 2,1 : Nad Moabom: jer kosti edomskog kralja spališe u vapno
- 2,4: Nad Judom: Jer odbaciše zakon Jahvin i njegovih se odredaba

Svi su narodi prema Amosu morali spoznati Božji plan za njih, doduše ne na temelju pozitivnog zakona, nego na temelju glasa savjesti koji je Bog usadio u srce svakog čovjeka. da može razlikovati između dobra i zla. Sudi im se ne zbog "grijeha protiv Boga" nego zbog povrede od Boga zaštićenih ljudskih prava. Amosov Bog stavlja se na stranu ubijenih u besmislenom ratu, prognanih, žrtava mržnje i osvete, ugroženih i potlačenih. Bog traži da svi narodi znaju da im valja u miru bratski zajedno živjeti poštujući prava jedni drugih. Tko se ogriješi o taj Božji poredak bilo kao pojedinac ili kao narod, odgovoran je Božjem sudu.

Sud nad Izraelom

Nad Izraelom 2,6: Jer prodavahu pravednika za srebro i nevoljnika za sandale; jer gaze po glavi siromahu, i sirotinju na zlo vode; sin i otac k istoj djevojci idu; haljine uzete u zalog, koje bi prema zakonu morali navečer vratiti (Izl 22,25) zadržavaju; i piju vino oglobljenih u Domu Boga svojega. Pravdu pretvaraju u pelin, u prah bacaju poštenje (5,7;6,12); gaze siromaha, dižu od njegov porez u žitu (5,11; 8,4)), tlače pravednika, primaju mito, odbijaju siromaha na gradskim vratima (5,12)

Protiv glavnog grada Samarije 3,9-15: u dvorcima gomilaju nasilje i tlačenje

Protiv Samarijanki "bašanskih krava" 4,1-3: tlače potrebite, ugnjetavaju siromahe preko svojih muževa zahtjevajući od njih luksuz.

Protiv luksuznog života narodnih prvaka 6,1-14: Ležeći na bjelokosnim posteljama, na počivaljkama izvaljeni, jedu jagnjad iz stada i telad iz staje, a za slom Josipov ne mare.

Protiv izvanjskog bogoštovlja 5,21-27: "Mrzim i prezirem vaše blagdane i nisu mi mile vaše svečanosti. Paljenice kad mi prinosite, prinosnice mi vaše nisu mile, na pričesnice se od ugojenih telaca vaših i ne osvrćem. Uklonite od mene dreku svojih pjesama, neću da slušam zvuke vaših harfa." Pravda je pogažena i to je razlog zašto Bog mrzi i prezire

svečanosti, ne osvrće se na žrtve i ne sluša njihove pjesme. "Pravda nek poteče kao voda, i pravica ko bujica silna" (5,24)

Bog podsjeća Izrael na njegov posebni položaj među narodima i na velika djela koja je za nj učinio. Izabranje Izraela nije povlastica u biti (Sein) nego u činiti (Sollen): Izrael je trebao biti uzor za sve narode i stilom svoga života objaviti ono što je Bogu najviše na srcu, a to je ljudska pravda.

6.4. 3. 2. Viđenja

U viđenjima Jahve otkriva svom proroku tmurnu Izraelovu budućnost koju prorok svojim zagovorom pokušava spasiti. Prorok nije samo onaj koji Božju riječ prenosi ljudima nego i obrnuto onaj koji u ime ljudi govori Bogu i zauzima se za njih. Ta posrednička uloga proroka Amosa došla je do izražaja u njegovim vizijama, napose u prve dvije (7,1-6).

U prvom viđenju Jahve pokazuje Amosu skakavce, a **u drugom** oganj i pustoš u Izraelu nakon jednog i drugoga. Poput Abrahama (Post 18,20 sl.) i Mojsija (Izl 32,30-32) Amos se zauzima moleći Boga da otkloni ta zla, najprije skakavce: "Jahve, Gospode, oprost, molim te! Kako će Jakov preživjeti onako malen?" Jahve se stoga pokaja: "Neće biti", reče Jahve (7,2-3), a onda oganj: "Stani, Jahve Gospode, molim te! Kako će Jakov preživjeti onako malen? I Jahve se stoga pokaja? "Ni ovoga neće biti" reče Jahve Gospod" (7,5-6). Ta prva dva viđenja daju nam uvid u nutrinu proroka i Boga kojeg on gleda. Amos je čovjek koji suosjeća sa svojim narodom, boli ga njegova sudbina i zagovara ga pred Bogom. Svjestan da se nema na što pozvati, podsjeća u svojoj molbi na Jakova i njegovu bespomoćnost, vjerujući u Božje milosrđe koje je Jakov unatoč svojim slabostima doživio. Ponizna molba, jaka vjera, spomen na patrijarha Jakova, ganu Boga i on odluči da neće biti zla. Amosov Bog nije nemilosrdni sudac i osvetnik, kako bi se moglo činiti, nego Bog srca koji se zna sažaliti i smiliti na poniznu molbu.

U trećem viđenju (7,7-9) Bog pokaza Amosu čovjeka na zidu s vijkom u ruci: nagovještaj razorenja, opustošenja i uništenja Izraela. Tim prijateljima Amos, pastir iz južnog kraljevstva, postao je trnom u oku vodećih slojeva u Izraelu. Amasja, betelski svećenik, optuži ga kod kralja Jeroboama II. da se urotio protiv njega i da zemlja ne može više podnositi njegovih riječi. Iz straha za njegov život Amasja mu naređuje da napusti Izrael: "Odlazi, vidioče! Bježi u zemlju Judinu, ondje jedi kruh i ondje prorokuj!" Amos nije došao svojevolumeno u sjeverno kraljevstvo, nego je Bog poput lava riknuo (3,8), od stada ga zgrabio i u Izrael doveo da prorokuje. Nakon te i takve samoobrane reče Amos Amasji šta njega, njegovu obitelj i cijeli Izrael čeka: "Sada čuj riječ Jahvinu. Ti veliš: 'Ne prorokuj protiv Izraela, ne proriči protiv doma Izakova.' Zato ovako govori Jahve: Tvoja će žena bludničit po gradu, sinovi tvoji i kćeri od mača će pasti, tvoja će se zemlja užetom razdijeliti, a ti ćeš umrijeti na nečistu tlu, i Izrael će otići u izgnanstvo iz svoje zemlje" (7,10-17)

U tom trećem i kasnija dva viđenja Amos se, zbog tvrdoće srca svoga naroda, ne usuđuje više posredovati kod Boga za svoj narod.

Četvrto viđenje je kobno. Jahve pokaza Amosu košaricu zrela ploda i reče: "Moj narod izraelski dozreo je za propast; neću ga više štedjeti" (8,29). Uzrok tog suda i propasti jest životna praksa u Izraelu: nepoštivanje prava (mišpat) i pravde (sedaka), korupcija, mito, pljačka, varanje, trgovanje ljudskim sudbinama itd (8,4-7).

U petom videnju Bog se ne obraća Amosu poimence kao prije. Amos vidi Boga kraj žrtvenika koji mu nardeđuje: "Udari u glavice stupova, neka se pragovi zatresu!". Simbolička akcija koja najavljuje opću propast "Svima ću satrti glave, što ostane, pod mač ću udariti... upravit ću oči na njih, ali na nesreću, ne na dobro" (9,1-4).

Izrael je uvijek živio u uvjerenju da je povlašten među svim narodima i da je to jamstvo njegova spas. Strašno im je bilo čuti kad je Amos u Božje ime udarao po toj svijesti i tvrdio da je Jahve Gospodar svih naroda i da mu je stalo do njih kao i do Izraela: "Sinovi Izraelovi, niste li za me kao i Kušani - riječ je Jahvina. Ne izvedoh li ja Izraela iz zemlje egipatske, kao Filistejce iz Kaftora i Aramejce iz Kira?" (9,7).

Narod, bez razlike koji, kad se ograđuje o čovjeka i njegova prava, radi na samouništenju. Prorokove prijete obistinile su se kako na okolnim narodima tako i na Izraelu. Narodi o kojima je govorio izbrisani su s lica zemlje, a Izrael je četrdesetak godina kasnije pregazila Asirska velesila (722).

Završetak knjige je oblikovao, po svoj prilici, neki kasniji teolog, uvjeren da posljednja Božja riječ nije sud, nego spas. Taj epilog od nekoliko završnih redaka govori o Bogu koji na ruševinama gradi novo, neuništivo: "U dan ću onaj podići raspalu kolibu Davidovu, zatvorit joj pukotine, popraviti mjesta ruševna, opet je sazidati ko u stara vremena... Okrenut ću sudbinu naroda moga Izraela: obnovit će gradove srušene i živjeti u njima, saditi vinograde i vino im piti, zasaditi vrtove i jesti njihov rod. Posadit ću ih u zemlju njihovu, i nikad se više neće iščupati iz zemlje koju im dadoh - veli Jahve, Bog tvoj" (9,11-15).

6.5. HOŠEA - glasnik savezničke Božje ljubavi

Hošea (=Bog je pomogao) jedini prorok iz sjevernog kraljevstva. O njegovu porijeklu, osim očeva imena Beeru, ne znamo ništa. I sam njegov poziv ostaje tajnovit. Sve što o njemu znamo, znamo na temelju knjige, koja se njemu pripisuje. Sam nije ništa napisao. Da nije imao utjecaja i u Južnom kraljevstvu, njegovi bi se govori padom Samarije 722. po svoj prilici zagubili. Međutim njegovi učenici su ih u Judeji sačuvali i nakon Babilonskog sužanjstva pod njegovim imenom izdali.

6.5. 1. Struktura knjige

Knjiga uz prolog (1,1) i završno upozorenje (14,10) ima dva dijela u kojima se naizmjenično govori o nesreći (Unheil) i spasu (Heil) Izraela¹²⁴:

1. Hošein brak - simbol saveza između Boga i Izraela (1-3)

Propast	Spas
1,2-9	2,1-3
2,4-15	2,16-25
3,1-4	3,5

¹²⁴ Vidi W.H.SCHMIDT, Einführung ind das Alte Testament, Berlin/New York ⁵1995,207

2. Izraelov grijeh, kazna i spas (4-14)

Propast	Spas
4,1-11,7	11,8-11
12,1-14,1	14,2-9

6.5.2. Povijesni kontekst

Po stilu, slikovitu načinu govora, poznavanju povijesti i prilika u glavnom gradu Samariji, izgleda da je Hošea pripadao naobraženim krugovima. Po sadržaju ostaje na liniji sjevernoizraelske tradicije, tj. na liniji eksodusa i pustinje kakvu smo susreli u proroka Ilije.

Tko želi shvatiti Hošea, mora upoznati političke i religiozne prilike vremena u kojem živi i djeluje.

6.5.2.1. Političke prilike

U prologu knjige prorok spominje da mu je došla riječ Jahvina u vrijeme judejskih kraljeva: Uzije (781-740), Jotama (740-736), Ahaza (736-716) i Ezekije (716-687) te u vrijeme Jeroboama II. (783-743) izraelskog kralja. U vrijeme tih istih kraljeva djeluje u južnom kraljevstvu prorok Izaija koji na početku svoje knjige poimence spominje te judejske kraljeve (Iz 1,1)

Iz analize samog teksta otkrivamo da su neki nastali u vrijeme Jeroboama II., a neki u vrijeme njegovih nasljednika. Tekstovi koji pretpostavljaju da je na vlasti još uvijek dinastija Jehu (1,4) i da zemljom vlada blagostanje (2,4-15), potječu iz vremena kralja Jeroboama II., a tekstovi koji govore o postavljanju kraljeva bez Božje designacije (8,4), o sirijsko-efraimskom ratu (5,8-66), o traženju pomoći od Asirije i Egipta (5,13; 7,11-12; 9,6; 10,5-6; 12,2) potječu iz vremena Jeroboamovih nasljednika Menahema (743-738) i Hošea, posljednjeg izraelskog kralja (732-724). Iz samih tekstova ne može se zaključiti da je Hošea doživio propast izraelskog kraljevstva (722/1)¹²⁵. Prema tome vrijeme djelovanja proroka Hošee je relativno mirno vrijeme kralja Jeroboama II. i nemirno njegovih nasljednika od ca 750-725. god. pr. Kr.

Hošea nastupa desetak godina nakon Amosa. Nakon Jeroboama II., najznačajnijeg kralja u dinastiji Jehu, Izrael proživljava teška vremena tako da se je u dvadesetak godina od 743. pa do pada Samarije 722/21. izredalo 6 kraljeva gdje je gotovo jedan drugome skidao glavu.

Zaharija (743) sin Jeroboama II., vlada samo šest mjeseci, ubija ga **Šalum (743)** i vlada svega mjesec dana. Njega ubija **Menahem (743-738)** i vlada deset godina zahvaljujući potpori asirskog kralja Tiglatpilesera III. (745-727) kojem plaća danak od 1000 talenata srebra kao i ostali kraljevi malih kraljevina sirijsko-palestinskog područja (2 Kr 15,17-22). Naslijedio ga sin **Pekahja (738-737)** kojeg u drugoj godini njegova kraljevanja ubija njegov dvoranin **Pekah (737-732)**. Koristeći antiasirsko raspoloženje u Izraelu uklanja sve pristaše Asirije, sklapa s aramejskim kraljem Resinom savez protiv Asirije. Htjeli su uvući u taj savez judejskog kralja Jotama (740-736) što on odbija. Najavili su mu rat, poznat pod imenom **sirijsko-efraimski rat**, i prije nego su ga napali, Jotam umire. Naslijedio ga je sin **Ahaz (736-716)**, kojeg saveznici žele maknuti i na njegovo mjesto postaviti Aramejca Ben-Tabela. O strahu i panici koja je zahvatila Jeruzalem i kralja Ahaza govori prorok

¹²⁵ A.ROBERT.A.FEUILLET, Einführung in die Heilige Schrift I,AT,Wien/Freiburg/Basel ²1996,492.

Izaija (Iz 7,1-17; 8,1-15). Kralj se osjeća ugrožen sa svih strana. S juga ga napadaju Edomci, s jugozapada Filistejci, a sa sjevera saveznici Resin i Pekah. Ahaz se odluči 733. zatražiti pomoć od asirskog kralja Tiglatpilesera III. čemu se je oštro usprotivio prorok Izaija (Iz 7,1-17). Uzevši srebro i zlato iz Hrama i kraljeva dvora poslao izazlanstvo s molbom: “Ja sam tvoj sluga i sin tvoj! Dođi i izbavi me iz ruku aramejskog kralja i kralja Izraela, koji su se digli protiv mene” (2 Kr 16,7). Asirski kralj prihvaća svojevoljno podaništvo i danak judejskog kralja i udari odmah na Izrael i Siriju (ranija uobičajena oznaka za Aram), u godinu dana (733/32) pregazi oba kraljevstva. Aramskog kralja Resina kao vođu koalicije daje pogubiti, njegovo kraljevstvo pretvara u asirsku pokrajinu. Tako se ostvarilo proročanstvo proroka Amosa: “Ovako govori Jahve: Za tri zločina Damaska, za četiri zločina, odluka je neopoziva: jer su vrhli Gilead cijepom željeznim, pustit ću oganj na dom Hazaelov da sažeh Ben-Hadadove dvorce; polomit ću zasune Damaska, istrijebiti živalj Bikat Avena i žezlonošu iz Bet Edena; narod će aramski u ropstvo u Kir, veli Jahve Gospod” (Am 1,3-5; usp. 2 Kr 16,9).

Izraelskom kralju Pekahu ostavlja samo područje oko Samarije, a Galileju i Gelead priključuje asirskom carstvu podijelivši ih u tri pokrajine: Dor (=obalna područja ispod Karmela), Megido (=Galileja i jizreelska ravnica) i Gilead (=područja istočno od rijeke Jordana) i stavi ih pod vlast asirskih upravitelja. Ta će se podjela održati i kasnije u babilonsko i perzijsko doba. Tiglatpileser III. je po asirskom običaju odveo iz Izraela vodeće slojeve gradskog stanovništva u sužanjstvo, a na njihovo mjesto seljačkom stanovništvu doveo vodeće slojeve iz drugih područja svoga carstva. Tako se razbijalo nacionalno jedinstvo pokorenih naroda i unaprijed onemogućivala svaka pobuna.

Tiglatpileser III. je, doduše, spasio Ahaza od njegovih sjevernih neprijatelja, ali je to imalo kobne posljedice za njega i njegovo kraljevstvo na političkom, ekonomskom i vjerskom području. U Damasku se susreće s Tiglatpileserom, plaže mu vazalsku vjernost i plaća danak. Vazalstvo uključuje i vjersko priznanje. Asirski kralj postaje gospodar kulta u Hramu; dosadašnji gospodar, judejski kralj, morao je zazidati svoj privatni prilaz Hramu, maknuti Jahvin žrtvenik u stranu i na njegovo mjesto postaviti žrtvenik glavnom asirskom božanstvu Asuru. Ahaz je prvi prinio na njemu žrtvu i naredio svećeniku Uriji da ubuduće i on to čini (2 Kr 16,10-18).

Nakon katastrofalnog poraza u Samariji vlada veliko nezadovoljstvo; dolazi do urote kojoj je na čelu **Hošea**, sin Elin; ubija kralja Pekaha i zakralji se mjesto njega (732-724), kojeg Tiglatpileser priznaje kao svoga vazala. Godine 727. umire asirski kralj Tiglatpileser III. Naslijedio ga sin **Salmanasar V. (727-722)**. Hošea je prve tri godine njegova kraljevanja plaćao redovito danak. Kako je u Samariji sve više raslo nezadovoljstvo i antiasirsko raspoloženje, Hošea je, po svoj prilici, pod pritiskom antiasirske struje na svom dvoru, počeo pregovarati s egipatskim kraljem Sou i godine 724. prestao plaćati danak. Salmanasar je otkrio da mu Hošea sprema zavjeru, šalje svoju vojsku, osvaja svu zemlju i kroz tri godine opsjeda glavni grad Samariju koja pada 722. godine kratko prije njegove smrti (2 Kr 17,5sl.). **Sargon II.** njegov nasljednik pretvara Samariju u asirsku provinciju, odvodi prema vlastitom popisu 27.280 vodećih Izraelaca u sužanjstvo u različita mjesta Mezopotamije i Medije i na njihovo mjesto dovodi iz Babilona i drugih provincija ljude različitih naroda koji su donijeli sa sobom svoju vjeru i kulturu, izmješali se, s vremenom, s preostalim Izraelcima i biološki i religiozno i tako se ugasilo sjeverno kraljevstvo za svagda (2 Kr 17). To je početak otuđenja koje će se u vrijeme perzijskog carstva pretvoriti u neprijateljstvo, u tzv. “samarijansku šizmu” (Ezr 4,1-5) između Samarijanaca i Židova¹²⁶

¹²⁶ Vidi o tome H.DONNER, Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen 2, Göttingen 1995,469-471.

6.5.2.2. Religiozne prilike

Religiozne prilike se mogu označiti jednom riječju: sinkretizam, tj. usvajanje elemenata iz kanaanske religije u izraelsku vjeru i prilagođivanje izraelske vjere baalizmu. Kanaanci su uz vrhovnog boga El štovali njegova sina Baala, boga plodonosti. Prema njihovom mitskom shvaćanju plodnost je rezultat svadbe neba i zemlje tj. Baal, bog neba svojim sjemenom, kišom i rosom, oplođuje krilo svoje supruge, božice zemlje, koja rađa biljnom, životinjskom i ljudskom plodnošću. U skladu s tim mitskim shvaćanjem razvio se i kult obilježen magijom oponašanja. U svetištima bi često svećenici i svećenice kao i nazočni muževi i žene, među kojima je bilo posvećenih bludnica (kadeše), slavili seksualnim odnosom "svetu gozbu" da bi na taj način uprisutnili sjedinjenje između neba i zemlje i polučili plodnost. Baal je prikazivan s bikovskim rogovima, simbolom plodnosti, desnom rukom bi mahao batinom, a iz lijeve bi izbijale munje. Baalovi svećenici nosili bi za vrijeme kulta bikovske maske.

Ulaskom u obećanu zemlju Kanaan Izrael se susreo sa štovanjem Baala i bio u napasti da ga usvoji: "Dok je Izrael boravio u Štimu, narod se upusti u blud s Moapkama. One pozivahu narod na žrtvovanje svojim bogovima, a narod sudjelovao u njihovim gozbama i klanjaše se njihovim bogovima. Tako se Izrael osramoti s Baalom peorskim" (Br 25,1). Kralj Ahab otvorio je oko 850.god. širom vrata sjevernog kraljevstva baalizmu, dopustio svojoj ženi Feničanki Izebeli da dovede brojne Baalove svećenike i proroke u Samariju i da im sagradi hram protiv čega je ustao prorok Ilija revnujući gorljivo za Jahvu, Boga nad vojskama (1 Kr 18-19). Unatoč tome privlačnost baalizma tinjala je i dalje u Izraelu i razvila se u 8. stoljeću u obliku sinkretizma u službenom a još više u privatnom bogoštovlju (Hoš 4,4-19). Takozvana "sveta prostitucija", žrtvovanje cvijeta nevinosti s kultnom osobom prakticirala se i u Izraelu protiv čega se Hošea bori (4,12-14). On je znao da u strastvenim odnosima između muža i žene leži čar baalizma; preuzima pročišćene elemente tog iskustva i bračnom terminologijom objavljuje Boga kao Supruga izabranog naroda. Hošea je objavitelj neizrecive Božje ljubavi koja se u Egiptu objavila u obliku očeve (11,1; 2,17), u pustinji zaručničke, u Kanaanu bračne ljubavi. Čitavo Hošeino propovijedanje prožeto je duhom prve zapovjedi: Nema drugog boga osim Jahve. Nije samo Baal Jahvin suparnik nego i političke sile.

6.5.3. Hošein brak - simbol saveza između Boga i Izraela (1-3)

Hošeina originalnost došla je do izražaja upravo u prvom dijelu knjige u kojem na primjeru svoga braka govori o iskustvu Boga ljubavi kao nitko prije njega. Hošein poziv i bračni život nije ništa drugo nego jedna simbolička proročka akcija "gestus propheticus", koja ocrta odnos između Boga i Izraela. Prvi simbolički čin pokazuje se u samoj ženidbi u koju prorok ulazi po Božjem nalogu. Jahve traži od njega da se oženi Gomerom, bludnicom, da s njome izrodi bludničku djecu, da im dadne simbolička imena: prvom sinu *Jizreel* što znači kraj kraljevstva doma Izraelova kao što je u Jizreelu bio kraj Ahabove kraljevske obitelji. Jizreel je naime zloglasno mjesto u kojem je novopomazani kralj Jehu u svojoj revnosti za Jahvu dao pogubiti 70 sinova kralja Ahaba i sve velikaše i svećenike zbog štovanja boga Baala (2 Kr 10). Kćeri je Hošea morao dati ime *Lo Ruhama*, što znači Nemila, kraj Božjeg milosrđa s Izraelom, odbačenje kuće Izraelove. Drugi sin je dobio ime

Lo-Ammi, sa značenjem Ne-narod-moj, odbačenje naroda od Onoga koji jest, ali ne više za nj, rastava između Jahve i nevjernog naroda je provedena (1,2-9; usp. Izl 3,14).

U prvom poglavlju Gomera bludnica nije ništa drugo nego slika Izraela koji se iznevjerio Jahvi i odao štovanju Baala. Simbolička imena djece prijetnje su Izraelu kojem Bog po Jizreelu najavljuje kraj, po Lo Ruhama uskraćuje milosrđe i po Lo-Ammi odriče ga se i nije više za nj tu. Od prvog imena pa do posljednjeg uočava se gradacija u najavljenoj kazni. Gomera ocrtava stanje u Izraelu, njegov osnovni grijeh, prostituciju. Ime Jizreel najavljuje kaznu domu Jehuovu i kraj Izraelova kraljevstva. Treće ime "Nemila" govori da je došlo do radikalne promjene u Božjem odnosu prema Izraelu, odsad mu Izraelova kuća nije više mila, povući će se od nje. Četvrto ime "Ne-narod-moj" govori o razvodu, o raskidu saveza između Boga i Izraela. Bog se objavio Mojsiju kao "Onaj koji jest" (Izl 3), koji je tu za svoj narod, a odsad niti je On za njih tu, niti su oni njegov narod.

U drugom poglavlju vodi se sudski proces protiv Gomere. Prorok, odnosno Jahve je tužitelj, sudac, izvršitelj kazne i pomiratelj. Preko proroka govori zapravo Bog koji se poput oženjena muža tuži na nevjernost svoje "žene" Izraela, poziva djecu za svjedoke da se bludu odala mati njihova (2,7) i da mu, ona nije više žena niti je on njoj više muž (2,4). Dva je grijeha počinila: štuje Baala, boga plodnosti i zaboravlja da joj Jahve daje plodove žita, mošta i ulja (2,10.15). Prijeti da će joj uskratiti svoj blagoslov, otkriti sramotu i učiniti kraj svim njezinim slavljinama. Nevolja će joj možda otvoriti oči pa će reći: "Idem se vratiti prvome mužu, jer sretnija bijah prije nego sada" (2,9). Kazna ima odgojnu ulogu. Bogu je očito stalo do svog naroda i kad mu je nevjernan. Presuda glasi: "Stoga ću je, evo, primamiti, odvesti je u pustinju i njenu progovoriti srcu" (2,16). Bog sam stvara uvjete ponovnog susreta s Izraelom. Riječ "primamiti" ima u hebrejskom originalu značenje "zavodnika" koji sve pokušava da osvoji i zadrži ljubav voljene žene. U ovom slučaju je to Jahve prema Izraelu: odvest će ga ponovno na njegove izvore, na početak njegove povijesti, u pustinju, gdje je doživljavao njegovu blizinu. Tu će mu govoriti srcu, obnoviti prvu ljubav iz dana njegove mladosti, tu će se ponovno s njim zaručiti do vijeka, zaručit će ga "u pravdi i u pravu, u nježnosti, ljubavi, i u vjernosti" (2,21-22). U Izraelu je bio običaj da muž prilikom zaruka otkupi zaručnicu. Toga se običaja drži i Jahve; otkupnina je pravda (sedek), pravo (mišpat), nježnost (rahamim), ljubav (hesed) i vjernost (emuna). Jahve daje svome narodu upravo ono što nema ne čekajući njegovo obraćenje kao preduvjet dara; dar predhodi obraćenju. Božje ljubavno osvajanje Izraela i cijena kojom ga otkupljuje urodit će spoznajom Boga (2,22).

Spoznaja Boga (daat elohim) je jedna od središnjih tema Hošeine knjige, osobito drugog dijela, a u isto vrijeme i jedan od glavnih Izraelovih nedostataka (4,2.6; 5,4; 6,6; 8,2; 13,4). Poznavanje Boga u Starom zavjetu nije čisto intelektualno znanje, nego znanje koje uvodi u djelovanje prema Božjoj volji stvarajući tako intimno zajedništvo s njim. Iz takvog poznavanja Boga nastat će novi savez ne na temelju zadovoljštine i obraćenja Izraela, nego na temelju neizrecive Božje ljubavi, milosti i milosrđa. To će se ostvariti u "onaj dan". Tri puta spominje prorok Hošea u drugom poglavlju "onaj dan" (2,18.20.22) i shvaća ga drukčije nego Amos (5,18 sl; 8,9sl.) Dok je kod Amosa "onaj dan" dan tame, mrklina, dan plača i propasti, Hošea vidi u njemu dan novog saveza, novih zaruka, dan promjene Izraelove sudbine.

U trećem poglavlju Jahve traži od Hošea nešto nečuveno, nešto što se protivi Mojsijevu zakonu, da postupi suprotno od pravnog propisa i da ponovno uzme svoju nevjernu ženu: "Idi opet, ljubi ženu koja drugog ljubi i čini preljub, kao što Jahve ljubi djecu Izraelovu,

dok se oni k drugim bogovima okreću i žude za kolačima od grožđa" (3,1-5). Hošea mora preljubnicu otkupiti da pravno bude njegova. Nakon što ju je doveo, stavlja ju u izolaciju, prijeći joj kontakt s milosnicima, a ni sam joj ne prilazi da ju izliječi od njezina bluda. "Za mnogo dana ostat ćeš mi povučena, nećeš se odavati bludu ni podavati nikojem čovjeku, a ni ja neću k tebi prilaziti" (Hoš 3,3). Tom novom simboličkom proročkom akcijom prorok objavljuje budućnost Izraela i Božjeg odnosa prema njemu. Poput preljubnice i Izrael će proći kroz odgojnu Božju školu, bit će zadugo izoliran, ostat će mnogo dana bez kralja, kulta i bluda, al će mu to otvoriti oči i "tražit će Jahvu, Boga svoga" (3,4-5). To što Bog traži od svoga proroka da oprostí svojoj ženi preljub, zločin koji smrtnu kaznu traži (Pnz 22,22), to sam čini. Izrael je učinio preljub, napustio Jahvu, svog prvog muža (2,4-18), ali Jahve ostaje vjeran prema svojoj "nevjernoj ženi", otkupljuje ju nježnošću i ljubavlju (2,21).

Slika o "Božjem braku" je objava budućnosti svijeta i povijesti. Tu su počeci Pavlove vizije "Bog sve u svemu" (1 Kor 15,28). Bog se neraskidivo vezao uz svoje stvorenje.

6.5.4. Izraelov grijeh, kazna i spas (4,1-14,9)

Drugi dio knjige je zbirka govora o iskvarenosti u Izraelu, o Božjem sudu i pomilovanju. Prorok ukazuje na svijet kakav jest i kakav bi trebao biti, na stanje opće iskvarenosti zbog čega Bog podiže tužbu protiv Izraela jer u njemu "nema više vjernosti, nema više ljubavi, nema znanja Božjega u zemlji, već proklinjanje i laž, ubijanje i krađa, preljub i nasilje, jedna krv drugu stiže" (4,2). Iz optužnice je razvidno da u Izraelu nema ništa što je pozitivno, već samo negativno, sve što se protivi prvoj i drugoj ploči Dekaloga!

Krivci za tu opću iskvarenost u Izraelu su prije svega svećenik i kraljev dom (5,1). Prorok govori o svećenicima u jednini, a misli na cijeli stalež koji je odgovoran za nepoznavanje Boga u Izraelu. Narod gine, jer ne pozna Boga svoga, a ne pozna ga jer su svećenici znanje odbacili, Zakon Božji zaboravili, prestali štovati Jahvu, blud, mošt i vino srce im zarobilo (4,4-11), ukratko: "Družba je svećenička kao zasjeda razbojnička: ubijaju na šekemskom putu; odista, sramotu počinjaju" (6,9).

Nijedan prorok nije tako oštro kritizirao kraljeve kao prorok Hošea. Kraljevi su krivi zbog uzurpacije vlasti (8,4), nepouzdanja u Boga i traženja pomoći od Asirije i Egipta. "Efraim je kao golubica plaha i bez razuma; oni pozivaju Egipat, idu u Asiriju" (7,11; usp. 12,2; 5,8-6.6). Pravdu su pogazili i u judejskom i izraelskom kraljevstvu: "Knezovi judejski postadoše poput onih što razmiču međe... Efraim je tlačitelj, on pravdu gazi" (Hoš 5,10-11). Gileda je grad zlikovački, pun krvavih tragova (6,7), puko bezakonje, ispraznost sama (12,12).

Gdje nema pravde, nema ni pravog bogoštovlja. Bogu se nemile žrtve paljenice ako ne proizlaze iz ljubavi (hesed) i poznavanja Boga (daat elohim). "Ljubav mi je mila, ne žrtve, poznavanje Boga, ne paljenice" (6,6). Riječ ljubav (hesed) znači življeno zajedništvo s Bogom i ljudima, a poznavanje Boga (daat elohim) uključuje u isto vrijeme i priznanje Boga i blišnjega. Septuaginta će riječ hesed prevesti s milosrđem (eleos). Jeka tih riječi naći će odjeka i u Isusovu propovijedanju (Mk 7,11, Mt 9,9-13; Mk, 2,13-17)

Poznavanje Boga (daat elohim) je ključni pojam u Hošeinu propovijedanju. Ne radi se o teoretskoj spoznaji Boga, nego o praktičnoj spoznaji, tj. o spoznaji koja uvodi u djelovanje prema Božjoj volji. Takvog znanja nema u Izraelu (4,1.6; 5,4). Krivnju snose ne samo svećenici i kraljev dvor nego i sav dom Izraelov, tj. narod koji se je, došavši u Kanaan, obogatio, uzoholio i Boga povijesti zaboravio. "Dok Izrael bijaše dijete, ja ga ljubljah. Iz Egipta dozvah sina svoga. Al što sam ih više zvao, sve su dalje od mene odlazili; baalima su žrtvovali, kadili kumirima. A ja sam Efraima hodat učio, držeći ga za ruke njegove; al'

oni ne spoznaše da sam se za njih brinuo. Užima za ljude privlačio sam ih, konopcima ljubavi; bijah im ko onaj koji u čeljustima njihovim žvale opušta; nad njega se saginjah i davah mu jesti”(11,1-4). “Ja te ljubljah u pustinji, u zemlji suhoj. Ja ih pasoh, i siti bijahu, nasićenima srce se uzoholi; i tako me zaboraviše” (13,5-6). Zaboravivši velika povijesna Božja djela i ne uvidjevši da mu Jahve daje plodove zemlje “i žito i mošt i ulje” (2,10), Izrael se poveo za kanaanskim božanstvima štujući boga plodnosti odajući se bludu (4,12-14; 5,3-7).

Krivnja sinova Izraelovih je dokazana. Presuda je pala. Slijedi kazna koja se sastoji u tome da će im Bog oduzeti ono što im je dao: zemlju i njezine plodove, kralja i kraljevstvo, Hram i kult (2,5.11-14; 3,4). Jahve se prijete da će im biti kao lav, kao leopard što na putu vrebava; kao medvjedica kojoj ugrabiše mlade, da će se na njih baciti, rastrgati im grudi do srca; ko lav će proždrijeti meso njihovo, zvjeri će ih poljske rastrgati (13,7-8). Na drugom mjestu veli da će biti poput moljca Efraimu (5,12), da će se povući od Izraela i neće se vratiti dok krivnju ne priznaju i lice njegovo ne potraže (5,15). To će se dogoditi kad ih bude izručio Asiriji “na dar velikome kralju” (10,6) i kad se budu vratili u Egipat (8,13; 9,3.6; 11,5). “U zemlju egipatsku on će se vratiti, Asirac će mu kraljem biti, jer se ne htjede vratiti k meni” (11,3). Time je opozvana sva povijest Izraelova i vraćena na početak. Gubitak svega, povratak na početak, omogućuje novi Izlazak: “Kao ptice će dohrliti iz Egipta, ko golubica iz zemlje asirske, i naselit ću ih po kućama njihovim - riječ je Jahvina” (11,11)¹²⁷. Misao novog egzodusa preuzet će kasnije Jeremija, Ezekiel i Deuteroizaija.

Božji sud ima pedagoški karakter. Ne ide za uništenjem nego za obraćenjem Izraela. Sud se pretvara u spas: “Hajde, vratimo se Jahvi! On je razderao, on će nas iscijeliti: on je udario, on će nam poviti rane; poslije dva dana oživjet će nas, trećeg će nas dana podignuti, i mi ćemo živjeti pred njim” (6,1-2). Zaokret od nesreće k sreći, od propasti u život, “treći dan”, kako ga Hošea naziva, djelo je neizmjerne Božje ljubavi koja je u Bogu jača nego srdžba. Hošea vidi što se u Božjem srcu događa i kako na nj djeluje sudbina njegova naroda. Vodi se borba između ljubavi i gnjeva, u kojoj ljubav pobjeđuje: “Narod je moj sklon otpadu; i premda ga k Višnjem dozivlju, nitko da ga podigne. Kako da te dadem, Efraime, kako da te predam, Izraele! Kako da te dadem kao Admu, da učinim s tobom kao Sebojimu?”¹²⁸ Srce mi je uznemireno, uzavrela mi sva utroba; neću više gnjevu dati maha, neću opet zatirati Efraima, jer ja sam Bog, a ne čovjek; Svetac posred tebe- neću više gnjevan dolaziti!” (11,7-9). Svojevrsnu Božju logiku opravdava samo njegova svetost, koja mijenja Izraelovu sudbinu i nesretna imena prorokove djece mijenja u imena sreće. Hošea najavljuje sretnije dane Izraelu. Ispunit će se obećanja dana njihovoj ocu Jakovu da će ih biti kao pijeska u moru (Post 23,13), ujedinit će se sjeverno i južno kraljevstvo pod jednog glavaru, promijenit će se jizreelska kob u sreću, narod se više neće zvati “Ne-narod-moj”, nego “Sinovi Boga živoga”, zamilovat će “Nemilu”, Ne-narodu svome reći će: “Ti si narod moj!”, a on će njemu reći: “Bože moj!” (2,1-3.16-25).

6.5.5. Kraj Hošeine knjige (14,2-9)

Knjiga završava u stilu pokorničke liturgije, po svoj prilici od nekog kasnijeg teologa koji je uvjeren da sud nije nikad posljednja Božja riječ. Izrael je pozvan da se vrati Jahvi, Bogu svome, da prizna svoje grijeh, da moli za oprost, da se obeća da se neće više oslanjati na moć tuđinca ni na vlastitu silu, nego poput sirote tražiti milost u Boga svoga. Nakon tog

¹²⁷ Vidi W.H.SCHMIDT, Einführung, 212.

¹²⁸ Radi se o Sodomi i Gomori (Post 19).

pokorničkog čina slijedi Božje obećanje: "Iscijelit ću ih od njihova otpada, od svega ću ih srca ljubiti; jer gnjev se moj odvratilo od njih" (14,5). Vrijeme suda je prošlo, slijedi vrijeme spasa, ocrtano u slikama raspjevane prirode (14,6-9).

Na kraju slijedi "završno upozorenje" nekog kasnijeg čitatelja i komentatora knjige budućim čitateljima, a glasi: "Tko je mudar neka shvati ovo, i čovjek razuman neka spozna! Jer pravi su putovi Jahvini: pravednici hode po njima, grešnici na njima posrću" (14,10).

7. PROROCI JUŽNOG KRALJEVSTVA

Proroke Južnog kraljevstva, s obzirom na vrijeme njihova djelovanja, možemo podijeliti u tri skupine:

Prije Babilonskog sužanjstva: Izaija, Mihej (8.stoljeće)

Nahum, Sefanija, Habakuk i Jeremija (7.stoljeće).

U Babilonskom sužanjstvu: Ezekiel na početku, Deuteroizaija (Iz 40-55) na kraju Babilonskog sužanjstva (6.stoljeće).

Nakon Babilonskog sužanjstva: Tritoizaija (Iz 56-66), Hagaj, Zaharija (6.stoljeće)

Malahija, Obadija (5.stoljeće)

Joel, Deuterzaharija (Zah 9-14), Jona (4.stoljeće)

7.1. Proroci prije Babilonskog sužanjstva

7.1.1. Političke prilike

Nakon podjele kraljevstva 931.god. Južnim kraljevstvom vlada Davidova dinastija - kraljevstvo se prenosi od oca na sina - i traje oko tri i po stoljeća, sve do 586. godine pr. Kr. Zahvaljujući Davidovoj dinastiji, Jeruzalemu i Hramu u njemu, bilo je stabilnije nego Sjeverno kraljevstvo. Prvi kralj Južnog kraljevstva bio je **Roboam** (931-913), Salomonov sin, kojeg deuteronomist zbog idolopoklonstva i obredne prostitucije posvećenih bludnica ocjenjuje veoma negativno (1 Kr 14,22-24). Naslijedio ga je sin **Abijam** (913-911) za kojeg sv. pisac kaže da ni "njegovo srce nije bilo potpuno odano Jahvi, Bogu svome, kao srce njegova praoca Davida" (1 Kr 15,3). Treći kralj po redu bio je **Asa**, sin Abijin, unuk Roboamov, vladao je Južnim kraljevstvom 41 godinu od 911-870. Borio se protiv idolopoklonstva, protjerao je iz zemlje posvećene bludnice, uklonio sve idole svojih prethodnika, maknuo svoju baku Maaku s dostojanstva velike kneginje jer je štovala Ašeru (1 Kr 15,12-15), zbog čega ga sv. pisac hvali.

Sve vrijeme od Roboama pa do Ase vladale su napetosti između Sjevernog i Južnog kraljevstva zbog neriješenih graničnih pitanja. Južne granice Sjevernog kraljevstva sezale su gotovo do Jeruzalema pa su judejski kraljevi nastojali pomaknuti prema sjeveru. Napetost se u Asino vrijeme pretvorila u rat kad je izraelski kralj Baša (909-886) napao Judeju i počeo na jugu utvrđivati grad Ramu da zatvori put judejskom kralju prema sjeveru. Asa je potkupio bogatim darovima aramskog kralja Ben-Hada koji prekida savezništvo s Izraelom i u napadu na nj, osvaja njegove gradove na sjeveru Dan, Bet-Maaku i svu zemlju Naftali, usljed čega Baša prekida utvrđivanje Rame i povlači se, a Asa njegovim materijalom utvrđuje osvojene Benjaminove gradove Gebu i Mispu u granične utvrde prema Sjevernom kraljevstvu. Time je veći dio Benjaminova plemena bio integriran u Južno kraljevstvo i granično pitanje bilo trajno riješeno (1 Kr 15,16-22)¹²⁹.

¹²⁹ Vidi o tome H.DONNER, nav.dj.277.

Nakon toga zavladat će duži period mira između Sjevernog i Južnog kraljevstva koji će se u vrijeme Omrijevića u Sjevernom kraljevstvu pretvoriti u savez i prijateljstvo. Na poziv izraelskog kralja Ahaba **Jošafat** (870-848), Asin sin i nasljednik, sudjeluje s njim u borbi oko Ramot Gileada protiv aramskog kralja, u kojoj Ahab pogiba (1 Kr 22). Jošafatov sin **Joram** (848-841) ženi se Ahabovom i Izebelinom kćeri **Atalijom** koja širi Baalov kult u Južnom kraljevstvu (2 Kr 8,16-19) i nakon što je Jehu 841. istrijebio sav njezin rod, dinastiju Omrijevića u Sjevernom kraljevstvu i ubio joj sina kralja **Ahazju** koji se zatekao u Sjevernom kraljevstvu pomažući ujaku Joram u ratu protiv aramskog kralja Hazaela (2 Kr 8,28-29; 9,27-29), ubija svu kraljevsku obitelj, osim Joaša Ahazjina sina, kome je majka bila Sibja iz Beer Šebe, i vlada sama 6 godina Južnim kraljevstvom (841-835), dok je svećenički krugovi na čelu s Jojodom nisu svrgli i ubili, a malog kraljevića **Joša** od sedam godina proglasili kraljem (2 Kr 11-12). Budući da je s Atalijom kroz 6 godina bio prekinut kontinuitet kraljevanja Davidove dinastije, svećenik Jojada obnavlja savez između Jahve, kralja i naroda, ruši Baalov hram i žrtvenike.

Dok Sjevernim kraljevstvom kroz sto godina, od sredine 9. do sredine 8. stoljeća (841-743), vladaju četiri kralja dinastije Jehu, (Jehu (841-814, Joahaz 814-798, Joaš 798-783 i Jeroboam II. 783-743), u Južnom će se kraljevstvu izmjeniti tri kralja: **Joaš** (835-796), **Amasja** (796-781) i **Uzija** (781-740). Joaš vlada četrdeset godina (835-796), obnavlja Salomonov hram i spašava Jeruzalem od ratnog pohoda aramskog kralja Hazaela poslavši mu posvećene darove i sve zlato iz Hrama i kraljeva dvora. Deuteronomist ocjenjuje Joaša veoma pozitivno, jer je "činio što je pravo u očima Jahve svega svog vijeka, jer ga je poučavao svećenik Jojada" (2 Kr 12,3). Međutim pisac Ljetopisa ima drugo mišljenje. Nakon smrti svećenika Jojade Joaša je pod utjecajem judejskih knezova koji su ga zaveli na idolopoklonstvo, protiv čega je ustao Jojadin sin svećenik Zaharija, kojeg su po nalogu kralja kamenovali u predvorju Jahvina Doma (2Ljet 24,17-22). Sam je završio tragično u uroti koju su skovali protiv njega njegovi časnici (2 Kr 12,21). Njegov sin i nasljednik **Amasja** (796-781) dao je poubijati ubojice svoga oca i pobijedivši u ratu Edomce, izazvao je rat protiv izraelskog kralja Joaša, koji ga je porazio, Jeruzalem opljačkao, a njemu samome život poštedio (2 Kr 14,8-14). Iz nepoznatih razloga ubili su ga sami Jeruzalemti i zakraljili njegovu sina **Azariju** (2 Kr 14,21), koji je poznatiji, napose u proročkoj tradiciji, pod imenom **Uzija**, (2 Kr 15,13.30.32.34; Hoš 1,1; Am 1,1; Iz 1,1; 6,1). Uzija (781-740) je suvremenik izraelskog kralja Jeroboama II. Što je Jeroboam II. u dugim godinama svoga vladanja značio za Sjeverno kraljevstvo, to je Uzija za Južno. Jedan i drugi iskoristili su slabost Asirije od 783. do 745., proširili i učvrstili svoje kraljevstvo, razvili obrt i trgovinu, stvorili blagostanje i omogućili vodećim slojevima raskošan život. Uz blagostanje zavladao je pretjerani osjećaj religioznog izabranja pothranjivan veličanstvenim izvanjskim religioznim slavljinama. Blagostanje je donijelo sa sobom i negativnosti svih vrsta: idolopoklonstvo, socijalnu nepravdu, korupciju i mito, protiv čega su ustali proroci **Amos** i **Hošea** u Sjevernom, a **Izaija** i **Miheja** u Južnom kraljevstvu.

Smrću Jeroboama II. 743. i Uzije 740. završava vrijeme relativnog mira i blagostanja u sirijsko-palestinskom području i započinje vrijeme nesigurnosti i tjeskobe. Upravo tih godina stupa na asirsko prijestolje kralj **Tiglatpileser III. (745-727)**, koji već 743. godine "napoleonskom ratnom vještinom"¹³⁰ započinje svoju osvajačku politiku prodirući u ta područja i osvajajući kraljevstvo po kraljevstvo. Cilj mu je bio pokoriti sav prednji istok

¹³⁰ N.POULSEN, Jesaja 8,23b-9,3 u: J.SCHREINER (izd.), Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn-und Festtage 1A Würzburg 1971,125

politički i vjerski. Svjesni velikog zajedničkog neprijatelja neka mala kraljevstva sirijsko-palestinskog područja predvođena sirijskim (aramejskim) kraljem Resinom i izraelskim Pekahom (737-732) sklapaju protuasirski savez u koji su htjeli uvući i judejskog kralja **Jotama** (740-736), Uzijina sina i nasljednika, što on odbija. Najavili su mu rat, poznat pod imenu **sirijsko-efraimski rat**, i prije nego su ga napali, Jotam umire. Naslijedio ga je sin **Ahaz** (736-716), kojeg saveznici žele maknuti i na njegovo mjesto postaviti Aramejca Ben-Tabela. O strahu i panici koja je zahvatila Jeruzalem i kralja Ahaza govori prorok Izaija (Iz 7,1-17; 8,1-15). Kralj se osjeća ugrožen sa svih strana. S juga ga napadaju Edomci, s jugozapada Filistejci, a sa sjevera saveznici Resin i Pekah. Ahaz se odluči 733. zatražiti pomoć od asirskog kralja Tiglatpilesera III. čemu se je oštro usprotivio prorok **Izaija** (Iz 7,1-17). Uzevši srebro i zlato iz Hrama i kraljeva dvora posla izaslanstvo s molbom: "Ja sam tvoj sluga i sin tvoj! Dođi i izbavi me iz ruku aramejskog kralja i kralja Izraela, koji su se digli protiv mene" (2 Kr 16,7). Asirski kralj prihvaća svojevoljno podaništvo i danak judejskog kralja i udari odmah na Izrael i Siriju (ranija uobičajena oznaka za Aram), u godinu dana (733/32) pregazi oba kraljevstva. Aramskog kralja Resina kao vođu koalicije daje pogubiti, njegovo kraljevstvo pretvara u asirsku pokrajinu. Tako se ostvarilo proroštvo proroka Amosa: "Ovako govori Jahve: Za tri zločina Damaska, za četiri zločina, odluka je neopoziva: jer su vrhli Gilead cijepom željeznim, pustit ću oganj na dom Hazaelov da sažeže Ben-Hadadove dvorce; polomit ću zasune Damaska, istrijebiti živalj Bikat Avena i žezlonošu iz Bet Edena; narod će aramski u ropstvo u Kir, veli Jahve Gospod" (Am 1,3-5; usp 2 Kr 16,9).

Izraelskom kralju Pekahu ostavlja samo područje oko Samarije, a Galileju i Gilead priključuje asirskom carstvu podijelivši ih u tri pokrajine: Dor (=obalna područja ispod Karmela), Megido (=Galileja i jizreelska ravnica) i Gilead (područja istočno od rijeke Jordana) i stavlja ih pod vlast asirskih upravitelja. Ta će se podjela održati i kasnije u babilonsko i perzijsko doba. Tiglatpileser III. je po asirskom običaju odveo iz Izraela vodeće slojeve gradskog stanovništva u sužanjstvo, a na njihovo mjesto seljačkom stanovništvu doveo vodeće slojeve iz drugih područja svoga carstva. Tako se razbijalo nacionalno jedinstvo pokorenih naroda i unaprijed onemogućivala svaka pobuna.

Tiglatpileser III. je, doduše, spasio Ahaza trenutno od njegovih sjevernih neprijatelja, ali je to imalo kobne posljedice za njega i njegovo kraljevstvo na političkom, ekonomskom i vjerskom području. Morao se je pojaviti u Damask pred Tiglatpileserom, polažiti mu vazalsku vjernost i plaćati danak. Vazalstvo je uključivalo i vjersko priznanje. Asirski kralj postaje gospodar ne samo zemlje nego i kulta u Hramu; dosadašnji gospodar, judejski kralj, morao je zazidati svoj privatni prilaz Hramu, maknuti Jahvin žrtvenik u stranu i na njegovo mjesto postaviti žrtvenik glavnom asirskom božanstvu Asuru. Ahaz je prvi prinio na njemu žrtvu i naredio svećeniku Uriji da ubuduće i on to čini (2 Kr 16,10-18).

Nakon tog katastrofalnog poraza u Samariji vlada veliko nezadovoljstvo, dolazi do urote u kojoj kralj Pekah pogiba. Naslijedio ga je **Hošea** vođa urote (732-724). Nakon smrti asirskog kralja Tiglatpilesera 727 na asirsko prijestolje dolazi njegov sin pod imenom **Salmanasar V (727-722)**. Posljednji izraelski kralj Hošea pod pritiskom antiasirskog raspoloženja u Samariji uspostavlja veze s Egiptom, otkazuje 724. god. danak, što je izazvalo asirsku velesilu i dovelo 722. god. do pada Samarije i propasti Sjevernog kraljevstva. Padom Damaska i Samarije asirsko carstvo graniči s Južnim kraljevstvom. Kralj Ahaz i njegov sin i nasljednik **Ezekija** (716--687) ostaju i dalje vazali plaćajući danak asirskom kralju.

Kad je godine 713. nekoliko malih država pod vodstvom filistejske države Ašdod, oslanjajući se na pomoć Egipta i Etiopije (hbr. =Kuš), diglo pobunu protiv asirske vlasti, pridružio im se i judejski kralj Ezekija.

S tim u svezi prorok Izaija hoda po nalogu Jahvinu tri godine gol i bos da bi tom proročkom simboličkom akcijom najavio da će asirski kralj odvesti iz Egipta i Etiopije mlade i stare, gole i bose u sužanjstvo i da se od njih ne može očekivati nikakva pomoć (Iz 20). Asirski kralj **Sargon II (721-705)** ugušio je ustanak 711., egipatska pomoć je izostala, Ašdod je osvojen i u asirsku pokrajinu pretvoren, a kralj Ašdoda iz Egipta, kamo je pobjegao, izručen. Edom, Moab i Južno kraljevstvo su se iz saveza brzo povukli i nastavili dalje plaćati danak.

Nakon smrti Sargona II. (705) dolazi u asirskom kraljevstvu posvuda do novih pobuna. Na istoku se oslobađa najprije Babilon. Dok je **Sanherib (704-681)**, novi asirski kralj učvršćivao svoje kraljevstvo na istoku, judejski kralj Ezekija koristi priliku, stvara protuasirski savez s filistejskim i feničkim obalnim gradovima, pregovara s Etiopljaninom egipatskim kraljem Šabakom (710-696) i s Babilonom (2 Kr,20,12-19; Iz 39), obustavlja plaćati danak, dokida asirski državni kult i lokalna kanaanska svetišta, učvršćuje bedeme grada Jeruzalema, kopa 513 m dug podzemni kanal Siloe do izvora Gihona iz kojeg je voda tekla u jezerce unutar Jeruzalema i tako osigurao gradu vodu u slučaju opsade. Deuteronomist ubraja Ezekiju u velike judejske kraljeve: "Pouzdao se u Jahvu, Boga Izraelova. Ni prije njega ni poslije njega ne bijaše mu ravna među kraljevima judejskim. Prionuo je uz Jahvu i nikada se nije okrenuo od njega. Držao je sve zapovijedi što ih je Jahve dao preko Mojsija. I Jahve bijaše s njim, pomagao ga u svim njegovim pothvatima. Pobunio se protiv asirskog kralja i nje mu više bio podložan" (2 Kr 18,5-7).

Prorok Izaija ustaje protiv te pobune i smatra je ludošću i čak pobunom protiv Boga. Egipat se već pokazao nepouzdanim saveznikom i očekivati pomoć od njega za Izaiju je isto što i odmetnuti se od Boga i stoga veli: "Teško onima što slaze u Egipat po pomoć i nadu u konje polažu, te se uzdaju u mnoga kola i u mnoštvo konjanika, ne gledajući s uzdanjem u Sveca Izraelova, i od Jahve savjeta ne tražeć" (Iz 31,1).

Nakon što je Sanherib smirio situaciju na istoku svoga kraljevstva pokorivši ponovno Babiloniju i ostale pobunjene pokrajine, pošao je tek 701. na zapad da upokoji sirijsko-palestinsko područje. Porazio je do nogu egipatsku vojsku koja im je došla u pomoć, tako da se je ispunilo proročanstvo proroka Izaije: "Egiptu se pamet muti, ja sprečavam njegove naume; oni traže idole i vrače, opsjenare i gatare. Egipćane ja predajem u ruke gospodaru okrutnu, kralj silovit s njima će vladati - riječ je Jahve nad vojskama" (Iz 19,3-4). Pokorio je sve filistejske i feničke obalne gradove, zauzeo 46 judejskih gradova i opkolio grad Jeruzalem. Da izbjegne potpuno uništenje kralj Ezekija šalje poruku asirskom kralju Sanheribu: "Pogriješio sam! Obustavi svoje napade na me. Snosit ću sve što mi nametneš" (2 Kr 18,14). Asirski kralj zatraži veliki danak, Judeju podijeli u više okruga i predade na upravu filistejskim kraljevima, tako da je Ezekiji ostao samo Jeruzalem. O nastaloj situaciji piše prorok Izaija: "Zemlju vam opustje, gradove oganj popali, njive vam na oči haraju tuđinci - ko kad propade Sodoma. Kći sionska ostade kao koliba u vinogradu, kao pojata u polju krastavaca, kao grad opsjednut. Da nam Jahve nad Vojskama ne ostavi Ostatak, bili bismo ko Sodoma, Gomori slični" (1,7-9).

O događajima nakon 701. nema pouzdanih podataka. Po svoj prilici da je u Palestini došlo još jednom do pobune i da je Sanherib ponovno opkolio Jeruzalem i tržio predaju (2 Kr 18,17-19,37; Iz 36-37). Ezekija šalje izaslanstvo proroku Izaiji i moli ga da se pomoli pobožno "za Ostatak koji je preostao" (2 Kr 19,4; Iz 37,4). Izaija poručuje kralju po njegovu izaslanstvu: "Kažite svome gospodaru: Ovako veli Jahve: Ne boj se riječi koje si čuo kada su na me hulile sluge kralja asirskoga. Udahnut ću u njega duh, i kad čuje jednu vijest, vratit će se u svoju zemlju. I učinit ću da u svojoj zemlji pogine od mača" (2 Kr 19,6-7; Iz 37,6-7).

Kakva je to vijest bila koju je Sanherib čuo i prekinuo opsjedanje Jeruzalema? Neki misle da je zahvatila epidemija asirsku vojsku (2 Kr 19,35), drugi pak misle da je Sanherib čuo neke vijesti iz svoje domovine radi kojih je morao napustiti opsadu i vratiti se kući. Jeruzalem je čudom spašen. Judeja ostaje ipak pod asirskom vlašću. Ezekijini nasljednici morali su ponovno uvesti asirsko državno bogoštovlje, oživjelo je kanaansko štovanje boga plodnosti koje je Ezekija bio zabranio. Njegov sin Manaše žrtvovao je čak svog vlastitog sina Molohu kao nekoć kralj Ahaz. Leviti i svećenici bili su jedini čuvari starih predaja i u njihovim krugovima nastao je Ponovljeni zakon koji će u vrijeme reforme kralja Jošije igrati značajnu ulogu.

U tim burnim vremenima od Uzijine smrti (740) do opsjedanja Jeruzalema (701) djeluje Izaija kao prorok, političar i kraljevski savjetnik¹³¹. Bog mu se objavljuje u pozivu kao Kralj, želeći time reći da novo doba ne ovisi ni o judejskom ni o asirskom kralju nego o Jahvi Kralju nad Vojskama (6,5). To je najstarije mjesto u Starom zavjetu gdje se Boga naziva Kraljem.

7.1.2. IZAIJA (Ješajahu-Jahve je spasenje)

Izaija je jedan od najvećih starozavjetnih proroka, prvi pisamski prorok iz Južnog kraljevstva, nešto mlađi od proroka Hošee. Rođen u aristokratskoj jeruzalemskoj obitelji za vrijeme kralja Uzije oko 760. god., visoko naobražen, po svoj prilici svećenik, oženjen ženom proročicom (Iz 8,3) s kojom ima dva sina simboličnih imena "Šear Jašub (=Ostatak će se vratiti 7,3), i Maher Šalal Haš Baz (= brz-grabež-hitar-plijen 8,1-3; 8,18). Oba imena kriju u sebi političko-programsko značenje; poziv kralju Ahazu da se u sirijsko-efraimskom ratu (734) osloni samo na Boga, a ne na asirskog cara Tiglat-Pilesera III (745-727) koji svojim prodorom na zapad prijeti okolnim narodima pa i Izraelu. Izaija, okružen svojim učenicima (8,16), živi i djeluje u Jeruzalemu za vrijeme vladanja četiriju kraljeva Uzije (781-740), Jotama (740-736), Ahaza (736-716), i Ezekije (716-687). Bog ulazi u njegov život u godini smrti kralja Uzije (Iz 6,1s.) po svoj prilici 740/39. Doživio je pad Damaska 732 i Samarije 722/21 i najavio propast i Južnom kraljevstvu. Godine 700. Izaiji se gubi svaki trag. Prema legendi "Izaijino mučeništvo" Izaija je prepiljen u vrijeme kralja Manaše jer je tvrdio da je Boga vidio (Iz 6,1), Jeruzalem nazvao Sodomom (1,10) i navijestio opustošenje grada i zemlje (6,11).

7.1.2.1. Izaijina knjiga

Izaijina knjiga nije djelo jednog čovjeka niti je nastala u jednom povijesnom razdoblju, nego je plod stoljetnog rada više autora. Već je Ibn Ezra (1099-1164) ukazao na složenost Izaijine knjige, a J. G. Eichorn (1752-1827) je 1783. ustvrdio da Iz 40-52 ne mogu pripadati istom proroku; potječu naime iz sasvim različitih povijesnih prilika i govore o osobama i događajima iz različitih povijesnih sredina. Dok se u prvih 39 poglavlja spominje asirsko carstvo koje ugrožava Izrael i Judeju, u drugom dijelu (Iz 40-52) Izrael je u Babilonskom sužanjstvu (587-539) i nada se skorom povratku jer se u Iz 44,28 i 45,1 spominje perzijski car Kir II (559-529) koji će to ostvariti. Iz trećeg dijela knjige

¹³¹ Sporna je godina smrti kralja Uzije i početak Izaijina djelovanja. Prema Jeruzalemskoj bibliji bila je to 740. godina. To mišljenje slijede F.J.STENDEBACH, *Rufer wider den Strom*, 56; E. ZENGER, *Einleitung* 314; A.ROBERT/AFEUILLET, *Einleitung*, 505; W.H.SCHMIDT, *Einführung*, 218. Neki misle da se to dogodilo između 747/46 i 735/34.: W. EICHRODT, *Der Heilige in Israel*, 11; K.KOCH, *Die Propheten I*, 120; O.KAISER, *Grundriss*, 32,

saznajemo da se je narod vratio iz babilonskog sužanjstva, da obnavlja zemlju, grad i porušeni hram. Prema tome Izaijina knjiga nastajala je u razdoblju triju carstava: asirskog, babilonskog i perzijskog. B.Duhm (1847-1928) u svom komentaru Izaijine knjige 1892. preuzima misli J.G.Eichorna, proširuje ih i dijeli cijelu knjigu u **tri dijela**:

1. Iz 1-39 **Protoizaija** iz 8. stoljeća (Asirsko carstvo).
2. Iz 40-55 **Deuteroizaija** iz Babilonskog sužanjstva (Babilonsko carstvo).
3. Iz 56-66 **Tritoizaija** nakon Babilonskog sužanjstva (Perzijsko carstvo).

Knjiga je sastavljena prema dvočlanoj eshatološkoj shemi:

- a) Sud nad Izraelom (Iz 1-39)
- b) Spas za Izrael (Iz 40-66)

Postoje zajedničke oznake koje povezuju sva tri dijela u jednu cjelinu i opravdavaju zajednički naziv knjige. Bog je prikazan u svim dijelovima kao "Svetac Izraelov". Na srcu mu je napose Sion, Gora Gospodnja, Jeruzalem koji od pokvarenog i grešnog u Protoizaiji preko pročišćenog u Božjem sudu u Deuterizaiji postaje ciljem i stjecištem naroda u Tritoizaiji. Pojam "sveti ostatak" izražen raznim slikama, kao što su Šear Jašub (ime jednog od Izaijinih sinova), "sveto sjeme", "panj", "Emanuel", "ugaoni kammen", "mesijanski lik" "Sluga Jahvin" proteže se kroz sva tri dijela knjige. Cijela knjiga odiše velikom nadom i mesijansko-eshatološkim iščekivanjem.

Razlike su upadne ne samo s obzirom na različita povijesna vremena o kojima govore, nego i s obzirom na stil, jezik, i sadržaj. U Protoizaiji prevladava tema suda, u Deuteroizaiji tema spasenja, a u Tritoizaiji tema pravda.

7.1.3. PROTOIZAIJA (Iz 1-39)

I ta poglavlja ne čine jednu cjelinu i ne potječu iz istog povijesnog razdoblja ni od istog autora. U različitim povijesnim vremenima sve do kasno nakon egzila dodavani su izvornim Izaijinim riječima drugi tekstovi da bi njegovim autoritetom tumačile novonastale prilike. Tako je, prema nekima, povijesni dodatak (Iz 36-39) o bahatosti asirskog kralja Sanheriba, njegovu opsjedanju Jeruzalema u vrijeme judejskog kralja Ezekije (701) te Izaijinu proročanstvu da će se Sanherib, nakon što čuje jednu vijest, vratiti u svoju zemlju, preuzet velikim dijelom iz tzv. deuteronomističkog povijesnog djela, iz Druge knjige o kraljevima (2 Kr 18,13-20,19)¹³². "Mala Izaijina apokalipsa" (Iz 34-35) svojim sadržajem o sudu svim narodima i Edomu napose u 34., te o spasenju izabranog naroda u 35. poglavlju, pretpostavlja djelovanje Deuteroizaije i potječe nakon egzila iz 5. ili 4. stoljeća pr.Kr.

"Velika Izaijina apokalipsa" Iz 24-27 satkana od apokaliptičkih motiva židovske dijaspore kasnog perzijskog ili ranog helenističkog doba, od "proročkih liturgija" (Fohrer):

¹³² Nije jasno je li taj povijesni dodatak preuzet iz tog deuteronomističkog djela ili su deuteronomist i Izaijin učenik crpili iz zajedničkog izvora, što je vjerojatnije. Bilo kako bilo nepoznatom se autoru činilo prikladnim da tim dodatkom završi Izaijinu knjigu. To se dogodilo po svoj prilici prije nego su u Izaijinu knjigu ušli Deuteroizaija (Iz 40-55) i Tritoizaija (Iz 56-66). Povijesni dodatak sadrži u sebi nekoliko vrijednih podataka o samom Izaiji i njegovu izvornom navještanju (Iz 37,22,b.c-29) i možda je to bio razlog koji je vodio Izaijana učenika da ga uvrsti u Izaijinu knjigu.

eshatoloških hvalospjeva, psalama, molitava, mesijanskog slavlja na gori Sionu, potječe sigurno iz posužanjskog vremena 5. ili 4. stoljeća pr.Kr¹³³.

Idući u natrag isključivanjem poglavlja koja ne potječe od samog Izaije, došli smo manje više do izvornih njegovih tekstova koji se mogu podijeliti, prema većini autora **u tri velike skupine**:

7.1.3.1. Podjela knjige:

Većina komentatora dijeli knjigu u tri dijela isprekidana s tri velika umetka A-C:

1. Proročanstva o Judeji i Jeruzalemu (Iz 1-12).

U središtu te zbirke je tzv. Spomenica ili Knjiga o Emanuelu (Iz 6,1-9,6) iz sirijsko-efraimskog rata (734-733).

2. Proročanstva o stranim narodima (Iz 13-23). Tu ima izvornih Izaijinih tekstova izmiješanih s kasnijim dodacima.

Autentični tekstovi protiv Asirije (14,24-27), Kuša (18), Egipta (19-20), neimenovanih naroda (17,12-14). To su sile koje su ugrožavale Izrael Izaijina vremena.

Sporni tekstovi protiv Filistejaca (14,28-32), protiv Moaba (15-16), protiv Damaska i Efraima (=Sjeverno kraljevstvo).

Neautentični tekstovi zbog pretpostavljene povijesne situacije su: protiv Babilona (13,1-14; 21,1-10), Edoma, Arapa, Kedra (21,11-17), Tira i Sidona (23).

A) Velika apokalipsa iz vremena nakon egzila (Iz 24-27)

3. Zbirka prijetnji Jeruzalemu u obliku "jao" (Iz 28-33). Većinom izvorne riječi proroka Izaije iz njegova kasnijeg djelovanja (715-701), tzv. "asirski ciklus" koji završava "proročkom liturgijom", iz posužanjskog vremena, kako je Gunkel (1862-1932) nazvao 33 poglavlje¹³⁴.

B) Mala apokalipsa (Iz 34-35)

C) Povijesni dodatak (Iz 36-39 iz 2 Kr 18-20)¹³⁵.

Klaus Koch razlikuje četiri razdoblja Izaijina djelovanja, pa prema tome i **četiri dijela knjige**:

1. Društvenokritičko razdoblje prije Sirijsko-efraimskog rata (Iz 2-5)

2. Sirijsko-efraimski rat (Iz 7-9): Razdoblje od 734-732 iz vremena kralja Ahaza (736-716). Izaija zahvaća u politička zbivanja. Nakon neuspjeha povlači se i šuti (8,16-18)

3. Protuasirska pobuna pod vodstvom Ašdoda (Iz 10-23): Pobuna protiv Asirije pod vodstvom filistejskog grada Ašdoda od 713-711 u kojoj sudjeluje i judejski kralj Ezekija (716-687). Izaija hoda po Božjem nalogu tri godine gol i bos želeći pokazati što će zadesiti Egipat (Iz 20).

4. Protuasirska pobuna nakon smrti Sargona II. od 705. do opsjedanja Jeruzalema –701. (Iz 28-32; 36-39): Nakon smrti Sargona II. 705.dolazi do pobune u asirskom carstvu. Judejski kralj Ezekija koristi priliku, prestaje plaćati danak, sprovodi reformu, povezuje

¹³³ H.EISING, Jesaja 35,4-7a, J.SCHREINER (izd.), Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn-und Festtage 3B, Würzburg 1970, 129-139, ovdje 129; A.ROBERT/AFEUILLET, Einleitung in die Heilige Schrift I, Freiburg 1966, 501; 569-571; J.BECKER, Isaias – der Prophet und sein Buch, SBS 30, Stuttgart 1968,19..

¹³⁴ Usp. B.W.ANDERSON, Understanding the Old Testament, Engelwood Cliffs, New Jersey ³1957,301

¹³⁵ Usp. F.J.STENDBACH, Rufer wider den Strom. Sachbuch zu den Propheten Israels, Stuttgart 1985,58; W.H.SCHMIDT, Einführung in das Alte Testament, WdeG ⁵1995, 215-217; A.ROBERT/AFEUILLET, Einleitung in die Heilige Schrift I, 501; E.BEAUCAMP, Les prophetes d'Israel ou le drame d'une alliance, Paris 1987,124.

se s Babilonom koji se je već oslobodio i s Egiptom protiv čega ustaje prorok Izaija (Iz 31,1)¹³⁶.

Otto KAISER, oslanjajući se na Bernharda Duhmsa dijeli Izajino djelovanje u 5 razdoblja:

1. Rano djelovanje prije Sirijsko-efraimskog rata,
2. Sirijsko-efraimski rat,
3. Vrijeme između Sirijsko-efraimskog rata i propasti Sjevernog kraljevstva,
4. Vrijeme filistejskih ustanaka,
5. Vrijeme judejskog ustanka¹³⁷

7.1.3.2. Proročanstva o Judeji i Jeruzalemu (Iz 1-12)

Prvi dio knjige sastoji se od 5 zbirki, odnosno knjižica u središtu kojih je "Spomenica" ili knjiga o Emanuelu (Iz 6-9,6):

1. Sažetak Izajina propovijedanja (Iz 1,2-31)
2. Društveno-kritičko razdoblje prije sirijsko-efraimskog rata (Iz 2-4)
3. Izraelov put od osude do spasenja (Iz 5 + 9,7-11)
4. Knjiga o Emanuelu iz sirijsko-efraimskog rata (Iz 6,1-9,6)
5. Pjesma zahvalnica kao zaključak (Iz 12)¹³⁸

7.1.3.2.1. Sažetak Izajina propovijedanja (Iz 1,2-31)

Nakon naslova (1,1) u kojem su navedeni osobni podaci o Izaiji, njegovu viđenju o Judeji i Jeruzalemu iz vremena judejskih kraljeva Uzije, Jotama, Ahaza i Ezekije, otvara se prvo poglavlje kao "ogromna ulazna vrata"¹³⁹ kroz koja nas, po svoj prilici jedan od Izajinih učenika, uvodi u sadržaj cijele knjige. To je "Izajina knjiga u malome"¹⁴⁰, sažetak cjelokupnog Izajina propovijedanja pod vidikom hoda Božjeg naroda od **grieha** preko **suda** do **spasa**¹⁴¹. Odmah nakon naslova otvara se sudski proces protiv Izraela (1,2-3). Bog poziva za svjedoke nebo i zemlju i tuži svoj narod kojeg je podigao kao svoje sinove, ali su se oni odmetnuli od njega. Životinje kao što su vol i magarac znaju kome pripadaju i tko se za njih brine, a Izrael ne zna i ne razumije. Nepoznavanje i otuđenost od Boga opća je pojava u Izraelu, na što se je tužio već prorok Hošea. Bog objavljuje Izraelov grijeh pred čitavim svijetom.

Izraelov grijeh je religiozne i socijalne naravi. *Religiozne naravi* ukoliko se je Izrael odmetnuo od Boga, prezreo ga, okrenuo mu leđa (1,2-4), isprazno ga štuje (1,10-15) ili se odao idolopoklonstvu (1,29-31). Onima koji se oslanjaju na raskošna slavlja i kult, a gaze ljudska prava, Bog nemilosrdno poručuje: "Što će mi mnoštvo žrtava vaših? - govori Jahve - Sit sam ovnujskih paljenica i pretiline gojne teladi... Kad mi lice vidjeti dolazite, tko od vas ište da gazite mojim predvorjima? Prestanite mi nositi ništavne prinose, kad mi

¹³⁶ K.KOCH, Die Propheten I, 120;.

¹³⁷ O.KAISER, Grundriss, 33

¹³⁸ Usp. E.BEAUCAMP, Les prophetes d'Israel ou le drame d'une alliance, Paris 1987,124

¹³⁹ W. EICHRODT, Der Heilige in Israel. Jesaja 1-12, Stuttgart 1960,25.

¹⁴⁰ J.BECKER, Isaias, 45.

¹⁴¹ G. FOHRER je prepoznao u prvom poglavlju sažetak sveukupne Izajine poruke koji je sastavio jedan od njegovih učenika poslije njegove smrti. Vidi o tome W.H.SCMIDT, Einführung, 215; K.SCHUBERT, Bibel und zeitgemässer Glaube I: Altes Testament, Klosterneuburg 1965,209; E. ZENGER, Einleitung 305; O.KAISER, Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments 2. Die prophetischen Werke, Gütersloh 1994, 30; A.ROBERT/AFEUILLET, Einleitung, 502.

omrznu. Mlađaka, subote i sazive - ne podnosim zborovanja i opačine. Mlađake i svetkovine vaše iz sve duše mrzim - teški su mi, podnijeti ih ne mogu! Kad na molitvu ruke širite, ja od vas oči odvracam. Molitve samo množite, ja vas ne slušam. Ruke su vam u krvi ogrezle, operite se, očistite. Uklonite mi s očiju djela opaka, prestanite zlo činiti! Učite se dobrim djelima: pravdi težite, ugnjetenom pritecite u pomoć, siroti pomozite do pravde, za udovu se zauzmite." (Iz 1,11-17; usp. Am 5,21-25). Bez poštivanja čovjeka i njegovih prava pred Bogom ne vrijede ni žrtve, ni hodočašća, ni svetkovanje blagdana, ni molitve. Pravdi težiti i bližnjemu dobro činiti glavna je poruka ranog razdoblja Izaijina djelovanja.

Socijalne naravi ukoliko je pravda pogažena. U Jeruzalemu stoluju ubojice (1,21), ruke su im u krvi ogrezle (1,16), odgovorni u njemu pobratili su se s tatima, za mitom hlepe, za darovima lete, siroti pravdu uskraćuju, udovička parnica ne stiže k njima" (1,21-23). Bog poučava svoj narod preko proroka da nije dovoljno samo se zla čuvati, nego da treba dobro činiti, napose ugroženima i obespravljenima.

Božji sud: Izrael je radi svojih grijeha osjetio na sebi svu težinu Jahvine ruke: "Ta gdje da vas još udarim, odmetnici tvrdokorni? Sva je glava bolna, srce iznemoglo; od pete do glave nigdje zdrava mjesta, već ozlijede, modrice, otvorene rane, ni očišćene, ni povijene, ni uljem ublažene" (1,5-6). Zemlja je opustošena, gradovi opljačkani i popaljeni (1,7-8). Opis opustošene zemlje odgovara stanju u Judeji nakon što je asirski kralj Sanherib 701. god. ugušio protuasirski savez, zauzeo 46 judejskih gradova i opsjedao Jeruzalem¹⁴².

Spas: Tragični povijesni događaji nisu posljednja Božja riječ. Božji sud je u službi pročišćenja. Izaija živi od nade, čeka Jahvu koji je lice svoje sakrio od doma Jakovljeva i vjeruje da će se odmetnički grad, pročišćen u vatri kušnje, u budućnosti zvati "gradom pravednim, Tvrđom vjernosti" (1,26, usp. 8,17). Izvođeci sud nad svojim narodom Bog se služi Asirom kao "šibom" svoga gnjeva i brine se da "prut" kojim zamahuje ne uništi sav narod i kažnjava Asira kad je prekoračio mjeru i u srcu zasnovao zator (9,5-7). "Da nam Jahve nad Vojskama ne ostavi Ostatak, bili bismo ko Sodoma, Gomori slični" (1,9).

Ta shema: grijeh-sud-spasenje provlači se napose kroz prvu cjelinu knjige od 1-12 poglavlja¹⁴³.

7.1.3.2.2. Društveno-kritičko razdoblje prije sirijsko-efraimskog rata (Iz 2-4)

Ponovni naslov "Viđenje Izaije, sina Amosova, o Judeji i Jeruzalemu" (2,1) potvrđuje da Izaijina knjiga od početka nije bila jedna cjelina, nego da je sastavljena od više knjižica koje su kasnije složene u jednu knjigu. Naslov se odnosi ne samo na ovu malu zbirku prijetnji i obećanja (Iz 2,2-4), nego na cijeli prvi dio knjige (Iz 2-12).

Ova zbirka (Iz 2,2-4) obuhvaća društveno-kritičko razdoblje Izaijina djelovanja prije sirijsko-efraimskog rata.

Sastavljena je od tri cjeline:

¹⁴² W. EICHRODT, *Der Heilige in Israel*, 29 smatra da se takvo opustošenje Judeje dogodilo samo u vrijeme Sanheriba; R.KILIAN, *Jesaia 1-12*, str.22 ukazujući na Iz 22,1-4, gdje se također govori o velikom opustošenju, misli da se to moglo dogoditi i nakon 587; J.BLENKINSOPP, *Une histoire de la prophetie en Israel*. Cerf, Paris 1993, 139 misli da se to dogodilo u vrijeme rata s Damaskom i Izraelom 734., a ne u vrijeme Sanheriba.

¹⁴³ E. ZENGER, *Einleitung* 305

1. Pjesma o Gori Doma Gospodnjeg (2,2-5) u kojoj prorok prikazuje Sion, odnosno Jeruzalem kakav bi trebao biti,
2. Jeruzalem kakav jest i nad kojim Bog izvodi svoj sud (2,6-4,1),
3. Sveti Ostatak pročišćen Božjim sudom.

Pjesma o Gori Gospodnjoj i Svetom ostatku uokviruje Božji sud nad Jeruzalemom.

Pjesma o Gori Doma
Gospodnjeg (2,1-5)

Sveti ostatak pročišćen
Božjim sudom (4,2-6)

Sud Jeruzalemu (2,6-4,1)

7.1.3.2.2.1. Pjesma o Gori Doma Gospodnjeg (2,2-5)

Pjesmu o Gori Gospodnjoj nalazimo i u proroka Miheja (Mi 4,1-5) Većina autora smatra da ne potječe ni od Izaije ni od Miheja nego iz posužanjskog vremena¹⁴⁴.

Po svom sadržaju spada među najsmionije vizije čovječanstva: vizija zdravog Božjeg svijeta na kraju dana, u kojem će svi narodi “mačeve prekovati u plugove, a koplja u srpove (2,2-5). Vizija tog i takvog svijeta ne ostvaruje se ratom niti načelom rimskog pjesnika Vergila¹⁴⁵ “*parcere subjectis et debellare superbos*” (poštedjeti pokorene, oružjem podjarmiti ohole). Nije to “*pax romana*”, ni “*pax americana*”, nije ni samo unutarnji mir srca, nego plod Božjeg djelovanja s uzvišene Gore Doma njegova, sa Siona u Jeruzalemu u posljednje dane naše povijesti. Slava Božja koja će se očitovati na kraju dana privlačit će sva plemena i narode; dolazit će tražiti “Boga Jakovljeva” da ih nauči hoditi svojim putovima, i da žive u skladu s njegovim Zakonom. Kad se to dogodi, narodi će sami od sebe prestati naoružavati se, učiti se ratovanju i voditi ratove. Sveopći mir koji će zavladata odrazit će se i u svakidašnjici malog čovjeka koji će “mirno živjeti pod lozom vinovom, i pod smokvom svojom, i nitko ga neće plašiti” (Mih 4,4). Vizija proroka Izaije obvezuje Izraela da hodi u svjetlosti Jahvinoj i osvjetljuje put svim narodima do Gore Doma Gospodnjeg. Da će Bog dovesti sve narode na svoju Goru, da će gledati njegovu Slavu, da će uzeti sebi između njih svećenike i levite, najavljuje i Treći Izaija (Iz 66,18-23) i time završava knjiga proroka Izaije.

7.1.3.2.2.2. Sud Jeruzalemu (2,6-4,1),

Izaija prikazuje Jeruzalem iz vremena kralja Uzije i njegova sina Jotama. To je razdoblje ekonomskog blagostanja; zemlja je puna srebra i zlata; blagu kraja nema, konjima i kolima broja nema (2,7). U isto vrijeme vlada socijalna nepravda i vjersko licemjerje. Glavno obilježje Izaijina djelovanja iz tog vremena je nemilosrdna kritika društva i religiozne prakse u Jeruzalemu i Judeji. Izaija je tu, po svoj prilici, pod utjecajem proroka Amosa koji je prognan iz Sjevernog u Južno kraljevstvo (Am 7,10sl.)¹⁴⁶. I to razdoblje je prikazano prema shemi: grijeh-sud-spasenje.

¹⁴⁴ Vidi o tome: E. ZENGER, Jesaja 2,1-5, u: J.SCHREINER (izd.), Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn- und Festtage 1A Würzburg 1971,9-19, ovdje 17. R.KILIAN, Jesaia 1-12, 28; A.DEISSLER, Zwölf Propheten II,50, H.W.WOLF, Dodekapropheten. Micha (3,1-6,16), Neukirchen Verlag, 88 sl.; G.LOHFINK, Wo werden die “Schwerter zu Pflugscharen”?, u ISTI, Wem gilt die Bergpredigt? Freiburg 1988,161-192, ovdje 163 bilj. 6.

¹⁴⁵ VERGIL, Buc. IV (napose 11-17) cit. prema G. LOHFINK, Wem gilt die Bergpredigt? Freiburg 1988, 166, bilj.22.

¹⁴⁶ K.KOCH, Die Propheten I, 130; J.BLENKINSOPP, Une histoire, 139.

7.1.3.2.2.3. Grijesi Jeruzalema i Judeje (Iz 2,6-4,1)

Glavni grijeh, iz kojeg proizlaze svi drugi grijesi i svako drugo zlo, jest ljudska bahatost, oholo srce, drskost ponositih očiju bilo u pojedinca, skupine ili naroda (Iz 2,11.17; 3,16; 10,12.15; 14,11-15)¹⁴⁷. Poput Amosa u Sjevernom kraljevstvu (Am 5,20) Izaija govori u Južnom kraljevstvu o danu Gospodnjem koji će biti dan užasa. Izrael je zaboravio svoga Boga, okrenuo se praznovjerju i idolima, zemlja je puna vračeva, gatara, kumira i idolopoklonstva (2,6-8). Starješine i glavari zavode narod, pljačkaju, tlače i gaze lice siromaha: "Vinograd ste moj opustošili, u vašim je kućama što oteste siromahu" (3,14-15). U Jeruzalemu vlada bezvlađe, ljudi se glože jedan s drugim, i svaki s bližnjim svojim; dijete nasrće na starca, prostak na odličnika (3,5). "Jeruzalem se ruši, i pada Judeja, jer im se jezik i djela Jahvi protive, te prkose pogledu Slave njegove. Lice njihovo protiv njih svjedoči, razmeću se grijehom poput Sodome i ne kriju ga, jao njima, sami sebi propast spremaju" (3,8-9).

Kao što Amos kritizira raskoš žena Samarijanki (Am 4,1-3), tako i Izaija oholost i raskoš žena grada Jeruzalema. "Što se to ohole kćeri sionske te ispružena vrata hode, okolo okom namiguju, koracima sitnim koracaju, grivnama na nozi zveckaju?" (3,16-23; usp.32,9sl.). Izaija nabraja 21 ukras kojim su se jeruzalemske dame kitile i uljepšavale. I one su svojim raskošnim životom doprinijele općoj iskvarenosti Jeruzalema.

7.1.3.2.2.4. Božji sud protiv svih oholih i bahatih

Jahve, Gospod nad Vojskama, ustaje i dolazi na sud protiv vođa u narodu; optužuje ih zbog pljačke i tlake siromaha (3,13-15), zbog bahatosti i oholosti, najavljuje im dan užasa kad će se skršiti ljudska oholost i poniziti ljudska bahatost: "Ohol pogled bit će skršen, i bahatost ljudska ponižena. Jahve će se uzvisiti, on jedini - u dan onaj. Da, bit će to dan Jahve nad Vojskama, protiv svih oholih i bahatih, protiv sviju što se uzvisiše, da ih obori; protiv svih cedrova libanonskih i svih hrastova bašanskih; protiv svih gora uznositih i svih bregova uzdignutih; protiv svake visoke tvrđe, i svih tvrdih zidina; protiv svega brodovlja taršiškog, i svih brodova raskošnih. Oholost ljudska skršit će se, i bahatost ljudska poniziti, Jahve će se uzvisiti, on jedini, - u dan onaj, i kumiri će netragom nestati" (2,11-18).

Jeruzalemskim ženama prijeti da će strgnuti s njih u "onaj dan" sav njihov nakit i bit će im "mjesto miomirisa, smrad; mjesto pojasa, konopac: mjesto kovrča, tjeme obrijano; mjesto gizardave halje, kostrijet; mjesto ljepote, žig"(3,24). Ostat će udovice i sedam će se od njih boriti za jednog čovjeka da im podigne potomstvo (3,25-4,1).

7.1.3.2.2.5. Spas za Jeruzalem (4,2-6).

Zbirka završava vizijom svetog Ostatka. Nakon što Gospod dahom suda spere ljagu kćeri sionskih i obriše s Jeruzalema krv prolivenu, nastanit će se ponovno na Gori sionskoj i oni "koji ostanu na Sionu i prežive u Jeruzalemu, zvat će se 'sveti' i bit će upisani da u Jeruzalemu žive (4,2-6). Bog vodi svoj narod preko suda k spasenju. O tome govori i sljedeća zbirka tekstova, sabranih većinom iz vremena prije sirijsko-efraimskog rata.

¹⁴⁷ Vidi o tome K.KOCH, Die Propheten I,131-133.

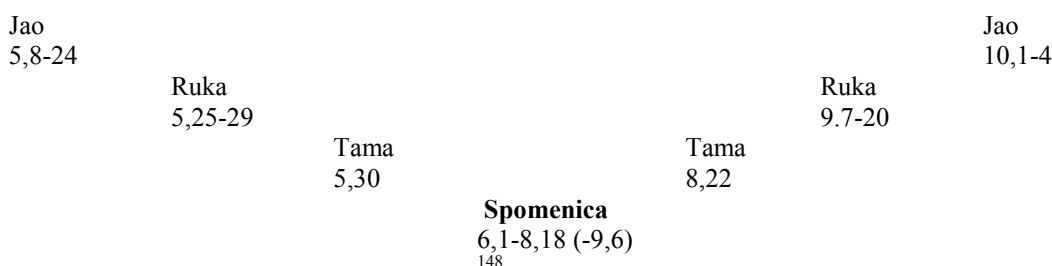
7.1.3.3. “Spomenica” s trostrukim okvirom (Iz 5,1-10,4)

Spomenica, kojoj pjesma o vinogradu prethodi kao prolog (Iz 5,1-7) uokvirena je trostrukim okvirom:

Vanjski okvir tvori sedmerostruki “jao” (5,8-24 + 10,1-4),
srednji okvir pjesma o ispruženoj ruci (5,25-29 + 9,7-20) i
unutarnji okvir tmina (5,30 + 8,22).

Shematski izgleda to ovako:

Pjesma o vinogradu (5,1-7) kao prolog

7.1.3.3.1. Pjesma o vinogradu (5,1-7)

Izaija, "genijalni pjesnik", kako ga označuje Jeruzalemska biblija, pjeva, po svoj prilici na blagdan sjenica, prije sirijsko-efraimskog rata, pjesmu, "uzor-djelo svjetske literature"¹⁴⁹, "svojemu dragome" i "njegovu vinogradu". Neki vide u njoj savršeni uzor starozavjetne parabole s alegoričnim crtama, drugi pak ljubavnu ili čak seksualnu pjesmu. Nekima ona izgleda kao optužnica u pravom smislu riječi, a nekima opet kao mudrosna pjesma (hbr."hiddah") sa skrivenim smislom koja poziva slušatelje da ga sami otkriju¹⁵⁰.

U jesenskom blagdanskome raspoloženju nakon berbe izgledalo je žiteljima Jeruzalema i Judeje da Izaija pjeva pjesmu o svom prijatelju vinogradaru kojem je vinograd podbacio. Budući da je vinograd u Bibliji dvoznačan pojam i da u erotskom govoru često simbolizira "dragu", odnosno "zaručnicu" (Pj 1,6; 2,15; 8,11-12), slušateljima se moglo činiti da Izaija iznosi "ljubavnu baladu" o svom prijatelju koji je sve poduzeo da pridobije svoju dragu, ali bez uspjeha.

Bilo kako bilo smisao parabole ostaje zagonetan sve do kraja. Prorok je tako i htio da bi slušatelji mogli nepristrano presuditi, i ne znajući, protiv samih sebe. Da se u slici vinograda ipak ne radi ni o vinogradu ni o “dragoj” u pravom smislu riječi, nego o Izraelu, i da “dragi” nije nitko drugi nego Bog, to će slušatelji saznati tek na kraju pjesme. Do te spoznaje Izaija ih vodi umjetničkom vještinom korak po korak.

¹⁴⁸ U.BERGES, Das Buch Jesaja. Komposition und Endgestalt, Freiburg 1998,94.

¹⁴⁹ A.DEISSLER, Dann wirst du Gott erkennen, 65

¹⁵⁰ Vidi H.JUNKER, Die literarische Art von Is 5,1-7, Bibl. 40 (1959), 259-266; P.HÖFFKEN, Probleme in Jesaja 5,1-7, BZ (?) ,394-410; R.KILIAN, Jesaia 1-12, Echter-Verlag 1986, 39; E.A.SCHÄCHTER, Jesaja 5,1-7, in J.SCHREINER (Hrsg.), Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn- und Festtage 3A, Würzburg 1972,74-78; L.NEVEU; Le chant de la vigne Is 5,1-7, u: Vingt-septieme dimanche ordinaire, Assemblies du Seigneur 58, ed. Cerf 1974, 4-9; O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, ATD 17, Göttingen 1960, 45-49.

Pjesma se odvija u četiri oprečna odsjeka¹⁵¹:

1. Mnogovrsna i uzaludna briga vlasnika oko vinograda (5,1c.d.2):

Izaija započinje svoju pjesmu o svom prijatelju koji je imao vinograd na idealnom mjestu i koji je brižno uzgajao, što se vidi iz 5 poduzetih radnji:

- "okopa ga"
- "iskrči kamenje"
- "posadi ga lozom plemenitom"
- "podiže posred njega kulu"
- "metnu u nj tijesak."

Unatoč idealnom položaju i svestranom trudu vlasnika, vinograd ne rađa groždem nego vinjagom.

2. Poziv stanovnika Jeruzalema i Judeje da preuzmu ulogu suca (5,3-4)

Nakon što je vinograd podbacio, Izaija pušta svog prijatelja, kojeg još uvijek ne odaje, da sam progovori i da pozove stanovnike Jeruzalema i Judeje da preuzmu ulogu suca između njega i njegova vinograda: "Sad, žitelji jeruzalemski i ljudi Judejci, presudite između mene i vinograda mojega. Što još mogoh učiniti za svoj vinograd pa da nisam učinio? Nadah se da će uroditi groždem, zašto vinjagu izrodi?" (5,3-4). Iz pitanja su slušatelji mogli shvatiti da se u pjesmi ne radi o vinogradu u pravom smislu riječi, jer protiv njega se ne može voditi sudski proces, nego o vinogradu ukoliko simbolizira "dragu". Pitanjem je Izaija uvukao svoje slušatelje u zbivanje radnje kao nekoć prorok Natan kralja Davida (2 Sam 12,1-7) i prisilio ih da presude između njegova prijatelja i drage mu. Presuda je jasna, treba je samo izreći. Krivnja nije na strani "dragoga" nego "drage". Ne čekajući da je oni izreknu, izriče je sam vlasnik vinograda:

3. Mnogovrsne kazne koje vlasnik izriče svom "vinogradu" odgovaraju mnogovrsnoj brizi: "No, sad ću vam reći što ću učiniti od svog vinograda:

- plot ću mu soriti da ga opustoše,
- zidinu razvaliti da ga izgaze.
- U pustoš ću ga obratiti, ni obrezana ni okopana,
- nek u drač i trnje sav zaraste;
- zabranit ću oblacima da dažde nad njime" (5,5-6).

Iz presude, napose njezinih završnih riječi, slušatelji su mogli biti poljuljani u svom dosadašnjem uvjerenju da im Izaija pjeva ljubavnu pjesmu o nekom svom prijatelju. Ako vlasnik vinograda može zabraniti oblacima da dažde nad njim, onda se tu ne radi o običnom Izaijinu prijatelju i njegovim ljubavnim jadima zbog neplodne i nevjerne mu drage, nego o Bogu. Ako je pak "dragi", o kojem Izaija pjeva, Bog, onda je i "draga", koju vinograd simbolizira, Izrael. Ukoliko to još nisu shvatili, Izaija će im završnim retkom otkriti svu tajnu parabole.

4. Rješenje zagonetke: vlasnik je Jahve, vinograd je dom Izraelov.

"Vinograd Jahve nad Vojskama dom je Izraelov; izabrani narod njegov ljudi Judejci.

Nadao se pravdi, a eto nepravde, nadao se pravičnosti, a eto vapaja" (5,7).

Pjesmom o vinogradu Izaija je u duhu proroka Hošee na slikovit način opjevao Božju povijest s Izraelom, njegovu beskrajnu ljubav i Izraelovu nevjernost, sažetu u dvije riječi

¹⁵¹ Usp. L.NEVEU, nav. dj. 4.

"nepravda" i "vapaj" kao posljedica. Što to znači prorok je detaljno razradio u sedmerostrukom "jao" koji slijede neposredno nakon pjesme.

7.1.3.3.2. Vanjski okvir Spomenice - Sedmerostruki "jao" (Iz 5,8-24 + 10,1-4)

Želeći osvjetliti Izraelovu krivnju, a ujedno i sažeti svoje društveno-kritičko propovijedanje iz ranijeg razdoblja, Izaija se, po uzoru na proroka Amosa (Am 5,7.16.18; 6,1), poslužio posebnom proročkom književnom vrstom koju su naši bibličari, oslanjajući se na Jeruzalemsku bibliju, nazvali, ne sasvim adekvatnim izrazom, "kletvom" (fr. "maledictions"; nj. "Weherufe"), a koja potječe iz pogrebnog obreda. Hebrejski izraz "hoj" (jao) početak je pogrebne naricaljke, kojom se oplakuje pokojnik, primjerice: "Jao, brate moj!" "Jao, sestro moja!" "Jao, gospodaru!" "Jao, veličanstvo!" (1 Kr 13,30; Jer 22,18). Možda bi bilo više u duhu hrvatskog jezika nazvati tu vrstu proročkog naviještanja "zlopojkom" ili "proročkim jaukom". Tom vrstom služili su se uglavnom proroci na čelu s Amosom (Am 5,7.16.18; 6,1) za kojim se najviše poveo Izaija (Iz 5,8-24; 10,1-4; 28-31,5), manje Mihej (Mi 2,1-5), Jeremija (Jer 22,13-19), Ezekiel (Ez 7,5-26) i Habakuk (Hab 2,6-20). Tom vrstom služio se i Isus u svom propovijedanju prijeteći galilejskim gradovima, pismoznancima, farizejima i bogatašima (Mt 11,21-24; 23,13-36; Lk 11,39-52).

Zlopojka je sazdana od dva dijela: od karanja i od prijetnje. Prvi dio ukazuje na grijeh bilo socijalne bilo religiozne naravi zbog kojeg prorok kori bilo pojedinca bilo sav narod, a drugi dio je Božji odgovor na zločin, a to je sud, odnosno kazna¹⁵². Izaija se obrušio u njima nemilosrdno na vodeće slojeve društva koji stilom svoga života ruše moralno-religiozni red u Izraelu, a to su nesavjesni kapitalisti, raskošni hedonisti, namjerni prekršitelji Božjeg Zakona koji se rugaju Bogu i proroku, podmitljivi suci koji izvrću istinu i pravo, samovoljni službenici koji ozakonjuju nepravdu¹⁵³. Božji odgovor na sve to jest egzil!

7.1.3.3.2.1. Prvi jao (5,8-10)

Upućen je "tajkunima" ondašnjeg vremena, koji kuću kući primiču i polje s poljem sastavljaju, dok ne zauzmu cijelo mjesto te postanu jedini u zemlji. Veleposjednici su tom grabežljivošću stvarali proletarijat u Božjem narodu, najamnike i robove. Tko nema zemlje smatran je robom i najamnikom i kao takav bez prava i utjecaja u javnom životu. Zemlja kao Božji dar nije se smjela otuđivati (Lev 25,23; 1 Kr 21). Izgubiti očevinu značilo je izgubiti Božji blagoslov. Stoga Izaija u drugom dijelu zlopojke (5,9-10) najavljuje propast i prokletstvo. "Na uši moje reče Jahve nad Vojskama: 'Doista, mnoge će kuće opustjeti, velike i lijepe, bit će bez žitelja. Deset rali vinograda dat će samo bačvicu, mjera sjemena dat će samo mjericu". Oteto- proketo, vrijedi za sva vremena.

7.1.3.3.2.2. Drugi jao (5,11-15)

Sazdan je kao i prvi od karanja (5,11-12) i suda (5,13-17). Usko je vezan uz prvi, proizlazi iz njega, kao što bahatost, **razuzdanost i proždrljivost** proizlazi iz bogatstva, lakomosti i grabežljivosti. U optužbi prorok kritizira osobni život vodećih slojeva koji se po raskošnim

¹⁵² Vidi C.WESTERMANN, Theologie, 111-119.

¹⁵³ Vidi O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 49-56, ovdje 56; W. EICHRODT, Der Heilige in Israel, 68-78.

gozbama uz zvučne tonove glazbe tove i opijaju te postaju tupi i slijepi za Boga i njegova djela: “Jao onima što već jutrom na uranku žestokim se pićem zalijevaju i kasno noću sjede vinom raspaljeni. Na gozbama im harfe i citare, bubnjevi i frule uz vino, a za djelo Jahvino ne mare, ne gledaju djelo ruku njegovih” (5,11-12; usp. Am 6,1-7).

U drugom dijelu zlopojke prorok najavljuje nemilosrdni sud Božji, ropstvo, glad i žeđ, pustoš i ruševine: “Stoga će u ropstvo narod moj odvesti, jer nema razumnosti, odličnici njegovi od gladi će umirati, puk njegov od žeđi će gorjeti. Da, Podzemlje će razvaliti ždrijelo, razjapiti će ralje neizmjerne da se u njih strmoglave odličnici mu i mnoštvo sa svom grajom i veseljem. Smrtnik će nikom poniknuti, ponizit se čovjek, oborit će se pogled silnih. Jahve nad Vojskama uzvisit će se sudom, i Bog će sveti otkriti svetost svoju. Jaganjci će pasti kao na pašnjacima, a jarci će brstiti po ruševinama bogataškim” (5,13-17).

7.1.3.3.2.3. Treći jao (5,18-19)

Odnosi se na one koji se protive Izaiji i **koji se rugaju Božjoj sporosti** govoreći: “Neka pohiti, neka poteče s djelom svojim da bismo ga vidjeli, neka se približi i završi naum Sveca Izraelova da bismo znali” (5,19). Izaija im objavljuje da takvim stavom navlače na se krivnju “volovskom užadi i grijeh kolskim konopcem” (5,18).

7.1.3.3.2.4. Četvrti jao (5,20)

Protiv onih koji **izvrću moralne vrijednosti**, “koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlost prave, a od svjetlosti tamu, koji gorko slatkim čine, a slatko gorkim” (5,20; usp Am 5,15).

7.1.3.3.2.5. Peti jao (5,21)

Tiče se onih koji se ne oslanjaju na Božju mudrost nego na svoju vlastitu “koji su **mudri u svojim očima** i pametni sami pred sobom” .

7.1.3.3.2.6. Šesti jao (5,22-24)

Odnosi se na **korumpirane suce, sklone piću i mitu**: “Jao onima koji su jaki u vinu i junaci u miješanju jakih pića; onima koji za mito brane krivca, a pravedniku uskraćuju pravdu!”

U drugom dijelu zlopojke prorok na slikovit način opisuje propast onih koji su odbacili Zakon Jahve nad Vojskama i prezreli riječ Sveca Izraelova: “Zato, kao što plameni jezici proždiru slamu i kao što nestaje suha trava u plamenu, tako će korijen njihov istruniti, poput praha razletjet se pupoljak njihov” (5,24a).

7.1.3.3.2.7. Sedmi jao (10,1-4)

Odvojen “Spomenicom” (Iz 6,1-9,6) od svoje cjeline (5,8-24a), upućen je državnim **službenicima koji izdaju nepravedne odredbe**, ispisuju tlačiteljske propise; uskraćuju pravdu ubogima, otimaju pravo sirotinji, pljačkaju sirote i udovice zgrćući na taj način veliko bogatstvo (10,1-2). U drugom dijelu prorok u obliku pitanja najavljuje tim samovoljnim birokratima kaznu i propast koja će im doći izdaleka, po svoj prilici od Asiraca, i nitko i ništa ih neće moći izbaviti bilo ropstva bilo smrti: “Što ćete činiti u dan

kazne kad izdaleka propast dođe? Komu ćete se za pomoć uteći, gdje ostaviti blago svoje, da se ne morate među roblje pognuti, pasti među poklanima?” (10,3-4).

Završni redak sedmerostrukog jauka donosi opravdanje zašto Izrael mora ići u ropstvo i smrt: “jer odbaciše Zakon Jahve nad Vojskama i prezreše riječ Sveca Izraelova” (5,24b). Budući da je Izrael odbacio Božji Zakon i prezreo Božju riječ, izazvao je na se Božji gnjev i ispruženu Božju ruku, o čemu govori slijedeća pjesma:

7.1.3.3.3. Srednji okvir Spomenice - Pjesma o ispruženoj Božjoj ruci (5,25-29 + 9,7-20)

Pjesma o Božjem gnjevu i ispruženoj ruci povezana je porijeklom i sadržajem s pjesmom o vinogradu (5,1-7) i sa sedmerostrukim jaukom (5,8-24 + 10,1-4)¹⁵⁴. Potječe iz istog vremena, iz ranog razdoblja Izajijina djelovanja prije sirijsko-efraimskog rata¹⁵⁵. Njihovu povezanost razbio je konačni redaktor umetnuvši između njih Izajijinu spomenicu, odnosno Knjigu o Emanuelu (Iz 6,1-9,6). Pjesma o Jahvinu gnjevu i ispruženoj ruci sastoji se od pet kitica gotovo s istim pripjevom: “Na sve to gnjev se njegov neće smiriti, ruka će mu ostati ispružena” (Iz 9,11.16.20; 10,4; 5,25). Pjesma se u obliku proročko-povijesnog osvrtu bavi poviješću Sjevernog kraljevstva, njegovom nevjernošću i Božjom odmazdom. Oblikom i sadržajem podsjeća na Amosovu pjesmu o Božjoj odmazdi također u pet kitica od kojih svaka, nakon opisa pojedine kazne, završava istim pripjevom: “pa ipak se ne obratiste k meni” (Am 4,6.8.9.10.11).

7.1.3.3.3.1. Prva kitica: Protiv preziratelja Božje riječi (9,7-11)

Prva je kitica posvećena Božjoj riječi (dabar) koju je Bog, kako se iz pjesme vidi, u vrijeme blagostanja poslao protiv Izraela, tj. Sjevernog kraljevstva, koju je on ohola i naduta srca prezreo, zbog čega je Bog podigao protiv njega njegove neprijatelje. “Gospod posla riječ protiv Jakova, i ona pade na Izrael. Sazna je sav narod njegov, Efraim i stanovnici Samarije koji govorahu naduta i ohola srca: ‘Opeke nam popadaše, gradit ćemo od tesanika; sasjekoše nam divlje smokve, cedre ćemo posaditi.’ Al’ Jahve podiže na brdo Sion njegove protivnike i podbada neprijatelje njegove: Aram s istoka, Filistejce sa zapada, da svim ustima proždiru Izrael. Uza sve to, gnjev se njegov neće smiriti, ruka će mu ostati ispružena” (9,7-11).

Govoreći o Božjoj riječi, gotovo kao o osobi koju se može poslati, prorok je udario temelje budućoj teologije Božje riječi koju će razviti posebice deuteronomisti (Pnz 32,47) i Deuteroizajija (Iz 55,10sl.). U pjesmi se spominju sva četiri imena Sjevernog kraljevstva kojima prorok obuhvaća raniju i kasniju Izraelovu povijest: Jakov, Izrael, Efraim i Samarija. Sav je Izrael bio upoznat s Božjom riječju i sav ju je Izrael “naduta i ohola srca” prezreo. Ljudska oholost je, kako smo već vidjeli, glavni grijeh u očima proroka Izaije, izvor svih zala, pa i preziranja Božje riječi. Oholost graditelja Babilonske kule osjeća se u riječima stanovnika Samarije: “Opeke nam popadaše, gradit ćemo od tesanika; sasjekoše nam divlje smokve, cedre ćemo posaditi” (9,9; usp. Post 11,1-4). Neprijatelj ne može

¹⁵⁴ R.KILIAN, Jesaja 1-12, 15sl. misli da je kasniji redaktor povezao pjesmu o Božjem gnjevu i ispruženoj ruci sa sedmerostrukim jaukom i pjesmom o vinogradu. J.BECKER, Isaias – der Prophet und sein Buch, Stuttgart, 1968, 60 sl. smatra da je redaktor povezao pjesmu o ispruženoj Božjoj ruci (Iz 9,7-10,4) sa zbirkom 10,5-12,6 u jednu cjelinu prema shemi “propast – spasenje” (Unheil-Heil) s naglaskom na spasenje.

¹⁵⁵ Sporno je među komentatorima da li pjesma potječe prije ili poslije sirijsko-efraimskog rata. O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 107 i K.KOCH, Die Propheten I, 133 zastupaju mišljenje da potječe prije spomenutog rata, a R.KILIAN, Jesaja 1-12,75 misli da je pjesma proročko razmatranje sudbine Sjevernog kraljevstva i da je nastala nakon sirijsko-efraimskog rata (nakon 733. god.pr.Kr.).

toliko porušiti, koliko Izrael može sagraditi, ali ne s Bogom, već vlastitim silama. Izrael u svojoj oholosti želi biti sam graditelj svoje vlastite ljepše budućnosti. To je u očima proroka otpad od vjere što je izazvalo Božji gnjev i ispruženu ruku. Bog se poslužio Izraelovim povijesnim neprijateljima Aramejcima i Filistejcima da uništi njegovu oholost. Ispružena Božja ruka je simbol Božje moći kojom stvara i spašava, miluje i udara. Izrael je u svojoj povijesti doživio ispruženu Božju ruku kao onu koja ga je spasila. Bog je “jakom rukom i ispruženom mišicom” izveo svoj narod iz Egipta, ističe deuteronomistička teologija gotovo u obliku vjeroispovijesti (Pnz 4,34; 5,15; 7,19; 11,2; 26,8; Iz 50,2; Jer 32,21 itd.). Težinu ispružene Božje ruke Izrael bi osjetio uvijek kad bi se udaljio od njega. Bog ga je udarao često nemilosrdno, o čemu svjedoči i ova pjesma, da ga vrati k sebi. Dok se to ne dogodi, “gnjev se njegov neće smiriti ruka će mu ostati ispružena”, odzvanja pripjev pjesme (9,11).

7.1.3.3.3.2. Druga kitica: Protiv vođa i naroda (9,12-16)

U prvoj kitici je oholost i nadutost glavni razlog zašto je Bog u gnjevu ispružio svoju ruku protiv Izraela, u drugoj pak njegova bezbožnost i zloća. Prorok se u ovoj kitici osvrće, po svoj prilici, na tragične događaje iz devetog stoljeća kad je Jehu u “krvavoj revoluciji” istrijebio dinastiju Omrijevića (2 Kr 9-10). Unatoč svim iskušenjima koja su Izrael snašla, on se nije obratio nego je ostao “bezbožan i zao”, zbog čega ga je Bog ponovno udario od vrha do dna tj. sav narod, velike i male, “glavu i rep”, one koji vode i koji se daju voditi. “Ali se narod nije obratio onom koji ga je bio, ne tražiše Jahvu nad Vojskama. Zato Jahve odsječe Izraelu glavu i rep, palmu i rogoz u jednom danu. Starješina i odličnik – to je glava; prorok, učitelj laži – to je rep. Oni što vode narod taj, zavode ga, a koji se voditi daju, propali su. Stoga mu Gospod neće poštediti mladića, sirotama njegovim i udovicama smilovat se neće. Sav je taj narod bezbožan i zao, na sva usta bezumno govori. Na sve to gnjev se njegov neće smiriti, ruka će mu ostati ispružena” (9,12-16).

7.1.3.3.3.3. Treća kitica: Ratovi unutar Izraelovih plemena (9,17-20)

Kad se naruše religiozni odnosi, narušavaju se i socijalni. Iz Izraelove oholosti i bezbožnosti rađa se sebičnost, nesloga, mržnja i rat unutar Izraelovih plemena, napose unutar Josipova plemena između Manašea i Efraima, te između njih i Judina plemena. Kao što požar guta šumsku guštaru, tako se Izraelova plemena uništavaju u ratnom vihoru. Možda Izaija misli na burna vremena Sjevernog kraljevstva kad se nakon smrti Jeroboama II. u dvadesetak godina od 743-722 izredalo 6 kraljeva koji su jedan drugome skidali glavu. Možda misli i na rat između Sjevernog i Južnog kraljevstva u vrijeme Joaša (798-783) i Amasje (796-781) o čemu govori 2 Kr 14,8sl, a možda i na Sirijsko-efraimski rat u kojem je Sjeverno kraljevstvo skupa sa Sirijom napalo Južno kraljevstvo. Zbog svega toga gnjev i ispružena Božja ruka ostaju nad Izraelom.

“Da, bezbožnost se kao oganj razmahala, drač i trnje proždire, pa upali šumsku guštaru, stupovi se dima podižu. Plamti zemlja od gnjeva Jahvina, narod ognju hrana postaje. Nitko ni brata svoga ne štedi, svatko jede meso svog susjeda. Proždire zdesna, i opet je gladan; guta slijeva, i opet sit nije: Manaše Efraima, Efraim Manašea, obojica zajedno Judu. Na sve to gnjev se njegov neće smiriti, ruka će mu ostati ispružena” (9,17-20).

7.1.3.3.4. Četvrta kitica: Potres (5,25)

Budući da Izrael ostaje i dalje slijep i ne vraća se Bogu, ispružena Božja ruka služi se u ovoj kitici prirodnim pojavama, snažnim potresom, da privuče k sebi svoj narod. Neki misle da Izaija ima u vidu potres o kojem govori i prorok Amos (Am 1,1) koji se dogodio u vrijeme kralja Uzije i koji se zbog razorne moći dugo pamtio¹⁵⁶. Broj mrtvih bio je toliki da ih se ni pokopati nije moglo. Neukopani mrtvi sloveli su kao prokleti. "Zato se raspali gnjev Jahvin protiv njegova naroda, i on diže ruku na nj i udari ga, te se potresoše gore: trupla njihova leže ko smeće po ulicama, ali gnjev se njegov još ne smiri, ruka mu je sveđer podignuta" (5,25).

7.1.3.3.5. Peta kitica: Narod izdaleka (5,26-29)

U ovoj posljednjoj kitici ispružena Božja ruka služi se neimenovanim narodom izdaleka da udari svoj narod. Strpljivosti Božjoj došao je kraj. Izrael je ostao nepopravljiv. Posljednji Božji udarac bit će kraj Izraelu. Prorok misli na asirsku velesilu koja će 722. god. pr. Kr. uništiti Sjeverno kraljevstvo. Opis vojske i opreme tog neprijatelja izdaleka spada literarno među najljepše stranice Biblije¹⁵⁷. "On (=Bog) podiže stijeg ratni narodu dalekom, zazviždi mu na kraj zemlje, i gle: brzo, spremno hita. U njemu nema trudna ni sustala, ni dremaljiva niti snena, oko boka pojas ne otpasuje, na obući ne driješi remena. Strijele su mu dobro zašiljene, lukovi mu svi zapeti, kremen su kopita konja njegovih, vihor su točkovi bojnih mu kola. Rika mu je ko u lava i riče ko lavovi mladi, reži, grabi plijen i odnosi, a nikoga da mu ga istrgne" (5,26-29).

7.1.3.4. Unutarnji okvir Spomenice (5,30 + 8,22): Tmina

Vrijeme asirske najeze prorok opisuje kao vrijeme "tmine" i "tjeskobe": "Pogledaš li zemlju – sve tmina, tjeskoba, svjetlost proguta tmina oblačna" (5,30). To je kontekst u koji je prorok umetnuo svoju "Spomenicu", sazdanu na slijedeći način:

7.1.3.4. Spomenica - Knjiga o Emanuelu (6,1-8,18 (-9,6))

Struktura knjige¹⁵⁸:

Tmina 5,30				Tmina 8,22
	Poziv 6,1-11			Poziv 8,11-18
		Šear- Jašub 7,1-9		
			Maher-Šalal- Haš-Baz 8,1-4	
		Emanuel 7,10-17		

¹⁵⁶ Vidi O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 109, bilj.24.

¹⁵⁷ E.BEAUCAMP, Les prophetes d'Israel, 130.

¹⁵⁸ U.BERGES, Das Buch Jesaja, 94

7.1.3.4.1. Tmina: Asirska najezda (5,30)

7.1.3.4.2. Izaijin poziv (6,1-13)

U isto vrijeme dok Bog “zviždi” i daje poslanje asirskom kralju Tiglatpileseru III. da udari po Izraelu, zove i Izaiju i daje mu poslanje da tom istom narodu zasljepi sve spoznajne moći: srce, uši, oči, te ne uvidi i ne obrati se prije nego se to dogodi (6,10).

U Izaijinu pozivu naziru se glavne teme njegova propovijedanja: neuspjeh, Božji sud nad narodom, Ostatak Izraela kao sveto sjeme. Taj ostatak je nositelj obećanja svim narodima. Nasuprot svetom Bogu stoji čovjek grešnik. **Iskustvo Boga u pozivu** je presudno za propovijedanje proroka Izaije. Slika Boga Staroga zavjeta dobiva nove crte: Bliski Bog otaca postaje transcendentni Bog, "mysterium tremendum", Svet, apsolutno Drugačiji, s ničim neusporediv, "Svetac Izraelov", Jedan Jedini, Bog svih naroda, Stvoritelj kozmosa. Transcendentni Bog je ujedno i bliski Bog: transcendentnost Božja izražena je Božjom svetošću, a bliskost Božjom slavom: Puna je zemlja njegove slave.

Poziv se sastoji od tri dijela:

1. teofanija (1-5)
2. posveta (6-7)
3. poslanje (8-12)

7.1.3.4.2.1. Teofanija (1-5)

Izaija smješta svoj poziv u povijesni kontekst. Kralj Uzija boluje već osam godina od gube; isključen je iz službe Božje, znak poremećenog odnosa između Boga i naroda. U godini njegove smrti Izaija, po svoj prilici u hramu, ima viđenje (**vizija**)

Gospod sjedi na prijestolju visoku i uzvišenu, okružen Serafima, dvorom nebeskim, koji objavljuje Božju Svetost ističući njegovo odstojanje od stvorenja (Kadoš) kao i ujedno njegovu nazočnost u njemu, ta puna je zemlja slave njegove (Kabod). Jahve se objavljuje i ostaje skriven ne samo ljudima nego i serafima, kojima jedno krilo upravo zato služi. Bog izmiče spoznaji svojih stvorova. Što je pravednost kod Amosa, ljubav kod Hošee to je svetost kod Izaije. Dok prorok Hošea samo jedanput spominje svetost Jahvinu (11,9), kod Izaije je to središnja oznaka za Boga. Ne radi se prvotno o etičkoj nego o ontičkoj svetosti, o Božjoj drugačijosti. Budući da je Bog svet, i Izrael mora biti svet, tj. stilom svoga života odvojiti se od drugih naroda kako bi na njih mogao bolje utjecati.

7.1.3.4.2.2. Opis teofanije

Jahve se objavljuje na prostoru koji samo djelomice slični hramu. Možda bi se moglo ispravnije reći da je sva zemlja njegov hram i mjesto njegove objave. Jahve kao da lebdi a ipak seže do zemlje, nema nikakva oslonca, a ipak je postojan. Neobična šestokrila bića oko njega veličaju tripudij njegovu svetost (trishagion) što ukazuje na uzvišenost, transcendentnost i puninu Jahvine svetosti; dim simbolizira njegovu stvarnu nazočnost. Qadoš izražava Jahvinu transcendentnost, a kabod njegovu imanentnost u povijesti. Ta dva pojma uzajamno se nadopunjuju i ne smiju se odvajati, jer ako se odvojeno promatra Jahvina svetost, opasnost je da se odvoji Boga od svijeta i povijesti, a isticanje Jahvine slave, njegove imanencije u povijesti u obliku suda i spasiteljskog djelovanja, opasnost je da se Boga svede na razinu drugih bića kao što se to dogodilo u drugim religijama. Izaijin Bog je u isto vrijeme transcendentan i imanentan, skriven i objavljen.

Izraz Jahve Sebaot znači "Jahve svemoćni", "Pantokrator", "Gospod Svevladar". Izraz potječe iz iskustva Boga ratnika u izbavljenju iz egipatskog ropstva. Jahve je vodio svoj narod, bio je za Izrael svjetlost, a u isto vrijeme za Egipat tama (Izl 14,13-14.20). Prenošenjem kovčega u Jeruzalem izraz Jahve Sebaot dobiva nova obilježja, povezuje se uz kraljevsku moć i veličanstvo ističući Jahvinu nadležnost ne samo nad Izraelom nego i nad drugim narodima, dobiva obilježja iz kraljevske teologije u Jeruzalemu. To je najstariji tekst Starog zavjeta u kojem se Boga naziva Kraljem. Jahve Sebaot postao je "Kralj slave" (Ps 24,10) i predstavlja protulik pravoga kralja naspram kraljeva njegova vremena. Distancirajući se od kraljeva i njihova načina vladanja Izaija ističe drugačijost Jahvinu i njegove vladavine (kadoš) i pokazuje ujedno njegovu slavu (kabod) kojom se zauzima za pravdu i pravo u svijetu.

Potres i dim spadaju u popratne pojave teofanije.

7.1.3.4.2.3. Posveta (6-7)

Susret s tripud svetim Bogom izaziva u pozvanome strah i osjećaj nedostojnosti: "Jao meni, propadoh, jer sam čovjek nečistih usana u narodu nečistih usana prebivam, a oči mi vidješe Kralja, Jahvu nad Vojskama" (6,4). Izaijina nečistoća je uvjetovana individualno i kolektivno¹⁵⁹. Izaija je svjestan svoje ontičke ništetnosti i ujedno svoje grešnosti i krivnje. Nečiste usne podsjećaju na nečistog, gubavog kralja. Kao što je kralj nečist, tako je narod nečist i prorok sam. Kako se grešni čovjek može pridružiti zboru serafa? Samo ako ga Bog očisti i posveti. "Evo usne je tvoje dotaklo, krivica ti je skinuta i grijeh oprošten" (6,6). Pasivni oblik govori da je Bog sam na djelu u konsekraciji svoga proroka. Apsolutno Sveti postaje "Izaijinim Svecem", i odsad ga Izaija zove "Svecem Izraelovim" (1,4; 5,19.24; 30,11.12.15; 31,1).

7.1.3.4.2.4. Poslanje (8-12)

Nakon očišćenja i posvećenja Izaija može razgovarati s Bogom (**audicija**). Čuje Božje glas: "Koga da pošaljem? I tko će poći?" Izaija je spreman i nudi se: "Evo me, mene pošalji!" (6,8). Po toj spremnosti Izaija se razlikuje od Mojsija, Jeremije, Jone i može se usporediti s mladim Samuelom. Poslanje je neobično, zastrašujuće. Bog ga šalje da otvrdne, odnosno zaslijepi srce narodu. "Idi i reci tom narodu: Slušajte dobro, al' nećete razumjeti, gledajte dobro, al' nećete spoznati. Otežaj salom srce tom narodu, oglušiti mu uši, zaslijepi oči, da očima ne vide, da ušima ne čuje i srcem da ne razumije kako bi se obratio i ozdravio" (6,9-10)¹⁶⁰.

Proces zaslijepljenja polazi od srca, ide preko ušiju do očiju i vraća se od očiju preko ušiju u srce.

A - srce

B - uši

C - oči

C' - oči

B' - uši

A' - srce

¹⁵⁹ K.KOCH, nav.dj.124.

¹⁶⁰ A. SCHENKER, Gerichtsverkündigung und Verblendung bei den vorexilischen Propheten, Revue biblique 93 (1986) 563-580 smatra da se radi o zaslijepivanju a ne o otvrdnuću srca. Otvrdnuće je učvršćenje volje u krivom izboru, a zaslijepivanje je učvršćenje razuma u zabludi.

Otvrdnuće, odnosno zaslijepljenje srca je prema nekim komentatorima ljudsko djelo, posljedica neprihvatanja Božje riječi. Čovjek koji neće da prihvati Božju riječ, stvara u sebi nemogućnost da je prihvati. "Das Nichtwollen wird mit dem Nichtkönnen bestraft"¹⁶¹ G. Von Rad oslanjajući se na neke starozavjetne tekstove (Izl 7,3.13.23; 8,11.15.26; 9,7.12.34.35; 10,20.27; 11,10; 1 Sam 16,14; 18,10; 19,9; Suci 9,50-55) smatra da je otvrdnuće, odnosno zaslijepljenje, uvijek Božje djelo, ali nikad posljednje. Bog obznanjuje proroku svoju odluku o uništenju naroda i šalje ga da mu zaslijepi sve spoznajne moći te ne uvidi i ne obrati se prije nego se to dogodi¹⁶². Prorok, zauzimajući se za narod, pita dokle će to trajati, a Bog mu odgovara: "Dok gradovi ne opuste, i ne ostanu bez žitelja, dok kuće ne budu bez ikoga živa, i zemlja ne postane pustoš, dok Jahve daleko ne protjera ljude. Haranje veliko pogodit će zemlju, i oстане li u njoj još desetina, i ona će biti zatrta poput duba kad ga do panja posijeku. Panj će njihov biti sveto sjeme" (6,11-13).

Zaslijepljenje i uništenje u Starom zavjetu nije nikad potpuno niti je posljednja Božja riječ. Bog djeluje istodobno dvojako: **kažnjavajući liječi, udarajući povija rane, sijajući deblo čuva panj**¹⁶³. Toga je Izaija svjestan i stoga nakon prvog svog neuspjeha iz vremena sirijsko-efraimskog rata (734/32) i prije nego će se povući u šutnju daje po Božjem nalogu svu objavu pohraniti i zapečatiti među svojim učenicima i odlučuje da će on i njegova djeca kao znak i znamenje Izraelu s pouzdanjem čekati Jahvu koji je lice svoje sakrio od doma Jakovljeva (Iz 8,17sl).

I u posljednjem svom osvrtu na svoje proročko djelovanje, u svojoj oporuci, koju piše po Božjem nalogu za svjedočanstvo budućim vremenima, Izaija vjeruje da će se njegova poruka, kojoj su se njegovi suvremenici oglušili, ispuniti u budućnosti, jer "Jahve čeka da vam se smiluje, i stog izgleda da vam milost iskaže, jer Jahve je Bog pravedan - blago svima koji njega čekaju" (Iz 30, 8-18).

7.1.3.4.3. Šear-Jašub (7,1-9)

Sedmo poglavlje uvodi nas u povijesni kontekst. U Jeruzalemu vlada kralj Ahaz (734/3-728/7). Protuasirska koalicija na čelu s aramskim kraljem Rasonom i izraelskim kraljem Pekahom htjeli su uvući u svoj savez i judejskog kralja Jotama, a kako je on to odbio, najavili su mu rat. Prije nego su ga napali, umro je. Naslijedio ga je sin Ahaz. Sav u strahu odlučuje da pozove u pomoć asirskog cara da ga zaštiti od sjevernih susjeda. Bog šalje proroka Izaiju da ga odvraća od tog kobnog koraka: "Izidi pred Ahaza, ti i sin tvoj Šear Jašub, do nakraj vodovoda gornjeg ribnjaka na putu u Valjarevo polje. Reci mu: "Pazi, smiri se, ne boj se i nek ti ne premire srce" (7,3-4)

S četiri imperativa, dva pozitivna: Pazi (hiššamer), smiri se (wehašquet) i dva negativna: ne boj se ('al-tira) i nek ti ne premire srce ('al-jerak), Bog želi preko proroka ohrabriti kralja i narod. Nakon tih ohrabrujućih riječi slijedi jamstvo da se propast koju su mu spremala ona dva "ugarka" Rason i Pekah, neće dogoditi: "Ovako govori Jahve Gospod: "To se neće zbiti: toga biti neće". To jamstvo počiva na obećanju koje je Bog preko Natana zajamčio Davidu da će njegova kuća i kraljevstvo trajati dovijeka (2 Sam 7,16). Nesreća će zadesiti uskoro Damask (732) i deset godina kasnije Samariju, a Jeruzalem i Ahaz samo ako se ne

¹⁶¹Vidi G.VON RAD, Theologie II, 159, bilj. 8 u kojoj navodi neke komentatore.

¹⁶² Vidi o tome O.H.STECK, Bemerkungen zu Jesaja 6, Biblische Zeitschrift 16 (1972) 188-206, ovdje 197; J.L.McLAUGHLIN, Their Hearts Were Hardened: The Use of Isaiah 6,9-10 in the Book of Isaiah, Biblica 75 (1994) 1-25, ovdje 9.

¹⁶³ Usp. A. SCHENKER, nav. dj. 578 sl.

oslonu na Boga: "Ako se na me ne oslonite, održat se nećete" (7,9b). To je Ahazu šutke potvrdio i Šear-Jašub svojom nazočnošću i simbolikom svoga imena najavljujući da će opstati on i Jeruzalem ako povjeruje poruci (7,7-9), ako li pak ne, spasit će se samo "ostatak". Kao što je ovdje stariji sin proroka Izaije Šear-Jašub prijeteći znak kralju i Jeruzalemu, ako se ne oslone na Boga, tako će biti mlađi sin "Maher Šaalal Haš Baz" znak propasti Damaska i Samarije (8,1-4).

7.1.3.4. 4. Emanuel (7,10-17)

Bog traži od Ahaza da ostane miran, da se ne boji agresora niti da sklapa savez s moćnikom ondašnjeg svijeta. Njegov spas je pouzdanje u Boga. Da mu olakša vjeru, Bog ga nagovara da traži neki znak bilo "iz dubine Podzemlja ili gore iz visina" (10,11), znak koji će ga uvjeriti da se radi o Božjem jamstvu i zaštiti. Ahaz odbija: "Ne, neću iskati i neću iskušavati Jahvu" (7,12). Iz ironičnog odgovora izbija zaslijepljenost kraljeva srca. Osloniti se na Boga čini mu se nesigurnim i zato se radije oslanja na asirskog kralja kojem će slobodno plaćati danak da bi ga zaštitio od Arama i Izraela. Ahaz se time nije samo podložio asirskom kralju nego i asirskom bogu, što je u Izaiji izazvalo bijes. U svom oštrm odgovoru Izaija napada otvoreno "Davidov dom", tj. kralja i sve njegove savjetnike, koji svojom politikom dodijavaju ljudima i njegovu Bogu (7,13). Izaija je upotrijebio ovdje izraz "mome Bogu" želeći time dati do znanja da njegov Bog nije više Ahazov Bog. Neovisno o nevjeri Davidova doma, Bog izvodi svoje planove i najavljuje svoj znak: "Evo, začet će djevica i roditi sina i nadjenut će mu ime Emanuel!" (7,14). Neuobičajeno ime; ne susrećemo ga u Starom zavjetu. Prema nekoj staroj predaji to je ime Spasitelja, posrednika Božjeg spasenja¹⁶⁴.

Navještaj začeca i rođenja Emanuela od djevice spada među najspornije tekstove Sv. pisma¹⁶⁵. Sporno je među komentatorima da li se radi o znaku spasenja ili znaku nesreće. Sporno je još više pitanje: Tko je ta djevica i tko je njezin sin Emanuel? Izaija ne upotrebljava specifičan izraz za djevicu "betulah", nego "almah" što znači mlada žena, zrela za brak, bez obzira je li već u braku ili nije. Neki komentatori misle da se radi o mladoj ženi kralja Ahaza, drugi pak o ženi proroka Izaije ili bilo kojoj drugoj anonimnoj ženi na koju proroku ukazuje. Neki su mišljenja da ni sam prorok nije bio svjestan identiteta te mlade žene i njezina sina. Često se događa da proročanstvo u sebi krije više nego što prorok zna. Taj višak objavit će se u budućnosti. Stoga neki promatraju to proročanstvo s mesijanskim tekstovima 9. i 11. poglavlja. Možda su i ona "sedamdesetorica" (Septuaginta) kad su prevodili Sv. pismo na grčki otkrili u Izaijinu proročanstvu onaj "višak" i preveli hebrejsku riječ "almah" stručnim izrazom za djevicu "parthenos" i proročki prezent pretvorili u futur.

A sv. Matej citirajući Septuagintu shvaća tekst mesijanskim i vjeruje da se je ostvario u Djevici iz Nazareta i njezinu sinu Emanuelu: "Sve se to dogodilo da se ispuni što Gospodin reče po proroku: Evo, djevica će začeti i roditi sina i nadjenut će mu se ime Emanuel – što znači: S nama Bog!" (Mt 1,22-23).

Nakon što je Ahaz definitivno odbio da se osloni na Boga, prorok navješćuje crne dane kakvih nije bilo otkad su se sjeverna plemena nakon Salomonove smrti odvojila od Jude, tj. otkad je Davidova dinastija izgubila veliki dio svoje zemlje (7,17). Ponuđeni znak

¹⁶⁴ Vidi W.EICHHRODT, *Der Heilige in Israel. Jesaja 1-12*, u: *Die Botschaft des Alten Testaments* 17, I, Stuttgart ³1988, 89.

¹⁶⁵ M.BUBER, *Der Glaube der Propheten*, 1950,201; H.WILDBERGER, *Jesaja 1-12*, Neukirchener Verlag ²1980,288; O.KAISER, *Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12*, 79.

spasenja nakon što je odbijen postaje znakom propasti. To najavljuje rođenje i simboličko ime drugog Izaijina sina.

7.1.3.4. 5. Maher-Šalal-Haš-Baz (8,1-4)

Bog naređuje Izaiji da uzme veliku ploču i da na njoj napiše ljudskim pismom: "Maher Šalal Haš Baz – Brz grabež-hitar plijen" (8,1). Kad mu je žena proročica rodila sina, daje mu po Božjem nalogu to ime koje najavljuje propast Damaska i Samarije: "Prije no što dijete počne tepati 'tata' i 'mama', nosit će se pred kralja asirskog sve bogatstvo Damaska i plijen Samarije" (8,4). Damask i Samarija najavom rata uznemirili su Jeruzalemu 735. Izaijin se sin mogao roditi 734. Dijete počinje tepati tata, mama, obično u drugoj godini, a to znači 732. Te godine je asirski kralj Tiglatpileser III. uništio Damask, opljačkao i okupirao Samariju. Proročanstvo se ispunilo.

7.1.3.4. 6. Poziv (8,11-18)

Na kraju Spomenice Izaija pravi bilancu svog djelovanja iz vremena sirijsko-efraimskog rata. Govori ponovno o svome "pozivu", o Božjoj ruci koja ga je dohvatila o riječi koja ga je opomenula da ne ide putem kojim narod ide. Narod se je oglušio njegovu propovijedanju. Kralj ga nije poslušao da se osloni na Boga. Prorok prije nego će se povući u šutnju dao je zapisati svoja svjedočanstva i objavu, zapečatiti i pohraniti kod svojih učenika. Svjestan je da je Bog okrenuo lice svoje od Doma Jakovljeva, da ga je pripustio neprijateljima njegovim. Unatoč tome Izaija ne gubi nadu, odlučuje čekati da se Bog smiluje ostajući sa svojom djecom znak i znamenje svome narodu: "Čekat ću Jahvu koji je lice svoje sakrio od doma Jakovljeva- u njega ja se uzdam. Evo, ja i djeca koju mi Jahve dade Izraelu smo znak i znamenje. Od Jahve nad Vojskama što prebiva na Gori sionskoj" (817-18).

Zbirka Izaijinih riječi iz vremena sirijsko-efraimskog rata ostaje ipak kao svjedočanstvo nade u beznađu.

7.1.3.4. 7. Tmina (8,22)

Na kraju Spomenice Izaija je dodao izvještaj o sudbini Izraela nakon što je Tiglatpileser III. 732. okupirao "zemlju Zebulonovu i zemlju Naftalijevu", "Put uz more, s one strane Jordana – Galileju pogansku" (8,24). Stanje je očajno. Izaija ga prikazuje kao mrak i stravu, tminu i tjeskobu. Narod je bijesan, kune kralja, po svoj prilici Pekaha, koji ga je svojom krivom politikom doveo u takvo stanje. Kune i Boga koji je to pripustio. Nikoga nema da mu pomogne. "Okrene l' se k nebu, pogleda l' po zemlji, gle, svuda samo mrak i strava, svuda tmina tjeskobna" (8,22).

7.1.3.5. Dijete nam se rodilo (Iz 8,23b - 9,1-6)

Prorok Izaija je prorok nade. U tom sveopćem mraku on vidi svjetlo i u toj tjeskobi razlog za veselje; najavljuje svjetliju budućnost koja će svanuti opet rođenjem djeteta. Dijete je u središtu knjige o Emanuelu. U sedmom poglavlju govori se o njegovu začecu (Iz 7,1-17), u devetom o njegovu rođenju i značenju (9,1-6), u jedanaestom o njegovu budućem djelovanju (11,1-9).

Većina komentatora, oslanjajući se na Septuagintu, Vulgatu, Mt 4,15 sl. i stare crkvene predaje, smatra da Iz 8,23b-24 sa Iz 9,1-6 čini jednu cjelinu sastavljenu od 5 kitica:

Prva kitica: 8,23b-24: Od poniženja do slave

Druga kitica: 9,1-2: Iz tmine u svjetlost

Treća kitica: 9,3-4: Iz ropstva u slobodu

Četvrta kitica: 9, 5: Rođenje i ustoličenje kneza mira

Peta kitica: 9,6: Privržena ljubav Jahvina stoji iza svega toga¹⁶⁶.

1. kitica (Iz 8,23b-24): Od poniženja do slave

Izaija ima pred sobom okupirane dijelove sjevernog kraljevstva i to naziva prvim vremenom u kojem je Bog ponizio svoj narod. Poniženje nije nikad posljednja Božja riječ. U drugom, posljednjem vremenu raspršit će se tama, ne će više biti mraka ni tjeskobe, Bog će proslaviti zemlju Naftalijevu, Put uz more, Galileju pogansku.

2. kitica (9,1-2): Iz tmine u svjetlost

Prorok oprečnim slikama opisuje što se je dogodilo rođenjem tog djeteta: **svjetlost u tami**: "Narod koji je u tmuni hodio svjetlost vidje veliku; one što mrklu zemlju obitavahu svjetlost jarka obasja" (9,1). Tekst podsjeća na stvaranje. Kao što je Bog na početku stvaranja stvara iz tame svjetlo, tako će i tamu povijesti pretvoriti u svjetlost. (Jahve, ti moju svjetiljku užičeš, Bože, tminu moju obasjavaš" (Ps 18,29).

Radost u tjeskobi: Motiv radosti 5 puta u različitim nijansama: "Ti si radost umnožio, uvećao veselje, i oni se pred tobom raduju kao što se ljudi raduju žetvi, ko što kliču kad se dijeli plijen" (9,2).

3. kitica (9,3-4): Iz ropstva u slobodu

Prorok ukazuje na trostruki uzrok svjetlosti i radosti: jer je slomio tlačiteljski jaram kao u dan midjanski (Su 7)

jer će uništiti znakove ugnjetavanja (jaram, šiba, bojna obuća, krvav plašt)

jer nam se rodilo na dar dijete-sin.

4. kitica (9, 5): Rođenje i ustoličenje kneza mira

Četvrta kitica svojim sadržajem podsjeća nas na pjesmu o vječnom miru (Iz 2,3-4) u kojoj se govori da će svi narodi prekovati mačeve u plugove (Vidi Izaija 1).

"Narod koji je u tmuni hodio svjetlost vidje veliku; one što mrklu zemlju obitavahu svjetlost jarka obasja. Ti si radost umnožio, uvećao veselje, i oni se pred tobom raduju kao što se ljudi raduju žetvi, kao što kliču kad se dijeli plijen. Teški jaram njegov, prečku što mu pleća pritiskaše, šibu njegova goniča slomi kao u dan midjanski. Da, sva bojna obuća, svaki plašt krvlju natopljen, izgorjet će i bit će ognju hrana. Jer, dijete nam se rodilo, sina dobismo; na plećima mu je vlast. Ime mu je: Savjetnik divni, Bog silni, Otac vječni, Knez mironosni. Nadaleko vlast će mu se sterat i miru neće biti kraja nad prijestoljem

¹⁶⁶ Vidi D.VIEWEGER, "Das Volk, das durch das Dunkel zieht..." Neue Überlegungen zu Jes (8,23aßb) 9,1-6, u: BZ 36 (1992) 77-86, ovdje 78, bilj. 5; usp. H.WILDBERGER, Jesaja 1-12, 362-389; W.A.M. BEUKEN, Jesaja 1-12,239 sl.; O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 99; A. GAMPER, Prophetie als Glaubensforderung.(Is 1-39 in Auswahl, Innsbruck, Skriptum im WS 1968/69,68-76; R. KILIAN, Jesaja 1-12, 70 ist der Meinung, dass Is 8,23b ein redaktioneller Verbindungstext ist und dass Is 9,1-6 aus der nachexilischen Zeit stammt. Hrvatska Biblija označila je 8,23b kao 8,24 redak.

Davidovim, nad kraljevstvom njegovim: učvrstit će ga i utvrditi u pravu i pravednosti. Od sada i do vijeka učinit će to privržena ljubav Jahve nad Vojskama” (Iz 9,5-6)¹⁶⁷.

U tamnim trenucima Izraelove povijesti u vrijeme asirske okupacije 732. godine pr. Kr. prorok Izaija najavljuje da će “privržena ljubav Jahve nad Vojskama” darovati domu Davidovu sina koji će tamu njegova naroda pretvoriti u svjetlost, tjeskobu i tugu u radost i klicanje, tlačiteljski jaram i šibu slomiti kao u dan midjanski (Su 7), znakove ugnjetavanja: bojnu obuću i plašt natopljen krvlju spaliti te vlašću, utemeljenoj na pravu i pravdi, uspostaviti trajni mir. Imena koja rese sina izdižu ga iznad svakog povijesnog lika. Nijedan Davidovac nije se mogao njima podičiti. Prva tri svojstvena su samo Bogu i izriču odnos između Boga i sina. Bog nikada prije ni kod jednog kralja nije bio tako bliz svome narodu, niti je ijedan kralj ikada prije bio tako bliz Bogu kao ovaj sin. Četvrto ime odaje njegovu pripadnost Davidovu rodu¹⁶⁸. Proročanstvo proroka Izaije nije se ostvarilo; okupirana područja izraelskog kraljevstva ostala su i dalje pod asirskom vlašću, ali iščekivanje vladara iz Davidove kuće nije prestalo pa čak ni onda kada kraljevstva više nije ni bilo. Izaijina nada pretvorila se u mesijansko iščekivanje koje se je ostvarilo u Lukinu “danas”¹⁶⁹. “Danas” je više od kronološke oznake. To je teološki pojam kojim se Luka često služi u svom evanđelju bilo da želi istaknuti ispunjenje starozavjetnih obećanja, kao npr.: “Danas se ispunilo ovo Pismo što vam još odzvanja u ušima” (Lk 4,21), bilo da upozori da je spasenje došlo u ovaj svijet, primjerice kad Isus veli Zakeju: “Danas je došlo spasenje ovoj kući” (Lk 19,9). Taj “danas” ne prolazi; događa se kad god se navješćuje i sluša ta radosna vijest. Važno je uočiti posvojni dativ u anđeoskoj poruci: “vama se rodio”, to znači on je vaš, za vas se rodio. Kao što je Isus za nas umro, tako se je za nas i rodio. Oslanjajući se na Izaijin tekst Luka zamjenjuje starozavjetna imena Davidova baštinika “Savjetnik divni, Bog silni, Otac vječni, Knez mironosni” imenima novozavjetne kerigme “Spasitelj, Krist, Gospodin”¹⁷⁰.

Time je anđeoska poruka dosegla svoj kristološki vrhunac.

Dijete koje nam se rodilo, sin koji nam je darovan, nije obično ljudsko dijete, nego novi vladar, začetnik novog doba, “na plećima mu je vlast” (9,5) kojom će slomiti “teški jaram što pritiskaše pleća naroda njegova” (9,3)¹⁷¹. Njegova imena odaju narav njegove vlasti.

¹⁶⁷ R. PESCH, *Das Weihnachtsevangelium*, 114 bilj. 16; R.E.BROWN, *The Birth of the Messiah*, 424 sl.; A.FEUILLET, *Jésus et sa mère d’après les récits Lucaniens de l’enfance et d’après saint Jean*, Gabalda ⁴1978, 55

¹⁶⁸ Vidi o tome H. WILDBERGER, *Jesaja 1-12*, Neukirchen ²1980, 362-389, ovdje 387; W.A.M. BEUKEN, *Jesaja 1-12*, HThKAT, Freiburg 2003, 233-257, ovdje 252 sl.; O.KAISER, *Der Prophet Jesaja 1-12*, ATD 17, Göttingen ⁴1978, 97-103

¹⁶⁹ Matej vidi da se je proročanstvo proroka Izaije (Iz 8,23; 9,1) ispunila u Isusovu nastupu u onim područjima koja su nekoć bila pod asirskom okupacijom: “Zemlja Zebulonova i zemlja Naftalijeva, Put uz more, s one strane Jordana, Galileja poganska – narod što je sjedio u tmuni svjetlost vidje veliku; onima što mrkli kraj smrti obitavah svjetlost jarka osvanu” (Mt 4,15-16). Luka, iako ne citira kao Matej, vidi ispunjenje Izaijine vizije o trajnom miru na Davidovu prijestolju (Iz 9,6) u navještenju Isusova rođenja: “On će biti velik i zvat će se Sin Svevišnjega. Njemu će Gospodin Bog dati prijestolje Davida, oca njegova i kraljevat će nad domom Jakovljevim uvijek i njegovu kraljevstvu neće biti kraja” (Lk 1,32-33). I završne riječi Zaharijina hvalospjeva: “Da obasja one što sjede u tmuni i sjeni smrtnoj, da upravi noge naše na put mira” (Lk 1,79) nagovještaj su ispunjenja Izaijina proročanstva. Vidi o tome: H. WILDBERGER, *Jesaja 1-12*, 389; R. BRANDSCHEIDT, *Ein grosses Licht (Jes 9,1-6)*, TrThZ 105 (1996), 21-38, ovdje 38.

¹⁷⁰ R.E.BROWN, *The Birth of the Messiah*, 425; Usp. A. FEUILLET, *Jésus et sa mère*, 55; R. PESCH, *Das Weihnachtsevangelium*, 114 bilj. 16

¹⁷¹ Vidi W.A.M. BEUKEN, *Jesaja 1-12*, HThKAT, Freiburg 2003, 251.

Značenje tog rođenog djeteta objavljuju četiri parna imena u kojima je jedan pojam uzet iz ovostrane, a drugi iz onostrane zbilje tako da je u tom djetetu povezana ljudska i božanska dimenzija: "Savjetnik divni, Bog silni, Otac vječni, Knez mironosni..." (9,5-6). Savjetnik divni – ukazuje na razboritost i mudrost Kneza u beznadnim i tjeskobnim vremenima; Bog silni – u ratu će se pokazati kao nepobjedivi, veliki heroj; Otac vječni – u upravi zemlje pokazat će svoju nježnost i prisnost sa svojim narodom; Knez mironosni – donosi konačni mir, što je značajka mesijanskih dana¹⁷². Ta velika imena podsjećaju na ustoličenje kralja po uzoru na ustoličenje egipatskog faraona kojem bi se prilikom ustoličenje dodjeljivala takva imena. Imena su uokvirena inkluzijom koja govori o vlasti tog djeteta: "na plećima mu je vlast...Nadaleko vlast će mu se sterat" (9,5,c. 5,6). Iz njegove vlasti rodit će se sveopći mir "i miru neće biti kraja" (5,6b). Znakovi ugnjetavanja (jaram, šiba, bojna obuća, krvav plašt) bit će uništeni.

5. kitica (9,6): Privržena ljubav Jahvina

Budući vladalac nije neovisni nositelj spasenja, nego samo znak da Jahve ostaje vjeran svome narodu i da mu jamči budućnost i spasenje "od sada i do vijeka" (6g).

Izaija je očekivao od budućeg mironosnog Kneza iz Davidove kuće, po svoj prilici od Ahazova sina Ezekije, oslobođenje Izraela od asirske vlasti. Kako se to nije ostvarilo tekst je ostao otvoren za budućnost, postao mesijanskim koji će se prema novozavjetnoj zajednici ostvariti u Isusu (Mt 4,15 sl: Lk 1,79).

7.1.3.6. Sud Asiru – spas Božjem narodu (10,5- 12,6)

Daleki narod koji je na Božji zvižduk s kraja zemlje ko lav jurnuo na Izrael jest Asir. To saznajemo iz ove zbirke u kojoj prorok gleda na asirsko carstvo pod dva vidika, pod vidikom poslanja koje mu je Bog namijenio u ostvarivanju svojih povijesnih planova (Iz 5,26-29; 7,18-25; 8,5-8; 10,27b-32) i pod vidikom prekoračenja tog poslanja, zbog čega mu prijeti uništenjem (Iz 14,24-27; 17,12-17; 30,27-33;31,4-5. 8-9)¹⁷³. Zbirka je "mješavina različitih cjelina i prerađevina", proročanstava propasti za Asir (10,5-19. 24-34) i spasenja za Izrael (10,20-23.24)¹⁷⁴. Potječe po svoj prilici iz kasnijeg djelovanja proroka Izaije, iz vremena pobune filistejskih gradova protiv asirskog carstva. Nije važno je li to bilo u vrijeme prve pobune (713-711) kad se je nekoliko malih palestinskih država pod vodstvom filistejske države Ašdod, oslanjajući se na pomoć Egipta i Etiopije (hbr. =Kuš), diglo protiv asirskog kralja Sargona II., kako misle K. Koch i O. Kaiser, ili u vrijeme druge pobune (705-701) protiv njegova sina i nasljednika Sanheriba, kako misle W. Eichrodt i A. Robert / A. Feuillet¹⁷⁵. U jednoj i drugoj pobuni sudjelovao je i judejski kralj Ezekija, u drugoj čak kao glavni vođa. Prorok Izaija upozoravao je Ezekiju, kao nekoć i njegova oca Ahaza u vrijeme sirijsko-efraimskog rata (Iz 7-9), da se ne oslanja na tuđu pomoć, već samo na Boga, jer svaki savez s tuđinom završava kobno nacionalno i religiozno, što se je pokazalo u Ahazovu slučaju kad je od asirskog kralja Tiglatpilesera III. zatražio pomoć protiv Sirije i Efraima. Ezekija ne obazirući se, kao ni njegov otac, na

¹⁷² Vidi C. TOMIĆ, Veliki proroci, Zagreb 1987,31.

¹⁷³ Usp. H. WILDBERGER, Jesaja 1-12, Neukirchener²1980,396.

¹⁷⁴ R.KILIAN, Jesaja 1-12,80. Kilian sumnja u autentičnost zbirke. Smatra da je to naknadna refleksija, možda s kraja 7. stoljeća, o propasti asirskog carstva iz koje se crpila nada da će Bog uništiti aktualne neprijatelje.

¹⁷⁵ K.KOCH, Die Propheten I, 139 sl.; 147 sl; O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 112 smatraju da se radi o prvoj, a W. EICHRODT, Der Heilige in Israel, 124; A.ROBERT/A. FEUILLET, Einleitung, 502 o drugoj pobuni.

upozorenja proroka Izaije, ulazi u protuasirsku koaliciju računajući da će im Egipat sa svojim trupama priteći u pomoć. Za vrijeme prve pobune (713-711) Izaija hoda po nalogu Božjem sve to vrijeme u Jeruzalemu gol i bos želeći tom simboličkom proročkom akcijom naznačiti da će to zadesiti egipatske zarobljenike i da je pouzdanje u egipatsku pomoć ništetno. “Tada reče Jahve: Kao što je sluga moj Izaija tri godine išao gol i bos kao znak i znamenje Egiptu i Kušu, tako će kralj asirski odvesti sužnje iz Egipta i izgnanike iz Kuša, mlade i stare, gole i bose, otkrivenih zadnjica, sramote Egipta. Zbunit će se tad i posramiti zbog Kuša, svoje uzdanice, i Egipta, svojega ponosa. I reći će u onaj dan stanovnici ovog primorja: Eto, to je uzdanica naša kojoj se utjecasmo da nam pomogne i spasi nas od kralja asirskoga. A kako da se mi spasimo?” (Iz 20,3-6).

Sargon je, kako smo već vidjeli, 711. god. s lakoćom ugušio ustanak. Od egipatske pomoći nije bilo ništa. Ašdod je, kao začetnik pobune, osvojen i pretvoren u asirsku pokrajinu. Kralj, iz Egipta kamo je pobjegao, izručen, a ostali saveznici, među njima i Ezekija, na vrijeme su se povukli iz koalicije i nastavili plaćati danak.

Nakon Sargonove smrti 705. nastaju ponovno nemiri u asirskom carstvu. Ezekija koristi priliku, stvara savez s filistejskim i feničkim obalnim gradovima, šalje oko 703-702 delegaciju u Egipat protiv čega ustaje prorok Izaija, svjestan da to vodi u propast. “Jao sinovima odmetničkim! – riječ je Jahvina. Oni provode osnove koje nisu moje, sklapaju saveze koji nisu po mom duhu, i grijeh na grijeh gomilaju. Zaputiše se u Egipat, ne pitajući usta moja, da se uteku faraonovu zaklonu i da se zaštite u sjeni Egipta. Zaklon faraonov bit će na sramotu, i na ruglo zaštita u sjeni Egipta... Svi će se oni razočarati u narodu beskorisnom, neće im biti na pomoć ni na korist, već na sramotu i porugu” (Iz 30,1-5). Istim povodom poručuje ponovno: “Jao onima što slaze u Egipat po pomoć i nadu u konje polažu, te se uzdaju u mnogo kola i u mnoštvo konjanika, ne gledajuć s uzdanjem u Sveca Izraelova, i od Jahve savjeta ne tražeć... Egipćanin je čovjek, a ne Bog; konji su mu meso, a ne duh; kada Jahve rukom mahne, posrnut će pomagač, i past će onaj komu pomaže – svi će zajedno propasti” (Iz 31,1-3).

Sanherib, smirivši situaciju na istoku svoga carstva, krenuo je, kako smo vidjeli u povijesnom dijelu, 701. god. na zapad ostavljajući iza sebe pustoš. Asirska vojska bila je najokrutnija vojska starog istoka¹⁷⁶. Asirski kralj ne samo da se je nazivao lavom, nego se je u osvajanju, pljačkanju, preseljavanju i uništavanju naroda i ponašao kao lav koji, kako Izaija svjedoči, “reži, grabi plijen i odnosi, a nikoga da mu ga istrgne” (Iz 5,29; usp. Nah 2, 12-14). Stanje u Izraelu nakon te asirske odmazde prorok Izaija opisuje već u prvom poglavlju: “Zemlju vam opustje, gradove oganj popali, njive vam na oči haraju tuđinci - ko kad propade Sodoma. Kći sionska ostade kao koliba u vinogradu, kao pojata u polju krastavaca, kao grad opsjednut. Da nam Jahve nad Vojskama ne ostavi Ostatak, bili bismo ko Sodoma, Gomori slični” (1,7-9).

Iz tog povijesnog konteksta potječe i ova zbirka proročanstava protiv Asira (Iz 10,5-34). Bog se svojom ispruženom rukom poslužio njime kao “šibom” svoga gnjeva, “prutom” svoje srdžbe da kazni svoj narod zbog njegove nevjere i zloće. Asir je međutim u svojoj bahatosti i okrutnosti prekoračio svoje poslanje i zato je Bog ispružio svoju ruku i prema njemu (Iz 14,27). Umjesto da po Božjem dopuštenju nevjeran puk samo kazni, on je u svojoj preuzetnosti išao za uništenjem mnogih naroda. Stoga mu Izaija pjeva pogrebnu pjesmu: “Jao Asiru, šibi gnjeva mojega, prutu kojim srdžba moja zamahuje! Na puk ga poslanih nevjeran, na narod što me razjari, da ga oplijeni i opljačka, da ga izgazi ko blato na ulici. Ali on nije tako mislio, i u srcu nije tako sudio, već u srcu zasnova zator, istrebljenje mnogih naroda” (10,5-7).

¹⁷⁶ K.KOCH, Die Propheten I, 140.

Osvrćući se na svoj ratni pohod i ratna osvajanja asirski kralj u oholosti srca i drskosti svojih ponositih očiju veli: “Učinih snagom svoje ruke i mudročću svojom, jer sam uman; uklonih međe narodima i blaga njihova opljačkah, kao junak oborih one što sjede na prijestoljima. Ruka moja kao gnijezda zgrabi bogatstva naroda. Kao što se kupe ostavljena jaja, zemlju svu sam pokupio, i nikog ne bi krilima da zapleće, kljun otvori, zapijuće” (10.13-14). Asirski kralj ponaša se kao gospodar svijeta, a ne shvaća da je sredstvo u Božjim rukama kojim se Bog služi u ostvarivanju svojih nauma. “Zar se hvali sjekira povrh onog koji njome siječe? Hoće li se oholit pila povrh onog koji njome pili? Ko da šiba maše onim koji je podiže, ili štap diže onog koji drvo nije” (10,15). Bahatost i oholost asirskog kralja Sanheriba izazvala je Božji gnjev napose kad se je drznuo i rukom zaprijetio “gori Kćeri sionske, Brijegu jeruzalemskom” (10, 28-32). Time je Asir ugrozio sama sebe uputivši se u krajne opasnu zonu, u napad na sveti grad Jeruzalem¹⁷⁷. Jeruzalem ne smije i neće pasti jer Jahve nad Vojskama silazi “da vojuje za goru Sion, za visinu njezinu. Kao ptice što lepršaju krilima, Jahve nad Vojskama zaklanjat će Jeruzalem, zaklanjat ga, izbaviti, poštedit ga i spasiti” (31,4-5). Nijedna ljudska sila nije bila u stanju oduprijeti se ondašnjem osvajaču svijeta. Stoga je, prema Izaiji, bilo suviše očekivati pomoć od Egipta ili od drugih saveznika. Asiru je dorastao samo Jahve nad Vojskama i on mu je najavio rat. “Asur neće pasti od mača ljudskoga, proždrijet će ga mač, ali ne čovječji. Od mača će bježat al će mu satnici pod tlaku pasti. Užasnut, ostavit će svoju hridinu, prestravljeni, knezovi od svoje će bježat zastave – riječ je Jahve, čiji je oganj na Sionu i čija je peč u Jeruzalemu” (31,8-9). Slom asirskog carstva zbit će se prema Izaiji u Jahvinoj zemlji, i to pred Jeruzalemom: “Zakleo se Jahve nad Vojskama: Što zamislih, zbit će se, što naumih, izvršit će se! Skršit ću Asur u svojoj zemlji, zgazit ću ga na svojim gorama. Jaram njegov s njih će spasti, spast će im s pleća breme njegovo... A kad Jahve nad Vojskama odluči, tko da se usprotivi? Kada ruku ispruži, tko da je odvрати?” (14,24-27). Najavljujući propast Asiru (10,16-19) prorok najavljuje u isto vrijeme spasenje svome narodu: “O narode moj što prebivaš na Sionu, ne boj se Asira kad te šibom tuče, kad štap diže na tebe. Jer, još malo, vrlo malo, i gnjev moj će prestati, moja će ih jarost uništiti” (10,24-25). Unatoč genocidnoj namisli asirskog kralja, Ostatak će preživjet u Izraelu i “neće se više oslanjati na onoga koji ih bije, već će se iskreno oslanjati na Jahvu, Sveca Izraelova. Ostatak će se vratiti, ostatak Jakovljevi Bogu jakome” (10,20-21). Prorok uspoređuje slavu i moć Asira s Libanonskim cedrom, simbolom visine i vitalnost, kome Bog poput drvosječe sjekirom siječe vrške: “Gle, Jahve, Gospod nad Vojskama, kreše grane silom strahovitom: najviši su vršci posječeni, ponajviši sniženi. Pod sjekirom pada šumska guštara, sa slavom svojom pada Libanon” (10,33-34; usp.10,16-19). Prema nekim komentatorima ta zadnja dva retka (10,33-34) odnose se ne samo na asirsku velesilu nego i na oholost i bahatost kraljeva dvora u Jeruzalemu i na ljudsku oholost općenito, kojoj se Bog protivi kao glavnom grijehu, o čemu je Izaija govorio već na početku svoje knjige: “Ohol pogled bit će skršen, i bahatost ljudska ponižena. Jahve će se uzvisiti, on jedini – u dan onaj. Da, bit će to dan Jahve nad Vojskama, protiv svih oholih i bahatih, protiv sviju što se uzvisiše, da ih obori; protiv svih cedrova libanonskih i svih hrastova bašanskih; protiv gora uznositih i svih bregova uzdignutih; protiv svake visoke tvrđe, i svih tvrdih zidina; protiv sveg brodovlja taršišskog, i svih brodova raskošnih. Oholost ljudska skršit će se, i bahatost ljudska poniziti. Jahve će se uzvisiti, on jedini – u dan onaj” (Iz 2,11-17)¹⁷⁸. Dok Jahve, Gospod nad Vojskama kreše grane cedru libanonskom i Libanon

¹⁷⁷ Vidi K.KOCH, Die Propheten I, 140

¹⁷⁸ Vidi različita tumačenja: W. EICHRODT, Der Heilige in Israel, 134 sl.; O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 125 sl.; H. WILDBERGER, Jesaja 1-12, 433 sl.; U.BERGES, Das Buch Jesaja, 127-128, bilj.

pada, dotle iz panja Jišajeva, iz Ostatka Izraelova, izbija mladica, izdanak zdravog Božjeg svijeta, o čemu prorok pjeva u jednoj od najljepših pjesama hebrejske poezije, kako ju obilježava komentator Jeruzalemske biblije (11,1 -9).

7.1.3.7. Mesija i njegovo kraljevstvo (11, 1-9. 10-16)

Većina komentatora slaže se da prvih pet redaka potječe od samog Izaije, i to iz najkasnijeg razdoblja njegova djelovanja. Neki pak smatraju da je prvih devet redaka autentično, a samo ostalih sedam (11,10-16) naknadni dodatak kasnijeg inspiriranog pisca¹⁷⁹. Ima i takvih komentatora koji tvrde da cijela pjesma potječe iz sužanjskog ili posužanjskog vremena, jer se u njoj govori o “mladici iz panja Jišejeva”, što pretpostavlja da je deblo, Davidovo kraljevstvo već uništeno, i jer odiše porukom spasenja, što je svojstveno proroštvu u sužanjstvu i nakon njega¹⁸⁰. Unatoč različitim mišljenjima o autentičnosti pjesme, većina egzegeta smatra prvih osam redaka izvornom cjelinom, prožetom mesijanskom nadom, izraženom u dva dijela¹⁸¹.

1. Jišajev izdanak i njegovo djelovanje (11,1-5)
2. Plod njegova djelovanja - rajski mir na zemlji (11,6-9).

7.1.3.7.1. Jišajev izdanak i njegovo djelovanje (11,1-5)

“Pjesma je **biser hebrejske poezije**”¹⁸². Prorok se služi simbolikom iz prirodnog svijeta. “Isklijat će mladica iz panja Jišajeva, izdanak će izbit iz njegova korijena” (11,1). Slike “panj” i “korijen”, “mladica” i “izdanak” govore da je velebno stablo Davidova kraljevstva posječeno; ostao je samo panj kao “sveto sjeme” (Iz 6,13); dosta za nadu i novi početak. Panj, o kojem prorok govori, nije David, nego njegov otac Jišaj. Izaija gotovo “revolucionarno” napušta dosadašnji način razmišljanja i izražavanja; ne veže svoju nadu, kao što je dosad bio običaj, uz aktualnog kralja na Davidovu prijestolju, nego uz budućeg koji će “isklijati” ne iz Davidova korijena, nego iz korijena njegova oca¹⁸³. Povratak na Jišaja je raskid s Davidovom dinastijom i povratak na početak, na novog Davida s kojim će Bog iznova započeti ostvarivati djelo spasenja.

Na toj liniji ostaje i prorok Mihej, mlađi Izaijin suvremenik, proričući da će Bog ponovno započeti tamo gdje je nekoć započeo i s Davidom, tj. u Betlehemu iz kojeg će izaći novi knez koji će vladati Izraelom (Mi 5,1-5; usp. Jer 30,9; Ez 34,23)¹⁸⁴. Raskid s Davidovom

374 gdje se veli da se pod skresanim granama cedra libanoskog misli i na deblo kraljevske kuće o kojem se govori u Iz 11,1sl.

¹⁷⁹ O.KAISER, Der Prophet Jesaja, Kapitel 1-12, 123, bilj.2; BECKER, Isaias, 27; F.J.STENDBACH, Theologie der Propheten, u: E.SITARZ, Höre, Israel, 264: prvih pet redaka autentično, ostalo od kasnijeg redaktora; A.ROBERT/A. FEUILLET, Einleitung, 502 smatra da prvih 9 redaka potječe od Izaije, a 10-16 od inspiriranog autora iz kasnijeg vremena.; G.BRAULIK, Jesaja 11,1-10, u: J.SCHREINER (Hrsg.), Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn- und Festtage 1A, Würzburg 1971,20-35, smatra prvih 8 redaka izvornom cjelinom.

¹⁸⁰ G.FOHRER, Jesaja I, z.St, u: BECKER, Isaias, 27, bilj 47; R.KILIAN, Jesaja 1-12,87; A.DEISSLER, Dann wirst du Gott erkennen, 68.

¹⁸¹ Vidi o tome G.BRAULIK, Jesaja 11,1-10, u: J.SCHREINER (Hrsg.), Die alttestamentlichen Lesungen der Sonn- und Festtage 1A, Würzburg 1971,20-35, smatra prvih 8 redaka izvornom cjelinom.

¹⁸² H. WILDBERGER, Jesaja 1-12, Neukirchener²1980,441.

¹⁸³ Vidi G. VON RAD, Theologie II, 176.

¹⁸⁴ Vidi G. VON RAD, Theologie II, 176, bilj 24; W.H.SCHMIDT, Alttestamentlicher Glaube, 274 sl;

dinastijom pokazuju Izaija i Mihej i na taj način što nijedan od njih ne naziva očekivanog novog Davida, odnosno kneza, kraljem¹⁸⁵.

Kao što je nekoć Duh Jahvin bio na Davidu (1 Sam 16,13; 2 Sam 23,2sl) tako će i novi David biti opskrbljen mudrosnim, političkim i religioznim karizmama:

duh mudrosti i umnosti: sposobnost upoznati Božje naume i djelovati prema njima.

duh savjeta i jakosti: sposobnost boriti se protiv zla koje ugrožava Božji poredak u svijetu i uspostava pravnog poretka

duh znanja i straha pretpostavka prethodnim karizmama. Prema mudrosnoj literaturi strah Gospodnji je početak spoznaje (Izr 1,7) i mudrosti (Izr 9,10). Nedostatak te karizme je uzrok narušenih odnosa između Izraela i Boga (Iz 1,3: “Vo poznaje svoga vlasnika, a magarac jasle gospodareve, Izrael ne poznaje, narod moj ne razumije”). Karizme su uvijek u službi drugih, pa i u ovom slučaju. “Jišajev izdanak” štitit će uboge braneći njihova prava, a šibom riječi svoje udarit će silnika.

7.1.3.7.2. Plod njegova djelovanja - rajski mir na zemlji (11,6-9).

Drugi dio govori o obnovi svijeta, o uspostavi rajskog sklada u životinjskom svijetu u kojem je taj sklad po prirodi nemoguć. Divlje životinje su predstavljene kao gosti pitomih. “Djetešce”, “dojenče”, “sisanče” u njihovoj sredini. Opet dijete u središtu (7,14; 8,3.8.18; 9,5; 11,1). Prestalo je smrtno neprijateljstvo između ženina potomka i zmije, o čemu govori Knjiga postanka (Post 3,15)¹⁸⁶. Neki su crkveni oci to tumačili alegorijski: životinje predstavljaju tipove ljudi koji će u mesijansko vrijeme promijeniti svoje zle ćudi. Završni redci su najbolji komentar toga sklada: “Zlo se više neće činiti, neće se pustošiti” na svetoj gori Gospodnjoj. I drugi razlog: “Zemlja će se ispuniti spoznajom Jahvinom kao što se vodom pune mora”(11,9). Spoznaja Boga u Starom zavjetu općenito nije čisto intelektualno znanje, nego znanje koje uvodi u djelovanje prema Božjoj volji ostvarujući tako intimno zajedništvo s njime. Obnovit će se zajedništvo iz raja zemaljskog.

7.1.3.8. Hvalospjev otkupljenika (Iz 12)

Prvi dio Izaijine knjige završava “hvalospjevom otkupljenika”. Upućuje na pjesmu zahvalnicu (Iz 25,1-12), na pobjedničku pjesmu (Iz 26,1-6), Iz 35 i na himne 40 sl. Pjesma ima u vidu cijelu knjigu...

Dok prvo poglavlje sažima različita Izaijina proročanstva u jednu jedinu optužbu protiv Judeje, dvanaesto poglavlje je hvalospjev otkupljenih nakon egzila (E.Beaucamp 133)

7.1.3.9. Prijetnje protiv stranih naroda (Iz 13-23)

7.1.3.10. Izaijina apokalipsa iz vremena nakon egzila (Iz 24-27)

Prorok ima u vidu ne samo strane narode (13-23) nego cijelu zemlju: univerzalno uništenje. Mjesto spasa brdo Sion na kojem će Bog spremiti gozbu svim narodima, raskinuti zastor što zastiraše sve narode, otrti suzu sa svakog lica, uništiti smrt za svagda.

Apokaliptika se razlikuje od proroštva. Proroštvo se odnosi na sadašnjost, prošlost i budućnost. Apokaliptika pretežito na budućnost. Proroštvo najavljuje neki događaj u budućnosti, primjerice smrt kralja, propast sjevernog kraljevstva, pad Jeruzalema, povratak iz sužanjstva. Pri tome sadašnjost kojoj se događaj najavljuje, budućnost u kojoj će se

¹⁸⁵ Vidi R.KILIAN, Jesaja 1-12,88.

¹⁸⁶ Vidi U.BERGES, Das Buch Jesaja, 135

najavljeni događaj dogoditi, pripadaju povijesti. Apokaliptika ne najavljuje neki događaj u budućnosti, nego stvara sliku o njoj (apokaliptik je vidjelac); ta druga i drukčija budućnost ne pripada više povijesti, ona je s onu stranu povijesti. Proroštvo se odigrava u horizontu povijesti naroda, o drugim narodima govori samo ukoliko su u odnosu s poviješću izraelskog naroda. Apokaliptika se odigrava u univerzalnijem horizontu, u horizontu povijesti čovječanstva i povijesti kozmosa. Što apokaliptika naviješćuje ustvari je kraj povijesti. Apokaliptika odgovara prapovijesti. I u prapovijesti (Post 1-11) radi se o čovječanstvu i svijetu kao cjelini. Da je Bog Stvoritelj i Gospodar svega čovječanstva i sveopće svjetske povijesti pokazuje opet završnica o kojoj govori apokaliptika (Otkr 4-5). U prapovijesti komplementarni odnos stvaranja i potopa ukazuje na apokaliptiku. Katastrofu svijeta poznaju samo prapovijest i kraj povijesti, *Ur- und Endgeschehen*¹⁸⁷.

7.1.3.11. Prijetnje protiv Jeruzalema iz kasnijeg Izaijina vremena (prije 701)

Tzv. Asirski ciklus. Višestruki "Jao" (Iz 28-33)

7.1.3.12. Mala apokalipsa (Iz 34-35) iz vremena nakon egzila.

U 34. poglavlju Izaija najavljuje uništenje Edoma, glavnog Izraelova neprijatelja: "Ne zaboravi, Jahve, sinovima Edoma kako su u dan kobni Jeruzalemov vikali oni: 'Rušite! Srušite ga do temelja!' (Ps 137,7). Ne može se zaboraviti da se je Edom veselio propasti Jeruzalema 587. i prisvojio veliki dio Judeje. Edom stoji sada kao simbol svih Izraelovih neprijatelja.

Iz 35 govori o konačnoj sreći koju će Bog ostvariti. Sudnji dan u korist Izraela.

35,1-3: Plodnost zemlje je simbol budućeg spasa, sama se priroda tome veseli.

"Ukrijepite ruke klonule" (35,3) odnosi se na izgnanike. Njima se navješćuje povratak na Sion. Njima će Bog udijeliti vječnu radost, pobjeći će bol i jauci sužanjstva (35,10). O toj radosti povratka govori, kako ćemo vidjeti Deuteroizaija.

7.1.3.13. Povijesni dodatak (Iz 36-39 iz 2 Kr 18-20).

7.2. DEUTEROIZAIJA (Iz 40-55)

Živi i djeluje u egzilu Blagovjesnik radosne vijesti. Pozvan potkraj Babilonskog sužanjstva (546-539) da tješi Božji narod, da govori srcu Jeruzalema, da viče da je došao kraj ropstvu, da je krivnja okajana i da su grijesi oprošteni (Iz 40,1-2). Knjiga se zbog početnih riječi:

"Tješite, tješite moj narod" zove Knjiga utjehe i dijeli se u dva dijela:

1. Oslobođenje Jakova (40-48) i
2. Obnova Jeruzalema (49-55).

U prvom dijelu najavljuje povratak Izraela u domovinu u obliku Eksodusa, ali ne u hitnji i bježeći kao u vrijeme prvoga nego svečano pod zaštitom Boga Izraelova koji će im biti prethodnica i zalaznica (52,12).

Uz Ezekijela, koji djeluje na početku sužanjstva, Deuteroizaija je drugi veliki prorok koji djeluje u izgnanstvu. Bez njih dvojice Izrael ne bi, možda, mogao preživjeti tu tragediju. Sačuvali su njegov identitet tumačeći njegovu povijest i budeći njegovu nadu. U svjetlu vjere svojih otaca i pouzdanja u Boga koji neće dopustiti da njegov narod izgine, kušali su teološki osvjetliti tu nacionalnu tragediju i dati odgovor zašto je Bog sve to pripustio. Došli su do uvjerenja da je to Božji sud za povijesne grijehе izabranog naroda. Taj sud nad

¹⁸⁷ C.WESTERMANN, *Theologie des Alten Testaments*, 131

Izraelom izveo je Bog posredstvom drugih naroda. U najtamnijem trenutku svoje povijesti Izrael je došao do najsvjetlije i najuniverzalnije spoznaje: naš Bog je Bog svih naroda, jer ako se Bog služi drugim narodima kao sredstvom da sudi svome narodu, onda je on i njihov Bog. **U egzilu se rodio monoteizam!** Umirući politički i nestajući s pozornice povijesti Izrael hvata takorekuć sve narode za ruku i uvodi ih u budućnost svoje nade i svoga Boga. Što je za Izrael dakle izgledalo kao propast, bilo je za druge narode korist i spas. Na toj soteriološkoj liniji shvaćanja suda nad Izraelom ostaje i sv. Pavao kad se pita: "Jesu li (Židovi) posrnuli da propadnu? Nipošto! Naprotiv: po njihovu posrtaju spasenje poganima da se tako oni, Židovi, izazovu na ljubomoru. Pa ako je njihov posrtaj bogatstvo za svijet, i njihovo smanjenje bogatstvo za pogane, koliko li će više to biti njihov puni broj...Jer ako je njihovo odbačenje izmirenje svijeta, što li će biti njihovo prihvaćanje ako ne oživljenje od mrtvih" (Rim 11,11-15).

U nacionalnoj katastrofi kao Božjem sudu proroci su otkrili još jednu novu misao: Sud nad Izraelom znači doduše uništenje njegove prošlosti, stoljetnog kraljevstva, ali to ne znači i uništenje Božje vjernosti prema samome sebi. Naprotiv taj sud je priprava za buduća, veća, uzvišenija i, dosad gotovo nevidena Božja djela, a opet na korist ne samo Izraelu nego i svim narodima koji su sudjelovali u sudu nad njim i u Božjoj povijesti s njim. Da osvijetle donekle ta nova Božja djela, proroci se služe kategorijama Izraelove prošlosti i govore o novom ulasku u obećanu zemlju (Hošea), o novom Davidu i novom Sionu (Izaija), o novom savezu (Jeremija) i novom Izlasku (Deuterizaija). O odnosu tih novih Božjih dijela prema prijašnjima ne misle svi proroci jednako. Dok se kod Izaije nadovezuju na prijašnja, kod Jeremije i Deuteroizaije su potpuno nova koja će baciti u zaborav prijašnja. Deuteroizaija gledajući povratak prognanika u budućnosti traži da se ne spominju onog što se zbilo, niti misle na ono što je prošlo, jer Bog čini nešto novo (Iz 43,18). To novo o čemu proroci govore ne smije se shvatiti kao restauracija prošlosti, nego uistinu kao novo Božje djelovanje. Stoga Deuteroizaija ne očekuje idealnog kralja iz Davidove loze kao nositelja spasenja, nego isključuje Davidovu dinastiju i govori o "Sluzi Jahvinu" za kojeg Bog veli: "Premalo je da mi budeš Sluga, da podigneš plemena Jakovljeva i vratiš Ostatak Izraelov, nego ću te postaviti za svjetlost narodima, da spas moj do nakraj zemlje doneseš" (Iz49,6). Likom Sluge Jahvina prorok želi teološki osmisliti veliku patnju svog naroda koja ga je snašla u Babilonskom sužanjstvu. I to je treća velika misao koja se rodila u velikoj patnji, u tuđini, u progonstvu. U svijetu sile i nasilja velikog Babilona rađa se u krilu prognanog Izraela novi svijet utjelovljen u liku Božjeg sluge patnika koji silom silu ne uzvraća: "Zlostavljahu ga, a on puštaše, i nije otvorio usta svojih. Ko jagnje na klanje odvedoše ga; ko ovca, nijema pred onima što je strižu, nije otvorio usta svojih" (Iz 53,7). Sam se ponudio na smrt i među zlikovce bi ubrojen, da grijehe mnogih ponese na sebi i da se zauzme za zločince (53,12). U trenucima najveće patnje u svojoj povijesti Izrael otkriva u izgnanstvu vrijednost posredničke patnje. Tko pati, ne pati samo za sebe, nego i za one koji mu tu patnju nanose. "Tajna je otkupljenja da ne možemo nijednu dušu pridobiti, ako za nju ne patimo" govorio je veliki francuski mislilac Leon Bloy. Patnja nevinih spašava svijet. Sud nad Izraelom i njegova ogromna patnja ima univerzalno značenje najprije za one koji u njemu neposredno sudjeluju, a onda preko njih za sve narode.

7.2.1. SLUGA JAHVIN

Četiri pjesme o Sluzi Jahvinu:

1. 42,1-4 (5-7? 8-9?)
2. 49,1-6 (7-9)
3. 50,4-9
4. 52,13-53,12.

Sluga Božji je časno ime Božjih izabranika poput Abrahama, Izaka, Jakova, Mojsija, Davida, Joba i proroka. Nekad to ime resi izabrani narod, a nekad i tuđinske vladare s posebnim poslanjem kao što su Nabukodonozor (Jer 25,9) i Kir. U pjesmama o Sluzi Jahvinu radi se o anonimnoj osobi urešenoj proročko-mesijansko-svećeničkim odlikama¹⁸⁸.

7.2.1.1. Prva pjesma: Poziv i poslanje Sluge Jahvina (42,1-4)

Pjesma ima 3 dijela. U prvom dijelu Jahve predstavlja svijetu svoga Slugu kao svoga “izabranika”, “miljenika duše svoje” na kojeg je “izlio svoga duha” da “doneše pravo narodima” (42,1). Univerzalno poslanje Sluge Jahvina!

U drugom dijelu opisan je način na koji će Sluga izvršiti to univerzalno poslanje: “On ne viče, on ne diže glasa, niti se čuti može po ulicama. On ne lomi napuknutu trsku niti gasi stijenja što tinja” (42,2-3ab). Za razliku od prijašnjih proroka koji su gromoglasno prijetili Izraelu i drugim narodima Božjim sudom, Sluga Jahvin je prorok milosrđa; on spokojno navješćuje spasenje svima. Na starom Orijentu bio je običaj da se nakon smrtne presude nad krivcem prelomi štap i ugasi svjetiljka, Sluga Jahvin to ne čini, iako su Izrael i ostali narodi to zaslužili.

U trećem dijelu (42,3c i 4) govori se o vjernosti i ustrajnosti Sluge Jahvina u izvršenju poslanja: “vjerno on donosi pravdu, ne sustaje i ne malakše dok na zemlji ne uspostavi pravo”. Uspostaviti pravo i pravdu među narodima na zemlji glavna je zadaća Sluge Jahvina. Ta misao istaknuta je na tri mjesta (rr 1.3.4)

Prema nekim komentatorima u pjesmu spada i slijedeći govor Boga Stvoritelja i Gospodara neba i zemlje u kojem se obraća svome Sluzi ističući što je sve za nj učinio i kakvo mu je poslanje namijenio: “Ja, Jahve, u pravdi te pozvah, čvrsto te za ruku uzeh; oblikovah te i postavih te za Savez narodu i svjetlost pucima, da otvoriš oči slijepima, da izvedeš sužnje iz zatvora, iz tamnice one što žive u tami” (6-7). Dok u prvoj pjesmi Bog govori o svome Sluzi i njegovu poslanju, u druge dvije Sluga govori sam o sebi i svom bolnom iskustvu u izvršenju poslanja.

7.2.1. 2. Druga pjesma: Izvješće Sluge Jahvina o pozivu i poslanju (49,1-6)

U drugoj pjesmi sam Sluga govori o sebi objavljujući svim narodima tajnu svoga poziva i poslanja. Bog ga je poput Jeremije poimence “pozvao od krila materina” i učinio svojim Slugom da se u njemu proslavi (49,4). Povjerio mu svoju riječ kao “britki mač” koja pogada one blizu i kao “oštru strijelu” koja dopire do onih daleko (49,2). Bdio je nad njim i nad njegovim poslanjem u kojem u početku nije imao uspjeha što u razgovoru s Bogom i priznaje: “Zaludu sam se mučio, nizašto naprezao snagu” (49,4). Unatoč tome svjestan je svoga prava, odnosno svoje pobjede i svoje nagrade kod Jahve Boga svoga koji mu “bijaše snaga” i koji ga ponovno bodri da mu vrati natrag Jakova i sabere Izrael. Što više, u času krize proširuje mu poslanje od Izraela na sve narode: “Premalo je da mi budeš Sluga, da

¹⁸⁸ Usp. N.FÜGLISTER, Die alttestamentlichen Lesungen, Lesejahr B/2,41sl., 141 sl

podigneš plemena Jakovljeva i vratiš Ostatak Izraelov, nego ću te postaviti za svjetlost narodima, da spas moj do nakraj zemlje doneseš” (49,6). Univerzalnost poslanja veže prvu i drugu pjesmu u jednu cjelinu.

7.2.1. 3. Treća pjesma: dragovoljna patnja Sluge Jahvina (50,4-9)

U trećoj pjesmi Sluga Jahvin ponovno govori u obliku ispovijesti o sebi, o svom Bogu, o poslanju i patnjama koje ga prate. Priznaje da je od Boga primio sve što ima i da mu pomaže u svemu što čini. Gotovo svaki redak započinje priznanjem “Gospod Jahve dade mi” ili “Gospod mi Jahve pomaže”. Bog ga je učinio pozornim slušateljem svoje riječi - svako jutro on mu uho budi da ga sluša kao učenici - i obdario ga vještinom govora da umije krijepiti umorne (50,4). Sluga je ujedinio u sebi svojstva mudraca koji sluša i proroka koji vješto prenosi što je čuo. Poslanje mu donosi uvrede, poniženja i fizičko zlostavljanje. Sve podnosi dragovoljno što je novo i nečuveno u dosadašnjoj povijesti spasenja. Za razliku od Jeremije koji se u sličnim situacijama buni i osvetu priželjkuje, Sluga Jahvin prihvaća patnju kao dio svoga poslanja. “Leđa podmetnuh onima što me udarahu, a obraze onima što mi bradu čupahu, i lica svojeg ne zaklonih od uvreda ni od pljuvanja” (50,6)¹⁸⁹. U svim tim mučenjima ostaje čvrst “ko kremen”, uvjeren da se neće postidjeti jer zna da patnja nije posljednja riječ i da mu je blizu onaj koji će mu dati pravo, tj. pobjedu (50,7-9).

Patnja u usponu prati Slugu Jahvina od početka i povezuje pjesme u jednu cjelinu. U prvoj pjesmi već se naslućuje kad Bog govori za njega da “ne sustaje i ne malakše” (42,4). U drugoj pjesmi Sluga priznaje da se je “zaludu mučio i nizašto naprezao snagu” (49,4), u trećoj Sluga govori o brutalnosti i divljanju onih koji su mu pljuvali po licu, čupali bradu i udarali po leđima. Patnja doseže svoj vrhunac u četvrtoj pjesmi kad će Sluga Jahvin biti uklonjen iz zemlje živih i svojom patnjom opravdati mnoge.

7.2.1. 4. Četvrta pjesma: zbog patnja duše svoje vidjet će svjetlost (52,13-53,12).

Četvrta pjesma o Sluzi Jahvinu je, prema nekima, proročka liturgija, sročena od tri dijela:

1. Uvodni Božji govor (52,13-15),
2. Vjeroispovijest zajednice (53,1-11a) i
3. Završni Božji govor (53,11b—12)¹⁹⁰.

Pjesma je po svojoj temi i svom sadržaju jedinstvena, gotovo iznimka, u starozavjetnoj literaturi. Nigdje se u Starom zavjetu ne govori o patnji pod soteriološkim vidikom, tj. o patnji posredničko-spasenjskog značenje. A to je upravo središnja tema ove pjesme.

7.2.1. 4. 1. Uvodni Božji govor (52,13-15)

U uvodnom govoru Bog se osvrće na patnje svoga iznakaženoga i izobličienoga Sluge i riše kraljevskim predikatima njegovu budućnost. Najavljuje njegov uspjeh, uzdignuće, uzvišenje i proslavu. Kao što su se mnogi užasnuli nad njegovom mukom tako će se mnogi narodi i kraljevi zadiviti, kad budu vidjeli “ono o čemu im nitko nije govorio” i kad budu shvatili “ono o čemu nikad čuli nisu” (52,13-15). Sluga Jahvin i njegovo djelo shvatljivi su samo u svjetlu te budućnosti. Najava proslave Sluge Jahvina najvažniji je dio pjesme.

¹⁸⁹ Vidi o tome C.WESTERMANN, Das Buch Jesaja, Kap. 40-66, Göttingen 1966, 186; W. ZIMMERLI, Das Gesetz und die Propheten. Zum Verständnis des Alten Testaments, Göttingen ²1969, 142 sl.

¹⁹⁰ Usp. G.von RAD, Theologie des Alten Testaments II, 264.

7.2.1. 4. 2. Vjeroispovijest zajednice (53,1-11a)

U prvoj polovici središnjeg dijela (53,1-6) zajednica, odnosno skupina očevidaca, razmišlja o trnovitom putu Sluge Jahvina i njegovu značenju za njih. Govore u obliku vjeroispovijesti o njegovu skromnom porijeklu i mladosti (izdanak i korijen iz zemlje sasušene), o njegovoj mucu, iznakaženosti i odbačenosti od ljudi. Priznaju da su se varali misleći da ga Bog kažnjava zbog njegovih grijeha, a u stvari on je nevin trpio za njih zbog njih i namjesto njih: “Za naše grijehе probodoše njega, za opaçine naše njega satriješe. Na njega pade kazna – radi našeg mira, njegove nas rane iscijeliše” (53,5). Najpotresnije u njihovoj ispovijesti jest spoznaja da je Sluga Jahvin nevin i da je Jahve “svalio na nj bezakonje nas sviju” (53,6b). Tim priznanjem završava prva polovica središnjeg dijela pjesme i započinje druga u kojoj glavnu riječ ima pojedinac, anonimni očevidac (53,7-10). U središtu njegova glasnog razmišljanja su patnje Sluge Jahvina i njegovo ponašanje u njima: “Zlostavljahu ga, a on puštaše i nije otvorio usta svojih” (53,7). Svjedok je očito potresen mirom kojim Sluga Jahvin podnosi sva zlostavljanja, kad dvaput ističe da “nije otvorio usta svojih”. Na sudu se nitko nije za nj zauzimao, i kao što su njegove patnje bile za grijehе nas sviju, tako je i njegova smrt: “Da, iz zemlje živih ukloniše njega, za grijehе naroda njegova na smrt ga izbiše” (53,8). Križni put Sluge Jahvina završava u grobu bogatih (53,9a). U završnom retku sv. pisac sažima da se je sve to odvijalo prema Božjoj volji, da se je Bogu svidjelo da ga pritisne bolima tj. da žrtvuje svoj život kao naknadnicu za mnoge.

Posljednju riječ u svemu ima Bog. U svom završnom govoru (53,11-12) objavljuje značenje muke i smrti svoga Sluge. Proglašava da je Sluga pravedan, da se je zauzeo za zločince, da je grijehе i krivicu njihovu uzeo na se, među zlikovce bio ubrojen, sam se ponudio na smrt i time opravdao mnoge. Zbog svega toga vidjet će svjetlost, nasititi se spoznajom njezinom, dobiti mnoštvo u baštinu i s mogućnicima plijen dijeliti. Sve su to slike koje upućuju na ostvarenje onoga što je Bog najavio u svom prvom govoru, da će se mnogi narodi i kraljevi zadiviti, kad budu vidjeli “ono o čemu im nitko nije govorio” i kad budu shvatili “ono o čemu nikad čuli nisu” (52,13-15).

7.2.1. 4. 3. Tko je Sluga Jahvin?

Postoje različita mišljenja:

7.2.1. 4. 3.1. Kolektivno tumačenje

Sluga Jahvin je Izrael u cjelini ili “sveti ostatak”. To je najstarije tumačenje. Izrael je često nazvan “slugom Jahvinim” pa i u tekstu druge pjesme (49,3; usp.41,8-9; 44,1-2). Protiv tog mišljenja govori činjenica da je Sluga poslan da “podigne plemena Jakovljeva” i “vrati Ostatak Izraelov”(49,6). Osim toga Izraelova patnja prema Deuterizaiji nije patnja nevinog (Iz 40,2; 43,24; 50,1) kao što je patnja Sluge Jahvina. Prema tome Sluga se ne može izjednačiti s Izraelom.

7.2.1. 4. 3.2. Individualno tumačenje

Neki smatraju da u prve tri pjesme prorok govori sam o sebi, o svom poslanju i svojim bolnim iskustvima, a u četvrtoj pjesmi govore o njemu njegovi učenici. Međutim nemoguće je da anonimni prorok Deuterizaija može o sebi tako visoko misliti i govoriti kao što je prikazao Slugu Jahvina. Sluga Jahvin nadvisuje svojim univerzalnim poslanjem,

svojom posredničkom smrću i proslavom svaki povijesni lik bio on Mojsije, Jeremija ili Deuteroizaija. Ne dolazi u obzir ni bilo tko od suvremenika proroka Deuteroizaije, jer je ne moguće da bi tako uzvišen lik mogao ostati anonimian.

7.2.1. 4. 3.3. Sluga Jahvin i Isus

Pjesma sadrži u sebi kristološki dio apostolskog vjerovanja: rođen, mučen, umro, pokopan i uskrsnuo. Prva Crkva je od početka prepoznala u Sluzi Jahvinu Isusa (vidi: Mt 12,18-21; 8,17; Iv 12,38; Dj 8,33sl; Rim 10,16).

7.3. TRITOIZAIJA (Iz 56-66)

Više proroka - djeluju kratko nakon egzila od 538 u Jeruzalemu i Judeji i to kao svjedoci nade protiv svake nade.

Deprimirajuće stanje povratnika:

Izostao je sjaj i slava novog izlaska i novog Jeruzalema o čemu je govorio Drugi Izaija. Zemlja je opustošena, Jeruzalem u ruševinama, Hrama nema, obnova sporo kreće, odgovorni se brinu najprije za se i za svoje interese.

Prorok ih opisuje kao slijepce stražare:

"Svi su mu stražari slijepi, i ništa ne shvaćaju. Svi su oni psi nijemi, ne mogu lajati. Sanjaju i drijemaju, najmilije im je spavati. Psi su to proždrljivi, nezasitni; pastiri su to bez razbora; svaki svojim putem okreće, svaki za dobitkom svojim" (Iz56,9-11)

Narod se žali na svoje stanje pjesmom žalopojkom:

"Stog se pravo od nas udaljilo, zato pravda ne dopire do nas. Nadasmo se svjetlosti, a ono tama; i vidjelu, a ono u timini hodimo. Pipamo kao slijepci duž zida, tapkamo kao bez očiju. Spotičemo se u podne ko u sumraku, sasvim zdravi, kao da smo mrtvi. Svi mrmljamo kao medvjedi, i gučemo tužno kao golubovi. Očekivavimo Sud, a njega nema, i spasenje - od nas je daleko" (Iz 59,9-11).

Tim siromasima, koji su srca slomljena i duha očajna podiže Bog proroka da im donese radosnu vijest, da im dade vijenac mjesto pepela, ulje radosti mjesto ruha žalosti...(Iz 61,1-3).

Nastupa kao prorok pravde:

Tritoizaija se zuzima za socijalnu pravdu u vrijeme perzijskog carstva kao što su se zauzimali Amos i Miheja u vrijeme asirskog, a Habakuk u vrijeme babilonskog carstva. "Držite se prava i činite pravdu, jer će uskoro doći moj spas i objaviti se moja pravednost" (Iz 56,1) stoji na početku njegove knjige kao moto. Neki kometatori misle da njegova socijalna kritika povezana s kritikom kulta ne zaostaje ništa za Amosovom (K.Koch, Die Propheten II,158). Vidi Iz 58,1-12): Bog se nalazi samo kod bližnjeg. Bogu koji nema nikakvih potreba može se služiti samo u ljudima koji ih imaju¹⁹¹.

Objava Boga: Jahve suprug (62,1-5), Otac (63,16), s majčnim crtama (66,13-14; usp. Br 11,12; Ps 13,2)

Univerzalizam spasenja (60,1-6; 66,18,21):

Pogani nisu samo pozvani na spasenje, već su dobili poslanje da naviještaju slavu Božju narodima (66,19), što više Bog će između njih uzeti sebi svećenike i levite (66,21)¹⁹²

¹⁹¹ Nother Fueglistner, Jesaja 58,7-10, Die alttestamentlichen Lesungen 1 A,157; usp. J Schreiner, Wort und Botschaft 175

¹⁹² E, Bouzon, Altt. Lesungen, C3,,17-28; Vidi G. FOHRER, Theologischen Grundstrukturen, 264sl.

MIHEJ (= Tko kao Bog?)

Mihej je nešto mlađi Izaijin suvremenik. U naslovu knjige spominje kao i Izaija trojicu judejskih kraljeva: Jotama, Ahaza i Ezekiju (Iz 1,1; Mi 1,1). Prema tome djelovao je unutar razdoblja 740-701., neki misle između 733. i 712. god. pr. Kr.¹⁹³ Potječe sa sela iz Morešet Gata, tridesetak kilometara jugozapadno od Jeruzalema, nedaleko od Amosova zavičaja (1,1.14; Jer 26,18). O sebi i svom pozivu govori vrlo malo, ili gotovo nikako. Iz dva kratka teksta naziremo da je bio, unatoč tvrdim riječima, čovjek srca i pun Božjega duha. Predviđajući što će se dogoditi s njegovim zavičajem, sa šefelskim gradovima, u vrijeme asirske naježde¹⁹⁴, veli: "Zato ću zakukati i zaridati, ići ću gol i bos, zavijati ću kao šakali, urlikat ću kao nojevi. Jer njenoj rani nema lijeka, sve do Jude dopire, dotiče Vrata moga naroda, sve do Jeruzalema" (1,8-9). Govoreći indirektno o svom proročkom pozivu veli: "Ali ja sam pun snage i duha Jahvina, pun pravde i jakosti da objavim Jakovu opaćinu njegovu, Izraelu njegov grijeh" (3,8). Zbog sličnosti s Amosom u slikovitu govoru, istančanom osjećaju za siromašne slojeve društva, borbi za Božja i ljudska prava, isticanju Božjeg suda, nazvan je "Amosom južnog kraljevstva"¹⁹⁵.

Knjiga od sedam poglavlja sadrži u sebi "viđenja o Samariji i Jeruzalemu" (Mi 1,1). Nastajala je kroz stoljeća i to u vremenu prije egzila, za vrijeme i poslije egzila. Prva tri poglavlja sa svojim pretežito prijetećim sadržajem, u biti su autentična, pripisuju se samom Miheji. Četvrto i peto poglavlje u kojima prevladava tematika spasa, svojstvena prorocima iz egzila i kratko nakon egzila, potječu iz tog vremena, a šesto i sedmo poglavlje sa svojom društvenom kritikom, odražavaju posužanjsko stanje petog stoljeća. Optimistički završetak sedmog poglavlja (7,8-20) sa svojom proročkom liturgijom dodatak je iz četvrtog stoljeća¹⁹⁶.

Struktura knjige

Knjiga se dijeli u tri dijela prema shemi: sud - spas. Svaki dio započinje imperativom "čuj", slično kao u Amosa i Hošee: Mi 1,2; 3,1; 6,1; usp još 3,2;6,2.9 (vidi Am 3,1.13; 4,1; 5,1). U prvom dijelu koji se pripisuje Miheji i događa se prije egzila, više se govori o sudu nego o spasu. U drugom i trećem dijelu, nakon egzila i nakon što se je sud nad Izraelom već dogodio, više se govori o spasu nego o sudu.

Poglavlje	Sud	Spas
1-2	1,2-2,11	2,12-13
3-5	3,1-12	4,1-5,14
6-7	6,1-7,7	7,8-20

Jeruzalemska biblija dijele knjigu u četiri dijela isto prema shemi sud-spas:

I.: Suđenje Izraelu (1,2-3,12)

¹⁹³ O.KAISER, Einleitung, 236.

¹⁹⁴ Prema Jeruzalemskoj bibliji radi se o kaznenoj ekspediciji kralja Sanheriba 701, a prema nekim autorima o naježdi kralja Sargona II. 712/11, jer je grad Gat, o kojem Mi 1,10 govori, pao te godine pod asirsku vlast. Vidi O.KAISER, Einleitung, 236.; E.ZENGER, Einleitung, 408.

¹⁹⁵ Vidi E.ZENGER, Einleitung, 408; A.DEISLER, Dann wirst du Gott erkennen. Die Grundbotschaft der Propheten, Freiburg 1987, 71.; ISTI, Die Grundbotschaft des Alten Testaments. Ein theologischer Durchblick, Freiburg ³1973, 121.

¹⁹⁶ Vidi O.KAISER, Einleitung, 237.; E.ZENGER, Einleitung, 409.

- II.: Obećanja Sionu (4,1-5,14)
 III. Novo suđenje Izraelu (6,1-7,7)
 IV. Nade (7,8-20)

I. SUĐENJE IZRAELU (1,2-3,12)

1. Sud Samariji i judejskim gradovima (1,2-16)

Prvi dio započinje imperativom "Čujte" (1,2). Prorok poziva sve narode, zemlju i sve što je na njoj da čuju Božje svjedočenje u sudskom procesu protiv Samarije i Jeruzalema.. Prorok opisuje antropomorfnim slikama Božji dolazak na sud: "Jer evo: Jahve izlazi iz svetoga mjesta svojega, silazi i hodi po visovima zemaljskim. Gore se rastapaju pod njegovim koracima i doline rasijedaju kao vosak pred ognjem, kao voda što se razlijeva niz obronak" (1,3-4). Razlog Božjeg silaska su zločinstva i grijesi doma Izraelova, zastupana u glavnim gradovima u Samariji i Jeruzalemu. Metropole su, prema proroku, krive za sve zlo u zemlji i stoga im najavljuje propast. Samarija će biti srušena sa zemljom, pretvorena u gomilu kamenja "Učinit ću od Samarije kamenu gomilu u polju, ledinu za vinograd. Zavaljat ću kamenje njezino u dolinu, otkrit ću joj temelje" (1,6). Proroštvo će se ostvariti 722. godine kad će ju asirski kralj Sargon II. zauzeti i s njom uništiti Sjeverno kraljevstvo.

Nakon najave propasti Samarije prorok plače nad tragičnom sudbinom svoje uže domovine, nad šefelskim gradovima, koje će dvadesetak godina kasnije (701) zadesiti ista sudbina. "Zato ću zakukati i zaridati, ići ću gol i bos, zavijati ću kao šakali, urlikat ću kao nojevi. Jer njenoj rani nema lijeka, sve do Jude dopire, dotiče Vrata moga naroda, sve do Jeruzalema" (1,8-9). Stanje Judeje, kojom su te godine prohujale trupe asirskog kralja Sanheriba, opisuje i prorok Izaija: "Zemlju vam opustje, gradove oganj popali, njive vam na oči haraju tuđinci - ko kad propade Sodoma. Kći sionska ostade kao koliba u vinogradu, kao pojata u polju krastavaca, kao grad opsjednut. Da nam Jahve nad Vojskama ne ostavi Ostatak, bili bismo ko Sodoma, Gomori slični" (1,7-9). Za Izaiju je to "najmljena britva" kojom je Jahve obrijao glavu svome narodu (Iz 7,20), a za Miheja "nesreća" koja je od Jahve sišla sve do vrat jeruzalemskih (1,12). Bog se služi drugim narodima kao sredstvom u sudu protiv svog naroda. Na kraju poglavlja prorok poziva Jeruzalem kao uciviljenu majku svega Izraela da plače s njim i izvrši na sebi žalobni obred: "Čupaj kosu i ostriži se za milom djecom svojom! Postni ćelava kao orao lešinar, jer su izgnana daleko od tebe" (1,16).

2. Sud nad pohlepnim bogatašima (2,1-11)

U drugom poglavlju Mihej osuđuje lakomost bogatih zakupnika, koji daju kredit na hipoteku

da se domognu polja i kuća siromašnih dužnika. Mihej vidi u njima neprijatelje naroda koji izgone žene iz njihovih domova i njihovj djeci oduzimaju baštinu koju im je Jahve dodijelio: "Teško onima koji smišljaju nedjelo i snuju zlo na posteljama svojim! Kad svane dan, oni ga izvrše, jer je sila u njihovoj ruci. Zažele li polja, otimaju ih, i kuće, uzimaju ih; čine nasilje čovjeku i kući njegovoj, vlasniku i posjedu njegovu" (2,1-2). I Jahve ima svoje planove, "smišlja zlo" protiv tih izrabljivača i najavljuje im zla vremena kad će izgubiti sve i kad će se pjevati tužaljka: "Propalo je! Posve smo opustošeni, baština je naroda moga otuđena, i nitko da mu je vratiti, naša polja podijeljena su odmetniku" (2,4). Prorokovi slušatelji protestiraju protiv te prijetnje pozivajući se na Savez i Jahvinu dobrotu:

"Sramota na nas neće pasti! Zar će biti proklet dom Jakovljevi? Zar je Jahve izgubio strpljivost? Zar on tako postupa? Nisu li riječi njegove ugodne Izraelu, narodu njegovu?" (2,6-7). U odgovoru prorok ostaje pri svome, Savez je prekršen, pravda je pogažena, kazna je neizostavna (2,6-11).

3. Obećanje spasa (2,12-13)

Sporno je da li završna dva retka drugog poglavlja, u kojima se govori o spasu Ostatka Izraelova, potječu od proroka Miheje ili su dodatak iz vremena babilonskog sužanjstva. Većina komentatora misli da u njima prevladavaju motivi iz vremena egzila i kratko nakon egzila i da, prema tome, potječu iz tog vremena slično kao i tekstovi Mi 4,6-8.; 5,6-8.

4. Sud protiv viših slojeva društva u Izraelu (3,1-12)

Cijelo treće poglavlje je jedna vrsta staleške propovijedi protiv glavara, sudaca, službenih proroka, svećenika i njihovog lažnog pouzdanja u Hram i Jeruzalem¹⁹⁷.

Nijedan prorok ne kritizira tako oštro više slojeve društva kao Mihej. Dok Amos za njih kaže da "gaze po glavi siromaha" (Am 2,7), a slično i Izaija da "gaze lice siromaha" (Iz 3,15), Mihej se služi slikama iz kanibalizma da označi njihov nehumani postupak prema siromasima (3,2). Glavarima i sucima predbacuje da mrze dobro a ljube zlo, da su gulikože (3,1-3), da im se pravda gadi, da izvrću sve što je ispravno, da sude prema mitu i da izgrađuju Jeruzalem na nepravdi, u krvi i zločinu. (3,9-11a). Najveća kazna kojom ih prorok prijeti bit će Božja šutnja i odvratanje Božjeg lica od njih: "Zato, oni će Jahvu zazivati, a on im neće odgovoriti. Sakrit će, u ono vrijeme, lice od njih zbog zločina koje su počinili" (3,4).

Kritizira službene proroke da trguju s Božjom riječju, da "bale za novac" (3,11) da proriču sreću ili nesreću ovisno o plaći: "Ako imaju zaloga u zubima, proglašuju: 'Mir!' Ali protiv onoga koji im ništa ne stavlja u usta navješćuju sveti rat" (3,5). Navješćuje im kraj njihova poziva: imat će noć mjesto viđenja, tminu mjesto proricanja, Božju šutnju mjesto odgovora (3,6). Nasuprot tim prorocima Mihej ističe svoju neovisnost, nepodmitljivost, svijest poslanja kojim ga je Bog osposobio da objavi zlodjela doma Izraelova: "Ali ja sam pun snage i duha Jahvina, pun pravde i jakosti da objavim Jakovu opaćinu njegovu, Izraelu njegov grijeh" (3,8).

Svećenici nisu ništa bolji od drugih; i oni su pohlepni za novcem, "poučavaju radi zarade" (3,12).

Na kraju poglavlja Mihej pokušava izbiti iz njihove svijesti osjećaj da im se ništa ne može dogoditi i da ih nikakvo zlo ne može snaći, jer je tobože Jahve u njihovoj sredini. Osjećaj je neutemeljen. Svojim opaćinama skrivit će propast Jeruzalema i Hrama: "A na Jahvu se oni pozivaju i govore: 'Nije li Jahve u našoj sredini? Neće na nas zlo navaliti.' Poradi vas i vaše krivnje Sion će biti polje preorano, Jeruzalem ruševina, a Goru Doma prekrit će šuma" (3,11-12). Dodirnuti Hram isto je što i dodirnuti Boga. Prorokovati protiv Jeruzalema i Hrama bilo je opasno po život. To uvjerenje židovskog naroda održalo se kroz stoljeća sve do Isusovih vremena. Mihejine riječi protiv Jeruzalema i Hrama pamtit će se kroz povijest. Na njih će se pozvati jeruzalemske starješine kad su svećenici i proroci tražili smrt proroka Jeremije koji je također preokao uništenje Jeruzalema i Hrama: "Mihej Morešćanin prorokovaše u dane Ezekije, kralja judejskog, i govoraše svemu narodu judejskom: 'Ovako govori Jahve nad Vojskama: 'Sion će biti polje preorano, Jeruzalem

¹⁹⁷ W.H.SCHMIDT, Einführung, 126.

ruševina, a Goru Doma ovog šuma će prekrit" (Jer 26.18). Pozivajući se u obrani Jeremije na činjenicu da Ezekija nije dao ubiti Meheja, jeruzalemski starješine su ga spasili. Na liniji proroka Miheje i Jeremije naći će se kasnije i sam Isus i bit će optužen od svećenika

II. OBEĆANJA SIONU (4-5)

Drugi dio knjige je cjelina za se, sastavljena od četvrtog i petog poglavlja. Za razliku od prvog dijela u kojem prevladava tema Božjeg suda nad Izraelom, drugi dio je zbirka spasonosnih obećanja i mesijanskih iščekivanja. Jeruzalemska biblija dijeli ih u 6 malih cjelina:

1. 1.Buduće Jahvino kraljevstvo na Sionu (4,1-5)
2. Okupljanje raspršenog stada na Sionu (4,6-8)
3. Izgnanstvo i povratak iz Babilona (4,9-10)
4. Pobjeda Siona nad neprijateljskim narodima (4,11-13)
5. Nevolja i slava doma Davidova (4,14-5,1,5)
6. Budućnost Ostatka

Neki autori smatraju da četvrto i peto poglavlje čine zasebnu zbirku nastalu u posužanjsko vrijeme. Dodana je prethodnim poglavljima da se povratnicima iz egzila pokaže da se je Mihejino proroštvo o razorenju Jeruzalema (3,12) ispunilo i da posljednja Božja riječ o Jeruzalemu i njegovu odnosu prema stranim narodima nije kazna nego spas. Knjižica je koncentrično građena:

- A Eshatološka budućnost pokornih naroda (4,1-5)
- B Dva paralelna proroštva o Ostatku (4,6-7; 2,12-13)
- C Eshatološka bitka za mesijanska vremena (4,8-14)
- C' Dolazak mesijanskih vremena (5,1-5)
- B' Dva paralelna proroštva o ulozi Ostatka u mesijanskim vremenima (5,6-7)
- A' Eshatološka budućnost nepokornih naroda (5,8-14)¹⁹⁸

1.Buduće Jahvino kraljevstvo na Sionu (4,1-5)

Tekst se nalazi u kraćem obliku i u proroka Izaije (Iz 2,2-4). Porijeklo teksta je nesigurno. Neki misle da ne potječe ni od Izaije ni od Miheja, nego od kasnijeg redaktora iz posužanjskog vremena koji je uvjeren da nijedan Božji sud u povijesti čovječanstva nije kraj¹⁹⁹ Neki opet drže da je uzet iz liturgije posužanjske zajednice i naknadno uvršten u jednu i drugu knjigu. Razlog zbog kojeg je uvršten u Mihejinu knjigu jest da ublaži prethodnu prijetnju Jeruzalemu i Hramu i da otvori Mihejinu poruku eshatološkom spasenju (Mi 3,12)²⁰⁰

Prorok gleda što će se dogoditi na kraju dana, tj. na kraju povijesti, uvjeren da se povijest može pravo shvatiti samo s njezina završetka. Služi se slikovitim govorom. Kozmička i mitološka predodžba o brdu bogova koje nadvisuje sve gore (usp. Iz 14,13; Ps 48) primjenjuje se u Bibliji na jeruzalemski hramski brežuljak Sion, na sav grad i njegovo stanovništvo i naziva se Gorom Jahvinom. Na kraju dana "Gora Doma Jahvina", Jeruzalem

¹⁹⁸ F.SMYTH-FLORENTIN, De ta petitesse surgira por Moi, le dominateur en Israel, uQatrieme dimanche de L' Avent. Assemblees du Seigneur 8, Ed.Cerf 1972,52-63, ovdje 53, bilj.2; A.DEISSLER, Zwölf Propheten II, Obadj, Jona, Micha, Nahum, Habakuk,Würzburg 1984, 35.

¹⁹⁹ E. Beck; Gottes Traum: Eine menschliche Welt.Hosea-Amos-Micha, Stuttgart, 1972,85.

²⁰⁰ H.FISCER (Izd.), Biblische Unterweisung II, 198.; A.DEISSLER, Zwölf Propheten II, 50.

bit će vrh svih gora, iznad svih bregova, središte svijeta kojem će hodočastiti svi narodi da se nauče hoditi stazama Jahvinim. Izrael obasjan Božjom slavom, puninom spasenja, kao uzorno Božje društvo privlačit će u eshatološko doba spasa sve narode k sebi. O tome govori i prorok Zaharija: Ovako govori Jahve nad vojskama: "U one će dane deset ljudi od naroda svih jezika hvatati jednog Židova za skut govoreći: Idemo s vama, jer čusmo da je s vama Bog" (Zah 8,23). Spas koji je Bog pripremio svim narodima, "mora najprije zablistati u samom Izraelu, inače ne može druge primamiti životu s Božjim narodom"²⁰¹ Što život u zajedništvu naroda na kraju dana čini privlačnim jest sloga, mir i nenasilje. Došao je kraj strahu, nepovjerenju, neprijateljstvu, trci za noružanjem i tlačenju: "Svoje će mačeve prekovati u ralice, a svoja koplja u radne sprove. Narod na narod neće mača dizati niti će se više za rat vježbati. Svaki će mirno živjeti pod lozom vinovom, pod smokvom svojom, i nitko ga neće plašiti. To rekoše usta Jahve nad vojskama" (Mi 4,3-4; usp. Iz 2,4; 9,4; Hoš 2,20; Ps 46,10)

2. Okupljanje raspršenog stada na Sionu (4,6-8)

Proroštvo o Ostatku. Jahve će sabrati sve kojima je "zlo učinio" hrome, raspršene, izgnane u Babilon i od njih učiniti Ostatak, moćan narod nad kojim će on kraljevati na gori Sion za svagda

3. Izgnanstvo i povratak iz Babilona (4,9-10)

Prorok ima pred sobom "kći sionsku", personifikaciju grada i njegovih stanovnika neposredno prije odlaska u Babilonsko sužanjstvo 587/87. Vidi je gdje se savija od boli i kriči kao žena porodilja. Odjek Jer 8,19. Pitanje: "Zašto sada kukaš kuknjavom? Nema li kralja u tebi?"(4,9), ukazuje na Boga koji će je pratiti u Babilon i koji će je osloboditi: "Do Babilona ti ćeš otići, ondje ćeš se osloboditi, ondje će te Jahve otkupiti iz šaka tvojih dušmana" (4,10).

4. Pobjeda Siona nad neprijateljskim narodima (4,11-13)

Tekst ima u vidu opsjedanje Jeruzalema 587. godine kad su Babilonci uz pomoć amonskog, moapskog i edmoskog naroda ustali protiv njega. Oni govore: "Nek se obeščasti, neka se naše oči nasite Siona!" (4,11). Dok oni snuju zlo Izraelu, Jahve križa njihove planove, štiti Izrael, jača ga praveći mu "gvozden rog i mjedena kopita" (4,13) kojima će te narode, skupljene kao snoplje, ovrći na gumnu. To je najstariji tekst koji govori o Izraelu kao sredstvu suda nad narodima koji su ustali protiv njega (usp. Ez 25,14; Obd 18; Zah 12,6. Slikom "vršidbe" služi se Am 1,3; Hab 3,12; Iz 41,15.)

5. Nevolja i slava doma Davidova (4,14-5,1,5)

Završni redak četvrtog poglavlja odnosi se na opsjedanje i osvajanje Jeruzalema, uhićenje i oslijepljenje kralja Sidkije 587/86. god.(usp Jer 52,,9sl). Sudac Izraelov kojeg udaraju palicom po licu nije nitko drugi doli kralj Sidkija.

Taj tragični događaj služi kao uvod u peto poglavlje (5,1-5). Prorok ukazuje na razliku između sadašnjeg stanja u kojem se Izrael nalazi i budućeg stanja, zaokret od vremena nevolje u mesijansko vrijeme.

Tekst potječe od nekog Jeruzalemca iz vremena čežnje za Mesijom, a to je kraj sužanjstva ili kratko nakon njega (usp. Hag 2,20-23). Oslanja se po svoj prilici na Iz 11,1-10; Jer 30,20sl; 33,23sl. To ne smeta ništa. Tekst je inspiriran kao i drugi slični proročki tekstovi. Od velikog je značenja da on izlaže Iz 7,14 mesijanski i na taj način uspostavlja niz mesijanskih tekstova: Iz 7.9.11; Mih 5,1-5.

²⁰¹ G. Lohfink, *Wie hat Jesus Gemeinde gewollt?*Freiburg 1982, 29sl.; 197sl.

Tekst se može podijeliti na slijedeći način:

5,1a: Betlehem rodno mjesto novog Izraelova kneza

5,1b: Uzvišenost njegova porijekla: od davnina, od vječnih vremena

5,2a: Njegovo rođenje - spas (preokret Izraelove sudbine od nevolje u spas)

5,2b: Povratak Ostatka iz sužanjstva

5,3a: Moćna vlast novog Kneza

5,3b.4a: Njegova vlast je sigurnost i mir.

Autor izbjegava riječ "kralj" i upotrebljava izraz knez "mošel" kao u 2 Sam 7,8. Želi ga razlikovati od dosadašnjih davidovskih kraljeva koji nisu odgovarali idealu budućeg mesijanskog kralja. Narodni velikani kraljevi, svećenici, starješine su zatajili i radili su na štetu naroda. Novi Knez potječe iz Betlehema, neznatnog mjesta kao i David.

PROROCI 7. STOLJEĆA

Nakon Izaije proroci su zašutjeli kroz sedamdesetak godina od 700-630 pr.Kr²⁰². Kao da je Izaijin veliki lik zatvorio usta nasljednicima. Možda su i političke prilike doprinijele toj šutnji. Kad je asirski kralj Sanherib 701. ugušio ustanak u Palestini, pokorio feničke obalne gradove, zauzeo 46 judejskih gradova, opkolio Jeruzalem i prisilio kralja Ezekiju kao vazala da plaća danak i da u Hramu makne u stranu Jahvin žrtvenik, a na njegovo mjesto postavi žrtvenik boga Asura i prinosi mu dnevne žrtve, zašutjeli su proroci. Tek nakon Asurbanipalovih nasljednika kad je asirsko carstvo oko 630. počelo slabiti i kad se je Babilon pod vodstvom Kaldejca Nabopolasara 625. oslobodio, javljaju se u Jeruzalemu proroci koji najavljuju propast Ninive, napose **Nahum** i **Sefanija**. U isto vrijeme djeluju **Habakuk** i **Jeremija**.

NAHUM (=Nehemija= Jahve je utješio)

Sve što o Nahumu Elkošaninu znamo, znamo iz njegove knjige. Na temelju podataka koji se u njoj nalaze, možemo otprilike odrediti vrijeme njegova djelovanja. Iz naslova "Proročanstva nad Ninivom" saznajemo da Niniva još nije pala. Pad Ninive je "terminus ante quem" njegova djelovanja²⁰³. Budući da pretpostavlja pad Tebe pod asirsku vlast (3,8-10), može se zaključiti da Nahum djeluje nakon pada Tebe (663) i prije pada Ninive (612). Neki misle između 626. i 622. god. Središnja tema knjige jesu njegova "viđenja" propasti Ninive.

Knjiga od tri poglavlja sazdana je od naslova i tri dijela:

1. Naslov (1,1)
2. Himan Božjoj moći (1,2-8)
3. Prijetnje Asiriji i spasonosna obećanja Judeji (1,9-2,3)
4. Propast Ninive (2,4-3,19)

1. Naslov (1,1)

Knjiga ima dva naslova: "Proročanstvo nad Ninivom" i "Knjiga viđenja Nahuma Elkošanina" Neki misle da je prvi naslov kasniji dodatak²⁰⁴

2. Himan Božjoj moći (1,2-8)

Himan je sročten tako da svaki drugi redak počinje novim slovom hebrejskog alfabetu od alefa do kafa (akrostih!). Služi kao ključ za razumijevanje cijele knjige, predigra suda nad Ninivom. Podijeljen je u tri dijela:

a) govor o Bogu (1,2-3a)

Bog je prikazan kao čuvar svojih općih pravnih odredaba koje vrijede za sav svijet: Jahve je Bog ljubomoran i osvetnik!..spor u gnjevu, ali silan u moći,. osvećuje se svojim protivnicima i neprijateljima, ne pušta krivca nekažnjena.

²⁰² K.KOCH, Die Propheten I, 171; vidi W.H.SCHMIDT, Einleitung, 230; J. SCHARBERT, Das Entstehen der prophetischen Bücher, u: K.SCHUBERT, Bibel und zeitgemässer Glaube, Klosterneuburg 1965, 191-237, ovdje 212; W. ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, Stuttgart, 1972, 177.

²⁰³ A.DEISSLER, Zwölf Propheten II, Obadj, Jona, Micha, Nahum, Habakuk, Stuttgart 1980, 71-84, ovdje 72

²⁰⁴ H.SCHÜNGEL-STRAUMANN, Izrael i drugi. Sefanija, Nahum, Obadija, Jona, Ks, Zagreb, 1990, 25.

b) teofanija suda (1,3b-6)

Prorok opisuje antropomorfnim slikama popratne pojave Božjeg dolaska na sud: "U vihoru i oluji put je njegov, oblaci su prašina koju podižu njegovi koraci... pred njim se gore potresaju, bregovi se ljuljaju"

c) govor o Bogu i njegovu odnosu prema dobrima i prema zlima (1,6-8).

Prorok govori ponovno o Bogu koji je prema onima koji se u njega uzdaju dobar, poznaje ih i štiti u dan nevolje. Prema onima koji se podižu protiv njega pun je gnjeva, srdžbe, jarosti, uništiti će ih i goniti u najmrkliji mrak.

3. Prijetnje Asiriji i spasonosna obećanja Judeji (1,9-2,3)

Prorok se naizmjenično obraća Asiriji, odnosno kralju Ninive i Judeji s dijametralno oprečnom porukom. Asiriji, iz koje potječe začetnik zla, savjetnik Belijala, a to je, po svoj prilici, aktualni asirski kralj Asurbanipal (668-621), najavljuje političko i religiozno uništenje.

Poniženoj Judeji naviješta spasenje koje se sastoji u uništenju asirske velesile, u oslobođenju i obnovi svega Izraela. "Ako sam te ponizio, neću te odsada ponižavati. A sada, razbit ću jaram koji te steže, raskidat ću tvoje okove" (1,12-13). To je razlog da se Judeja raduje i da slavi svoje blagdane, jer "Belijal" neće više prolaziti po njoj, jer je sasvim zatrt (2,1).

4. Pad Ninive (2,4-3,19)

To je glavni dio knjige u kojem se ostvaruju misli iz himna. Sastavljen je od tri manje cjeline, od kojih svaka na svoj način najavljuje i snažnim pjesničkim slikama prikazuje propast Ninive. Prva cjelina (a: 2,4-14) povezana je s drugom (b:3,1-7) istim početnim riječima Božjeg govora (Evo me! Tebi: 2,14; 3,5), a druga (b:3,1-7) s trećom (3,8-19) sličnom zaključnom pjesmom rugalicom nad ruševinama Ninive: (3,7: "Svaki koji te vidi..."; 3,19: "Svi koji to saznaju...")²⁰⁵

a) 2,4-14: Propast Ninive

- Opis osvajača i stanja u osvojenoj Ninivi (2,4-11).

Prvih par redaka posvećeno je "rušitelju" Ninive, koji se ne spominje poimence, njegovim ratnicima i njihovoj ratnoj opremi: "Štitovi njegovih junaka crvene se, njegovi su ratnici u grimizu; ognjem blista čelik na njihovim bojnim kolima kad krenu u boj; konji im se propinju. Po ulicama bjesne bojna kola, lete preko trgova; na pogled su baklje goruće; kao munje, samo sijevaju" (2,2-5)

Nakon što je prorok zorno opisao osvajača Ninive, prikazuje isto tako zorno stanje u osvojenom gradu: stravu u kraljevskoj palači, izgnanstvo kraljice i njezine svite, pljačku i grabež beskrajnog kraljevskog blaga: "Pljačkanje, haranje, razaranje! Srce zamire, koljena klecaju, u bedrima drhtavica, svima su lica pobjedila" (2,6-11).

- Pjesma rugalica (2,12--13).

Sve je to povod da se prorok na kraju odsjeka u pjesmi rugalici naslađuje propasti Ninive koju naziva "skrovištem lavovima", "lavljom spiljom", koju su lavovi,

²⁰⁵ E.ZENGER, Einleitung, 412.

asirski kraljevi, kako su se sami nazivali, punili plijenom, grabeći i daveći po tuđim kraljevstvima za svoje laviće i lavice

- Božji govor: Evo me! Tebi (2,14).

Nakon pjesme rugalice prorok donosi riječi Jahve nad Vojskama, iz kojih saznajemo da neimenovani "rušitelj" Ninive nije nitko drugi nego Bog sam²⁰⁶: "Evo me! Tebi - riječ je Jahve nad Vojskama. Pretvorit ću u dim tvoja bojna kola, mač će poklati tvoje laviće. Istrijebit ću sa zemlje tvoja pljačkanja, i neće se više čuti povik tvojih glasnika" (2,14).

b) 3,1-7: Novi opis razaranja Ninive

- Naricaljka (3,1-3).

Prorok nastavlja s novom pjesmom pjevati propast "krvničkog grada", kako naziva, Ninivu. Ako ima ijedan grad na starom istoku koji zaslužuje da se tako zove, onda je to upravo glavni grad Asirije koja je izgradila svoje carstvo na sadističko-krvavim osvajačkim ratovima, na diplomatskim spletkama punih prijevera i laži, na otimačini blaga tuđih zemalja²⁰⁷. Pjesma započinje kao naricaljka nad mrtvacem, jaukom "Jao", najavljujući smrt "krvničkom gradu" i njezino opravdanje, jer je "pun laži, prepun grabeža, s pljačkanjem on ne prestaje" (3,1).

- Božji govor: Evo me! Tebi (3,5-6).

Nakon te najave i smrtne presude prorok opisuje velikom pjesničkom vještinom juriš rušitelja Ninive koji ostavljaju iza sebe gomile ranjenih, snopove mrtvih, trupla u nedogled (3,2--3). Prorok vidi u tom pokolju plaću za povijesne grijehe Ninive, koju naziva bludnicom, ljupkom ljubaznicom, vještom čarobnicom koja je svojim razvratom i čaranjima zavedila narode i plemena (3,4). Tim slikama prorok ne želi prikazati idolopoklonstvo i sakralnu prostituciju Ninive, nego njezinu licemjernu i spletkarsku diplomaciju kojom je varala i osvajala narode²⁰⁸. Slično kao u prethodnoj pjesmi prorok donosi Jahvine riječi iz kojih razabiremo da iza svega toga stoji Jahve koji zatire moć Ninive: "Evo me! Tebi - riječ je Jahve nad Vojskama. Na tvoje lice podignut ću skute tvoje haljine, tvoju golotinju pokazat ću narodima, tvoju sramotu kraljevstvima. Bacit ću na tebe smeće, osramotit ću te, izložiti na stup sramote" (3,5-6).

- Pjesma rugalica (3,7).

Završni redak je svojevrsna rugalica u kojoj se prorok nad razvalinama Ninive zlurado ruga i pita: "Svaki koji te vidi, bježat će od tebe. Reći će: 'Niniva! Kakva razvalina!' Tko je može požaliti? Gdje joj naći tješitelje?" (3, 7).

c) 3,8-19: Neizbježna propast Ninive

U završnom dijelu knjige prorok govori u tri odsjeka pjesničkom vještinom i zluradnim veseljem o neizbježnoj propasti Ninive. To pokazuje na primjeru Tebe (3,8-11), uzaludnosti pripreme na obranu (3,12-17) i u pjesmi rugalici (3,18-19).

²⁰⁶ E.ZENGER, Einleitung, 411.

²⁰⁷ Vidi o tome A.DEISSLER, Zwölf Propheten II, 81; 2 Kr 18,28-36.

²⁰⁸ Vidi o tome A.DEISSLER, Zwölf Propheten II, 81.

- Primjer Tebe (3,8-11)

Prorok je svjestan da je Niniva dobro utvrđena i da su je smatrali neosvojivom. Isto tako je svjestan da je to neće spasiti od predstojeće propasti. Na primjeru Tebe Amonove, egipatske prijestolnice, koja je bila mnogo utvrđenija od nje, želi joj pokazati što je u budućnosti čeka. Teba, grad "sa stotinu vrata", unatoč svom prirodnom položaju na rijeci Nilu, svojoj političkoj moći i svojim saveznicima, nije se mogla oduprijeti trupama asirskog kralja Asurbanipala koji ju je 663. zauzeo i spalio. To što je Niniva učinila nekoć Tebi, učinit će koalicija Babilonaca i Medijaca pod vodstvom njihovih kraljeva Nabopolasara i Kijaksara 612. god. pr. Kr. njoj: "Tako ćeš i ti biti slomljena, bit ćeš svladana; tako ćeš i ti morati tražiti utočište pred dušmaninom" (3,11), najavljuje joj prorok.

- Uzaludnost pripreme na obranu (3,12-17)

U ovom drugom odsjeku prorok, služeći se slikovitim govorom, podsjeća Ninivu da je zrela za propast i da je od toga ništa neće spasiti ni njezine utvrde ni pripreme na obranu. Njezine su utvrde kao "smokvino stablo s urodom mladih smokava; kad se potrese stablo, smokve padaju u usta svakome koji ih želi jesti" (3,12). Njezini branitelji su kao žene, granična se vrata širom otvaraju neprijatelju, propast ide od granica zemlje prema središtu, od spaljenih pograničnih gradova prema glavnom gradu, prema Ninivi (3,13). Njezine pripreme za opsadu neće je sačuvati od ognja i mača (3,14), njezini ratnici i trgovci, službenici i pisari razbježat će se ko skakavci (3,15b-17).

- Pjesma rugalica (3,18-19).

Na kraju knjige prorok se ironično obraća asirskom kralju pogrebnom naricaljkom rugajući se i naslađujući svemu onome što je snašlo njega i njegovu zemlju. "Jao! Kako su zaspali tvoji pastiri, kralju asirski? Tvoji izabrani vojnici drijemaju, narod se tvoj raspršio po gorama, nitko ga više ne može sakupiti. Tvojoj rani nema lijeka! Neizlječiva je tvoja ozljeda. Svi koji to saznaju, plješću tvojoj razvalini. Tko nije bez sanki i prestanka osjećao na sebi tvoju okrutnost?" (3,18-19).

Propašću Ninive nije propalo samo asirsko carstvo sa svojih 116 kraljeva, propao je i sav narod, nestao je iz povijesti. "...završena je dvotisućna povijest Asirije. Bila je to povijest ispisana krvlju i suzama. Kad bi se sažela svaka stranica te povijesti, procurila bi krvlju".²⁰⁹ Nikakvo čudo da su svi narodi starog istoka odahnuli i da su se radovali njezinoj propasti, pa i prorok Nahum²¹⁰.

Poruka proroka Nahuma je u biti vjeroispovijest da je Bog Gospodar povijesti i da se ona odvija po njegovu planu i onda kad izgleda da ju određuju moćnici ovoga svijeta. "Jahve je dobar onima koji se u njega uzdaju, on je okrilje u dan nevolje...Uništiti će one koji se protiv njega podižu, progoniti će svoje dušmane u najmrkliji mrak" (1,7-8).

SEFANIJA (Jahve čuva)

Sve što o proroku Sefaniji znamo, znamo iz njegove knjige. Iz samog naslova (1,1) saznajemo da potječe od oca Kušija (Etiopljanin?). Da ne bi tko, zbog imena njegova oca, posumnjao u njegovo hebrejsko porijeklo, donosi, što nije običaj kod ostalih proroka, svoje kratko rodoslovlje koje seže do pra-pradjeda. Osim rodoslovlje od četiri koljena u naslovu

²⁰⁹ C. TOMIĆ, Veliki proroci, 90 sl.

²¹⁰ vidi K.Elliger, Das Buch der zwölf Propheten, ATD, Göttingen 1975, 1sl

se spominje da mu je upućena riječ Jahvina u vrijeme judejskog kralja Jošije (639-609). Budući da u kritici kraljevskog dvora ne spominje samog kralja (1,8) i da osuđuje štovanje stranih bogova (1,4-6), pretpostavlja se da je Sefanija djelovao u vrijeme maloljetnosti kralja Jošije i prije njegove reforme (622/621) oko 630 god. Povijesni kontekst mu je u biti isti kao i njegovim suvremenicima Nahumu, Habakuku i Jeremiji.

Struktura knjige

Knjiga od tri poglavlja sazdana je od tri dijela prema shemi:

prijetnja protiv stanovnika Jeruzalema (1,2-2,3)

prijetnje protiv tuđih naroda (2,4-15)

protiv Jeruzalema kao središta svijeta (3,1-8)

obećanja spasa (3,9-20).

HABAKUK

Povijesni kontekst

Rijetko ime koje neki komentatori dovode u vezu s akadijskom riječju "hamabakuk" što znači neko vrtno povrće, "krastavac"²¹¹. Djeluje kao mlađi suvremenik Nahuma i Jeremije u burnom vremenu nakon propasti asirskog i uspona babilonskog carstva, po svoj prilici u vrijeme između smrti kralja Jošije u bitci kod Megido 609. i prvog opsjedanja Jeruzalema sa strane Nabukodonozora 598/7., a to znači u vrijeme kralja Jojakima (609-598).

Zbog oznake "prorok" u naslovu knjige (1,1), načina primanja objave (2,1; 3,2.16), liturgijskog stila i jezika, neki komentatori ubrajaju Habakuka među kultne proroke²¹², a neki pak misle da liturgijska obilježja knjige nisu uzeta neposredno iz kulta, nego da je to "proročka" liturgija, tj. oponašanje kulturnih oblika poznato i klasičnim prorocima.²¹³ Habakuk je objavitelj je Božje veličine i tajnovitosti, napose u trećem dijelu knjige (3,1-19). U socijalnoj kritici izraženoj u peterostrukom "jao" (2,6b-19) gotovo ne zaostaje za Amosom i Mihejom²¹⁴. Muči ga problem nasilja i nepravde u vlastitom narodu i nad vlastitim narodom kao i Božje podnošenje te nepravde.

Struktura knjige

Nakon naslova "Proroštvo koje vidje prorok Habakuk" (1,1), knjiga se dijeli u tri dijela:

1. Razgovor između proroka i Boga (1,2-2,5)

2. Prokletstva protiv tlačitelja (2,6-20)

3. Vapaj Jahvi za pomoć (3,1-19).

²¹¹ C TOMIĆ, Poruka spasenja, 443; F.J.STENDEBACH, Rufer wider den Strom, 79;

²¹² H.D.PREUSS, Theologie des Alten Testaments 2. Israels Weg mit JHWH, WK Stuttgart 1992,98; J. SCHARBERT, Das Entstehen der prophetischen Bücher, u: K. SCHUBERT (izd.), Bibel und zeitgemässer Glaube I, Klosterneuburg 1965,191-237, ovdje 213; H.SCHÜNGEL-STRAUMANN, Izrael i drugi, KS Zagreb 1990,31; P.HUMBERT, Problemes du livre d'Habacuc, 1944.

²¹³ G. v.RAD, Theologie des Alten Testaments II, München 1968,196, bilj.3; A. DEISSLER, Zwölf Propheten III, Würzburg 1988, 85sl.; K.KOCH, Die Profeten II, WK Stuttgart 1980,88.

²¹⁴ K.KOCH, Die Profeten II, 86.

1. Razgovor između proroka i Boga (1,2-2,5)

Razgovor između proroka i Boga odvija se naizmjenično u obliku dviju prorokovih tužbalica i dvaju Božjih odgovora.

Prva tužbalica: Pravo je izopačeno (1,2-4)

Prorok se tuži na nasilje, pljačku, nepravdu, svađu i bezakonje u vlastitom narodu kao i na Božju šutnju na to: “Dokle ću, Jahve, zapomagati, a da ti ne čuješ? Vikati k tebi ‘Nasilje!’ a da ti ne spasiš...?” (1,2-4). Sličan problem mučio je i njegova malo starijeg suvremenika Jeremiju kad se suočen s nepravdom usudio raspravljati s Bogom: “Pravedan si, Jahve, da bih se mogao s tobom parbiti. Samo bih jedno s tobom raspravio: Zašto je put zlikovaca uspješan? Zašto podmuklice uživaju mir?” (Jer 12,1). Jedan i drugi prorok imali su pred očima, po svoj prilici, vrijeme kralja Jojakima (609-598) kojeg Jeremija opisuje kao pohlepnog i okrutnog kralja (Jer 22,12-19).

Prvi Božji odgovor: Kaldejci – bič Božji (1,5-11)

Božji odgovor je oblikom i sadržajem neočekivan, iznenađujući i zaprepašujuć, da ga je tko prije čuo, ne bi vjerovao (1,5). Kao što se je Bog u vrijeme proroka Izaije poslužio asirskom velesilom kao ”najmljenom britvom” (Iz 7,20), “šibom svoga gnjeva” (Iz 10,5) da kazni svoj narod, tako sto godina kasnije u vrijeme proroka Jeremije i Habakuka “diže Kaldejce”, narod divlji i naprasit, strašan i jezovit koji će svojom konjicom pregaziti sva kraljevstva prednjeg istoka. Habakuk ne ide tako daleko kao Jeremija da “zatornika naroda” (Jer 4,7), Nabukodonozora, nazove “Slugom Božjim” (Jer 25,9; 27,6sl.). Habakuk opisuje veoma plastično

Muči ga, drukčije nego Jeremiju, problem kako taj zlikovac ništi pravednijeg od sebe (Deissler 86- druga tužbalica!)

Poput Iz 10,7-19 najavljuje i Habakuk da će i Babilon zbog svoje bahatosti odgovarati zbog prekoračenja ovlasti u poslanju (Deissler,91)

Druga tužbalica protiv Boga koji šuti kad zlikovac tlači pravednika (1,12-17)

Drugi Božji odgovor: zlikovac propada, a pravednik živi od svoje vjere (2,1-5).

2. Peterostruki jao protiv tlačitelja(2,6-20.

3. Prorokova molitva u obliku tužbalice (3,1-19)

(Nedovršeno!)

JEREMIJA (hbr. Jirm^ēja(hu) - Jahve je uzvisio, ili: Jahve je darovao)

1. Povijesni kontekst

Ime Jeremija bilo je veoma rašireno u Judeji u 7. i 6. stoljeću pr. Kr. Značenje mu je još uvijek nepoznato. Neki misle da potječe od hebrejske riječi "jrm" što znači "Jahve je uzvisio" ili: "Nek Jahve uzvisi". Drugi pak smatraju da dolazi od amorejsko-akadskog glagola "ramu" što znači "darovati". Prema tome ime Jeremija bi značilo "Jahve je darovao"²¹⁵. Ni godina rođenja nije sigurna. Prema nekima rodio se oko 650., a prema drugima trinaeste godine vladanja judejskog kralja Ezekije 627/26, pr. Kr. u Anatotu, ca 5 km sjeverno od Jeruzalema, od svećeničke obitelji Hilkija u zemlji Benjaminovoj²¹⁶. Sredina u kojoj je odrastao omogućila mu je da se vrlo rano upozna s Izraelovom povješću i tradicijom, što se vidi iz njegovih govora. Već u ranoj mladosti doživljava Boga koji ga neodoljivo zove u proročku službu koja će ga sasvim obuzeti tako da neće osnivati ni vlastitu obitelj. Stoji pod jakim utjecajem proroka Hošee.

Živi i djeluje u prelomnom razdoblju svjetske povijesti i povijesti svoga naroda. Asirsko carstvo je na izmaku. Iste godine kad je Jeremija pozvan za proroka (odnosno rođen!?) 626. umire posljednji veliki asirski car Asurbanipal. Već godinu dana nakon toga 625. oslobađa se Babilon pod vodstvom Kaldejca Nabopolasara, utemeljitelja novobabilonskog kraljevstva. "Time je zabijen prvi čavao u asirski sarkofag" veli Herbert Donner²¹⁷ U savezništvu s medijskim kraljem Kijaksarom zauzet će 612. god. glavni asirski grad Ninivu i razoriti ga.

Nijedan asirski vazal sirsko-palestinskog područja nije uspio iskoristiti slabost asirskog carstva osim judejskog kralja **Jošije (639-609)**. On je, prema H. Donneru, jedini među asirskim vazalima jugozapada koji je prepoznao znakove vremena i politički iskoristio propast asirske moći. On je jedan od najsajnijih, najdarovitijih i najprivlačivijih likova na Davidovu prijestolju, posljednji veliki kralj Južnog kraljevstva²¹⁸. Na kraljevsko prijestolje dolazi 639. god. kad mu je bilo osam godina. "Kraljevao je trideset i jednu godinu... Činio je što je pravo u Jahvinim očima. U svemu je hodio putm svoga oca Davida, ne skrećući ni desno ni lijevo", piše deuteronomist (2 Kr 22,1sl.). Postavši punoljetan počeo je sprovesti reformu, nazvanu po njegovu imenu "**Jošijina reforma**", na političkom i religioznom planu.. Povod je bio otkriće knjige "Ponovljenog zakona" u Hramu 622. god. (2 Kr 22-23)²¹⁹. Nakon svečanog čitanja Knjige Saveza u Domu Jahvinu, kralj obnavlja savez (2 Kr 23,1-3), čisti Hram, Jeruzalem i svu Judeju od žrtvenika i kulturnih predmeta kanaanskih i asirskih bogova Baala i Ašere, dokida astralni kult vojske nebeske, ruši stanove posvećenih bludnica, smiče sve svećenike uzvišica i slavi Pashu u čast Jahve (2 Kr 23,4-23). Osim čistoće kulta stvara i jedinstvo kulta, sve usredotočuje na Jeruzalem. Deuteronomist

²¹⁵ Vidi K. SEYBOLD, Der Prophet Jeremia. Leben und Werk, WK 416, Stuttgart 1993,45 sl.

²¹⁶ K. SEYBOLD u nav.dj. 46 sl. donosi mišljenje nekih komentatora koji tvrde da trinaesta godina vladanja kralja Ezekije 627/26. ne bi bila godina Jeremijina poziva, nego godina njegova rođenja. Ako se to prihvati, lakše se rješavaju neke činjenice iz Jeremijina života, primjerice Jeremijina šutnja od 627/26 do 609. god. kao i šutnja o Jošuinoj reformi, a i zabrana ženidbe oko 605. god. (16,1-4), je razumljivija, jer u tom slučaju Jeremija bi bio mladić dvadesetih godina, a ne zreo muž blizu četrdesetih. Vidi o tome GRADL/STENDEBACH, Israel und sein Gott, KBW Stuttgart 1992,215; B. MARCONCINI E COLLABORATORI, Profeti e apocalittici, ed.ELLE DI CI, Torino 1994, 121.

²¹⁷H.DONNER, Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen 2, Göttingen 1995, 371.

²¹⁸H.DONNER, nav. dj. 374, bilj.17.

²¹⁹ Vidi o tome opširnije C. TOMIĆ, Veliki proroci, 92-102.

zaključuje da nije bilo prije njega takva kralja, koji se obratio Jahvi svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom, u svemu vjeran Zakonu Mojsijevu, a ni poslije njega nije muju bilo ravna" (2 Kr 23,25). Vjerska obnova je samo jedan vidik sveopće obnove koju je Jošija poduzeo, a ta je: oslobođenje od Asirije i obnova starog Davidova kraljevstva. Djelomično je u tome uspio. Proširio je granice prema sjeveru, zapadu i istoku. Priključio je svom kraljevstvu pokrajinu Samariju i Megido (= Galileju sa jizreelskom ravnicom). To je po prvi put nakon Salomona da jedan Davidovac vlada područjem nekadašnje države Izrael²²⁰. Sve je to bilo moguće jer "umirući asirski div nije bio više u stanju da posreduje bilo gdje"²²¹ Možda se je to dogodilo nakon pada Ninive 612. god. Padom Ninive asirsko carstvo nije još sasvim propalo. Raspršene asirske trupe okupljaju se pod vodstvom kneza **Asurubalita II** u gornjoj Mezopotamiji i uz egipatsku pomoć oblikuju nakratko ostatak asirske države sa središtem u Haranu (611-606). Babilonci osvajaju 610. god. Haran; Asurbalit se povlači u sjevernu Siriju. Egipatski **faraon Neko II** (609-593) želeći spriječiti babilonsku prevlast nad Palestinom i srednjom Sirijom, polazi 609. s velikom vojskom u pomoć Asurubalitu, zauzima Haran i vraća na vlast Asurubalita. To se nije svidjelo judejskom kralju Jošiji. Njegova politika emancipacije i aneksije dovela ga je na stranu asirskih protivnika. A nije mu sada odgovaralo ni da egipatski faraon zavlada Palestinom i stoga je pošao preda nj u Megido da ga spriječi, ali ga ovaj u prvom susretu ubi i zemlju pokori (2 Kr 23,29). Tako je tragično završio posljednji veliki kralj Južnog kraljevstva. Donner ima pravo kad veli da je s njim u biti završila i povijest Izraelova kraljevstva, jer što slijedi samo je jeka²²².

Naslijedio ga je sin **Joahaz** (609) kojeg nakon tri mjeseca vladanja svrgava Neko II., odvodi u Egipat gdje mu se gubi svaki trag.. Na njegovo mjesto postavlja brata mu Elijakima i mijenja mu ime u **Jojakim** (609-598) da pokaže svoju vlast nad kraljem i njegovim kraljevstvom. Zemlji je nametnuo veliki danak koji će mu plaćati sve do 605. godine, kad će ga babilonski prijestolonasljednik **Nabukodonozor II.** (605-562) u Karkemišu pobijediti i preuzeti vlast nad Palestinom (2 Kr 24,1.7; Jer 46,2). Jojakim postaje Nabukodonozorov vazal kroz tri godine, zatim se 602. buni protiv njega (2 Kr 24,2). Nabukodonozor ne poduzima ništa ozbiljnije, nego šalje svoje čete da opljačkaju Judeju.

Tek u prosincu 598/97 kad umire Jojakim, kreće Nabukodonozor sa svojim trupama protiv novog judejskog kralja **Jojakina** (598), Jojakimova sina i nasljednika. Nakon tromjesečnog opsjedanja Jeruzalema, Jojakin se 16. ožujka 597. predaje skupa s cijelim svojim kraljevskim dvorom. Nabukodonozor postavlja za kralja Jojakinova strica, najstarijeg Jošijina sina Mataniju, kojemu mijenja ime u **Sidkija** (598-587), pljačka Hram i Jeruzalem, odvodi u progonstvo kralja Jojakina i njegove dvorane, sve više i značajnije slojeve društva njih "oko deset tisuća" (2 Kr 24,14)²²³. To je prvo Babilonsko izgnanstvo u kojem se nalazio i prorok Ezekiel, a drugo i konačno će uslijediti deset godina kasnije.

Sidkija je prvih nekoliko godina vjeran vazal babilonskog kralja Nabukodonozora, čemu su se protivili neki utjecajni krugovi, napose svećenici i službeni proroci. Usljed njihova sve

²²⁰Vidi M.METZGER, Grundriss der Geschichte Israels, Neukirchner ⁹1994, 133; H.DONNER, nav. dj. 379sl.

²²¹H.DONNER, nav. dj. 379

²²²H.DONNER, nav. dj 374.

²²³ Jeremija 52,28-30 spominje 3023 Judejca. Ako je broj 10000 točan, onda bi oko 7000 bilo iz Jeruzalema. Vidi H.DONNER, nav. dj 406, bilj.28

jačeg pritiska, kao i svojih dvorskih savjetnika, Sidkija, oslanjajući se na pomoć Egipta, otkazuje 589.god. plaćanje danka, čemu se usprotivio prorok Jeremija, uvjeren u pogubnost tog čina (Jer 27-29). Nije trebalo dugo čekati da Nabukodonozor odgovori na tu pobunu. Već u prosincu te godine ili siječnju 588. šalje svoje trupe koje bez većeg otpora zauzimaju svu Judeju, opsjedaju Jeruzalem godinu i po dana. Početkom 587. god. egipatski faraon pritječe u pomoć usljed čega Kaldejci prekidaju nakratko opsadu Jeruzalema. Pomoć je bila kratkotrajna, kako je Jeremija prorekao (Jer 37,7). Nakon što su se Egipćani poraženi povukli, opsada se nastavlja do lipnja/srpnja 587. kad babilonske trupe prodiru u grad. Kralja Sidkiju hvataju na bijegu kod Jerihona, odvođe ga u Riblu Nabukodonozoru koji pred njegovim očima daje pobiti njegove sinove i dvorjane, visoke službenike i svećenike, a njega je oslijepio i svezana s preostatom uglednika i mnoštvom građana poslao u Babilon (Jer 52,28-32). Jeruzalem je opljačkao i razorio (2 Kr 25,8 sl.), Hram i Kovčeg Gospodnji spalio želeći na taj način uništiti sve uspomene i nade vezane uz grad i Hram. Totalna katastrofa, uništenje jednog naroda i stoljetnog kraljevstva.

U zemlji su ostali samo niži slojevi društva. Postavlja im za namjesnika **Gedaliju**, Jeremijina prijatelja (Jer 40,5sl.), koji stoluje u Mispi i kojeg kratko nakon toga ubijaju Jišmael iz kraljevske porodice. U strahu od Nabukodonozoreve osvete mnogi Judejci bježe u Egipat čemu se protivio Jeremija, uvjeren da će svi koji odu u Egipat poginuti od mača i gladi, a koji ostanu u Judeji preživjeti. Nisu mu vjerovali, nego su prisilili i njega da pođe s njima. Nakon kratkog djelovanja u Egiptu Jeremiji se gubi svaki trag (Jer 41-44,30).

To je povijesni kontekst u kojem je prorok Jeremija živio, djelovao i nestao."Proživio je u cjelini dramu posljednjih decenija Južnog kraljevstva. Bio je 40 godina svjedok svih njegovih faza od 626-586. Suvremenik je Sefanije, Nahuma i Habakuka, ali dok ovi posljednji osvjetljuju samo neke vidike tog burnog razdoblja, Jeremija rasvjetljuje njegovu sveukupnost"²²⁴

2. Postanak i struktura Jeremijine knjige

Knjiga proroka Jeremije je jedna od najopsežnijih knjiga Starog zavjeta. Samo je Psalterij opširniji od nje. Nastajala je kao i Izaijina u dugom procesu iz više izvora ili predaja. Oslanjajući se na Bernharda Duhma (1901) Sigmund Mowinckel (1913) je ukazao na **četiri izvora**

A = zbirka autentičnih Jeremijinih riječi većinom u pjesmi:

Jer 1-25; 30-31; 46-51

B = zbirka pripovijedanja o Jeremiji u prozi, tzv. "Baruhova biografija":

Jer 19,2-20,6; 26; 28-29; 36-44:

Budući da ta zbirka donosi pojedinosti o Jeremiji i njegovim patnjama iz vremena kralja Jojakima pa sve do prisilnog odlaska u Egipat koje su mogle biti poznate samo njegovoj bližoj okolini, smatra se da potječu od njegova najbližeg suradnika Baruha.

C = Govori deuteronomijskog, odnosno deuteronomističkog stila, kojima se želi osvjetliti babilonsko sužanjstvo i pokazati da je do njega došlo krivnjom naroda:

Jer 7,1-8,3; 11,1-14; 18,1-12; 21,1-10; 22,1-5; 25,1-11; 33; 33-34,

D = zbirka spasenjskih obećanja nakon egzila i proročanstava protiv naroda.

Jer 30-31; 46-52

²²⁴ A.ROBERT/AFEUILLET, Einleitung in die Heilige Schrift I,519.

Budući da u toj zbirci ima puno Jeremijina, neki je promatraju kao dodatak zbirci A i B²²⁵

Jeremijina knjiga, dakle, nije djelo jednog autora niti jednog vremena, nego "konglomerat više prvotno samostalnih tekstova i tekstovnih cjelina"²²⁶ od kojih je tkana u tri faze kroz duže razdoblje o čemu nam djelomično svjedoči 36. poglavlje same knjige.

1. faza:

O prvoj fazi govori nam sam Jeremija. Nakon dvadesetak godina njegova proročkog djelovanja od poziva 626. u vrijeme kralja Jošije do 4. godine vladanja kralja Jojakima 605. dođe mu riječ Jahvina da uzme svitak i zapiše na nj sve riječi prijekora i prijetnje koje mu je Bog kroz to vrijeme kazao o Jeruzalemu, Judeji i svim narodima. Prorok diktira svoje riječi svom tajniku Baruhu i, budući da je njemu bilo zabranjeno ulaziti u Hram, naređuje da ih mjesto njega pročita na dan posta u Domu Jahvinu pred svim Judejcima. Jeremija se nadao da će se možda obratiti kad čuju Jahvine riječi: "Možda će se vapaji njihovi vinuti k Jahvi, i možda će se obratiti svatko sa zloga puta svojega; jer je velik bijes i srdžba kojima Jahve prijeti ovom narodu" (Jer 36,7). Nakon što ih je pročitao najprije pred okupljenim narodom u Domu Jahvinu i nakon što su neki obavijestili o tome dostojanstvenike kraljeva dvora, Baruh, pozvan u kraljev dvor, moraše pročitati svitak i pred dostojanstvenicima, koji pogođeni onim što su čuli, naređuje da se sakrije on i Jeremija ispred kralja Jojakima. Pohranivši svitak obavijestiše o svemu kralja koji traži da se svitak pročita i pred njim, što znači po treći put! Kad je kralj čuo sve riječi koje je Jahve kazao Jeremiji, spalio svitak i naredi da se uhvati Jeremija i Baruh, ali ih je Jahve bio sakrio.

Pošto je kralj spalio svitak, dođe riječ Jahvina ponovno Jeremiji: "Uzmi drugi svitak i upiši u nj sve one riječi što bijahu na prvom svitku koji je Jojakim, kralj judejski, spalio. A protiv Jojakima, kralja judejskoga, ovako reci: 'Ovako govori Jahve. Spalio si svitak govoreći: 'Zašto si u njemu napisao da će doći kralj babilonski koji će opustošiti zamlju ovu i istrijebiti i ljude i stoku?' Zato ovako govori Jahve protiv Jojakima, kralja judejskoga: 'On neće imati potomka da sjedne na prijestolje Davidovo, a njegovo mrtvo tijelo bit će bačeno na pripeku danju i noćni mraz. Kaznit ću njega, i potomstvo njegovo, i sluge njegove zbog njihova bezakonja, i svalit ću na Jeruzalemmce i na Judejce sve zlo kojim sam im prijetio, a nisu me slušali" (36,28-31).

Jeremija uze drugi svitak, dade ga svom pisaru Baruhu i diktirao mu po sjećanju sve riječi knjige koju je Jojakim spalio. To su proročanstva protiv Jeruzalema i Judeje sadržana u glavnom u prvih 25 poglavlja²²⁷. To je prva faza postanka Jeremijine knjige, prvo njezino izdanje²²⁸.

2. faza

Na kraju 36. poglavlja Baruh primjećuje da je tom drugom svitku kasnije "dopisano još mnogo onakvih riječi" (36,32). To je početak druge faze, vrijeme dodavanja i proširivanja knjige. Literarna kritička metoda je ustanovila da je "prasvitku" kasnije dodano niz prvotno samostalnih zbirki od kojih neke potječu od samog Jeremije, a neke od njegova vjernog pisara Baruha, a neke od deuteronomističkih krugova. Od Jeremije su nakon 605. prijeteći

²²⁵ Vidi O. KAISER, Grundriss der Einleitung, 69; W.H.SCHMIDT, Einführung, 239; E.ZENGER, Einleitung, 331; F.J.STENDEBACH, Rufer wider den Strom. Sachbuch zu den Propheten Israels, Stuttgart 1985, 85.

²²⁶ N.FÜGLISTER, Ganz von Gott in Dienst genommen - Jeremias, 194;

²²⁷ N.FÜGLISTER, Ganz von Gott in Dienst genommen - Jeremias, 195, bilj 2 misli da se taj "prasvitak" može svesti uglavnom na proročanstva protiv Judeje (Jer 1-20) i protiv naroda (Jer 46-49).

²²⁸ Vidi R. ALBERTZ, Die Exilzeit. 6. Jahrhundert v. Christus, BE 7, Kohlhammer 2001, 236.

govori protiv kraljeva i proroka (Jer 21-23), Poslanica izgnanicima 597. u Babilon (Jer 29), Knjiga utjehe (Jer 30), autobiografska izvješća u 1. licu, primjerice o pozivu (Jer 1,4-9), o znakovitim radnjama: o pojasu na Eufratu (13,1-11), o dvjema kotaricama smokava (24,1-10), o jarmu na vratu (27,2-22), o kupnji njive u Anatotu (32,6-44) i Ispovijesti (Jer 11,18-21; 12,1-6; 15,10-21; 17,14-18; 18,18-23; 20,7-18).

Od Baruha potječu izvješća u 3. licu o sudbini proroka Jermije, tzv. "Baruhova biografija" (Jer 19,1-20,6; 26; 28; 36-45).

Od deuteronomističkih krugova iz babilonskog sužanjstva potječu prerađeni Jeremijini govori kao što su govor protiv Hrama (Jer 7,1-8,3), govor o "riječima Saveza" (11,1-14), o "svetkovanju subote" (17,19-27), o Babilonu - Božjem biču (25,1-14), o oslobođenju robova (34,8-22), o primjeru Rekabovaca (35). Time je završena druga faza.

3. faza

Treća faza započinje nakon egzila kad je postegzilska zajednica shvatila da su Jeremijine riječi prijetnje i suda uistinu od Boga i kada ih je počela koristiti u religioznom životu sinagoge. U tu fazu spadaju velikim dijelom proročanstva protiv stranih naroda (46-51). Krajem babilonskog sužanjstva knjiga je dobila konačni oblik i može se podijeliti u 4 glavna dijela, uokvirena naslovom (1,1-3) i povijesnim dodatkom (52 = 2 Kr 24,18-25,30)

1. Proročanstva protiv Judeje i Jeruzalema (Jer 1,4-25,13b)
2. Proročanstva protiv drugih naroda (Jer 25,13c-38: kao uvod u Jer 46-51)
3. Proročanstva spasa (26-35)
4. Patnje proroka Jeremije (36-45)²²⁹.

Knjiga je sačuvana u dvije djelomično po sadržaju i poretku različite verzije: hebrejskoj i grčkoj. Oba oblika su potvrđena u kumranskim spisima. Grčki tekst (Septuaginta 3./2. st. pr. Kr.) je za osminu kraći od hebrejskog, radi čega neki komentatori smatraju da je prijevod starijeg teksta. Postoji razlika ne samo u obimu teksta, već i u njegovu poretku. U Septuaginti je knjiga sazdana prema **tročlanoj eshatološkoj shemi** prema kojoj nakon proročanstava protiv Judeje i Jeruzalema slijede proročanstva protiv tuđih naroda, a onda proročanstva spasenja Izraelu. To je razlog zašto se proročanstva protiv naroda nalaze u sredini knjige, nakon 25. poglavlja, a ne na kraju kao u hebrejskom tekstu (Jer 46-51)²³⁰. Poredak, kako ga donosi hebrejski tekst, je izvorniji. Odvija se naizmjenično u poeziji (proročanstva i govori) i prozi (pripovijedanje, izvješća) kako slijedi:

Struktura hebrejskog teksta:

1 - 25	Proročanstva protiv Judeje i Jeruzalema
26-45:	Izvješća u prozi o proroku i njegovu djelovanju s "knjižicom utjehe (30-31) u poeziji.
46-51:	Proročanstva protiv stranih naroda
52:	Povijesni dodatak (= 2 Kr 24,18-25,30).

²²⁹ Usp. N.FÜGLISTER, Ganz von Gott in Dienst genommen - Jeremias, 194-196; J.SCHARBERT, Das Entstehen der prophetischen Bücher, u: K.SCHUBERT, Bibel und zeitgemässer Glaube I, Klosterneuburg 1965, 214-218; A.ROBERT/AFEUILLET, Einleitung in die Heilige Schrift I, 521 sl..

²³⁰ Vidi o tome I.MEYER Das Buch Jeremia, u: E.ZENGER, Einleitung, 318 sl.; J.SCHARBERT, Das Entstehen der prophetischen Bücher, 214 sl.; W.H.SCHMIDT, Einführung, 238 sl.; O. KAISER, Grundriss der Einleitung, 67.

Struktura grčkog teksta:

Nakon naslova (1,1-3) slijedi:

1. Poziv kao uvod u cijelu knjigu (1,2-19)
2. Proročanstva protiv Judeje i Jeruzalema (Jer 2-25, 13)
3. Proročanstva protiv drugih naroda (Jer 25,14-38: kao uvod u Jer 46-51)
4. Proročanstva sreće (26-35)
5. Patnje proroka Jeremije (36-45).
6. Povijesni dodatak: Katastrofa 586. i pomilovanje kralja Jojakina (Jer 52 = 2 Kr 24,18-25,30:).

U knjizi susrećemo **4 vrste tekstova**:

1. Proročanstva, većinom u vezanom, poetskom stilu koja se dijele u: *riječi suda* (Gerichtsworte): bilo protiv vlastitog naroda (Jer 2-25,13), bilo protiv tuđih naroda (Jer 25,14-38; 46-51), *riječi spasa* (Heilsworte) za Izrael (Jer 26-35) i *riječi u obliku molitava*.
2. Pripovijedanje u prozi
3. Vlastiti izvještaji o sebi u 1. licu: o svom pozivu, o viđenjima, o simboličkim radnjama
4. Tuđi izvještaji u 3. licu²³¹

3. Razdoblja Jeremijina djelovanja

Na temelju povijesnog konteksta Jeremijno djelovanje može se podijeliti u **4 razdoblja**:

1. Rano razdoblje u vrijeme kralja **Jošije** 1-6 (626-609)
2. Djelovanje u vrijeme kralja **Jojakima** do prvog babilonskog izgnanstva (608-597), opisano velikim djelom u Jer 7-20; 26; 35sl.
3. Djelovanje u vrijeme kralja **Sidkije** od prvog do drugog izgnanstva (597-587) prikazano u Jer 21-24; 27-29; 32; 34; 37-39. To je vrijeme razračunavanja s "lažnim" prorocima (Jer 27-29) i vrijeme Jeremijina proganjanja (37-39)
4. Vrijeme nakon pada Jeruzalema i prisilnog boravka u Egiptu nakon 587. (Jer 40-44)²³².

3.1. Djelovanje u vrijeme kralja Jošije (626-609)

Djelovanje proroka Jeremije u vrijeme kralja Jošije prikazano je uglavnom u prvih 6 poglavlja i obuhvaća period od poziva (626) do Jošijine reforme (622) i šutnje nakon toga do Jošuine smrti (609). Jeremija ne govori ništa ni u prilog ni protiv Jošuine reforme. Neki komentatori misle da se djelovanje proroka Jeremije, opisano u prvih 6 poglavlja, odvijalo prije same reforme, i da se je, nakon neuspjeha povukao, slično kao i Izaija, u šutnju više od 10 godina²³³. Ukoliko Jeremija hvali Jošuu, čini to ne zbog reforme nego zbog njegova zauzimanja za socijalnu pravdu. Za razliku od njegova sina Jojakima Jošua je "činio pravo i pravicu... Branio je pravo siromaha i jadnika i zato mu bješe dobro" ističe Jeremija (Jer 22,15-16).

²³¹Vidi O. KAISER, Grundriss der Einleitung 68 sl.

²³²Vidi W.H.SCHMIDT, Einführung, .244 sl.

²³³Vidi F.J.STENDEBACH, Die Propheten, u: F.GRADL/ F.J.STENDEBACH, Israel und sein Gott. Einleitung in das Alte Testament, Stuttgart 1992, 199-256, ovdje 215.; W. ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 180; IST, Das Gesetz und die Propheten. Zum Verständnis des Alten Testaments, Göttingen ²1969, 112; W.H.SCHMIDT, Einführung, .245;

3.1. 1. Poziv kao uvod u cijelu knjigu (1,4-19)

Nakon naslova (Jer 1,1-3) u kojem prorok donosi kronološki podatak unutar kojeg se odvijalo njegovo proročko djelovanje od 13. godine vladanja kralja Jošije i dvojice njegovih nasljednika Jojakima i Sidkije pa do pada Jeruzalema (626-586), prorok govori o svom pozivu (1,4-19). Poziv je oblikovan u biti po uzoru na poziv velikih karizmatičkih likova i nositelja spasenja iz prošlosti kao što su Mojsije (Izl 3-4), Gideon (Su 6,11-21), Šaul (1 Sam 9,16.21; 10,7), Izaija (Iz 6) i dr. Pozivu pojedinca prethodi uvijek Božja ljubav prema zajednici koja se nalazi u nevolji i koju Bog preko pozvanog želi spasiti. Poziv se odvija prema općoj **pozivnoj shemi**, o kojoj smo već prije govorili.

Jeremija započinje izvještaj o svom pozivu formulom koja označuje događaj (Wortereignisformel): "Dođe mi riječ Jahvina" (Jer 1,4). Tekst je složen od njegova vlastitog izvješća i od deuteronomističke redakcije. Vlastiti izvještaj govori o audiciji (1,4-8), deuteronomistička redakcija sadrži elemente vizije (1,9). Za deuteronomističku redakciju Jeremija je tako velik da ga stavlja uz Mojsija priznajući mu značenje svjetskih razmjera i oblikujući njegov poziv prema shemi velikana iz drevnih dana.

Riječ Božja koja je došla Jeremiji obznanjuje mu da ga je Bog izabrao prije nego ga je oblikovao, posvetio i za proroka postavio svim narodima prije nego je izišao iz majčina krila (1,5; usp Iz 49,5; Gal 1,15). Na tu Božju objavu Jeremija reagira u obliku tužbaljke što će biti znakovito za svu njegovu knjigu, napose ispovijesti. Prva zapisana Jeremijina riječ jest uzdah "Ah" (1,6), koji zvuči kao najava svih njegovih budućih pitanja, sumnji, tjeskoba, nesigurnosti i patnja. Uzdah, međutim, nije upućen u prazno nego prema Onome koji ga zove i šalje, prema Gospodu, Jahvi. Dijalog između Jahve i njegova proroka započinje²³⁴ Poput Mojsija (Izl 4,10 J; 3,11 E) i Gideona (Suci 6,15) koji iznose pred Boga objektivne i subjektivne želeći izbjeći poslanju, i Jeremija upozorava na svoju mladost, neiskustvo i nevjestinu u govoru (1,6). Jahve ne prihvaća ispriku. Nedoraslost pozivu nije zapreka. U prorokovoj plahosti i slabosti očitovat će se sila Božja. Bog mu jamči kao Mojsiju i Gideonu da će biti s njim i da će govoriti ono što će mu on dati da govori (1,7). Božji poziv da se ne boji i jamstvo Božje nazočnosti daje nam naslutiti svu težinu Jeremijine budućnosti (1,8).

Nakon tog dijaloga između Boga Jahve i Jeremije slijedi deuteronomistička redakcija u obliku vizije u kojoj Jahve pruža ruku, dotiče se njegovih usta i stavlja u njih svoje riječi (1,9). Simboličkom gestom pružene ruke Bog posvaja proroka i opunomoćuje da govori narodima i kraljevstvima njegove riječi i da djeluje u njegovo ime. Riječi koje Bog stavlja u njegova usta odaju prorokovo buduće poslanje da istrebljuje, ruši, zatire i ništi, gradi i sadi (1,10). To su riječi suda i spasa. Budući da su prve dvostruko brojnije, Jeremija će u većem dijelu svoga proročkog djelovanja biti prorok Božjeg suda²³⁵

3.1. 2. Osvjetljenje Jeremijina poziva u dvostrukom viđenju (1,11-19)

Nakon poziva ponovno dođe riječ Jahvina Jeremiji u obliku dvostrukog pitanja: "Što vidiš, Jeremija?" (1,11), a on odgovara da vidi **bademovu granu** i **uzavreli lonac** s otvorom na sjever (1,1-13). Badem na hebrejskom znači **šaked** i podsjeća na glagol **šakad** što znači

²³⁴ Vidi B.MOOS, Die Propheten Israels - Rufer wider den Wind, u: Grundkurs Bibel, Altes Testament, 4/2, Stuttgart ²1994, 16.

²³⁵ Vidi B.MOOS, nav. dj. 16-17; F.J.STENDEBACH, Rufer wider den Strom, 85-87

bdjeti. Kao što bademova grana u proljeće puna života i snage prva cvate, "bdije" navještajući proljeće, tako i Božja riječ povjerena Jeremiji puna života i snage bdije i navješta da će se sigurno ostvariti ono što u sebi nosi. Uzavreli lonac nagnut na sjever je slika vremena u kojem će Jeremija djelovati, simbol opasnosti koja prijete Izraelu sa sjevera, Jahvin sud koji će izvesti nad svojim narodom preko njegovih sjevernih neprijatelja, Skita i Babilonaca: "I Jahve mir reče: 'Sa sjevera buknet će zlo protiv svih stanovnika ove zemlje. Jer, evo, ja ću sazvati sva sjeverna kraljevstva - riječ je Jahvina. I ona će doći: svako će od njih staviti svoje prijestolje pred ulaz vrata Jeruzalema, protiv svih zidina njegovih, i protiv svih gradova judejskih. I sudit ću im za svbe opačine njihove, zato što me ostaviše, zato što kadiše drugim bogovima i klanjahu se djelima ruku vojih'" (1,14-16). U takav povijesni vrtlog šalje Bog svoga proroka, hrabri ga i jamči da će biti s njim: "Ti bedra svoja sad opaši, ustaj, pa ćeš im govoriti sve što ću tebi zapovijediti. Ne dršći pred njima. Danas te, evo, postavljam kao grad utvrđeni, kao stup željezni, ko zidinu brončanu protiv sve zemlje: protiv kraljeva i knezova judejskih, svećenika i naroda ove zemlje. I borit će se s tobom, al' te neće nadvladati, jer ja sam s tobom da te izbavim, riječ je Jahvina" (1,17-19). Te riječi zvuče kao preludij cijele Jeremijine knjige. U njima je zacrtana njegova sudbina, njegov životni put i sveukupno proročko djelovanje, njegovi sukobi i njegove patnje, ali i iskustvo Boga koji ga krijepi.

3.1. 3. Proročanstva protiv Judeje i Jeruzalema prije reforme (Jer 2-6)

Proročanstava protiv Judeje i Jeruzalema prije Jošuine reforme, sadržana u Jer 2-6, potječu iz tzv. "ranog razdoblja" njegova djelovanja. U tom ranom razdoblju Jeremija je pod jakim utjecajem svog "duhovnog oca" proroka Hošee²³⁶. U središtu je kao i u njega religiozna problematika, iako ni socijalna nije sasvim zanemarena. Poput Hošee služi se zaručnicko-bračnom terminologijom da prikaže odnos Izraela prema Jahvi i obrnuto. U vrijeme hoda kroz pustinju "Izrael bijaše Jahvi svetinja, prvina plodova njegovih", "loza izabrana, sadnica plemenita" i svatko tko bi ga dirnuo, bio bi kažnjen (2,3.21). To je zaručnicko doba, vrijeme Izraelove mladosti i privržene vjereničke ljubavi (2,2).

Po ulasku u obećanu zemlju u dodiru s kanaanskom i kasnije asirskom religijom Izrael se iznevjerio Jahvi, raskinuo savez s njime i prigrlio tuđe bogove kojih ima toliko koliko i gradova. "Koliko Jeruzalem ima ulica, toliko Baal ima žrtvenika" (2,28).

Jeremija prikazuje Izraelovo otpadništvo kao i Hošea slikom nevjerne žene i divlje loze: "Kao što se žena iznevjeri mužu svome, tako se i vi iznevjeriste meni, dome Izraelov - riječ je Jahvina" (3,20). "Kako li mi se samo prometnu u jalov izrod u lozu divlju!" (2,21). Glavni krivci za Izraelovu nevjernost su svećenici koji se ne zanimaju za Jahvu, tumači Zakona koji ga ne upознаše, pastiri (kralj i knezovi) otpadnici i proroci koji proriču u Baalovo ime (2,8; 5,30-31; usp Hoš 4,4-11; 5,1; 6,9). Jahve podiže tužbu i vodi parnicu protiv svog naroda i dokazuje mu da je počinio dva zla: ostavio svoga Boga, "Slavu svoju", "Izvor vode žive", a prigrlio druge bogove tj. iskopao sebi "kladence ispućane" što vode držati ne mogu (2,9-13).

Parnica koju Jahve vodi protiv svoga naroda izlazi na vidjelo da je Izrael počinio zlo ne samo na religioznom nego i na socijalnom području. U Božjem narodu "ima zlikovaca: kao ptičari vrebaju iz zasjede, postavljaju zamke, hvataju ljude. Kao što je krletka puna ptica, tako su njihove kuće pune grabeža; postadoše tako veliki i bogati, tusti i ugojeni" (5,26-27). Jeruzalem je "grad laži", u njemu je sve samo tlačenje, nasilje, pustošenje (6,7), u

²³⁶ N.FÜGLISTER, Ganz von Gott in Dienst genommen - Jeremias, 208, vidi W. ZIMMERLI, Grundriss der alttestamentlichen Theologie, 179; H.D.PREUSS, Theologie des Alten Testaments 2,98

njemu nema nijednog čovjeka koji čini prvo i traži istinu (5,1), svi, od najmanjeg do najvećeg, gramze za plijenom, svi su, od proroka do svećenika, varalice (6,13), čak su im i ruke omašćene krvlju siromaha nevinih (2,34).

Jeremija, postavljen "za ispitivača naroda", da spozna i ispituje njegove putove (6,27) poziva "odmetnicu Izrael" i "sestra joj, nevjernicu Judeja" da priznaju svoju krivnju i da se obrate (3,6-13; usp. 2,19). Cijelo treće poglavlje posvećeno je problematici obraćenja. Pozivu na kajanje i obraćenje prethode riječi o Božjoj dobroti i milosrđu: "Ne gnjevi se više lice moje na vas, neću se gnjeviti dovijeka" (Jer 2,13).

U trećem poglavlju Jahve poziva "odmetnicu Izrael" i sestru joj "nevjernicu Judeju" na obraćenje: "Vrati se, odmetnice, Izraele, riječ je Jahvina. Ne gnjevi se više lice moje na vas, jer sam milostiv - riječ je Jahvina - neću se gnjeviti dovijeka. Samo priznaj svoju krivnju da si se odvrkla od Jahve, Boga svojega, i odlutala k tuđincima, pod svako drvo zeleno, i nisi slušala glasa mojega - riječ je Jahvina

EZEKIEL (= Jahve je jak, odnosno čini jakim)

Ezekiel je osobnost puna opreka: svećenik i prorok, propovjednik i pisac, glasnik propasti i blagovjesnik spasenja, zanešenjak i realist. (Biblische Unterweisung II, str.235). Sve te opreke uskladjuju se u njegovu pozivu koji se dogodio 593. godine u Babilonskom sužanjstvu. Odveden s prvom skupinom prognanika 597. djelovat će među njima kao prorok suda i utjehe preko 20 godina, sve do 571. godine. Prvi val prognanika, nastanjen na rijeci Kebar, mislio je da će izgnanstvo trajati kratko. Računali su čak s ustankom u Jeruzalemu koji bi im mogao donijeti oslobodjenje. Nakon katastrofe 587. potonule su sve nade: "Usahnuše nam kosti i propade nam nada, pogibosmo" (Ez 37,11).

Ezekielovo djelovanje možemo podijeliti u dvije epohe:

1. Vrijeme prije razorenja Jeruzalema (od 593-587) u kojem poziva na obraćenje, najavljuje sud, razara lažne nade u nerazorivost Jeruzalema i skori povratak. Ta je epoha prikazana u prvom dijelu knjige koja se često naziva "Jeruzalemska knjiga", jer donosi proročanstva protiv Jeruzalema i Jude (Ez 1-24), proročanstva protiv poganskih naroda (25-32).

2. Vrijeme nakon razorenja Jeruzalema 587. u kojem tješi i hrabri prognanike, budi im nadu u povratak i obnovu. To je drugi dio knjige, tzv. "Prognanička knjiga" (Ez 33-48).

Prema tome knjiga se dijeli:

1. Uvod - prorokov poziv
2. Proročanstva protiv Izraela (4-24)
3. Proročanstva protiv poganskih naroda (25-32)
4. Proročanstva o novoj budućnosti (33-40).

Ezekiel je svojim djelovanjem teološki osmišljavao tragediju koja ih je zadesila: gubitak domovine i izgnanstvo su Božji sud za grijehe prošlosti. Teocentrično poimanje svih događaja stoji u središtu Ezekielova propovijedanja.

Već u **pozivnoj zgodi** (1,1-3,15), slikovito prikazanoj, dolazi do izražaja Ezekielova iskustvo Boga kao uzvišenog, svetog, transcendentnog pred kojim čovjek pada ničice iskazujući time svoju stvorenost i grešnost (usp. Post 18,2; 19,1; 24,26.48.52; Izl 12,27b; 34,8; Br 23,31). Samo oslovljavanje proroka "sinom čovječjim" (93 puta) ukazuje na Božje odstojanje i ljudsku nedostojnost, odnosno grešnost. Tek Božji Duh može grešnog čovjeka uspraviti i učiniti ga svetim. Bog ga šalje k sinovima Izraelovim, narodu odmetničkom, da im govori, slušali oni ili ne. Ne će ga poslušati kao što ni Boga nisu poslušali, dom je Izraelov tvrde glave i okorjela srca (3,7). Daje mu da proguta svitak knjige u kojem bijaše napisano: "Naricanje! Jecanje! Jauk!" (2,9-10). Ezekiel je pozvan da navijesti sud Božji Jeruzalemu! Svitak je bio u ustima proroka sladak kao med - slika za Božju riječ u prorokovu životu. Slično iskustvo imao je i prorok Jeremija: "Kad mi dodjoše riječi tvoje ja sam ih gutao, riječi tvoje obradovaše i ushitiše srce moje",

Nakon što je Ezekiel primio poslanje, duh Jahvin udje u nj, podiže ga i ponese k izagnanicima na rijeci Kebaru gdje osta među njima sedam dana kao omamljen. Psihosomatska reakcija nakon iskustva Božje blizine (3,12-15). Nakon sedam dana Bog ga postavlja "**za čuvara doma Izraelova**" (3,17).

H. Haag smatra da Ezekiel nije poznao pojam Božje ljubavi i da riječ ljubav rijetko dolazi u njegovoj knjizi (vidi Läpple, 223).

Poruka

Opačine Jeruzalema (Ez 8,1-11,25)

Ezekielova vijest o Božjem sudu nad Jeruzalemom kulminira u velikoj viziji (Ez 8,1-11,25) u kojoj mu Bog pokazuje iskvarenost Jeruzalema i bezakonje doma Izraelova i doma Judina, Božji sud koji dolazi i na kraju kako Jahve ostavlja Jeruzalem. Time je Jeruzalemova sudbina zapečaćena. Bog ga je pripustio propasti koju prorok najavljuje noseći "izagnanički zavežljaj" seleći se iz svojeg mjesta u drugo (Ez 12).

Ostajući na liniji proroka Hošee i Jeremije služi se bračnom terminologijom da opiše odnos između Boga i Izraela. U 16. poglavlju sažima Izraelovu povijest u slici nevjerne zaručnice. Jahve i Izrael zaljubili su se, zaručili i sklopili savez u pustinji (16,1-14). Nakon ulaska u obećanu zemlju Izrael postaje nevjeran i vlada se gore nego bludnica te svojom bestidnošću nadilazi svoju majku - poganski narod iz kojeg je potekla, i svoju stariju sestru Sodomu i mlađu sestru Samariju (16,15-52). U 23. poglavlju govori također ženidbenom terminologijom o povijesti Samarije i Jeruzalema: dvije žene, kćeri jedne matere, Ohola i Oholiba, obje su ostavile Jahvu i odale se bludu, tj. štovanju poganskih bogova što će izazvati kaznu, pad Samarije pod asirsku, a Jeruzalema pod babilonsku vlast.

U 20. poglavlju prorok prikazuje na drugi način istu povijest Izraelova grijeha počevši od Egipta preko pustinje do useljenja u obećanu zemlju, tako da je Bog već u pustinji donio odluku "da će ih raspršiti među narode i rasijati po zemljama" (20,23). Odgovornost za otpad od Boga snose vodeći slojevi: knezovi, svećenici, starješine, proroci i imućnici. U knezovima prorok vidi lavove što riču, plijen razdiru, ljude proždiru, otimlju im blago i dragocjenosti, množeći udovice u zemlji (22,25). Svećenici ne poštuju Božji Zakon, oskvrnjaju svetinje, zanemaruju subote i ne štiju Boga (22,26). Starješine su vuci što plijen razdiru i krv prolijevaju, upropašćuju ljude, lakomi na dobitak (22,27). Proroci sve to premazuju bjelilom i prekrivaju ispraznim vidjenjima i lažnim proricanjima (22,28). Imućnici pak čine svakojaka nasilja i otimačine, siromaha i bijednika ugnjetavaju, a došljaka bespravno tlače (22,29). Sav Jeruzalem je pokvareni grad u kojem se ne drži nijedna od 10 zapovijedi (22,5-12). Uz kolektivnu krivnju i odgovornost Ezekiel je uz Jeremiju prvi koji je istakao osobnu odgovornost i osobnu krivnju: svatko će odgovarati pred Bogom za svoje osobne grijeha (18,1 sl). Personalna etika zauzima vidno mjesto u propovijedanju proroka Ezekiel.

Gdje je Bog u tom zlu koje je ovladalo Jeruzalemom i njegovim stanovnicima? Sve je to Bog vidio, ali su se oči njegove sažalile i ruka se njegova zbog svetog njegovog imena dugo sustezala da ne zatre Izraela (20,17,22).

Strpljenju je ipak jednom došao kraj. Jahve gnjevan šalje proroka da prodje gradom Jeruzalemom i znakom "Tau" obilježi čela onih koji tuguju i plaču zbog gnusoba što se u njemu čine, da budu pošteđeni kad dodje dan odmazde (9,4 sl.). Presuda je pala, Jahve napušta Hram i grad Jeruzalem (10,18 sl.; 11,23) i posljedica toga je babilonsko sužanjstvo 586. godine.

Nakon kratkotrajne kazne koju predviđa Zakon za preljubnice (Pnz 22,22; Lv 20,10), nakon pada Jeruzalema i razorenja Hrama prorok Ezekiel započinje na ruševinama povijesti svoga naroda buditi nadu temeljeći je na Božjoj svetosti zbog koje će se Bog smilovati i ponovno oživjeti svoj narod. "Ali ću se ja ipak spomenuti svojega Saveza s

tobom što ga sklopim u dane mladosti tvoje, i uspostavit ću s tobom Savez vječan" (16,60). U tom vječnom Savezu bit će uključeni i svi drugi narodi (16,61).

Opsada Jeruzalema i nakon nje

Ezekiel - prorok nove budućnosti (33-40):

Pastir Izraelov: "Jao pastirima Izraelovim koji napasaju sami sebe!..."(34)

Novio srce 11,19; 36,26)- dobit će ono što je grijehom izgubio: novo zajedništvo s Bogom.

Obnova čitavog Izraela : prispodoba o suhim kostima (37,1-14)

Novi Jeruzalem 40, Jahve koji je napustio Jeruzalem otišavši na Istok, sad se s Istoka vraća u svoje svetište u Hram. Vrijeme suda je prošlo; budućnost pod Jahvinom zaštitom započinje.

Sve je u doradi! Za ispit nadopuniti iz obvezatne literature!